

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

2015

David Venclík

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

„Kamenný strážce slavné minulosti“

Proměny vnímání hradu Karlštejna Čechy a Němci v Čechách
v 19. a na počátku 20. století

„The stone guardian of a glorious past“

The changes in the perception of the Karlštejn Castle by the Czechs and the Germans
in Bohemia during the 19th and the beginning of the 20th centuries

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D
Studijní program: Historické vědy
Studijní obor: České a československé dějiny

David Venclík

2015

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma „Kamenný strážce slavné minulosti“ Proměny vnímání hradu Karlštejna Čechy a Němci v Čechách v 19. a na počátku 20. století vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

podpis

Poděkování

Můj dík patří alma mater Karlově Univerzitě, kde jsem od podzimu roku 1999 studoval v magisterském a doktorském programu a která mi rovněž zprostředkovala v rámci programu Erasmus v akademickém roce 2009/2010 roční studijní pobyt na Vídeňské univerzitě. Mé bádání o tématu disertační práce bylo obohaceno také dvěma dalšími výzkumnými cestami po vídeňských archivech a knihovnách, které jsem mohl v letních měsících let 2012 a 2013 podniknout zásluhou podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy (projekt č. 342011). Průvodcem po místech paměti mi byl prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D., jemuž jsem povděčen za cenné rady i pomoc při překonávání metodologických pastí. Za zpřístupnění historických dokumentů ukrytých v archivech, muzeích nebo depozitářích srdečně děkuji Mag. Dr. Andreasu Nierhausovi (Muzeum města Vídně), Ferdinandu Gutschimu (Univerzitní archiv Akademie výtvarných umění ve Vídni), Dr. Theodoru Brücklerovi (Spolkový památkový úřad ve Vídni), prom. hist. Karolu Bílkovi (Literární archiv Památníku národního písemnictví), PhDr. Aleně Pazderové (Národní archiv), Mgr. Martinu Halatovi (Archiv Pražského hradu), Mgr. Tomáši Hylmarovi (Archiv Národní galerie), Ing. Jaromíru Kubů (Státní hrad Karlštejn), Olze Geislerové (Oddělení dokumentačních fondů a knihovny Národního památkového ústavu - územní odborné pracoviště středních Čech v Praze) a Mgr. Martinu Sekerovi, Ph.D. (Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea), Mgr. Jiřímu Topinkovi (Státní okresní archiv Beroun), PhDr. Vojtěchu Vaňkovi, Ph.D. (Státní okresní archiv Kutná Hora). Za diskuse o dějinách památkové péče, rekonstrukci památek i okolnostech nezapsání Karlštejna na seznam památek UNESCO děkuji rovněž doc. PhDr. Josefu Štulcovi (Národní památkový ústav, Český národní komitét ICOMOS), PhDr. Naděždě Kubů, CSc. (Národní památkový ústav) a PhDr. Dagmar Martincové. Za doporučení užitečných zdrojů i upozornění na dříve neznámé politické kontexty přestavby děkuji prof. Dr. et Dr. Thomasi Winkelbauerovi (Ústav pro rakouské dějepisectví Vídeňské univerzity), prof. Mag. Dr. Karlu Vocelkovi (Ústav pro rakouské dějepisectví Vídeňské univerzity) a Prof. Dr. Hannesi Steklovi (Ústav hospodářských a sociálních dějin Vídeňské univerzity). Za inspirativní debaty nejen o druhých životech historických osobností a událostí prof. PhDr. Petru Čornejovi, DrSc. (Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR), PhDr. Jiřímu Rakovi, Ph.D. (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy) a PhDr. Václavě Kofránkové Ph.D. (Literární akademie). Za postřehy týkající

se vývoje historických parků zahradnímu architektu Ing. Marku Pěchoučkovi. Za cenné poznatky o historickém mobiliáři odvezeném z Karlštejna na hrad Franzensburg paní Evě B. Ottillinger (Sbírka dvorského nábytku ve Vídni). Za poskytnutí kopií z bohaté sbírky pohlednic českých hradů (ještě jednou) děkuji Tomáši Hylmarovi.

Za velmi prospěšnou zkušenost považuji spolupráci na organizaci konference s názvem *Karlštejn a jeho význam v dějinách a v kultuře*, která z mé iniciativy a s podporou Národního památkového ústavu a Českého národního komitétu ICOMOS proběhla 17. prosince 2008 v přednáškovém sále Národního muzea v Praze. Příspěvky přednášejících byly o dva roky později publikovány ve speciálním sborníku, na jehož přípravě jsem se rovněž podílel.¹

Za pomoc s finální úpravou textu disertační práce jsem zavázán PhDr. Milanu Ducháčkovi Ph.D. (Lauderovy školy při Židovské obci v Praze), Mgr. Miroslavu Slowikovi (Gymnázium Nový PORG) a Mgr. Lucii Maškové (Základní škola U Roháčových kasáren). V závěru bych rád poděkoval za podporu a trpělivost svým rodičům Vlastimilovi a Heleně a především mé ženě Petře, která byla první a také nejkritičtější komentátorkou předloženého textu.

---

¹ *Karlštejn a jeho význam v dějinách a v kultuře*, Petr BAREŠ a kol., Praha 2010.

ABSTRAKT

Ve své práci jsem se pokusil zachytit proměny obrazu Karlštejna v historickém vědomí české a německé společnosti na pozadí širších politicko-kulturních souvislostí. Čeští vlastenci hrad pokládali za symbol osudů českého národa, který prožil období největší slávy za vlády císaře Karla IV., ovšem v současnosti zůstával spíše opomíjený a zanedbávaný. Mezi německými učiteli se v první polovině 19. století šířila romantická představa, podle níž byl Karlštejn vybudován podle vzoru bájného hradu, který byl vyličen v rytířských legendách o svatém Grálu. Chátrající středověká stavba se v osmdesátých až devadesátých letech 19. století dočkala důkladné rekonstrukce, na které se podíleli významní architekti té doby, Friedrich Schmidt a Josef Mocker. Česká politická reprezentace obnovu Karlštejna prosazovala v souvislosti se státoprávními požadavky, které měly být završeny právě opravou středověkého hradu a královskou korunovací rakouského císaře svatováclavskou korunou. Středověká stavba byla totiž mylně považována za místo původního uložení korunovační insignie. Zatímco v historickém vědomí německé společnosti Karlštejn zůstal památkou slávy Svaté říše římské a důkazem umu německých středověkých stavitelů a malířů, česká společnost ho vnímala jako kamenného strážce české královské koruny. Karlštejnský symbol se pro ně stal pulzujícím místem paměti, k jehož oživování přispěla nejen podpora rekonstrukce středověké stavby, ale také organizace vlasteneckých shromáždění, skupinových i individuálních výletů a vybudování nové expozice přibližující nejslavnější epochu národních dějin.

KLÍČOVÁ SLOVA

historické vědomí, místa paměti, formování moderních národů, státoprávní program, svatováclavská koruna, památková péče, neogotika, purismus

ABSTRACT

In the thesis I have tried to capture the shifts in the perception of the Karlštejn Castle in the historical memory of the Czech and German society in a wider political-cultural context. The Czech nationalists saw the castle as a symbol of the Czech nation's fate, because the nation lived through the time of its foremost glory during the reign of Emperor Charles IV. But their symbol was mostly neglected and forgotten in their time. Amongst the Germans, the romantic idea of the Karlštejn Castle having been built according to a mythical castle known from the Holy Grail legends was widespread. The building, then in decay, was thoroughly reconstructed between the 1880s – 1890s. The reconstruction was done by the renowned architects of that time, Friedrich Schmidt and Josef Mocker. The Czech political representation promoted the renovation of the Karlštejn Castle in connection with their State-law demands, which were supposed to culminate in the reconstruction of this medieval castle and the royal coronation of the Austrian emperor with the Crown of St. Wenceslas. The medieval building was wrongly said to have been the original place where the crown jewels had been kept. In the historical memory of the German society, the Karlštejn Castle remained the remembrance of the glory of the Holy Roman Empire and proof of the German medieval architects and painters' ability. However, Czech society perceived the castle as a stone guard of the royal crown. The symbol of Karlštejn became a living place of memory nourished not only by the support for the reconstruction of this medieval building, but also by the organizing of nationalistic assemblies, groups or individual trips and the new exposition commemorating the most glorious era of the national history.

KEYWORDS

Historical memory, place of memory, creation of modern nations, State-law program, the Crown of St. Wenceslas, heritage preservation, neo-gothic, purism

Obsah

1. Úvod, čili o historickém vědomí a místech paměti.....	10
2. Památka českých králů a středověkých olejomalb i hospodářské centrum panství. Proměny vnímání Karlštejna v českých zemích 16. – 18. století.....	16
2.1. O cizích šlechticích z Pražského hradu.....	16
2.2. „ <i>Věřte si původci této pověsti</i> “. Dobový obraz dějin Karlštejna.....	17
2.3. „ <i>Z této zeměpanské residence však nelze získat žádný užitek...</i> “ Tereziánský ústav šlechticů na Pražském hradě a Karlštejn.....	38
2.4. „ <i>Thomas de Mutina pinxit</i> “. Karlštejnské malby a jejich domnělí tvůrci i noví obdivovatelé.....	43
3. Variace symbolické role hradu Karlštejna v předbřeznové éře (1804–1848).....	50
3.1. O něžné pleti vlastenek (v době biedermeieru).....	50
3.2. Hrad svatého grálu a symbol císařské moci. Karlštejn v perspektivě německého romantismu a státního patriotismu habsburské říše.....	52
3.3. „ <i>Cizinci počali leccos kopírovati...</i> “ Karlštejn a aktivity Vlasteneckého muzea v Praze.....	76
3.4. Karlstein nebo Karlův Týn? Hrad a české vlastenecké hnutí.....	78
4. „ <i>V zříceninách vlasti se pohřbili...</i> “ Oslavy založení Karlštejna a svatodušní bouře 1848.....	87
5. Vlastenecký šiboleť. Spory o obnovu kamenné schrány svatováclavské koruny (1848– 1867).....	99
5.1. Politický nacionalismus české a německé společnosti v českých zemích.....	99
5.2. Symbol státoprávního programu a starobylý říšský hrad.....	105
5.3. Cesty Friedricha Schmidta a Josefa Mockera k rekonstrukci středověkých hradů.....	116
5.4. Choutka vídeňská, čili zaměření hradu Karlštejna z roku 1866.....	124
6. Karlštejn ve víru politiky pasivní resistance (1867–1883).....	128
6.1. Noční vlak a slavnosti ohně. Návrat svatováclavské koruny do Prahy.....	128
6.2. Tábor lidu pod Karlštejnem, čili rej marcipánových koní.....	137
6.3. „ <i>Voni sem nemohly přijít, voni mají dva centy.</i> “ Dokončení plánů rekonstrukce	140

6.4. Finále zápasu o obnovu českého Montsalvage	147
7. Falešná antikvární parodie? Obnova Karlštejna (1887–1918).....	155
7.1. Hrad v rukou Friedricha Schmidta a Josefa Mockera.....	155
7.2. Návštěva císaře Františka Josefa I. na Karlštejně.....	160
7.3. Muzeum na hradě a hrad jako muzeum	163
8. Noc s karlštejnským havranem	171
9. Šarvátka u hradní brány z roku 1918	178
10. Závěr.....	180
11. Seznam použitých informačních zdrojů	184
12. Seznam obrazových příloh	212

1. Úvod, čili o historickém vědomí a místech paměti

Tématem, či spíše objektem předložené práce je hrad Karlštejn. Nikoli však jako umělecko-historický artefakt, nýbrž coby „schrána paměti“.² Středověký hrad mne zde zajímá jako symbol, který skýtá interpretační klíče k re-konstrukci historického povědomí a procesu formování historické imaginace, v níž se odrážejí proměny společenského klimatu „dlouhého 19. století“. V tomto textu bude Karlštejn nahlížen jako jakýsi filtr, jehož prostřednictvím se pokusím o zmapování a rozbor projevů kolektivního vnímání minulosti, jak se odráží nejen v historiografických, literárních či výtvarných dílech, ale také v politických proslovech, dobové žurnalistice a v poučených i laických reakcích na řečené. Zlomky cenných stop historického povědomí lze nalézt také v osobní nebo pracovní korespondenci, na stránkách pamětních knih Karlštejna³ nebo na pohlednicích,⁴ kde autentické dojmy z návštěvy hradu zachytili jeho návštěvníci. Proměny karlštejnského mýtu v devatenáctém a na počátku dvacátého století se zároveň snažím rozkrývat na pozadí širších historických souvislostí i různých forem ideologického diskurzu,⁵ které jej spoluutvářely.

---

² K definici pojmu historické vědomí, které zahrnuje jak nereflektované vnímání a tradované mýty o historii (tedy historické povědomí), tak i složku vědeckého poznání, srov. Miroslav HROCH, *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*, in: Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti, Radka Šustrová – Luba Hédlová (eds.), Praha 2014, s. 36–43 (dále HROCH 2014). S pojmem paměť se vzhledem k jeho problematickosti snažím pracovat s vědomím nesoudržnosti (diskontinuity) proměn kolektivního vnímání. K tomu více Alena TESKOVÁ, *Paměť, zapominání a časová idiskontinuita (o minulosti, která se nevypráví)*, in: Uzel na kapesníku. Vzpomínka a narativní konstrukce dějin, Martina Poliaková – Jakub Raška – Václav Smyčka (eds.), Praha 2014, s. 15–37.

³ Depozitář Státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání návštěvovatel Karlštejnu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno. Na využití návštěvních knih jakožto cenného pramene (literárně) historického i sociologického zkoumání upozornila Naďa KUBŮ, *Zpřístupnění hradu Karlštejna v roce 2000*, 17, 2000, s. 57. Detailnější pojednání o zdroji srov. Drahošlav MAKOVÍČKA, *Hrad českých básníků*, Časopis společnosti přátel starožitností českých I, Praha 1959, s. 32–37, též David VENCLÍK, *Karlštejnské návštěvní knihy jako pramen k dějinám 19. století*, in: Na kladském pomezí o českém jazyku a literatuře, Jaroslav MALICKÝ – Ladislav JANOVEC – Ilona GWÓZDŹ-SZEWECZENKOG (eds.), Radków – Wrocław – Praha 2009, s. 277–291. Pojednání o básních, epigramech a heslech, které v letech 1825–1840 po výstupu na Sněžku zapisovali do zdejších pamětních knih čeští vlastenci, srov. Jacek KOLBUSZEWSKI, *Czeskie wiersze w księgach pamiątkowych Śnieżki (1825–1840)*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná, 1985, roč. 34, č. D32, s. 131–141 (za upozornění na studii děkuji Jaroslavu Malickému, Radków, březen 2008).

⁴ Zakoupení vlastenecké pohlednice, připojení osobního textu a její uschování do sbírky, mohlo představovat vědomé rozhodnutí jedince přihlásit se k národní pospolitosti. Jeho individuální vzpomínky z návštěvy Karlštejna se těmito paměťovými strategiemi propojily s kolektivním místem paměti, které se národní společnost snažilo různými způsoby ritualizovat. Srov. Rudolf JAWORSKI, *Víc než "Grub aus..." a "Pozdrav z..." - Národně kódované pohlednice z českých zemí před rokem 1918*, in: Milena Bartlová a kol, *Místa paměti česko-německého soužití*. Praha 2011 s. 47–55.

⁵ Pojem diskursu vnímám a užívám s vědomím jeho mnohovrstevnatosti. Více k tomu viz Marek LAPČÍK, *Diskurs jako téma diskursu. O diskursu bez Habermase a bez Foucaulta? (Poznámky ke konceptualizaci*

Sokolové i německý profesor vyučující kunsthistorii na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, obecně vzato lidé, kteří se od počátku šedesátých let 19. století po západní železniční dráze nebo pešky na Karlštejn vydávali, aby si středověkou stavbu prohlédli, přistupovali k historické látce na základě osobních zkušeností, znalostí, postojů, ale též v politickém kontextu své doby. Jejich vnímání minulosti i význam, který památce přisuzovali, jsou vždy redukcí, přeznačením nebo politickou nebo komerční instrumentací minulosti. Karlštejn se zde proměňuje v myšlenkový prostor otevírající se v devatenáctém a na počátku dvacátého století staronovým aktualizacím, které napomáhaly integraci, mobilizaci i „delimitaci“ té které pospolitosti skrze sdílení obdobných příběhů o dějinách.

V porovnání s jinými národními mýty náleží Karlštejnu i jeho zakladateli Karlu IV. specifické postavení, jež pramení v symbolickém poslání, s nímž císař dílo vybudoval (1348–1365).⁶ O vývoji funkce hradu v závislosti na proměnách politických záměrů Karla IV. se mezi odborníky stále vedou spory. Vzhledem k místu stavby, unikátní dispozici i soustředění několika svatyní se však domnívám, že Karlovy záměry se v průběhu budování Karlštejna zásadněji neproměňovaly.⁷ Primární určení hradu, který byl vybudován v blízkosti přemyslovského Tetína, shledával panovník v ochraně symbolů jeho politického a duchovního vlivu v Evropě, korunovačních insignií Svaté říše římské a souboru říšských relikvií.

V době husitských válek byl Karlštejn nedobytnou baštou katolické strany. Říšský poklad odvezený císařem Zikmundem společně se svatováclavskou korunou z Českého království se však zpět na hrad již nikdy nevrátil.⁸ Nové poslání získal královský hrad v souvislosti s uložením české královské koruny, korunního archivu, uzavřených svazků zemských desek a zemských svátostin, k němuž došlo po roce 1436. Převzetí správy a ochrany hradu představiteli zemské stavovské obce znamenalo významný posun v rozložení politických sil v Českém království ve prospěch moci šlechty a měst. Z hradní

---

pojmu), in: Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací. Diskurs(y) o diskursu, Martin Foret – Marek Lapčík – Petr Orság (eds.), Olomouc 2009 (= Kultura, média, komunikace I.), s. 93–116.

⁶ Rozsáhlá literatura k dějinám hradu Karlštejna i k jeho malířské výzdobě, srov. Tomáš DURDÍK – Libor GOTTFIED – Milada HORYNOVÁ – Jiří ÚLOVEC, *Výběrová bibliografie hradu Karlštejna*, *Castellologica bohemika* 5, 1996, s. 363–370. K základní orientaci po zachovaných archivních zdrojích, srov. Libor GOTTFIED, *Výběr archivních pramenů k historii hradu Karlštejna a jeho umělecké výzdobě*, in: Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Jiří Fajt (ed.), Praha 1997, s. 29–49.

⁷ Srov. kupř. František KAVKA, *Účel a poslání hradu Karlštejna ve svědectví písemných pramenů doby Karlovy*, in: Magister Theodoricus. Dvorní malíř Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Jiří Fajt (ed.), Praha 1997, s. 15–28.

⁸ Petr ČORNEJ, *Klíče ke Karlštejnu*, in: Světla a stíny husitství (události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií, Robert Novotný (ed.), Praha 2011, s. 297–333 (dále ČORNEJ 2011).

pevnosti nyní nesměly být bez svolení stavovské reprezentace vyneseny královské insignie ani klíčové dokumenty. Usnesení tzv. letničního sněmu z roku 1497 potvrdilo princip dělby zemských úřadů mezi panský a rytířský stav, jehož podporu vyšší šlechta potřebovala ve svém zápase o potlačení mocenského vlivu královských měst. Vladislavské zřízení zemské, které roku 1500 z ustanovení čerpalo, ovšem dalo přednost purkrabímu, který zastupoval zájmy panstva.

Porážka stavovského povstání přinesla Českému království celkovou revizi některých privilegií, které způsobily změnu stávajícího rozložení politických sil v zemi a posílily pozici českého krále.⁹ Státotvornou (ve smyslu korunních zemí) funkci hradu Karlštejna definitivně zrušilo panovníkovo rozhodnutí k převozu korunního archivu a svatováclavské koruny na Pražský hrad (1619). O šest let později císař Ferdinand II. zrušil i úřad karlštejnských purkrabí. Hrad a panství byly nově zapsány v zemských deskách jako věnný neboli stolní statek českých královen.

Tradice hradu ovšem přežila zánik jeho státotvorné funkce. Karlštejnský mýtus posléze obohatily barokní pověsti, z nichž následně hojně čerpali tvůrci nacionálních narací o jeho dějinách a odkazu. Prezentace ušlechtilých kořenů mnohdy poskytovala hodnoty, které štěpící se moderní měšťanská společnost postrádala.¹⁰ Karlštejnská tradice odolala zásluhou výše uvedených skutečností zapomnění a stala se jedním z určujících vzpomínkových epicenter posilujících historické vědomí nacionálně vymezené pospolitosti, tedy fenoménem, který byl historikem Pierrem Norou v návaznosti na teorie sociologa a filosofa Maurice Halbwachse definován jako „místo paměti“.¹¹

Problematika historické paměti, jež byla dříve spíše sociologickým tématem, se v posledních čtyřech desetiletích u historiků setkala se značným zájmem, jehož důkazem je řada monografií i studií, které se věnují rozkrývání „druhého života“ historických osobností, bojišť, nebo kupříkladu politických prohlášení státoprávního

---

⁹ Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek VIII. (1618–1683)*, Praha – Litomyšl 2008, s. 107–115 (dále ČORNEJOVÁ – MIKULEC – VLNAS – KAŠE 2008), Milena KOSTÍLKOVÁ, *Uložení a osudy českých korunovačních klenotů*, in: *České korunovační klenoty*, Milena Bravermannová (ed.), Praha 2008, s. 76 (dále KOSTÍLKOVÁ 2008).

¹⁰ HROCH 2014, s. 48.

¹¹ Srov. Milan HLAVAČKA, *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském provozu*, in: *Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace*, Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná (eds.), Praha 2011, s. 10–22, Eduard MAUR, *Památná místa: místa paměti ve vlastním (tj. topografickém) smyslu slova*, in: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt (ed.), Praha 2014, s. 141–154.

charakteru.¹² V souvislosti s proměnami poslání hradu Karlštejna se jím nechala inspirovat Markéta Novotná.¹³ Její článek zachycuje proměny obrazů karlštejnských manů, kteří byly 19. století v textech českých vlastenců ztotožňováni se strážci místa paměti českého národa, zatímco karlštejnští purkrabí se staly personifikací historických vzorů politických představitelů českého národa a země. Proces formování národních symbolů je ve střední Evropě 19. století nerozlučně spjat se střety mezi jednotlivými emancipujícími se národy, které se snažily historické památky ve jménu svých nacionálních idejí uchvátit a zakomponovat do vlastního konceptu národních dějin.¹⁴ Zápas o nároky na konkrétní historické lokality nechal vzniknout výkladům, pomocí kterých se vlastenečtí aktivisté pokoušeli z myšlenkové krajiny místa paměti vytlačit konkurenční národní společnosti. Kromě literární, výtvarné nebo publicistické tvorby sloužila těmto cílům rovněž organizace výletů či masových demonstrací i další prostředky politické agitace.¹⁵ Opakovanou manifestací specifické symboliky a zdůrazňováním početnosti i svornosti národního celku na veřejném shromáždění konaném na památném místě si národní společnosti vymezovala a přeznačovala „vlastní“ teritorium.¹⁶

Nepoččetné zprávy v dochovaných pramenech i lidové pověsti bývaly zpravidla interpretovány a přetvářeny tak, aby z nich bylo možné dokládat patřičný původ i záměry zakladatelů památných staveb. Pojímání skupinové identity i politické názory vlastní tvůrcům agitačních spisů (např. jazykově determinovaný nacionalismus, demokratismus nebo moderní sociální program) byly ahistoricky vnášeny do myšlenkového světa dávných předků.

---

¹² Kupř. Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917. Bitva u Zborova. Česká legenda*, Praha 2002, Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům historické tradice*, Praha 2003, 2. vyd. (dále ČORNEJ 2003), Peter MACHO, *Bohatýr i mučedník. Mýtus Milana Rastislava Štefánika*, *Dějiny a současnost* 7, 2008, s. 14–16, Etienne BOISSERIE, *Quelques réflexions sur les querelles d'interprétation de la Déclaration de Martin du 30. octobre*, in: *Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace*, Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná (eds.), Praha 2011 s. 83–104. Václava KOFRÁNKOVÁ, *Zlatý král a chudý hrabě. Přemysl Otakar II. a Rudolf Habsburský v historické tradici*, Praha 2012, Vít VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha – Litomyšl 2013, (dále VLNAS 2013).

¹³ Markéta NOVOTNÁ, *Sen o strážci hradu Karlštejna*, *Mediaevalia historica bohemia* 1, 2012, s. 45–78 (dále NOVOTNÁ 2012).

¹⁴ Srov. Gabriela KILIÁNOVÁ, *Komu patří Devín?* in: *Mýty naše slovenské*, Bratislava 2013, s. 120–133, Kristýna JANEČKOVÁ, *Hrad Střekov. Perla nad Labem*, Ústí nad Labem 2012, Pavel SOUKUP, *Čech nebo Němec? Spor o národní příslušnost Otce vlasti*, *Dějiny a současnost* 1, 2005, s. 38–40 (dále SOUKUP 2005).

¹⁵ Srov. Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity*, *Český časopis historický* 1, 2006, s. 81–110 (dále ŠIMA 2006).

¹⁶ Srov. Hans-Ulrich WEHLER, *Nationalismus. Geschichte, Formen, Folgen*, München 2001, s. 45–46 (dále WEHLER 2001), Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, Praha 2010, s. 115–118 (dále HROCH 2010).

Na pozadí politických sporů o symboliku Karlštejna i identitu Karla IV. proběhla monumentální rekonstrukce stavby, kterou hrad získal svou nynější neogotickou podobu. Tématem kontroverzní regotizace hradu i předešlých oprav jeho vnitřní výzdoby se dosud zabývali výhradně historikové umění a architektury, případně znalci v oboru památkové péče.¹⁷ Ze stejného úhlu pohledu byly dosud zpracovávány a hodnoceny rovněž životní osudy, vzájemná spolupráce i dílo obou stavitelů, kteří se na přestavbě památky podíleli, Friedricha Schmidta a Josefa Mockera.¹⁸

S oporou v existující odborné literatuře, pramenných edicích¹⁹ i méně známých historických dokumentech²⁰ se proto v předložené práci pokusím posoudit proměny pohledu na roli obou odborníků při tvorbě stavebního projektu a organizaci stavebních prací i podíl zodpovědnosti za jejich výsledek. Zamýšlím rovněž zmapovat, jak jejich angažmá při rekonstrukci Karlštejna a osobní rozhodnutí ovlivňovalo politické dění a nacionální střety v českých zemích a šířeji i v rakouském soustátí v druhé polovině 19. století. Politické pozadí nelze pominout ani v případě jednání dobových odborníků

---

¹⁷ Dobroslava MENCLOVÁ, *Restaurace hradu Karlštejna*, Zprávy památkové péče (dále ZPP) 7, 1947, s. 73–121 (dále MENCLOVÁ 1947), Vlasta DVORÁKOVÁ – Dobroslava MENCLOVÁ, *Karlštejn*, Praha 1965, s. 234–241 (dále DVORÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965), Vratislav NEJEDLÝ, *K restaurování deskových obrazů mistra Theodorika v kapli sv. Kříže na Karlštejně před stopadesáti lety*, ZPP 8, 1992, s. 23–27 (dále NEJEDLÝ 1992), Jürgen RATH, *Burgenrestaurierungen und Schlossarchitektur im Werk Friedrich von Schmidts*, (diplomová práce), Wien 1998, s. 68–78, Zdeněk CHUDÁREK, *Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna*, ZPP 2, 2001, s. 28–34 (dále CHUDÁREK 2001), Petr BAREŠ – Jiří BRODSKÝ, *Problematika a způsoby restaurování schodištních cyklů Velké věže hradu Karlštejna. Technologie maleb na základě provedených průzkumů. (Dokumentace postupující destrukce maleb na základě dostupných historických pramenů za posledních 170 let)*, in: Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna. Stav po restaurování. Praha 2006, Zuzana Všetečková (ed.), s. 78–87 (dále BAREŠ – BRODSKÝ 2006).

¹⁸ Erwin NEUMANN, *Friedrich von Schmidt. Ein Beitrag zu seiner Monographie und zur Kunstgeschichte des 19. Jahrhunderts* (disertační práce), Wien 1952, s. 207–211 (dále NEUMANN 1952), *Friedrich von Schmidt 1825–1891. Ein gotischer Rationalist*, Peter HAIKO, Renata KASSAL-MIKULA (hrsg.), Wien 1991, (dále HAIKO – KASSAL-MIKULA 1991), Jozsef SISA, *Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe. Friedrich Schmidt and his School*. The Journal of the Society of Architectural Historians 2, 2002, s. 170–187 (dále SISA 2002). Taťána PETRASOVÁ a kol., *Josef Mocker 1835–1899. Stavitel katedrál*, Praha 1999, (dále PETRASOVÁ a kol. 1999), Dobroslav LÍBAL, Josef Mocker, *Architekt a restaurátor*, ZPP 2, 2001, s. 21–23, Tomáš DURDÍK, *Působení Josefa Mockera na Křivokláte*, ZPP 2, 2001, s. 35–42, Taťána PETRASOVÁ, *Josef Mocker and Prague's Medieval Landscape (1872–1899)*, in: Prague and Bohemia: Medieval Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe, Zoë Opačič (ed.), Leeds 2009, s. 224–240.

¹⁹ Milada VILÍMKOVÁ (ed.), *Karlštejn. Stavebně historický průzkum. I. etapa. Texty archivních dokladů ke stavebnímu vývoji hradu*, 1974, nepublikovaný rukopis je uschován v archivu Národního památkového ústavu - územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, (dále VILÍMKOVÁ 1974), Pavel ZAHRADNÍK, *Na okraj působení Josefa Mockera na svatovítské katedrále. (Ke vzájemným vztahům Josefa Mockera a Friedricha von Schmidta)*, ZPP 2, 2001, s. 24–27 (dále ZAHRADNÍK 2001).

²⁰ Archiv Pražského hradu, fond Josef Mocker, Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová, Památník národního písemnictví, fond Josef Mocker, Depozitář musea města Vídně, fond Friedrich Schmidt, Státní oblastní archiv Beroun, fond Okresní úřad Beroun, Univerzitní archiv Akademie výtvarných umění ve Vídni, Seznamy studentů, Depozitář státního hradu Karlštejna.

oboru i politických činitelů, kteří o výběru tvůrce rekonstrukce, jejích nákladech i načasování rozhodli. V této oblasti problémů se kritickému posouzení nabízejí rovněž později publikované vzpomínky i názory dvou přímých aktérů, Karla Adámka a Josepha Helferta.²¹

Některá výše uvedená témata jsem rozpracoval již v dříve uveřejněných studiích, jejichž obsah na následujících stránkách rozvíjím a (jak se odvažuji doufat) také smysluplně propojuji v souvislé pojednání o proměnách obrazu Karlštejna v historickém vědomí minulých generací.²²

---

²¹ Karel Adámek (1840–1918) byl mladočeský politik působící na českém zemském sněmu i v rakouské říšské radě. Joseph Alexander Helfert (1820–1910) byl politik a právník, od roku 1863 prezident Ústřední komise pro výzkum a zachování stavebních památek, srov. Joseph A. HELFERT, *Die Wiederherstellung der Burg Karlstein*, Prag 1902 (dále HELFERT 1902), Národní archiv, fond Rodinný archiv Adámků z Hlinska, č. 643, rukopis článku *Obnovení Karlštejna* datovaný do roku 1912, Karel ADÁMEK, *Obnovení Karlštejna*, Česká revue 9–12, 1913, s. 522–527, 614–617, 670–686, 738–751 (dále ADÁMEK 1913).

²² David VENCLÍK, *Svatodušní úterý na Karlštejně. Karlštejnské jubileum v revoluci 1848*. Dějiny a současnost 5, 2007, č. 5, s. 21–23 (dále VENCLÍK 2007), David VENCLÍK, *Obnova českého Montsalvage. Otázka rekonstrukce hradu Karlštejna v šedesátých až osmdesátých letech 19. století*, *Minulostí Berounska* 11, 2008, s. 86–132 (dále VENCLÍK 2008), David VENCLÍK, *Hrad Karlštejn a korunovace českých králů v 19. století*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a v kultuře*, Petr BAREŠ a kol., Praha 2010, s. 144–145 (dále VENCLÍK 2010), David VENCLÍK, *Rekonstrukce Karlštejna na pozadí politicko-kulturního vývoje v českých zemích (1886–1918)*, *Marginalia historica* 1, 2013, s. 56–60 (dále VENCLÍK 2013a), David VENCLÍK, *Schmidtův Karlštejn. Neogotická rekonstrukce na pozadí doby*, *Umění* 5, 2013, s. 422–436 (dále VENCLÍK 2013b), David VENCLÍK, *Domnělý strážce svatováclavské koruny: symbolika hradu Karlštejna v kontextu českého státoprávního programu*, *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*, Martin Hrdina – Kateřina Piorecká (eds.), Praha 2014, s. 139–145 (dále VENCLÍK 2014).

2. Památka českých králů a středověkých olejomalb i hospodářské centrum panství. Proměny vnímání Karlštejna v českých zemích 16. – 18. století

2.1. O cizích šlechticích z Pražského hradu

„Kdyby se tak bylo stalo jen pro dívky české, bylo by to přineslo užitek. Jsou tam však posílány jen šlechtické dívky z Rakous, Štýrska, Tyrol atd. a čeští šlechtici, aby se královně zalíbili, berou si je za ženy. Zato naše české dívky zůstávají na ocet. Již tři z těchto cizích šlechticů, pokud je nám známo, staly se tam matkami“.²³ Zemský vlastenec František Martin Pelcl (1734–1801) císařovnin úmysl založit instituci pečující o neprovdané a ovdovělé aristokratky očividně nešetřil, neboť krátce po skonu Marie Terezie 29. listopadu 1780 se na adresu císařovny fundace vyjádřil poměrně ostře. Tereziánský ústav šlechticů získal od císařovny již při svém oficiálním založení roku 1755 do vínku výnosy z karlštejnského panství, s nimiž mohl disponovat.²⁴ V této kapitole se pokusím odpovědět na otázku, jak uvedená změna majetkových poměrů ovlivnila stav hradních budov i čím se vyznačovaly dobové reflexe politického významu Karlštejna. Moje pozornost bude zaměřena rovněž na proměny obrazů dějin středověkého hradu, které se u vzdělaných vrstev v českých zemích vytvářely například pod vlivem četby spisů Václava Hájka z Libočan, Bohuslava Balbína a Františka Martina Pelcla. Byť byla díla prvních dvou jmenovaných napsána mnohem dříve, zůstávala i nadále hojně čtena, citována, vydávána i zpochybňována.²⁵ V řadách učenců publikujících své uměnovědné statě v posledních dvou desetiletích 18. století nalezneme také důkazy zájmu o malby

²³ František MARTIN PELCL, *Paměti*, Jan Pán (ed.) Praha 1956, s. 28 (dále PELCL 1956).

²⁴ Ferdinand JITSCHINSKY, *Kurze Darstellung der Gründung und des Bestandes des k. k. thesianischen adeligen Damenstiftes am Prager Schlosse bis auf die gegenwärtige Zeit, nebst den wichtigsten geschichtlichen Momenten*, Prag 1855, s. 51–52 (dále JITSCHINSKY 1855).

²⁵ Německý překlad Hájkovy Kroniky české byl vydán roku 1596 v Praze a následně dvakrát také v německých zemích (Norimberk 1697, Lipsko 1718). Osvícenské kritice Gelasia Dobnera (1761–1786) byl následně podroben latinský překlad spisu (1761–1782). Z Hájkových i Balbínových prací prokazatelně čerpali kupříkladu Jan Dubravius (*Historie Čech*, 1552), Bartoloměj Paprocký z Hlohola (*Diadochus*, 1602), Jan František Beckovský (*Kronika země České*, 1700), Jan Florian Hammerschmieda (např. *Prodromus*, 1723) nebo František Martin Pelcl (např. *Nová kronyka česká*, 1791–1796). Do sledovaného období spadá rovněž Pelcovo a Šeršníkovy první anonymní vydání Balbínovy nově nalezené *Obrany jazyka českého* (1775). Srov. Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Jan Linka (ed.), Praha 2013, s. 1384 (dále HÁJEK 2013), Jan P. KUČERA – Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 207–212 (dále KUČERA – RAK 1983), Jiří POKORNÝ, *Recepce české literatury v Praze v 18. století*, Pražský sborník historický 22, 1989, s. 92, pozn. č. 7, s. 95.

ukryté v hradních komnatách, na nichž lze demonstrovat dobový přístup k výtvarným památkám středověku.

2.2. „Věřte si původci této pověsti“. Dobový obraz dějin Karlštejna

Při rozboru vývoje reflexí historie hradu nelze opomenout dílo, které bylo pro většinu historiografických spisů raného novověku pramenem poznatků a v mnoha případech i vzorem stylizace příběhů, *Kroniku českou* Václava Hájka z Libočan (1499–1553).²⁶ Tvůrce kanonického textu věnovaného českým dějinám by mohl být vzhledem ke svému životopisu cenným pramenem pro poznání starší historie hradu, neboť v letech 1526–1533 působil na hradě jako kapitulní děkan a zastával rovněž funkci administrátora na nedalekém Tetíně. V důsledku častých sporů s karlštejnským purkrabím Janem Bechyněm z Lažan, které odhalily nejen Hájkovu mnohoobročnickost, nýbrž také temné stránky protivníkovy blízké příbuzné Kateřiny rozené z Komárova a na Pičíně, byl však nakonec děkanského úřadu zbaven a z Karlštejna odešel.²⁷

Ctižádostivý Hájek z Libočan však hrůzný příběh švagrové karlštejnského purkrabí ve svém díle nezmiňuje, neboť své líčení českých dějin završuje symbolicky korunovací

---

²⁶ HÁJEK 2013, srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 75–79 (dále KUTNAR – MAREK 1997), Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Vztah k městům a problematika pražských dějin doby Jagellonské v Kronice české Václava Hájka z Libočan*, Pražský sborník historický XVI., 1983, s. 53–76 (dále PEŠEK – ZILYNSKYJ 1983), Roman FERSTL, *Vliv Hájkovy kroniky na dílo J. F. Hammerschmieda*, Marginalia Historica II., Praha 1997, s. 99–114, Marie TOŠNEROVÁ, *Tobiáš Adalbert Vodňanský a jeho pokračování Hájkovy kroniky*, in: Inter laurum et olivam, Jiří Šouša – Ivana Ebelová (eds.), Praha 2007, s. 469–484, Zdeněk BENEŠ, *Hájkova Kronika česká a české historické myšlení*, Studia Comenia et Historica 29, 1999, s. 46–60.

²⁷ Hájek byl ve sledované době nejen karlštejnským děkanem, ale také kazatelem v pražském kostele sv. Tomáše na Malé Straně, farářem v Rožmitále [dnes Rožmitál pod Třemšínem] a na Tetíně. Vleklé neshody s purkrabím Janem Bechyněm z Lažan dospěly až k soudnímu tribunálu, před nímž Hájek poukázal na zvěsti o násilných činech manželky jeho bratra Bedřicha Kateřiny rozené z Komárova a na Pičíně. Ta reagovala žalobou na protivníka svého švagra, ovšem při vyslýchání svědků se ukázalo, že Hájek mluví pravdu. Soud později doložil, že paní z Komárova nechávala své poddané krutě mučit a jejich trýznění končící zpravidla smrtí se dokonce i sama účastnila. Roku 1534 byla paní Kateřina sice odsouzena k smrti hladem, ovšem politickou kariéru Jana Bechyně z Lažan patologické chování jeho švagrové nijak neohrozilo. Ve funkci purkrabího zůstal a v témže roce se definitivně vypořádat se svým sokem Hájkem z Libočan. Navzdory pozdějším románům i některým odborným textům (kupř. Václav BARTŮNĚK, *Karlštejn. Zbožný odkaz otce vlasti*, Praha 1948, s. 39, Jiří PEŠEK, *Vypravěč mýtů i dějin*, in: Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy, souvislosti, Josef Válka (ed.), Praha 2003, s. 102–103), které krvavé orgie paní z Lažan umisťují do kulís slavného Karlštejna, neboť ji zasubují s purkrabím hradu, dobové záznamy výslechů u komorního soudu hovoří o tom, že k sadistickým vraždám docházelo pouze na pičínském panství. Srov. Jindřich FRANCEK, *Proces Kateřiny z Komárova*, Východočeský sborník historický 9, 2000, s. 3–10, David VENCLÍK, *Historické rekvizity pro krutou paní. Příběh o Kateřině Bechyňové z Lažan a na Pičíně*, Nučický zpravodaj 82, 2012, s. 22–23.

Ferdinanda I. českým králem roku 1527.²⁸ Práci na *Kronice české* ovlivnil rovněž Hájkův děkanský úřad a s ním spojený občasný pobyt na hradě, v jehož zdech byl v té době uložen korunní archiv.²⁹ Právě přístup k cennému zdroji přiměl Hájka podle jeho vlastních slov k sepsání historického díla.³⁰ S pomocí starých listin i kronik autor vylíčil Karla IV. jako zbožného, spravedlivého a moudrého vladaře, který vynikal štedrostí vůči církvi i péčí o blaho lidu své země.³¹ Na mnoha místech kronikář prezentoval činy Karla IV. jako historická exempla určená budoucím českým králům. „*Rok ten celý [1371] císař nevyjížděl z České země, ale ustavičně řídil věci zemské a to, což bylo nepořádného, napravoval, a zvláště prý při zemském soudu, neb na ten čas také soudce na stranu se uchylovali, darům žádostivi jsouce. Protož často císař mezi nimi u Soudu sedal, vdovským a sirotčím spravedlivostem velmi byl nápomocen. A tu byl jeho obyčej jednak na každý den, že hned po jedenmezcítné [tři hodiny po západu slunce] hodině šel k vratům předním svého dvoru tu na hradě Pražském proti Bílé věži a tu se posadil a někdy až do západu slunce tu zůstal z příčiny té, aby jej každý z lidu obecného s malým počtem tu sedícího k své potřebě našel a tu nedostatek svůj jemu, neb má-li jakou při soudu těžkost oznámil a to hned tu kázal komorníku svému na deštičky poznamenati a doma na papíře napsati a to vzal s sebou, když šel do soudu, a s tím příklad spravedlivosti potomkům svým, budoucím králům českých zůstavil*“.³² Autor zde barvitě vykresluje rovněž vzhled svatováclavské koruny, již nechal podle jeho slov císař vyhotovit za vydatné pomoci své manželky královny Blanky. Obširně zde také vypisuje pravidla, jež panovník stanovil pro obřad korunovace i uložení koruny na lebce sv. Václava v chrámu sv. Víta.³³ Kriticky se Hájek vyjadřuje ke Karlovým sympatiím vůči Němcům, které překvapivě nachází rovněž u Václava IV.³⁴

Četný výskyt zmínek o Karlštejnu, s nimiž se čtenář v kronice setkává, svědčí spíše o roli hradu v zemské politice Hájkovy doby, než o autorově zájmu o hradní pověsti.³⁵

---

²⁸ HÁJEK 2013, s. 1091–1092.

²⁹ Rudolf KOSS – Otakar BAUER, *Archiv koruny české I. Dějiny archivu*, Praha 1939, s. 73–75, 129–139 (dále KOSS, BAUR 1939).

³⁰ Jaroslav KOLÁR, *Hájkova kronika a česká kultura (předmluva k vydání výboru z Hájkovy kroniky)*, in: Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*, Jaroslav Kolár (ed.), Praha 1981, s. 9.

³¹ Josef PETRÁŇ, *Obraz Karla IV. jako hlavy státu v dějepisectví šesti staletí*, in: Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV., Václav Vaněček (ed.), Praha 1984, s. 84, 100 (dále PETRÁŇ 1984).

³² HÁJEK 2013, s. 808, v citované ukázce autor čerpal některé poznatky o Karlově spravedlnosti a vstřícnosti vůči poddaným z Kroniky Pražského kostela sepsané Benešem Krabicem z Weitmile (+1375), srov. *Kroniky doby Karla IV.*, Marie Bláhová (ed.), Praha 1987, s. 244–245 (dále BLÁHOVÁ 1987).

³³ HÁJEK 2013, s. 741–743.

³⁴ HÁJEK 2013, s. 818, srov. ČORNEJ 2003, s. 88.

³⁵ Srov. Jan LUFFER, *Katalog pověstí Berounska a Hořovicka*, *Minulostí Berounska* 6, 2003, s. 119–200, 227.

Ve snaze doložit panovníkovo zakladatelské úsilí a hloubku jeho křesťanské víry zde autor zmiňuje položení základního kamene Karlštejna, ustavení kapituly, prosebnou pouť císařovny za manželovo uzdravení z Karlštejna na Pražský hrad i panovníkův zákaz pobytu žen na hradě po setmění.³⁶ Ve spojitosti s Karlštejnem dále Hájek ukazuje spory Karlova syna Václava IV. s pražskými měšťany a zemskými pány i jeho barbarskou krutost.³⁷ Eskalaci konfliktu se stavovskou obcí ústící do krvavých bouří vykresluje v protikladu s velkolepou epochou Karla IV. rovněž při zachycení počátku vlády císaře Zikmunda, jenž podle autorova líčení oloupil pražské kostely o četné poklady a karlštejnské svátosti dokonce odvěkl pryč z Českého království.³⁸ Potřeba souladu panovníka a zemské reprezentace představuje další z motivů, kterými Hájek z Libočan (svědek konfrontací Ferdinanda I. Habsburského se stavovskou mocí v českých zemích a obhájce práv pražských měšťanů) protkává své vyprávění o dějinách království.³⁹

Ohrožení hradu za husitských válek dokumentuje Hájek rozsáhlým popisem dramatického obléhání vojsky pražanů (1422), kteří společně s novým spojencem (podle některých husitů budoucím českým králem) Zikmundem Korybutem usilovali o uchvácení královské koruny.⁴⁰ Katolický duchovní (ovšem do roku 1521 utrakvista) Hájek z Libočan zde mylně uvádí, že katoličtí páni již dříve v obavě před nebezpečím korunovační insignie i „svátosti z Karlštejna, poslali to tajně toliko v desíti koních na Velhartice“.⁴¹ Svatováclavská koruna, říšský poklad a další cennosti (včetně písemností) byly ve skutečnosti v době ohrožení Karlštejna pod kontrolou prozíravého císaře Zikmunda Lucemburského, který je nechal už kolem roku 1421 z Karlštejna odvézt do Uher, odkud byly zhruba o tři roky později přemístěny do Norimberku.⁴² Mohutná věž jihočeského hradu Velhartice se s velkou pravděpodobností stala strážcem korunovačních klenotů až kolem roku 1488, kdy zde byly ukryty majitelem pevnosti Menhartem z Hradce, který byl v době bojů o moc nad českým královstvím protivníkem utrakvistické strany Jiřího

---

³⁶ HÁJEK 2013, Hrad Karlštejn založen, s. 750, List kněžím Karlštejnským, s. 777–781, Hrad Karlík, s. 781, Císařovna šla na pouť z Karlštejna do Prahy, s. 809.

³⁷ HÁJEK 2013, s. 839, 857.

³⁸ HÁJEK 2013, s. 888, 890, 894, 914.

³⁹ Srov. PEŠEK, ZILYNSKYJ 1983, s. 53–76, ČORNEJ 2003, s. 88–89.

⁴⁰ HÁJEK 2013, Karlštejn hrad obležen od měst českých, s. 926–928.

⁴¹ HÁJEK 2013, s. 926.

⁴² ČORNEJ 2011, s. 302.

z Poděbrad.⁴³ Nejmladší zmínka o Karlštejně se nachází v přílohách díla, kde jsou sepsány svaté ostatky uložené roku 1515 na Karlštejně i „*zámkové hlavní v království Českém*“.⁴⁴

Hájkova *Kronika česká* je nejstarším dochovaným pramenem, ve kterém se uvádí datum založení hradu Karlštejna 10. června 1348 i další podrobnosti, které byly s aktem položení základního kamene údajně spojeny; „...*týž král Karel založil zámek⁴⁵ velmi slavný na jedné vysoké hoře, a dal mu jméno od svého jména (...). A to všecko dalo se při přítomnosti Arnošta arcibiskupa a mnohých jiných knížat a pánův*“.⁴⁶ Chybějící starší záznamy na straně jedné a dobové zmínky o pobytu císaře mimo území Českého království na straně druhé nutí dnes historiky ke skepsi vůči přesnému časovému určení slavnosti i přímé účasti Karla IV.⁴⁷ Václav Hájek z Libočan se však na tomto místě svého vyprávění nedopustil čiré fabulace, pouze převzal informace (místy i celé formulace) ze zakládací listiny karlštejnské kapituly (27. března 1357), jejíž znění ve vlastním překladu na jiném místě kroniky také připojil.⁴⁸ Zcela vymyšlené není zřejmě ani datum 10. června 1348. Rok Karlových velkých zakladatelských projektů uvádí již kronika Beneše Krabice z Weitmile.⁴⁹ Časové určení: „*úterý po slavnosti Ducha svatého*“ se nachází v poznámce v původním misále karlštejnské kapituly, kde je však toto datum spojeno se založením jakési (dosud neurčené) „*nové kaple*“ na Karlštejně (1396), kdy však zmíněné „*úterý*“ po Svatodušních svátcích připadlo na 23. května.⁵⁰ Kronikář oba uvedené časové údaje s největší pravděpodobností spojil v jedno datum, k němuž založení hradní pevnosti následně vztáhl. Budoucím dějepisným pracím „*odkázal*“ Václav Hájek z Libočan nejen fiktivní popis nejranějších dějin hradu, nýbrž také mylné zasvěcení jedné z hradních kaplí, která je dodnes tradičně spojována s patronkou učenců sv. Kateřinou Alexandrijskou.⁵¹

---

⁴³ ČORNEJ 2011, s. 311–312.

⁴⁴ HÁJEK 2013, s. 1093–1098, 1103, 1105.

⁴⁵ K proměnám pojmenování panovnických nebo šlechtických sídel v pozdním středověku a raném novověku, srov. Robert NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí hradu a zámku*, *Mediaevalia historica Bohemica* 7, 2000, s. 191–199.

⁴⁶ HÁJEK 2013, s. 750.

⁴⁷ K diskusi o dataci založení hradu, Libor GOTTFRIED, *Byl Karlštejn skutečně založen 10. června 1348?*, *Genealogické a heraldické listy* 3–4, 1994, s. 1–6, Libor GOTTFRIED, *Výběr archivních pramenů k historii hradu Karlštejna a jeho umělecké výzdobě*, in: Magister Theodoricus. Dvorní císař Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Jiří Fajt (ed.), Praha 1997, s. 33–35 (dále GOTTFRIED 1997).

⁴⁸ HÁJEK 2013, s. 777–781, srov. s. GOTTFRIED 1997, s. 33–35.

⁴⁹ „*Léta Páně 1348, v den svatého Marka, pan Karel, král římský a český položil základní kámen a založil Nové Město pražské (...). Rovněž dal přivést z Rakous velmi ušlechtilé druhy révy a vysázel je tam a pod hradem Karlštejnem, který v té době začal stavět.*“ Citovaný překlad, BLÁHOVÁ 1987, s. 225.

⁵⁰ GOTTFRIED 1997, s. 33–35

⁵¹ GOTTFRIED 1997, s. 33–35.

Hájkovu tendenci využívání poznatků z listin uložených v hradním archivu lze rozpoznat rovněž v pozoruhodném příběhu o zákazu přenocování žen na hradě, který později ve své divadelní hře úspěšně vytěžil Jaroslav Vrchlický.⁵² Zmínka o Karlíku, kam se podle Hájkova líčení zástupkyně něžného pohlaví – Karlovu manželku nevyjímaje – vydávaly při návštěvě posvátného hradu přespávat, prozrazuje autorovu znalost okolí hradu.⁵³ Současné kastelologické bádání však malému hrádku postavenému na strmém ostrohu nad údolím připisuje funkci strážní či lovecké tvrze, která byla v souvislosti s Karlštejnem v jeho těsné blízkosti založena.⁵⁴ Ve skutečnosti byla původně ženám po setmění zapovězena pouze Velká hradní věž, v níž byly uschovány říšské relikvie.⁵⁵ Je zjevné, že prostor prodchnutý posvátnem nesměl být podle vnímání středověkého člověka pošpiněn hříchem pohlavního styku. Část ustanovení císaře Karla IV. ze zakládací listiny karlštejnské kolegiální kapituly Václav Hájek z Libočan, k potěše pozorných čtenářů, parafrázuje v *Kronice české* pouhou jednu stránku před vyprávěním o založení hradu Karlíka.⁵⁶

Hájkem vylíčené založení Karlštejna, okolnosti vzniku kapituly i obléhání pražany roku 1422 byly posléze v mnohých spisech o dějinách Českého království bez výhrad

---

⁵² Hájek a po něm Paprocký i Balbín však oproti Vrchlickému dovolili ženám na Karlštejně přebývat do soumraku, nikoli však přespávat, Vrchlický jim zapověděl dokonce i vstup do bran hradu. HÁJEK 2013, s. 781, Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Diadochus, tj. poslušnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského*, Praha, 1602, s. 145, [online, citováno dne 25. dubna. 2015]. Dostupné z: http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=41362&s=1, (dále PAPROCKÝ Z HLOHOL 1602), Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemia*, liber III., Pragae 1681, s. 107 (dále BALBÍN 1681), Jaroslav VRCHLICKÝ, *Noc na Karlštejně. Veselohra o třech jednáních*, Praha 1900, např. s. 24, srov. David VENCLÍK, „Kdepak jsou komnaty fraucimoru?“ *Kořeny příběhu o ženách na Karlštejně*, Nučický zpravodaj 86, 2013, s. 12–13 (dále VENCLÍK 2013c).

⁵³ HÁJEK 2013, s. 781.

⁵⁴ Tomáš DURDÍK, *Hrad Karlík*, *Archeologica Historica* 33, 2008, s. 221–231.

⁵⁵ Text zakládací listiny karlštejnské kolegiální kapituly (1357) „*A dále, protože ohledu na místa a časy je leckdy třeba zdržovat se jiných dovolených a povolených věcí, tak jako kněžím a levitům Starého zákona stanovil Zákon pobývat podle řádu jejich třídy ve chrámu Páně a zdržovat se manželek, jichž směli jinak požívat, z toho důvodu tímto výnosem provždy zakazujeme, aby ve věži hradu Karlštejna, v níž se vzpomenuť kaple nachází, anebo v některé místnosti té věže směl kdokoli spát či ležet s jakou ženou, byť zákonitou manželkou*“. Citovaný překlad, GOTTFRIED 1997, s. 148, srov. s. 151–152. Zde je také uvedena analogie císařova ustanovení s obdobnými pravidly zmíněnými ve Starém zákoně a představení odvázné hypotézy Františka Fišera o proměně funkce obytných prostor hradu v průběhu jeho stavby. Fišer předpokládá, že omezující klauzule se prvně týkala menší hradní věže, která původně sloužila jako obydlí císařovny a následně jako úkryt relikvií. Přesunutí pokladů do Velké věže bylo podle něj provázáno rovněž přenesením pravidel, které omezovaly pobývání v posvátných prostorech hradu. Srov. František FIŠER, *Karlštejn. Vzájemné vztahy tří kaplí*, Praha 1996, s. 17, 42–43 (dále FIŠER, 1996).

⁵⁶ „*Protož tímto listem na věčné časy zapovídáme, aby žádný na věži zámku Karlštejna, na kteréž předpověděná kaple jest ustavena, ani v kterém pokoji též věže s některou ženou, také ani s oddanou a vlastní manželkou svou, spáti neb ležeti směl, a náležitě, aby to nebylo žádnému*.“ HÁJEK 2013, s. 780.

přebírány jako klíčové momenty historie hradu, jakési emblematické příběhy.⁵⁷ Na Hájkově líčení příběhu o dobývání Karlštejna vyložila Markéta Novotná styl humanistického písemnictví, které v návaznosti na starší vzory nepopisuje prostředí důležitých historických dějů jako konkrétní krajinu, nýbrž jako fiktivní místo prodchnuté tradičními topoi převzatými z bible či antických spisů, která podtrhují symbolickou rovinu vyprávění.⁵⁸

Jeden z Hájkových následovníků neměl sice možnost stavbu pečlivě prozkoumat a zůstal odkázán na zprostředkované poznání, ovšem jeho dílo je v ohledu sledované problematiky nejen důležitým svědectvím o stavu hradních budov i mobiliáře v druhé polovině 17. století, nýbrž také ukázkou barokního patriotismu, který byl ve sledované době charakteristický pro členy řádu Tovaryšstva Ježíšova.⁵⁹ Bohuslav Balbín (1621–1688) se dějinám Karlštejna věnoval již v počátcích své tvorby věnované hagiografii a poutním místům Českého království, která se také stala východiskem jeho historických prací.⁶⁰ Zmínky o hradu nalezneme v Balbínově legendistickém životopisu Arnošta z Pardubic s názvem *Vita Venerabilis Arnesti* (1664), který lze vnímat jako autorův příspěvek k dlouhodobému záměru členů české provincie řádu dosáhnout svatořečení prvního pražského arcibiskupa.⁶¹ Příběh o sochařském umu slavného preláta doby Karla IV. zachycuje autor v dalším ze svých spisů *Diva Montis sancti* (1665), který věnoval mariánskému poutnímu místu Svaté hoře u Příbrami.⁶² Kromě jiného zde Balbín

---

⁵⁷ Kupř. PAPROCKÝ Z HLOHOL 1602, s. 143, 145, BALBÍN 1681, s. 100–108.

⁵⁸ NOVOTNÁ 2012, s. 47–48.

⁵⁹ Josef PELIKÁN, *Balbín Boh. o hradu Karlštejně*, Přátelé čsl. starožitností svému učiteli: k šedesátinám univ. prof. J. V. Šimáka, Praha 1930, s. 194–195 (dále PELIKÁN 1930), GOTTFRIED 1997, s. 72, pozn. č. 3, s. 92–93.

⁶⁰ K osobnosti a dílu jezuitského vzdělance, srov. KUČERA – RAK 1983, s. 111–141, Martin SVATOŠ, *Úvod do kapitoly: Literatura a rétorika jezuitů*, in: Bohemia Jesuitica 1556–2006, Petronilla Cemus (ed.), Praha 2010 s. 781–782.

⁶¹ Bohuslav Balbín se chystal sepsat životopis císaře Karla IV., ovšem když zjistil, že na něm již pracuje jeho mohušský kolega Jan Gamans, ze svého záměru opustil a do Mohuče dokonce zaslal materiály, které k tématu dosud shromáždil. Spolubratr však tento spis nikdy nedokončil. Srov. Bohuslav BALBÍN, *Vita venerabilis Arnesti*, Pragae 1664 (dále BALBÍN 1664), s. 214–216, KUČERA – RAK, 1983, s. 89, 122, Zdeněk KALISTA, *České baroko. Studie, texty, poznámky*, Praha 1941, s. 166–169, 316–318, 325–327.

⁶² Milostnou sochu madony měl podle legendy zachycené rovněž Balbínem vytvořit právě arcibiskup Arnošt z Pardubic. Poutní místo spojené s obrazem Panny Marie svatohorské spravovali jezuité pocházející z nedaleké koleje v Březnici, kteří si zde brzy vybudovali vlastní rezidenci. Centrum zbožných mariánských poutí bylo v 2. polovině 17. a na počátku 18. století přestavováno věhlasnými architekty a umělci své doby (např. Carlo Lurago, Kryštof Dientzenhofer, Kilián Ignác Dientzenhofer), srov. Jan ROYT, *Úcta k Panně Marii a k českým zemským patronům v řádu Tovaryšstva Ježíšova v barokních Čechách*, in: Bohemia Jesuitica 1556–2006, Petronilla Cemus (ed.), Praha 2010, s. 1305–1306 (dále ROYT 2010), Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 179, 185, 301 (dále MIKULEC 2013), srov. rozbor vlasteneckých mýtů o domnělých praotcích českého malířství a sochařství, Vít VLNAS, *Slavní a vymyšlení – praotcové českého výtvarnictví. Božetěch – Tomáš z Mutiny – Zbyšek z Trotiny*, in: Historické

zevrubně pojednal o historii a stávající podobě Karlštejna, o korunovačních klenotech i o posvátných relikviích, které tam byly v jeho době uchovávané.⁶³ Karlštejnské téma barokní učenec znovu otevřel při zpracovávání spisu *Epitomae rerum Bohemicarum* (1677), jehož vydání se kvůli odmítnutí řádových i arcibiskupských cenzorů značně opozdilo.⁶⁴ Ke shromážděnému materiálu se naposledy vrátil v rozsáhlém desetisvazkovém díle, v němž využil svých četných historických, topografických, a hagiografických znalostí i osobní návštěvy některých popisovaných míst, *Miscellanea historica regni Bohemia*, kde se Karlštejnem zabývá ve třetí knize zaměřené na místopis českých zemí (1681).⁶⁵

V dílech Bohuslava Balbína je doba vlády Karla IV. líčena jako zlatý věk českých dějin, který kontrastuje s katastrofou husitských bouří, jež České království postihly pouze několik let po císařově smrti, i s autorovou neblahou současností. Historiograf se snaží Karlovu epochu vykreslit jako dobu politické a náboženské stability, která nebyla ohrožena církevním rozkošem ani spory mezi panovníkem, šlechtou a církevními hodnostáři. České království pod žezlem moudrého a zbožného panovníka vzkvétalo, lidé žili v blahobytu, docházelo k jeho územnímu rozšíření i posílení politické moci v zahraničí, umění a vzdělanost získávala nebývalou úroveň.⁶⁶ Zdrojem obnovení zašlé slávy Českého království a oslabené hrdosti jeho obyvatel mohli být podle Bohuslava Balbína kromě významných historických časů také zemští světcí, světice a další zbožné osobnosti české historie, jejichž kult připomínala kupříkladu posvátná místa rozestá v české krajině.⁶⁷ Zájem o pěstování kultu zemských světců, studium legend i podporu jejich zobrazování byl ostatně pro činnost jezuitského řádu v českých zemích charakteristický.⁶⁸ Uvedená tendence je patrná také v Balbínových historických topografiích, v jeho historiografických spisech a nalezneme ji i v jeho nejrozsáhlejším díle *Miscellanea historica regni Bohemiae*. Završením jeho hagiografického snažení se stal spis *Bohemia sancta* vydaný roku 1682, ve kterém byl shromážděn úctyhodný výčet legend z českých zemí. Odkrývání katolické

---

fikce a mystifikace v české kultuře 19. století, Martin Hrdina – Kateřina Piorecká (ed.), Praha 2014, s. 121–138 (dále VLNAS 2014).

⁶³ Bohuslav BALBÍN, *Diva Montis sancti, Pragae* 1665, s. 35–64 (dále BALBÍN 1665).

⁶⁴ Bohuslav BALBÍN, *Epitome historica rerum Bohemicarum seu Historiae Boleslaviensis*, liber III., Pragae 1677, s. 361, 363–364, 451–452, srov. KUČERA – RAK 1987, s. 91–104, 123–133, ČORNEJOVÁ – KAŠE – MIKULEC – VLNAS 2008, s. 519.

⁶⁵ BALBÍN 1681, s. 100–108.

⁶⁶ Srov. PETRÁŇ 1984, s. 87–88, 101, KUČERA – RAK 1983, s. 121–126, Jiří MIKULEC, *Tradice a symbolika české státnosti u barokních vlastenců*, in: Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918, Ladislav Soukup – Karel Malý (eds.), Praha 2007, zejm. s. 173–174, 178–179 (dále MIKULEC 2007).

⁶⁷ Srov. Jiří ŠITLER, *Svaté Čechy Bohuslava Balbína*, in: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách, Zuzana Pokorná – Josef Svatoš (eds.), Praha 1992, s. 122–126, ROYT 2010, s. 1279–1308, MIKULEC 2013, zejm. s. 55–93, 179–212.

⁶⁸ Srov. ROYT 2010, s. 1279–1308.

tradice národa mělo poskytnout přesvědčivé důkazy neoprávněnosti pověsti, jež byla o Českém království jakožto zemi kacírů a husitů v Balbínově době rozšířená v zahraničí.⁶⁹

Historickou úlohu Karlštejna vyvyšuje jezuita Balbín nad jiné české hrady, načež své tvrzení dokládá unikátním spojením politických a posvátných funkcí, pro které jej nechal slovně český panovník postavit.⁷⁰ Ve *Vita venerabilis Arnesti* (1664) uvádí, že kaple ve Velké hradní věži byla původně určena pro uschování říšských relikvií,⁷¹ ovšem již v *Diva Montis sancti* (1665) tuto svatyni – patrně v zájmu zdůraznění vlasteneckého náboje symboliky hradu – označuje jako kapli „*Královské koruny*“.⁷² Detailně zde popisuje místo, na kterém byl královský diadém původně uložen, a v dodatcích s očividným pohnutím líčí podobu svatováclavské koruny, jejíž krásu, jak sám zdůrazňuje, mohl zde na Karlštejně roku 1646 obdivovat na vlastní oči.⁷³ V díle *Miscellanea historica regni Bohemia* (1681) doplňuje, že hrad byl „*založen prve Karlem IV. s královskou nádherou pro úschovu královských odznaků, pokladů království, státních listin, říšských ostatků a ostatků Království českého (...)*“.⁷⁴ Mýtus o původním uložení svatováclavské koruny na Karlštejně v českém prostředí později zastínil skutečnou historickou funkci pevnosti v době císaře Karla.

Zachycením dobové představy o původní roli další z hradních prostor je Balbínův popis tzv. kaple sv. Kateřiny, místa, které bylo v pramenech pocházejících ze 14. a 15. století nazýváno kaplí sv. Palmácia.⁷⁵ Učený jezuita zde zaznamenává starší

---

⁶⁹ Srov. Josef VÁLKA, *Politický smysl Balbínovy historiografie*, Česká literatura 36, 1988, s. 394–395. Důkazy o křesťanských dějinách českého národa po vzoru Balbína shromažďoval rovněž zemský historiograf jezuita František Pubička. Pro svoji práci si zvolil velmi rozsáhlý časový úsek dějin, jenž sahal od dávnověku Slovanů po Karlovu oslnivou epochu. Srov. Jakub ZOUHAR, *František Pubička S.I. (1722–1807). Barokní historik ve století rozumu*, Praha 2014, s. 238–241.

⁷⁰ Markéta Novotná na tomto místě upozorňuje na Balbínovo označení *arx carsteinensis*, kterým autor významově odkazuje k posvátným opevněným okrskům na římských pahorcích Kapitolu a Palatinu, jež v římské době nesly právě pojmenování *arcēs*. Srov. NOVOTNÁ 2012, s. 49–50.

⁷¹ BALBÍN 1664, s. 214–215.

⁷² BALBÍN 1665, s. 57.

⁷³ BALBÍN 1665, s. 41. Samotnou korunu si však v uvedeném roce Bohuslav Balbín na Karlštejně prohlížet nemohl, v průběhu třicetileté války byly klenoty ukrývány, buď v císařské klenotnici ve Vídni (od roku 1637), případně na Pražském hradě (po korunovaci Ferdinanda IV. v katedrále sv. Víta roku 1646). Místo původního uložení říšské koruny a pozdější úkryt Svatováclavské koruny v kapli sv. Kříže však dnes přesně neznáme. Srov. GOTTFRIED 1997, s. 92, KOSTÍLKOVÁ 2008, s. 77 (dále KOSTÍLKOVÁ 2008), Srov. Věra KUTHANOVÁ – Jan ŽIŽKA, *Karlštejn*, Praha 1993, nestránkováno (dále KUTHANOVÁ – ŽIŽKA 1993).

⁷⁴ BALBÍN 1681, s. 100, citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 73.

⁷⁵ BALBÍN 1665, s. 56, k diskusím o funkci dvou hradních svatyní (Panny Marie a sv. Kateřiny) v době vlády Karla IV. srov. Jaromír HOMOLA, *Umělecká výzdoba paláce a menší věže hradu Karlštejna*, in: Magister Theodoricus. Dvorní císař Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Jiří Fajt (ed.), Praha 1997, s. 110.

pověst o panovníkově osobní svatyni,⁷⁶ v jejímž tichu se císař věnoval osamělé kontemplaci a „*konal s Bohem počet ze svého svědomí.*“⁷⁷ Na tomto místě se prý přichozím dosud ukazuje malý otvor spojující osobní kapli s vedlejší svatyní Panny Marie, kterou sem byly v modlitbách pohrouženému panovníkovi „*podávány listiny, pokrm, nápoje a jiné nezbytnosti*“.⁷⁸ Představu o asketickém vytržení, do něhož se zbožný císař v prostorách privátní svatyně rád nořil, vyvrací nejnovější historické a antropologické bádání.⁷⁹ Dnou postiženému panovníkovi by dlouhotrvající duchovní exercicium v chladném prostředí kaple zcela určitě přivodilo vážné zdravotní komplikace, navíc dobové prameny prozrazují, že v době pústů a svatých týdnů se Karel IV. na Karlštejně téměř vůbec nepobýval.⁸⁰ Legenda o Karlu IV. a kapli sv. Kateřiny na Karlštejně se později stala další z často zmiňovaných epizod příběhu o nejstarších dějinách hradu. Ostatně podobně jako další vyprávění pojící se s hradním mobiliářem i s artefakty, které se v době vzniku Balbínových spisů v hradních komnatách nacházely.⁸¹ Kupříkladu legendy o zázracích z hradní kaple sv. Mikuláše, o nichž si prý vyprávěli obyvatelé hradu, případně relikvie spojené s legendárním životem a umučením sv. Václava i převozem jeho mrtvého těla.⁸² V úzké chodbičce, již se do kaple sv. Kateřiny vstupuje ze svatyně Panny Marie, se podle Balbínových zápisů nacházely tři železné kruhy, kterými měli být kdysi spoutáni tři neprávem odsouzení nešťastníci, které prý z malostranského vězení vysvobodil sám zemský patron, jehož mrtvé tělo tudy bylo roku 932 převáženo z Boleslavi do Prahy.⁸³ Podle vzpomínuté báje se vůz se světce měl zastavit právě v blízkosti kobky a dokud „*nebyli [odsouzenci] propuštěni, nemohla jím pohnout žádná síla volů*“.⁸⁴ V rohu kaple sv. Kateřiny blíže dveřím byly prý pietně složeny tři dřevěné části onoho povozu, který

---

⁷⁶ Již v popisu hradních prostor z roku 1597 je svatyně označena jako „*kapla císaře Karla IV.*“, Relace z roku 1597, in: GOTTFRIED 1997, s. 67.

⁷⁷ BALBÍN 1665, s. 56, citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED, 1997, s. 80.

⁷⁸ BALBÍN 1665, s. 56, citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED, 1997, s. 80.

⁷⁹ GOTTFRIED 1997, s. 76, pozn. č. 31, srov. Emanuel VLČEK, *Tělesné vlastnosti Karla IV.*, in: Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV., Václav Vaněček (ed.), Praha 1978, s. 492.

⁸⁰ Srov. FIŠER 1996, s. 65–66.

⁸¹ Autor se zde odkazuje na spis blíže neznámého přítele jezuity, z něhož mohl poznatky o současné podobě hradu čerpat. Srov. GOTTFRIED 1997, s. s. 72, pozn. č. 3, s. 92–93.

⁸² GOTTFRIED 1997, s. 75, pozn. č. 15, o uctívání sv. Václava v barokních Čechách, srov. Jiří MIKULEC, *Kult svatého Václava a barokní náboženská bratrstva v Čechách*, in: Svatý Václav. Na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého, Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, Historia et historia artium vol. XI, Petr Kubín (ed.), Praha 2010, s. 363–372.

⁸³ BALBÍN 1681, s. 102.

⁸⁴ Citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 77, pozn. č. 15, příběh líčí ve své Kronice české také Václav Hájek z Libočan, HÁJEK 2013, s. 197–199. O jeho zobrazování patrona českých zemí na barokních malbách srov. ROYT 2010, s. 1282.

hrál v uvedené legendě klíčovou roli.⁸⁵ Společně s nimi zde prý byla ukrývána také dvě dřevěná sedátka vyrobená údajně samotným císařem Karlem IV., v nichž však oko barokního vzdělance nespátrovalo sebemenší půvab. Patrně na základě očitého svědectví přítele, který hrad dříve navštívil, Bohuslav Balbín při zhodnocení řemeslného umu *Otce vlasti* poznamenal: „...jsou hrubá a neumělá a nebylo by jiného důvodu [než osoba jejich autora, pozn. D. V.] proč jsou na tomto místě trpěna“.⁸⁶

Nejposvátnější relikvie zhmotňující duchovní význam křesťanských světců i příběhů ze Starého zákona se podle Balbínova popisu interiérů nacházely v největší z hradních svatyní, kapli sv. Kříže. Autor zdůrazňuje, že posvátné ostatky byly dříve umístěny přímo v deskových obrazech světců a světic, o čemž prý svědčí dochované schránky a jmenovitě uvádí zub sv. Vavřince.⁸⁷ Zmiňuje zde rovněž dnes již nedochovanou poškozenou cínovou nebo snad olovenou polnici, s jejíž pomocí podle Písma svatého Izraelité rozbořili hradby města Jericha. Na konci uvedeného odstavce však neopomene kriticky poznamenanat: „Věřte si původci této pověsti“.⁸⁸ Jedním z mála dodnes dochovaných ostatků a podivuhodných věcí, které Balbína zaujaly, byla tzv. dračí hlava, která se v jeho době nacházela u levého okna svatyně ve společnosti několika dalších kostí.⁸⁹ Ve starším inventáři hradu z roku 1515 je předmět zapsán jako „hlava, jež prý sv. Jiří zabil“, nicméně postupem času ji pověřiví návštěvníci připravili o všechny její děsivé zuby. Později bylo zjištěno, že se jedná o část lebky krokodýla nilského (*Crocodylus niloticus*).⁹⁰

Jedno z nejhrůznějších období českých dějin podle jeho popisu připomínal obrovský kámen ležící v rohu u vstupu do kaple sv. Kříže, který byl prý vržen na hrad při obléhání pražany v roce 1422.⁹¹ Čtenáři nezůstane dějepisec Balbín dlužen ani rozsáhlý popis nebezpečí, které dlouhotrvající obležení husitských vojsk pro Karlštejn znamenalo. Jeho líčení se zcela shoduje s verzí v *Kronice české* Václava Hájka z Libočan.⁹²

Slavné přemyslovské dějiny země demonstruje Balbín na nástěnných malbách inspirovaných legendami o sv. Ludmile a sv. Václavovi, které se nacházejí na schodišti

---

⁸⁵ BALBÍN 1681, s. 103.

⁸⁶ BALBÍN 1681, s. 103, citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 78, pozn. č. 52 (dřevěná sedátka jsou dnes uschována v hradním depozitáři).

⁸⁷ BALBÍN 1681, s. 104–105.

⁸⁸ BALBÍN 1681, s. 105, citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 85, pozn. č. 86.

⁸⁹ BALBÍN 1681, s. 105.

⁹⁰ GOTTFRIED 1997, s. 88, pozn. č. 94.

⁹¹ BALBÍN 1681, s. 106.

⁹² BALBÍN 1681, s. 100, srov. HÁJEK 2013, s. 926–928.

Velké věže vedoucí do kaple sv. Kříže.⁹³ Zmiňuje ojedinělé svědectví o špatně čitelném nápisu pod výjevy, který dokládá, že velmi poškozené malby vytvořené v době císaře Karla IV. nechal později v letech 1608–1609 obnovit karlštejnský purkrabí Vilém Slavata z Chlumu a z Košumberka (1572–1652).⁹⁴

Lucemburskou a přemyslovskou tradici však Balbín zdůrazňuje rovněž při popisu nejzajímavějších památek, které se nacházejí v nejbližším okolí Karlštejna. Pod vlivem Václava Hájka z Libočan zde autor líčí také pověst o hradu Karlík, z něhož však prý v jeho době zůstaly pouhé zbytky zarostlé hustou vegetací, které mohl poutník nalézt bez průvodce na kopci okolními venkovany nazývaném „*hrádek*“ jen stěží.⁹⁵ Balbín však upozorňuje také na jeskyni,⁹⁶ v níž prý po nějaký čas pobýval poustevník Ivan, dokud se neodstěhoval na jiné místo, kde byl později nalezen knížetem Bořivojem.⁹⁷ Nedaleko odsud ve vzdálenosti jedné míle se podle jeho líčení nachází Tetín, místo připomínající mučednickou smrt kněžny Ludmily. V kostele zasvěceném kultu pramáti knížete Václava je prý dodnes ukryt krví zborcený kámen svědčící o její mučednické smrti.⁹⁸ Autor zde uvádí také dobové pověsti o Králově stoličce a Králově prameni, které jsou spojeny s konkrétními místy v okolí, na nichž se údajně často zastavoval sám zakladatel hradu Karlštejna.⁹⁹

Balbínův Karlštejn však není jen posvátné místo, které zbožnému poutníku umožňuje setkání s transcendentnem, uctění památky zemských světců a zbožného císaře Karla IV. či odsudek temné epochy husitů, jejichž válečnické schopnosti dějepisec

⁹³ BALBÍN 1681, s. 103, srov. BAREŠ – BRODSKÝ 2006, s. s. 78–87.

⁹⁴ Srov. GOTTFRIED 1997, s. 82, pozn. č. 62 a 63.

⁹⁵ BALBÍN 1681, s. 107.

⁹⁶ Na místě byla později postavena kaple zasvěcená sv. Janu a v polovině 11. století dokonce klášter. Dnes se lokalita nazývá Svatý Jan pod Skalou.

⁹⁷ BALBÍN 1681, s. 107.

⁹⁸ Balbín pověst o zázračně zachované krvi kněžny Ludmily přejímá od Hájka, v jehož díle se píše: „...*zavítí na jejím hrdle zavázavše, po komoře ji vláčeli, na kterémž ona kamenu klekati před ložem obyčej měla, tu jí přivleče hlavou její o ten kamen bít, až krvavé krůpě skákaly. (Kteréž na tomto kamenu až do dnešního dne zůstaly – kdo by tomu nechtěl věřiti, můž to každý na Tetině svými opatřiti očima)*“. Způsob zavraždění kněžny vysvětluje historik Dušan Třeštík jako rituál obětování vdovy po smrti manžela, který byl tradiční u Vikingů, jimiž byli patrně oba Ludmilini vrazi. Archeoložka Naďa Profantová předpokládá, že Ludmila svůj konec očekávala a toužila prolít krev jako mučednice, což ji však útočníci na základě příkazu Drahomíry nedopřáli. Zmínku o kameni, který představuje chybějící důkaz o prolité krvi světice, se ve starších legendách nevyskytuje. Srov. HÁJEK 2013, s. 184, BALBÍN 1681, s. 107, Dušan TŘEŠTÍK, *Století posledních Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*, Praha 1997, s. 369–374, Naďa PROFANTOVÁ, *Život kněžny Ludmily, drama na přelomu epoch*, in: Nomine Liudmilam. Sborník prací k počtě svatě Ludmily, Renata Špačková (ed.), Mělník 2006, s. 27–29, Anna MATOUŠKOVÁ – Helena MEVALDOVÁ, *Tetín svatě Ludmily v českých dějinách*, Beroun 1992, s. 31.

⁹⁹ BALBÍN 1681, s. 107, novější tradici regionálních pověstí o pobytu Karla IV. na hradě i v jeho blízkém okolí zachytil v 1. polovině 20. století kronikář obce Mořina a učitel na zdejší škole Jaroslav Mrvík st., srov. Jaroslav MRVÍK st., *Pomístní jména*, in: Almanach Mořiny (rukopis), Jaroslav Mrvík ml. (ed.), s. 13, 15–16, 18.

překvapivě oceňuje. Autor se ve svých spisech vyjadřuje s úctou také o úřadu dvou karlštejnských purkrabí (ze stavu panského i rytířského) i o výsadách českého království, které prý byly v době jeho života uschovány v devatenácti bytelných dřevěných bednách s železnými pásy a třemi zámky.¹⁰⁰ Autor v kapitolách věnovaných hradu Karlštejnu pečlivě vypisuje druhy privilegií a jiných listin, jež zde byly uschovány a o nichž v jeho době svědčily nápisy na opuštěných dřevěných truhlách. Podobně rozsáhlý prostor věnoval Bohuslav Balbín také dnes až na jediný případ nedochovaným listinám, které dokládaly visitace významných zemských úředníků z řad šlechty v kapli sv. Kříže.¹⁰¹ Mezi jmény těch, kteří měli podle Balbínova svědectví v letech 1598, 1604 a 1608 zkontrolovat hradní pevnost, v jejíž zdech byly ukryty korunovační insignie i korunní archiv, se objevuje kupříkladu „*Zdeněk z Lobkovic, kancléř království, Štěpán ze Šternberk, prezident komory, Kryštof z Lobkovic, nejvyšší hofmistr království Adam Šternberk, nejvyšší komorník království, Volf Kolovrat, nejvyšší sudí království (...)*“.¹⁰² Ve starším spise *Diva Montis sancti* (1665) neopomene zemský patriot Balbín připomenout také představitele starobylé nižší šlechty pocházející z okolí Karlštejna (například v rámci soupisu jmen karlštejnských manů z roku 1590), „*na kterou nejspíše vlastním právem doléhalo v nebezpečných dobách hájení hradu, proto ji náležela velká část slávy jakožto nejjistější svědectví její statečnosti a věrnosti*“.¹⁰³ Kontinuita státnického díla císaře Karla IV., které bylo vloženo také do zdi památného českého hradu, zůstala po staletí a navzdory řádění husitů zachována také přičiněním zemské šlechty, což lze vnímat jako důležitý historický odkaz, kterým autor apeluje rovněž na soudobé čtenáře z řad aristokracie.

Cenzuře a zřejmě již autocenzuře podlehla patrně sdělení, která lze tušit za hořkým textem na konci kapitoly o privilegiích Českého království i v úplném závěru obou hlouběji analyzovaných autorových textů - *Diva Montis sancti* a *Miscellanea historica regni Bohemiae*. Balbín nejprve poznamená, že truhlice, v níž byl chráněn korunní archiv, jsou „*nyní již prázdné nebo naplněné trouchnivinou*“, ¹⁰⁴ avšak o širších souvislostech jejich převozu na Pražský hrad a dalším vývoji v českých zemích zde již v souladu se svým

---

¹⁰⁰ BALBÍN 1681, s. 106, truhlic však bylo ve skutečnosti sedmnáct, srov. GOTTFRIED 1997, s. 90, pozn. č. 97, v. t. KOSS, BAUER 1939, s. 188–190.

¹⁰¹ BALBÍN 1681, s. 105, srov. KOSTÍLKOVÁ 2008, s. 74–75.

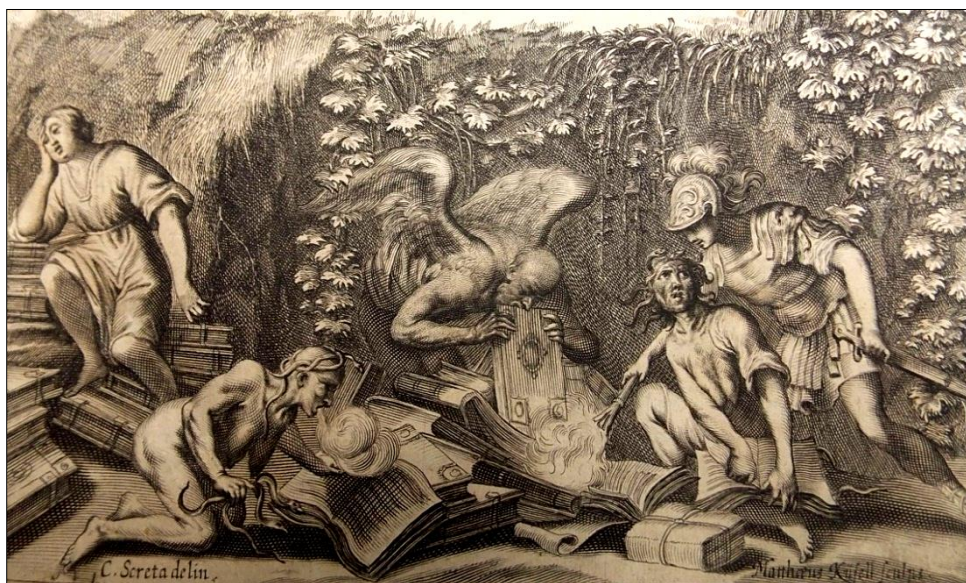
¹⁰² Citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 89.

¹⁰³ BALBÍN 1665, s. 59, cit. dle Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 86–87, zmínky o karlštejnských manech v Balbínově díle *Miscellanea historica regni Bohemiae* detailně zkoumala Markéta Novotná, srov. NOVOTNÁ 2012, s. 53–56.

¹⁰⁴ BALBÍN 1681, s. 106, Citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 89, o Balbínem popsaném úpadku postavení manů i oslabení strážních složek Karlštejna, které autorovi slouží jako ukázka obecnější krize českého království, srov. NOVOTNÁ 2013, s. 54.

často citovaným výrokiem „*Psát nepravdu jsem se nenaučil, psát pravdu se neodvažuji*“, raději mlčí.¹⁰⁵ Podle autorova posmrtně publikovaného spisu *Dissertatio apollogetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica* (1775) dospěly české země, zásluhou heretické pověsti, cizí nenávisti, vlastní zbabělosti i podlézavosti k rozkladu, který se vyznačuje zejména úpadkem českého jazyka.¹⁰⁶ Viníky současného stavu jsou pro učeného jezuitu více sami Češi nežli cizozemci.

V duchu nezveřejněného textu končí Bohuslav Balbín kapitolu o Karlštejně ve starším z obou spisů *Diva Montis sancti* (1665) „*nepotlačovaným a velikým nářkem*“,¹⁰⁷ nad starou slávou hradu a Českého království. V pozdějším díle *Miscellanea historica regni Bohemiae* (1681) svůj závěrečný povzdech formuluje o trochu košatěji: hrad byl podle jeho mínění v minulých staletích „*tolikrát dobýván zbraněmi kacírů* [zde husitů, pozn. D. V.] *a nemohl být dobyt, a tak Panna a Neviňátko je to jediné, co nikdy nepřátelé nepošlapali*“.¹⁰⁸

*I. Objevování historie českých zemí autorovi znesnadňují Lenost, Hereze, Čas, Závist a Válka. Alegorická mědirytina Matyáše Küssela podle návrhu Karla Škréty z roku 1669. Spodní část frontispice Balbínova spisu *Eptiomae* (...).*

¹⁰⁵ Srov. ČORNEJOVÁ – KAŠE – MIKULEC – VLNAS 2008, s. 107–115, KOSTÍLKOVÁ 2008, s. 76, Balbínův výrok je citován podle překladu, KUČERA – RAK 1983, s. 128.

¹⁰⁶ BOHUSLAV BALBÍN, *Dissertatio apollogetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica*, Pragae 1775, srov. KUČERA, RAK 1983, s. 139–141.

¹⁰⁷ BALBÍN 1665, s. 59, citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 88.

¹⁰⁸ BALBÍN 1681, s. 108, citovaný překlad Karla Beránka, GOTTFRIED 1997, s. 93.

Méně historicky erudovanou apologii českých dějin představuje anonymní spis lidového čtení s názvem *Země dobrá, to jest země česká* (1754) vytvořený patrně za války o rakouské dědictví (1740–1748), případně v době reorganizace nejvyšších státních orgánů, která vedla k oslabení politické individuality jednotlivých zemí monarchie (1749).¹⁰⁹ Neznámý autor zde vytváří obraz zaslíbené země, jejíž obyvatelé se dopouštěli těžkých hříchů odporujících božimu řádu tím, že byli neteční vůči vznešeným vlasteneckým citům, vůči mateřskému „svatováclavskému“ jazyku i vůči svým slavným dějinám.¹¹⁰ K posílení kolektivní sounáležitosti, která je v textu vnímána jako spojení jazykového a teritoriálního vlastenectví, mělo přispět také popsání moudrých, spravedlivých a zbožných skutků Karla IV. Císaře, jenž „na Karlštejně v kapli sv. Panny Kateřiny se dobrovolně zavřel a v samotnosti svou pobožnost mnoho dní konal, do kteréžto kaple skrze malé okýnko pokrm a nápoj se mu, a to v skrouvnosti, dodával; (...) [a který] s manželkou svou od města k městu, od kláštera ke klášteru jezdil hledajíce s největší pilností a pobožností ostatky svatých a z nalezených mnohými prosbami, kterých žádný oslyšeti nemohl, dosáhnuté do Čech přivezl“.¹¹¹

Vzhledem k důrazu na chválu české řeči lze spis řadit do okruhu tzv. jazykových obran, jimž se však věnovali také vlastenečtí autoři ovlivnění osvícenským myšlením, kteří ve svých textech upozorňovali na úpadek českého jazyka a literatury.¹¹² V uvedených dílech byly *Otci vlasti* připisovány zásluhy za pozvednutí významu českého jazyka, prvku národní identity, na jehož dlouhotrvající degradaci a současně nadějně vyhlídky vycházející ze slavných dějin i z některých rozhodnutí současných panovníků autoři svými texty poukazovali. Kustod olomoucké univerzitní knihovny, osvícenec Jan Nepomuk Alois Hanke z Hankenštejna (1751–1806) v německy psaném textu *Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur* (1783) oceňoval vyučování češtiny na Vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě (od r. 1751), založení stolice českého jazyka na Vídeňské univerzitě (1775), o nichž rozhodla Marie Terezie, i některá gesta Josefa II., svědčící podle autora o vstřícnosti obou panovníků k „naší mateřštině, k tomu drahému klenotu, který

---

¹⁰⁹ *Země dobrá, tj. země česká*, Ivona Kučerová – Lucie Medová (ed.), Brno 1998, s. 45–46, 74–75, 119–128 (dále KUČEROVÁ – MEDOVÁ 1998), Libor PAVERA, *Preobrození? Nad edicí Země dobrá, to jest země česká*, in: *Mezi časy ... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Zdeněk Hojda – Roman Prahel (ed.), Praha 2000, s. 187 (dále PAVERA 2000).

¹¹⁰ Srov. Alexandr STICH, *K Jiráskovu pojetí českého baroka*, in: *Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi* (lingvoliterární studie), Alexandr Stich (ed.), Praha 1996, pozn. č. 80, s. 235–238, KUTNAR 2003, s. 45–48.

¹¹¹ *Země dobrá* 1998, s. 126–127.

¹¹² Albert PRAŽÁK, *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého*, Praha 1945, zejm. s. 108–169 (dále PRAŽÁK 1945), srov. Miroslav HROCH, *Na Prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999, s. 63–66 (dále HROCH 1999).

se už tak dlouho válel v prachu a zápasil se zánikem!“¹¹³ Autor zde optimisticky deklaruje své přesvědčení, že nyní „začínáme druhý zlatý věk našeho nezapomenutelného otce vlasti“, jemuž se prý ještě více přiblížíme, pokud mateřský jazyk očistíme od cizích výrazů. Do popsaného jazykově puristického programu vnáší Hanke z Hankenštejna také zásady merkantilistického ekonomického myšlení. „Uložme nesmírné clo, jednak z nejtěžších trestů na přebírání cizích slov stejně jako se má na cizí zboží, které kazí naše mravy, žaludky, rukodílly a továrny, takové clo uložit. Jednejme mužně podle příkladu svých předků a následujme tak věrně směr, který ukazuje náš nejjasnější mocnár [myšlen Josef II., pozn. D. V.]. Za Karla IV., za Zikmunda, Ladislava, Rudolfa, Matyáše, Ferdinanda dosáhla naše mateřština nejvyššího stupně vzdělání, měla dějepisce, básníky, matematiky a chemiky; mluvili jí čistě a také psali“.¹¹⁴ Slavné dějiny i estetickou krásu českého jazyka ocenil ve své dříve vydané recenzi divadelní hry *Kníže Honzyk* otištěné roku 1771 v *Prager Gelehrte Nachrichten* také František Martin Pelcl (1734–1801). Českou řeč zde dokonce označil za „nejstarší, neurčitější a nejčistší slovanské nářečí (...)“, a vládu Karla IV. vylíčil jako dobu, v níž „polština a ruština byly ještě řeči barbarské, francouzština a němčina řeči kostrbaté a neujasněné [zatímco my, pozn. D. V.], překládali jsme již Plutarcha a Xenofonta a měli jsme z těchto překladů požitky“.¹¹⁵ Autor, vychovatel v aristokratických rodinách (Šternberků a Nosticů-Rieneck), mířil svým textem rovněž na zemskou šlechtu, již chtěl povzbudit k vlastenectví i k používání české řeči.¹¹⁶ Uvedený cíl v sobě skrýval také čistě praktický aspekt, neboť schopnost aristokratů a úředníků dorozumět se s česky hovořícími poddanými mohla napomoci k udržení klidu a pořádku na jejich panstvích. O budoucnosti české řeči ve vztahu k němčině, jazyku společenské elity a intelektuálů, měl však autor spíše pesimistické představy.¹¹⁷ Navzdory tomu však v edičních, pedagogických i historiografických aktivitách neustával. Pelclovou zásluhou byl zveřejněn rukopis Balbínovy obrany, pozvednuta výuka češtiny na pražské

¹¹³ PRAŽÁK 1945, s. 140–145, uvedená citace, s. 141.

¹¹⁴ PRAŽÁK 1945, s. 142.

¹¹⁵ PRAŽÁK 1945, s. 145–146, uvedená citace, s. 146. Pelcl pokládal překlad německé hry Johanna Christiana Krügera (1723–1750) *Herzog Michl* vytvořený Janem Josefem Zebererem za dobrý, důvody proslulého neúspěchu prvního česky hraného kusu na prknech Divadla v Kotcích lze hledat spíše v neschopnosti německých herců reprodukovat český text a také ve vkusu tehdejšího českého publika, srov. Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek X. (1740–1792), Praha – Litomyšl 2001, s. 554–555 (dále BĚLINA – KAŠE – KUČERA 2001).

¹¹⁶ O Pelclově zdůrazňování společenského významu české zemské šlechty a jeho snaze připoutat ji k vlastenectví, srov. KUTNAR 2003, s. 67, 76–79, 93, HROCH 1999, s. 65–66, Jiří RAK, *František Martin Pelcl a jeho místo v počátcích národního obrození*, in: František Martin Pelcl, *Nová kronika česká*, IV., Jiří RAK (ed.), Praha 2007, s. XVI, XXII–XXIII, XLI (dále RAK 2007a).

¹¹⁷ Srov. RAK 2007a, s. XXII–XXIII, XLI.

Karlo-Ferdinandově univerzitě, kde byl Pelcl roku 1793 jmenován prvním profesorem české řeči a literatury a kde vznikla rovněž další dějepisná díla pojednávající o době vlády Karla IV. i o hradu Karlštejnu.¹¹⁸

Autorův vztah k osobnosti císaře Karla IV. vysvítá již z jeho soukromých pamětí, v nichž po smrti „*macechy*“ Čechů císařovny Marie Terezie uvítal 29. listopadu 1780 s nadšením nástup jejího syna Josefa II. na trůn. „*Přijď panovníku, přebývej u nás, buď druhým Karlem IV. Budeme tě zrovna tak zbožňovati, jako naši předkové zbožňovali a milovali Karla IV.*“¹¹⁹ V průběhu let se ovšem Pelclův osobní vztah k císaři proměňoval a v roce panovníkovy smrti (1790) dospěl historik až k jeho opovržlivému hodnocení. Pisatel pamětí později zkonstatoval, že císaři chyběla v porovnání s jeho velkým vzorem pruským králem Friedrichem II. odvaha i dostatek intelektu, choval se despoticky, dopouštěl se neuvážených politických kroků a pohrdal občany i duchovenstvem.¹²⁰ Ve shodě se šlechtou, která tušila ve státoprávních, agrárních i fiskálních nařízeních zvěčnělého panovníka i jeho matky ohrožení svého společenského statutu i historických zemských práv, Pelcl přivítal symbolické rozhodnutí jeho nástupce Leopolda II. (1790–1792) nechat se ve svatovítské katedrále korunovat českým králem (1791) i revizi dosavadního stylu divoké reformní politiky.¹²¹

Ve srovnání s hodnocením komplikovaného Josefa II. se Pelclův obdivný postoj ke Karlu IV. v průběhu let neposunul ani o píď. Počínaje úspěšnou knihou *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten* (1. vydání 1774), která byla zamýšlena jako učebnice pro jeho urozené svěřence, přes obsáhlé dvousvazkové dílo doplněné edicí 349 listin *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen* (1780, 1781), až po česky psanou čtyřdílnou, ovšem nedokončenou *Novou kroniku českou* (1791–1796).¹²²

Doba vlády panovníka, který byl podle autorova mínění ze všech „*lidí, kteří se kdy v Čechách narodili nesporně mužem nejdůležitějším a největším*“, se nestala předmětem

---

¹¹⁸ Srov. František JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, Praha 1981, s. 107–281 (dále JOHANIDES 1981), RAK 2007a, s. XI–XVII.

¹¹⁹ PELCL 1956, s. 27, 31.

¹²⁰ PELCL 1956, s. 92.

¹²¹ Srov. PELCL 1956, s. 94–95, JOHANIDES 1981, s. 344–348, KUTNAR 2003, s. 98–99, RAK 2007a, s. XII–XV.

¹²² Posledně uvedeným dílem chtěl Pelcl oslovit zejména širší čtenářskou obec, což se mu soudě podle dochovaného seznamu předplatitelů publikace také podařilo. Necelou polovinu abonentů tvořili duchovní, třetinu obchodníci a řemeslníci, 10% úředníci a zbytek učitelé a sedláci, bez sebemenší odezvy se dílo setkalo u urozených vrstev. Srov. HROCH 1999, s. 70.

Pelclova nejjobsažnějšího spisu náhodou.¹²³ Představením dávné slávy království zamýšlel upevnit vlastenecké sebevědomí domácích čtenářů, současně však svým textem o lucemburských panovnících cílil rovněž na vzdělance z německých zemí.¹²⁴ Jeho dílo bylo reakcí na práce historiografů, kteří při hodnocení politických činů císaře Karla IV. kritizovali jeho nezáměr o říšskou politiku, uplácení protivníků i nedostatek bojovnosti.

S oporou v pečlivém studiu dochovaných kronik i listinného materiálu František Martin Pelcl hájil kupříkladu Karlův postup v boji o vliv v říši proti Wittelsbachům a jejich spojencům.¹²⁵ Autor zde panovníka charakterizuje jako hrdinu, jehož „*odvaha, neohroženost, statečnost a válečnické zkušenosti, které prokázal v Lombardii, v Tyrolsku, v Prusku, v Čechách a krátce před tímto také u Kresčaku ve Francích (...)*“ jsou podle něj mezi všemi znalci dějin jistě dostatečně známy.¹²⁶ Podobně jako kritikové Karla IV. zmiňuje také další císařovy silné stránky, tedy vyjednávací schopnosti a dostatek finančních zdrojů využívaných ve prospěch získání podpory spojenců v říši, ovšem tyto pokládá za jednoznačné pozitivní výhody, jimiž Lucemburk své protivníky převyšoval a pomocí nichž si také zajistil vítězství bez nutnosti střetnout se s nepřítelem na válečném poli.¹²⁷

Vstřícný krok vůči římské říši spatřuje autor také v rozhodnutí císaře setrvat na počátku roku 1361 v Norimberku do doby, než jeho žena Anna Svídnická porodí společného potomka, možného následníka trůnu.¹²⁸ Jako princ narozený v Bavorsku si měl získat větší náklonost říšských stavů. Obhajobě císařových politických kroků slouží také Pelclovo hodnocení Karlovy odpovědi zástupcům říšských kurfiřtů, knížat a měst (1370),

---

¹²³ Citovaný úryvek, Franz Martin PELZEL, *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen*, I. Theil, Prag 1780, s. 3 (dále PELZEL 1780).

¹²⁴ Obraz vlády Karla IV. ve sledované době, srov. PETRÁŇ 1984, s. 88–89.

¹²⁵ Karlovy nekompromisní a bezskrupulózní kroky vedoucí k posílení vlastní role v říši (1349–1350) však Pelcl ve svém díle neodkrývá, srov. František KAVKA, *Karel IV. Historie života velkého vladaře*, Praha 1998, s. 141–152.

¹²⁶ PELZEL 1780, s. 241 (překlad úryvku, D. V.).

¹²⁷ Srov. např. PELZEL 1780, s. 241–244.

¹²⁸ Franz Martin PELZEL, *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen*, II. Theil, Prag, II. díl, Praha 1781, s. 679 (dále PELZEL 1781). Beneš Krabice z Weitmile (+1375), který událost zaznamenal jako vůbec první, ani Václav Hájek z Libočan (+1553), který z Weitmileho Kroniky Pražského kostela čerpal, říšský kontext výběru místa slehnutí Anny Svídnické nezdůrazňují. Podle mínění historika Ferdinanda Seibta musela Karlova manželka krátce před porodem podniknout riskantní cestu do německých oblastí skutečně s ohledem na politické zájmy lucemburské dynastie. „*Karel předtím odvezl svoji třetí manželku do Norimberka. A zatímco jindy hledal císařský pár přístřeší v měšťanských domech, ubytoval se nyní na říšském hradě (...). Již z tohoto byl patrný nárok: budoucí český král by snad mohl spatřit světlo světa spíše v Praze na Hradčanech; na císařském hradě v Norimberku se měl narodit budoucí císař.*“ Historik Jiří Spěváček však tento názor pokládá za neprůkazný. Srov. Kroniky doby Karla IV. 1987, s. 233, HÁJEK 2013, s. 787, Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361 - 1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 33–37, Ferdinand SEIBT, *Karel IV. Císař v Evropě (1346–1378)*, Praha 1999, s. 323–329, uvedená citace s. 323.

kteří panovníkovi vyčítali zanedbávání jejich záležitostí a časté setrvávání v českých zemích a radili mu, aby vládu v království přenechal svému synovi Václavovi.¹²⁹ S odkazem na kroniky Václava Hájka z Libočan a Jana Skály z Doubravky doplňuje Pelcl svůj text citací panovníkových slov: „*Pak vedl je do své klenotnice a zde jim ukázal zlato a stříbro a zeptal se jich «Co míníte, je mi Římská říše sto odvádět po celý rok takové množství zlata a stříbra jako české království?» Poslové odpověděli, že Německo vpravdě nemůže, neboť by ho to velmi obtížilo. Císař odpověděl: «je tedy lepší, pokud zůstanu sedět na královském trůně a tyto příjmy na obranu Německa využiji» (...). Poslové pochopili pravdivost jeho slov, podivili se velkému císařovu bohatství a poté co od něj byli královsky obdarováni, navrátili se zpět do své vlasti“.¹³⁰*

Karel IV. byl v Pelclových očích nejen statečným rytířem, obratným diplomatem a úspěšným hospodářem, ale také rozumným správcem země, která byla jeho působením uchráněna před loupeživými bandami nebo nebezpečnými blouznivci, jakými byli kupříkladu doboví „*mrskači*“ [tedy flagelanti].¹³¹ V podobném duchu jako Pelcl se o sektách a jejich potírání Karlem IV. vyjadřoval také o generaci mladší Josef Dobrovský (1753–1829). „*Ani mrskačům (flafellantes, flafellantores, česky naháči, protože chodili polonazi), když se v roce 1349 znovu ukázali v Čechách, nebyl dán čas, aby zde prodleli déle. Karel IV. a arcibiskup Arnošt z Pardubic spojili proti nim svoji horlivost a svoje zbraně. (...) Ostrá nařízení Karla IV. proti kacířům byla jistě tak účinná, že země byla kacířství uchráněna“.*¹³² Dobrovský krátkým textem z roku 1788 vyvracel dobové zvěsti o přežití skupiny středověkých kacířů do jeho současnosti a jejich ztotožnění s náboženskou skupinou (později nazývanou marokáni nebo děti čistého živého), která se po vydání tolerančního patentu (1781) vynořila ve východních Čechách.¹³³ Jistou

¹²⁹ PELZEL 1781, s. 829–830,

¹³⁰ Citováno podle, PELZEL 1781, s. 830 (překlad D. V.). Pelcl přebírá Hájkovo líčení Karlovy argumentace říšskému poselstvu, po jehož odjezdu císař ozdobil věže Pražského hradu, srov. HÁJEK 2013, s. 806. Původní zpráva Beneše Krabice z Weitmile je o poznání stručnější. „*Téhož roku chtěl náš pan císař ukázat nádheru a slávu Českého království, protože se k němu sjížděla knížata, předáci a šlechtici ze všech končin světa. Proto dal dvě věže Pražského královského hradu ozdobit (...) pokrýt olovem a navrch pozlatit, takže ty věže za jasného počasí zářily a leskly se na velmi velikou vzdálenost“.* Srov. BLÁHOVÁ 1987, s. 242–243.

¹³¹ PELZEL 1780, s. 265; PELZEL 1781, s. 432–433, 519, srov. BLÁHOVÁ 1987, s. 148–149, 167, 225.

¹³² Josef DOBROVSKÝ, *Geschichte der böhmischen Pikarden und Adamiten, Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft und Wissenschaften aus das Jahr 1788*, s. 300–340, uvedená citace podle překladu textu od Rudolfa Havla, Josef DOBROVSKÝ, *Dějiny českých pikartů a adamitů*, Rudolf Havel (ed.), Praha 1978, s. 24–25 (dále DOBROVSKÝ 1978).

¹³³ DOBROVSKÝ 1978, s. 73–74, srov. Rudolf HAVEL, *Mistr vědecké drobnokresby (doslov k překladu knihy)*, s. 111–112, Petr ČORNEJ, *Adamité - tabu 15. i 19. století*, in: Sex a tabu v české kultuře 19. století, Václav Petrbok (ed.), Praha 1999, s. 150, Ladislav NEKVAPIL, *Kraj „náboženských blouznivců“ v době rané tolerance: Rychmbursko kolem roku 1781*, Východočeský sborník historický 22, 2012, s. 219–222.

podobnost s dávnými pikharty zde sice uznával, nicméně v zachování kontinuity myšlenek nevěřil. Různost vyznání byla sice osvícenci do jisté míry tolerována, nicméně autorova závěrečná mravoučná odsouzení současných bratří a sester svobodného ducha svědčí také o jeho snaze hájit pravidla fungování společnosti občanů. „Aby byli zbaveni iluze, že nejsou povinni pracovat, platit daně a poplatky a vůbec se podrobovat občanskému řádu, protože prý přebývají v duchu, bylo již použito těch nejvhodnějších prostředků. Na výsledek se nyní v tichosti čeká“.¹³⁴

Podle mínění Františka Martina Pelcla rozvážný Karel IV. odolal rovněž apokalyptickým předpovědím římského tribuna „Mikuláše Rženziho [Coly dy Rienzo, pozn. D. V.]“ přemlouvajícího panovníka k tažení na Řím, který má s jeho pomocí ovládnout a nechat se zde slavnostně korunovat jako novodobý „císař Augustus“.¹³⁵ Karel IV. však podle autorových slov „z té řeči uznal, že ten člověk je blázen mozku zmateného, anebo že jest chytrák a šibal oumysla opovážlivého a nebezpečného“, a tak nechal samozvaného proroka raději uvěznit na hradě Roudnici a posléze převést do Avignonu. Karlova zbožnost zůstává v Pelclových historických spisech také oceňována, ale ve srovnání s výše uvedenými rysy jeho osobnosti spočívá spíše v jejich stínu.

K větší slávě zděděného království nechal Karel IV. podle Pelclova mínění vystavět nedaleko Prahy pevný hrad, jehož zdi poskytovaly zde ukrytým královským korunovačním klenotům i jiným pokladům bezpečí a jemu samotnému po některé dny také nerušený pobyt v osamění.¹³⁶ V první části spisu o Karlu IV., který zachycuje léta 1316–1355, se autor zmiňuje kromě popisu hradu, jeho blízkého okolí a funkce, také o slavnosti položení základního kamene, načež se při líčení odkazuje na *Diadochus* Bartoloměje Paprockého z Hlohola a blíže neurčené prameny z archivu na Karlštejně a v Praze.¹³⁷ Vyličení ovšem očividně nevychází z velmi stručné pasáže z Paprockého, nýbrž je inspirováno autorem neuvedenou *Kronikou českou* Václava Hájka z Libočan.¹³⁸ Překvapivě se v Pelclově textu objevuje jméno králova dvorního architekta Matyáše z Arrasu, kterému autor přisuzuje řízení stavby hradu.¹³⁹

---

¹³⁴ DOBROVSKÝ 1978, s. 74.

¹³⁵ Srov. František Martin PELCEL, *Nová kronyka česká, III. díl (1230–1370)*, Praha 1796, s. 429–431, citace s. 428 (dále PELCL 1796), srov. *Kroniky doby Karla IV.* 1987, s. 227.

¹³⁶ PELZEL 1780, s. 216.

¹³⁷ PELZEL, 1780, s. 216, pozn. č. 3.

¹³⁸ Srov. HÁJEK 2013, s. 750, PAPROCKÝ Z HLOHOL 1602, s. 145, RAK 2007a, s. XXIX (zde také zhodnocení Pelclova rozporuplného vztahu k Hájkově Kronice české).

¹³⁹ PELZEL 1780, s. 216.

Další poznatky o dějinách a určení hradu, které čerpal také z Balbínova díla *Miscellanea historica regni Bohemiae* a dobových listin, využil autor až v druhé části svého spisu o Karlu IV., která je věnována letům 1355–1358.¹⁴⁰ V kapitolách zachycujících vrchol Karlova mocenského úsilí, které bylo završeno získáním říšských insignií a císařskou korunovaci v Římě, popisuje Pelcl značné množství vzácných předmětů chráněných ve zdech nedobytného hradu. Říšské klenoty uvádí ve výčtu na prvním místě před českou korunou, výsadami, zemskými deskami a dalšími cennostmi českého království.¹⁴¹ Dále se zde věnuje okolnostem založení kapituly a dopodrobna líčí podobu hradních kaplí, oproti Balbínovi, z jehož spisů také čerpá, však jejich důležitost nedokresluje mirákula, popisy zde uschovaných relikvií ani příběhy o světcích a světicích.

2. Mědirytiny Jana Balzera podle návrhu Jan Quirina Jahna, které znázorňují Karla IV. a jeho syna Václava IV. Frontispice a 1. strana 1. dílu a frontispise 2. dílu Pelclových spisů *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen I. – II.* (1780, 1781).

Patrně s oporou v nejnovějších výzkumech Františka Lothara Ehemanta, na jehož očekávanou práci o Karlštejně upozorňuje v poznámce, uvádí jmenovitě také autory umělecké výzdoby svatyní: „...*Thomas v. Mutina* (...) *Nik[o]las Wurmser, ein Straßburger, Theodorich und Kunz* (...)“.¹⁴² Pelclův popis hradu Karlštejna vychází nejspíše z autopsie, neboť autor líčí středověkou pevnost obklopenou horami vyššími než je ona sama a které ji „jako korunu ze všech stran obklopují“, překvapivě detailně.¹⁴³ V *Nové kronyce české* (1796) neopomene čtenáře k návštěvě památky přímo vyzvat:

¹⁴⁰ PELZEL 1781, s. 558–561.

¹⁴¹ PELZEL 1781, s. 558.

¹⁴² PELZEL 1781, s. 560, pozn. č. 2, 561, pozn. č. 1, srov. Pavla MACHALÍKOVÁ, *Objevování středověku. Tři kapitoly k recepci gotického umění v pozdním 18. a raném 19. století*, Praha 2005, s. 40–41, 157 (dále MACHALÍKOVÁ 2005).

¹⁴³ PELZEL 1780, s. 217.

„Kdo chceš ještě nějaký zbytek a stín slávy Karlovy viděti, zajdi ty na Karlštejn a podiviš se bývalé skvělosti a skvostnosti české“.¹⁴⁴

Plánovaný čtvrtý svazek Pelclovy česky psané *Nové kroniky české* zachycující dobu vlády Karlova syna Václava IV. a částečně také husitské bouře (1378–1429) zůstal nakonec jen v rukopise. Pelclovy postoje vůči husitství získaly od sepsání jeho úspěšného spisu *Kurzegefaste Geschichte der Böhmen* (1. vydání 1774) na pozadí zpráv o řádění jakobínů ve Francii mnohem kritičtější náboj než dříve.¹⁴⁵ Autor odmýšlí věroučnou stránku husitství, na jejíž nebezpečí upozorňovalo barokní dějepiscectví, a na samotné hnutí pohlíží jako na vzpouru spodiny, která způsobila Českému království katastrofální rozvrat. Obdobně hodnotí také činy Jana Žižky z Trocnova. Zároveň s oceněním jeho válečnického umění upozorňuje na to, že se jeho osobnost vyznačovala sebestředností i vypočítavostí, a také že „byl začasté přeukrutný, ač toho potřeba nekázala žádná“.¹⁴⁶ První dvě jmenované vlastnosti dokládá na jiném místě osobitou interpretací neúčasti tábořského hejtmana na obléhání hradu Karlštejna, která byla vedena obavou z otřesení pověsti neporazitelného velitele v důsledku možného neúspěchu vojenské akce. „Žižka, jakožto muž opatrný a chytrý, nebyl při obležení Karlštejna, neboť dobře o tom věděl, že ten hrad téměř nedobytný jest, protož ten celý čas v krajině horažďovické, písecké a tábořské, se svými tábory se potuloval (...)“.¹⁴⁷

Proměny interpretací dějin nabývají často pozoruhodných podob. Jak bylo poznamenáno výše, František Martin Pelcl v obraze „zlatého věku“ vlády Karla IV. částečně potlačil projevy tehdejší hluboké zbožnosti, zdůrazňované v epoše barokního patriotismu, ve prospěch vlastní projekce osvícenského ideálu moudrého a spravedlivého panovníka.¹⁴⁸

---

¹⁴⁴ PEZEL 1796, s. 421.

¹⁴⁵ Jiří RAK, *Odkaz husitství v počátcích českého biedermeieru*, in: *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*. Pocta Jiřímu Kořalkovi k 75. narozeninám, Jiří Pokorný – Luboš Velek – Alice Velková (eds.), Praha 2007 (dále RAK 2007b), s. 423–425, *Francouzský švindl svobody. Francouzská revoluce a veřejné mínění v českých zemích*, Claire MADL, Daniela TINKOVÁ (ed.), Praha 2012, RAK 2007a, s. XXX–XXXI, XXXIII–XXXVI (zde také další příklady Pelclových aktualizací různých dějinných událostí, v nichž nachází paralely s francouzskou revolucí i posouzení autorova odmítavého pohledu na husitství).

¹⁴⁶ Použitá citace RAK 2007a, s. 257.

¹⁴⁷ Použitá citace, RAK 2007a, s. 246.

¹⁴⁸ Srov. Vít VLNAS – Zdeněk HOJDA, *Tschechien „Gönnt einen jeden die Wahrheit“*, in: *Mythen der Nationen. Eine europäische Panorama*, Monika FLACKE (ed.), München – Berlin, 2001, s. 513 (dále VLNAS – HOJDA 2001).

2.3. „Z této zeměpanské residence však nelze získat žádný užitek...“ Tereziánský ústav šlechtičen na Pražském hradě a Karlštejn

Podpora špitálů, klášterů a jiných nadací patřila vždy k reprezentativním projevům panovnické moci. Marie Terezie nebyla v tomto ohledu výjimkou. Ačkoli sama vrchovatou měrou naplnila základní úkoly, které byly na urozenou ženu pozdně barokní epochy kladeny, totiž vstup do mocensky či ekonomicky výhodného sňatku a zplození velkého množství zdravých dětí, neopomněla svou dobročinnou činností podpořit neblahý životní úděl dívek i starších neprovdaných dam, jimž nebylo z nejrůznějších důvodů umožněno zmíněné společenské očekávání naplnit.¹⁴⁹ Nedostatečná přitažlivost, vdovství, přemíra vdavekchtivých urozených konkurentek či vnitřní touha stát se v budoucnu řeholnicí přiváděla šlechtičny do klášterů nebo ústavů podobných tomu pražskému. V případě nadace zřízené dvorem byly podmínkou vstupu do ústavu většinou dobré kontakty nebo dostatečný kapitál. Členství v ctihodné a nejvyššími kruhy podporované pospolitosti bylo ceněno, neboť mohlo výrazně posílit společenskou prestiž neprovdaných a ovdovělých žen.

Obdobné společenství bylo panovnicí založeno roku 1765 také v Innsbrucku jako věčný pomník Františka Štěpána Lotrinského a o čtyři roky později vznikl tzv. vévodsko-savojský ústav pro šlechtičny také ve Vídni.¹⁵⁰ Počet fundací značně vzrostl po zrušení mnoha ženských klášterů v době vlády císaře Josefa II. Pobyt v ústavu šlechtičen byl pro svobodné dívky a ovdovělé ženy mnohem volnější a vzhledem k možnosti dosáhnout v budoucnu sňatku také výhodnější než život v řeholním konventu. Členku komunity nečekaly věčné sliby a odepřeny jí za určitých podmínek nezůstaly ani společenské příležitosti, které nabízel svět mimo nadační sídlo, jakými byly například návštěvy divadelních představení, plesů nebo různých dvorských slavností.

Zcela specifickou roli při obřadu korunovace nové české královny získaly od roku 1782 představené pražské nadace, jimiž se od jejího založení stávaly členky habsburského rodu.¹⁵¹ Zrušením starobylého kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, ke kterému došlo

---

¹⁴⁹ O obdobných ústavech a životních strategiích urozených žen, srov. Karl VOCELKA – Lynne HELLER, *Soukromý život Habsburků. Život a všední dny jednoho rodu*, Praha 2011, s. 267–272 (dále VOCELKA – HELLER 2011), Martina WINKELHOFEROVÁ, *Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii*, Praha 2012, s. 104–106.

¹⁵⁰ VOCELKA – HELLER 2011, s. 268.

¹⁵¹ Jan ŠTĚPÁNEK, *Tereziánský ústav šlechtičen na Pražském hradě. Císařská nadace a její vývoj s důrazem na Ferdinanda V. Dobrotivého*, in: Ferdinand V. Dobrotivý a umění jeho doby, Jaroslav Sojka (ed.), Praha 2012, s. 62–63.

v důsledku josefínských reforem, bylo právo zdejší abatyše vložit svatováclavskou korunu na hlavu manželky nového českého panovníka přeneseno právě na abatyši Tereziánského ústavu šlechtičen. Sídlem instituce se stal bývalý Rožmberský palác na Pražském hradě, jehož přebudování zadala fundátorka svému dvornímu staviteli Nicolò Pacassimu (projekt následně realizoval Anselmo Lurago, který kromě popisované budovy vtiskl novou tvář také vídeňskému Schönbrunnu a byl odpovědný za dobové stavební úpravy Pražského hradu).

Zdrojem příjmů ústavu se kromě darů a příspěvků nových členek staly zejména výnosy z panství, které Marie Terezie instituci darovala ze svých věnných či nově zakoupených statků.¹⁵² Od svého založení nadace disponovala také příjmy z karlštejského panství, které patřilo od roku 1625 z rozhodnutí císaře Ferdinanda II. českým královnám.¹⁵³ Na rozdíl od nově nabytých majetků Tereziánského ústavu šlechtičen (např. od ledečského panství) se však majetková práva nadace ke karlštejskému panství omezovala pouze na užívání jeho důchodů a budov s tím, že v případě potřeby návratu jmění do rukou královny, bude instituci přidělen majetek přinášející ročně srovnatelné příjmy.¹⁵⁴ Statky na karlštejském panství pak byly ústavem dále pronajímány různým nájemcům.¹⁵⁵ Následný nepřesný zápis majetkové změny do zemských desek (1790), v němž je karlštejské panství zapsáno jako vlastnictví nově zřízeného ústavu, způsobil v budoucnu při určování vlastnických práv nejasnosti.¹⁵⁶

Dobové zprávy o stavu Karlštejna i žádosti o opravy hradních budov napovídají, že některé části stavby se v první polovině 18. století nacházely ve velmi zchátralém stavu, který byl řešen dílčími záchrannými opravami.¹⁵⁷ Roku 1731 došlo například k provizorní

---

¹⁵² JITSCHINSKY 1855, s. 51–59

¹⁵³ Roku 1625 panství v zemských deskách zapsáno jako věnný neboli stolní statek českých královen. Významnější změnou, kterou utrpěla také stávající politická funkce Karlštejna, se stalo zrušení výnosného a politicky vlivného zemského úřadu karlštejských purkrabí, jež bylo součástí snahy císaře Ferdinanda II. o okleštění moci českých stavů. Císařovna Eleonora dala z pozice české královny následujícího roku majetek na tři léta do zástavy Janu Říčanskému Kavkovi z Řičan, ovšem v rukou jeho rodiny zůstalo majetkové právo nakonec až do roku 1705. Téměř okamžitě došlo k dalšímu pronájmu statku, který trval do roku 1720. Srov. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, svazek IV., Praha 1889, s. 67–69 (dále SEDLÁČEK 1889).

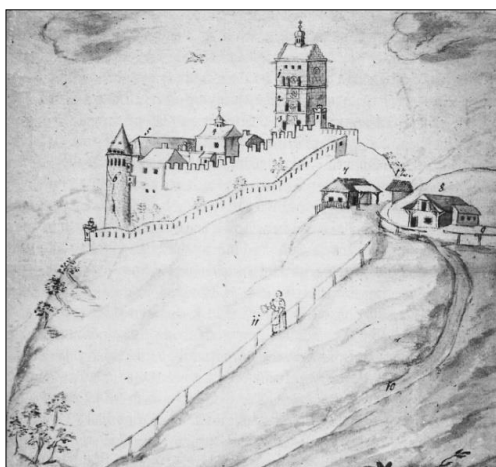
¹⁵⁴ Jaromír ČELAKOVSKÝ a kol. *O královském hradě pražském*, Praha 1907, s. 145–146, pozn. č. 17 (dále ČELAKOVSKÝ 1907).

¹⁵⁵ Srov. Václav ČERNÝ, *Karlštejské panství ve vývoji šesti století*, Časopis společnosti přátel starožitností českých 57, 1949, s. 85, DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ, 1965, s. 224.

¹⁵⁶ Majetkem České koruny se stalo panství i formálně až opravou v zemských deskách v roce 1862, srov. ČELAKOVSKÝ 1907, s. 145–146, pozn. č. 17, DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 235.

¹⁵⁷ Fond Stará manipulace, sign. SM-K/25/17/II., Popis stávajících závad hradu Karlštejna z 6. března 1731, Relace o stavebních závadách na zámku Karlštejně a hospodářských budovách z 29. dubna 1731, Relace

opravě hradních střech a pomocí dřevěných kleští se železnými závlačemi byla zajištěna věž sv. Mikuláše, ze které byla snesena její původní vysoká střecha i renesanční altán. Z druhého patra císařského paláce byl rovněž odstraněn poškozený arkýř, který hrozil zřícením.¹⁵⁸ Podobu hradních budov před zmíněným zásahem, na níž jsou patrné rovněž výrazné praskliny na věži sv. Mikuláše (způsobené nepevným vápencovým podložím), zachycuje nejstarší dochovaná kresba hradu vzniklá roku 1720 jako příloha celkového inventáře panství, který byl určen pro císařovnu Alžbětu Kristinu, manželku Karla VI. a matku Marie Terezie.¹⁵⁹

3. Vlevo nejstarší dochované vyobrazení hradu Karlštejna (1720). Vpravo ozdobné pouzdro ukrývající pamětní diplom, který 10. července 1792 obdržela od vídeňské Akademie výtvarných umění abatyše Tereziánského ústavu šlechticů na Pražském hradě Marie Anna (v úřadu 1770–1809).

V průběhu let 1755–1761 byly provedeny přestavby dvou hradních svatyní, Panny Marie a sv. Mikuláše, jejichž stav byl rovněž neutěšený.¹⁶⁰ Nástropní fresky andělů i maleb s apokalyptickými náměty ze 14. století, které zdobily stěny Mariánské kaple, zakryl níže umístěný dřevěný strop. Uzavřením okenního výklenku na východní stěně místnosti vznikla sakristie a do prostoru byly kromě stávajících oltářů umístěny nové lavice, kazatelna a lustr. Císařovna Marie Terezie darovala kostelu nová bohoslužebná roucha a liturgické nádoby. K opravě kaple sv. Mikuláše umístěné v císařském paláci došlo až v roce 1761. Přepažení arkýře, v němž byl dříve umístěn oltář, byl vytvořen prostor pro novou sakristii a celý kostel byl rozšířen západním směrem, nově vymalován a doplněn

o stavebních závadách zámku Karlštejna a hospodářských budov z 29. dubna 1731, VILÍMKOVÁ 1974, s. 69–75.

¹⁵⁸ Srov. Libor GOTTFRIED, *Nejstarší kresby hradu Karlštejn*, *Castellologica Bohemica* 3, 1993, s. 352–353 (dále GOTTFRIED 1993), DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 223–224.

¹⁵⁹ GOTTFRIED 1993, s. 351–354.

¹⁶⁰ DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 223–224.

barokním oltářem a zrekonstruovanou renesanční kazatelnou, která byla původně umístěna v kostele Panny Marie.

Relativní nezájem o největší a vzhledem k tradici také o nejdůležitější prostor hradu, kapli sv. Kříže, kde byly tehdy provedeny pouze drobné zednické práce a zasklena rozbitá okna (1762), lze vysvětlit ryze praktickými důvody.¹⁶¹ Ve srovnání s kaplí Panny Marie a kaplí sv. Mikuláše zde neprobíhaly ve sledované době žádné bohoslužby.¹⁶² Zakládací listina karlštejské kapituly (1357) dovoľovala celebrovat mše v „*kapli Umučení páně a jeho odznaků*“ jen arcibiskupovi, jiným biskupům anebo těm, kdo měli právo používat biskupské insignie.¹⁶³ Liturgiím, jež mohly ve Velké karlštejské věži sloužit pouze vysoké církevní autority, nebyla doba, jíž je věnována tato kapitola, nakloněna.

Kromě zájmu konat mše na Karlštejně tehdy ovlivnily rozsah a náklady rekonstrukcí také potřeby úředníků panství, kteří sídlili v budově bývalého purkrabství.¹⁶⁴ V pramenech se objevují zmínky o opravách „*obydlí*“ a „*kuchyně*“ obročního, lenního a důchodového písaře či hospodářského ředitele.¹⁶⁵ Rekonstrukce dalších částí hradu byly zaměřeny pouze na drobné stavební práce a opravy střešní krytiny.

V dochovaném konceptu dopisu českého gubernia císařovně z 29. ledna 1769 je sestavený rozpočet rekonstrukce hradu, která by měla být financována z „*karlštejských nájmů*“, odůvodněn následovně: „*Shledáno, že všechny střechy a také zdi nevyhnutelně potřebují opravy, má-li toto místo, pro historii a pro českou korunu velmi významné, jak ke své památce, tak k nevyhnutelné potřebě být zachováno*“.¹⁶⁶ Příslušné vídeňské orgány (vrchní dvorní účetní radové) navrhovanou sumu ve své odpovědi sice schválily, nicméně požadovaly přepracování návrhu, který údajně vyčerpával příliš mnoho prostředků na opravu studniční věže. Smysl oprav byl v odpovědi vysokých dvorských úředníků posouzen s ohledem k tehdejšímu využití hradních budov i památné hodnotě Karlštejna pozoruhodným způsobem: „*...špatného stavu hradu je – vzhledem k jeho*

---

¹⁶¹ Fond Velkostatek Karlštejn, karton č. 544, Opravy provedené v letech 1761–1762, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 90.

¹⁶² Srov. BARTŮNĚK 1948, s. 67, pozn. č. 29, GOTTFIED 1997, s. 74, pozn. č. 15, 18.

¹⁶³ GOTTFRIED 1997, s. 147–148.

¹⁶⁴ Duchovní správa kaplí náležela karlštejské kapitule, ovšem od odstěhování děkana Františka F. Čedíka na faru do Praskoles roku 1671 zde již děkanové nebydleli a jejich úřad se stal pouze titulárním. Srov. DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 224.

¹⁶⁵ Fond České gubernium - Camerale, karton 192, sign K1/1, Popis budov na karlštejském panství po odchodu nájemce p. Libry ze Sabinova z 20. září 1762, sign. K1/5, fond Velkostatek Karlštejn, karton 545, Rozpočet na generální opravu Karlštejna z 28. 9. 1768, Přehled stavebních vydání 1769–1770, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 90–95, 97–99.

¹⁶⁶ Fond České gubernium - Camerale, karton 192, sign K1/5, Dopis českého gubernia císařovně Marii Terezii z 29. ledna 1769 (koncept), in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 95.

starobylosti – co litovati. V hlavní budově [myslen císařský palác, pozn. Vilímková] není žádného okna a jenom několik dveří. Z této zeměpanské residence však nelze získat žádný užitek, takže by bylo zbytečno ji opět uvádět do obyvatelného stavu a vyplývat na to mnoho tisíc zlatých. Nicméně aby přece jenom to, v čem jsou uchovány stopy bývalých panovníků, bylo zachráněno před úplnou zkázou, mělo by se k uvedené částce 1463 zl. 3. kr. přihlížet a současné opravy by měly být milostivě dopřány. Tím spíše, že se větším dílem vztahují na zpevnění obydlí hospodářských úředníků“.¹⁶⁷

Stav Karlštejna v druhé polovině 18. století ilustruje rovněž stručná poznámka Františka Martina Pelcla, který ve spise věnovaném císaři Karlu IV. uvádí, že císařský palác se proměnil téměř v ruinu, zatímco dolní budova (purkrabství) určená kdysi služebníkům dvora zůstala až do jeho současnosti stále obydlena.¹⁶⁸ Ze staršího inventáře vyplývá, že jedna z místností v polorozbořeném císařském paláci byla proměněna v sýpku.¹⁶⁹ Nestabilní vápencová skála, na které byl Karlštejn vystavěn, stále způsobovala v hradních zdech praskliny, jež, jak píše znalec umění František Lothar Ehemant v dopise knížeti Václavu Antonínu Kaunitzovi, ohrožovaly také cenné podklady, které se nacházely v prostorách hradu.¹⁷⁰ Všechny tyto kroky ilustrují postoj, jaký ke Karlštejnu jakožto k říšskému dědictví zaujímaly úřady Podunajské monarchie a potažmo pozdně barokní epocha vůbec.

Bylo by přehnané interpretovat císařovnoino rozhodnutí z roku 1755, kterým byly příjmy z karlštejnského panství přeneseny do rukou ústavu šlechticů, jako záměrné posilování pozice cizí aristokracie skrze ztraktivnění neprovdaných urozených paní a ovdovělých aristokratek, jak ve svých pamětech naznačoval František Martin Pelcl,¹⁷¹ anebo dokonce jako další krok vedoucí k pošlapávání práv českého království.¹⁷² A to navzdory jejímu údajnému připodobnění svatováclavské koruny k šaškovské čepici¹⁷³ nebo důsledkům centralizačních reforem, jejichž následky dobová česky psaná

---

¹⁶⁷Fond České gubernium - Camerale, karton 192, sign K1/5, Zpráva vrchních dvorních účetních radů Fr. A. Setha, Jos. Ign. Stadlera a Jos. Joh. Czinka z 23. února 1769, Vídeň, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 96.

¹⁶⁸ PELZEL 1781, s. 562.

¹⁶⁹ Fond Stará manipulace, sign. SM-K 25/58, Inventář hradu Karlštejna pořizený v r. 1750 a podepsaný dne 31. ledna 1751 Janem Leopoldem Kűszlem, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 81, srov. Dobroslava MENCLOVÁ, *Hrad Karlštejn*, Praha 1946, s. 51.

¹⁷⁰ Dopis z 24. 5. 1779 cituje Joseph NEUWIRTH, *Mittelalterliche Wandgemälde und Tafelbilder der Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1896, s. 12 (dále NEUWIRTH 1896).

¹⁷¹ PELCL 1956, s. 28.

¹⁷² O druhém životě Marie Terezie v české historické tradici, srov. Vít VLNAS, poznámka k heslu *Marie Terezie*, in: Habsburkové - Životopisná encyklopedie, Brigitte Hammanová (ed.), Praha 2010, s. 310.

¹⁷³ BĚLINA – KAŠE – KUČERA 2001, s. 44–47, 132.

literatura s obavami reflektovala.¹⁷⁴ V nadační politice císařovny Marie Terezie lze hledat spíše snahu o zvýšení vlastní společenské prestiže či vyšší etické (duchovní) cíle. Změna držby panství však trhliny v karlštejském zdivu nezacelila.

2.4. „Thomas de Mutina pinxit“. Karlštejské malby a jejich domnělí tvůrci i noví obdivovatelé

Podnět k záchraně maleb uložených v hradních svatyních daly až výzkumy osvícenských vzdělanců, kteří byli ovlivněni zájmem o starobylá umělecká díla, o luštění nápisů a o rozbor inovativních malířských technik.¹⁷⁵ Pro novou generaci osvícenských učenců přestává být umění a architektura 14. století projevem hrubých či barbarských časů a deskové malby světců již nejsou pouze předmětem zbožného uctívání či liturgickým nástrojem. Karlštejská díla, která nyní poutají jejich pozornost, pro ně znamenají překonání primitivního umění středověku. Diskuse učenců rozvířil objev ztotožňující nejstarší doložené použití olejomalby s karlštejskými deskovými malbami, k němuž se publikovaným článkem přihlásil profesor obecných a literárních dějin na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě František Lothar Ehemant (1748–1782).¹⁷⁶ Nález připisující autorství všech deskových maleb z kaple sv. Kříže překvapivě Nicolasi Wurmserovi si získal pozornost učenců i aristokratů a vyžádal si pokračování průzkumů na Karlštejně. Kromě Ehemanta se na něm podíleli Jan Quirin Jahn, Josef Sechter, František Wolf starší a Jan Kastner. Ten prý vybrané obrazy následně očistil jakousi průsvitnou a slizkou hmotou, jejíž původ nebyl ostatním badatelům prozrazen, čímž se podle Ehemanta i Jahna na deskových obrazech ještě zřetelněji vyjevil charakteristický lesk olejových maleb.¹⁷⁷ O objevech se brzy dozvěděly také vídeňské dvorské kruhy a panovník, který také rozhodl o přemístění maleb do hlavního města říše, vůči čemuž však vznesl námitky nejvyšší

---

¹⁷⁴ Srov. PAVERA 2000, s. 187.

¹⁷⁵ Srov. MACHALÍKOVÁ 2005, s. 21.

¹⁷⁶ Franz Lothar EHEMANT, *Etwas zur Kunstgeschichte Böhmens, Böhmische Literatur auf das Jahr 1779*, s. 210–214, srov. Pavla SADÍLKOVÁ, *František Lothar Ehemant a první monografie Svatovítské katedrály. K počátkům poznání gotického revivalu v Čechách*, *Umění* 48, 2000, č. 5, s. 335–350, Roman PRAHL, *K počátkům a předpokladům dějin umění (František Lothar Ehemant)*, *Umění* 52, 2004 (dále PRAHL 2004), s. 3–10.

¹⁷⁷ Ehemantův dopis knížeti Kaunitzovi cituje, NEUWIRTH 1896, s. 11, srov. Pavek PREISS, *Jan Quirin Jahn a český klasicismus*, *Sborník Národního muzea – řada A*, 12 1958, s. 121–181 (dále PREISS 1958), s. 145, pozn. č. 91.

purkrabí Karel Egon kníže z Fürstenbergu.¹⁷⁸ Další návštěva odborníků na Karlštejně 10. května roku 1780 odhalila relikvie ukryté v rámech obrazů, o nichž se ve svých spisech zmiňoval také Bohuslav Balbín, a zejména totožnost dalšího z malířů, jenž se na výzdobě kaple sv. Kříže rovněž podílel.¹⁷⁹ V jedné z částí triptychu byl pod obrazem Madony identifikován nápis obsahující jméno malíře Tommase da Modena.¹⁸⁰

4. Nahoře a vlevo signatura Thommase da Modena na nápisu ve spodní části obrazu „Madony.“ Vpravo rukopis spisu Jana Quirina Jahna *Etwas über Thomas de Mutina mit einem Beytrag zur Geschichte der Oelmalerey (...)*.

Císařův zájem o tato díla vedoucí k jejich převozu z Karlštejna do Vídně byl s největší pravděpodobností podnícen dvorským kancléřem Václavem Antonínem Kaunitzem, kterého Ehemant v letech 1779–1780 o karlštejnských nálezech detailně informoval v dopisech a z jehož iniciativy byly malby následně posouzeny badateli

¹⁷⁸ Korespondence mezi nejvyšším komořím Wolfem von Rosenbergem a prezidentem dvorské komory Leopoldem Vilémem Kolowratem-Krakowským, v němž je zmíněna potřeba důkladného zabalení obrazů, na které s ohledem na možné poškození patrně poukazyval nejvyšší purkrabí Karel Egon kníže z Fürstenbergu (2., 7., 19., 25. dubna 1780). Srov. Elisabeth HASSMANN, *Quellen zur Geschichte der kaiserlichen Gemäldegalerie in Wien (1765–1787). Eine Chronologie zu den Aufstellungen unter Rosa und Mechel*, in: *Die kaiserliche Gemäldegalerie in Wien und die Anfänge des öffentlichen Kunstmuseum*, Band 1. *Die Kaiserliche Galerie im Wiener Belveder (1776–1837)*, Gudrun Swoboda (Hg.), Wien – Köln – Weimar 2013, s. 141, srov. NEUWIRTH 1896, s. 12–13.

¹⁷⁹ Franz Lothar EHEMANT, *Beschreibung der am 10. May 1780 in der Kreuzkapelle des königl. Schlosses zu Karlstein entdeckten hl Reliquien; Ad mandatum Sacre Caesareae Regiae et Apostolicae Majestatis d. d. 26to Augusti praesentis Anno 1780*. Publikace dokumentu včetně detailních poznámek. GOTTFRIED 1997, s. 264–266, 268–269, srov. NEUWIRTH 1896, s. 12, 67.

¹⁸⁰ „*Quis opus hoc finxit. Thomas de Mutina pinxit. Quale vides Lector Rarisini filius auctor,*“ Mutinova signatura „*Tomas d’Mutina fecit*“ byla následně objevena rovněž na části *Diptychu Madony s Kristem trpítelem*, JAHN, s. 16, 19–21, srov. Olga PUJMANOVÁ, *Několik poznámek k dílům Tomasa da Modena na Karlštejně*, *Umění* 28, 1980, s. 309–310, pozn. č. 56 (dále PUJMANOVÁ 1980), FAJT 1997, s. 378–379.

působícími na vídeňské Akademii výtvarných umění.¹⁸¹ Zde také došlo k potvrzení dřívějších zjištění Ehemantovy skupiny znalců, která se týkala technologie i stáří maleb. Poučený mecenáš a sběratel umění Kaunitz byl také iniciátorem založení veřejné umělecko-historické sbírky, která svým novátorským způsobem uspořádání ovlivnila i další středoevropské expozice.¹⁸²

Obrazy pokládané vídeňskými učenými za jasný doklad průkopnické role starého německého malířství se brzy staly ozdobou nové císařsko-královské pinakotéky, jejíž vybudování od roku 1779 z pověření císaře Josefa II. řídil švýcarský obchodník se starožitnostmi Christian von Mechel (1737–1817).¹⁸³ Rozsáhlé panovnické sbírky byly přesunuty z prostorově nedostačujícího Stallburgu, jenž se nacházel v centru Vídně, za městské hradby, kde byly podle Mechelových plánů instalovány do rozlehlější horní části bývalého letního sídla prince Evžena Savojského (tzv. Horního Belvederu), které bylo v letech 1721–1723 vybudováno na základě návrhu barokního architekta Johanna Lucase von Hildebrandta. Malířská expozice byla od slavnostního otevření roku 1781 zpřístupněna rovněž široké veřejnosti. Čtyři deskové obrazy z Karlštejna mohli návštěvníci spatřit v prvním patře paláce, kde byly společně s malbami Albrechta Dürera, Cranachů, otce a syna, či obou Holbeinů Mechelem zařazeny mezi „nejstarší německé mistry“.¹⁸⁴ Uspořádání jednotlivých předmětů se řídilo dobovým vnímáním malířských škol (např. benátská, římská, florentská, vlámská, francouzská nebo německá) a historických epoch (např. doba vlády císaře Karla IV. a císaře Maxmiliána I.), přičemž národnostní určení

---

¹⁸¹ Kromě triptychu (sv. Václav, Madona, sv. Palmácius) od Tommasa da Modena se jednalo o Theodorikova vyobrazení dvou svatých otců (sv. Augustina a sv. Ambrože) a velký obraz Ukřižování od téhož autora. Dopisy citovány, NEUWIRTH 1896, s. 11–13, 66, 67, 89, srov. Nora FISCHER, *Kunst nach Ordnung, Auswahl und System. Transformationen der Kaiserlichen Gemäldegalerie in Wien im Späten 18. Jahrhundert*, in: Die kaiserliche Gemäldegalerie in Wien und die Anfänge des öffentlichen Kunstmuseum, Band 1. Die Kaiserliche Galerie im Wiener Belveder (1776–1837), Gudrun Swoboda (Hg.), Wien – Köln – Weimar 2013, s. 64, [Joseph HORMAYER VON HORTENBERG?], *Die Schildereien der böhmischen königsburg Karlstein, Taschenbuch für vaterlandische Geschichte* 1811, s. 76–77.

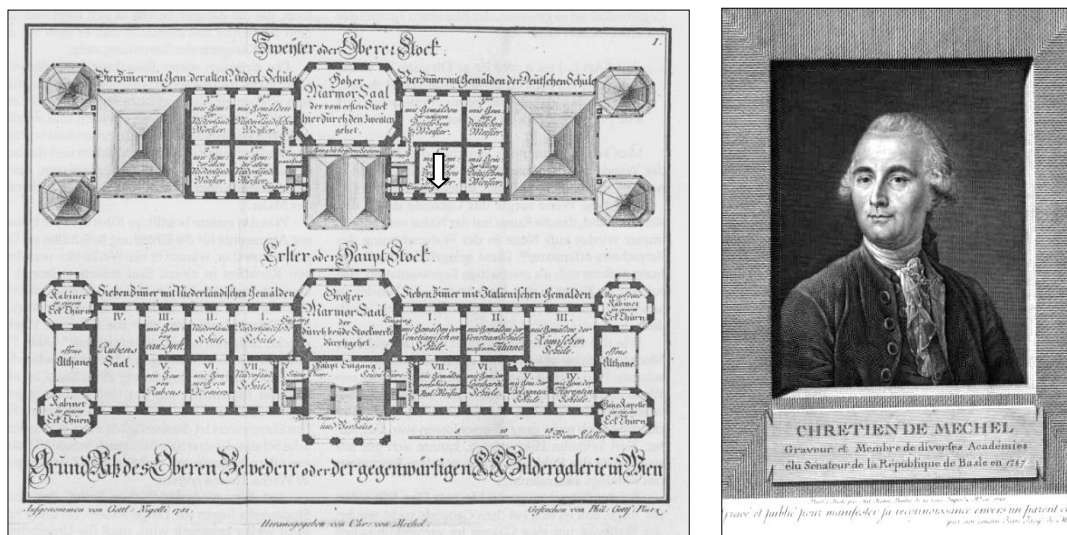
¹⁸² Podrobněji o Kaunitzovi jakožto „mecenáši a muži vkusu“, srov. Jiří KROUPA, *Fürst Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg. Ein Kunstmäzen und Curieux der Aufklärung*, in: Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg (1711–1794). Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung, Grete Klingenstein – Franz A. J. Szabo, (hrsg.), Graz – Esztergom – Paris – New York 1996, zejm. s. 367, Jiří KROUPA, *Antropologický obrat a umění v českých zemích kolem roku 1800*, in: Mezi časy ... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800, Zdeněk Hojda – Roman Prahel (ed.), Praha 2000, s. 23.

¹⁸³ Debora J. MEIJER, *Kunst als Natur. Die Habsburger Gemäldegalerie in Wien um 1780*, Wien 1995, s. 33, 50, 52, 73, Theodor von FRIMMEL, *Geschichte der Wiener Gemmaldesammlungen. Erster Halband. Einleitung und Geschichte der Kaiserlichen Gemäldegalerie*, Leipzig 1899, s. 237, 571.

¹⁸⁴ Christian von MECHEL, *Verzeichnis der Gemälde der kaiserlich königlichen Bilder Gallerie in Wien*, Wien 1783, zejm. s. XVII, 229–230 (dále MECHEL 1783), srov. Karel CHYTYL, *Obrazy karlštejnské v Belvedere vídeňském*, Památky archeologické 11, 1878–1881, s. 265–270 (dále CHYTYL 1887–1881), VLNAS 2014, s. 129.

malířských skupin bylo tehdy vnímáno na základě teritoriálního, nikoli jazykově etnického principu.

V úvodu Mechelova katalogu vídeňské expozice bylo jednoznačně uvedeno, že oltářní obraz (dnes nazývaný *Triptych*) vytvořil nejstarší ze všech známých umělců, kteří kdy malovali olejem, „*Thomas von Mutina*“.¹⁸⁵ Dále zde autor upozornil na obraz Ukřižování Krista, jež ve shodě s dobovými názory oborníků připsal Mikuláši Wurmserovi ze Štrasburgu, a na dvě vyobrazení svatých otců (sv. Augustina a sv. Ambrože) od Theodorika z Prahy. S oporou v detailních písemných podkladech, které dříve vytvořil František Lothar Ehemant, Mechel určil jako místo „*Mutinova*“ původu ves Mutěnin na Klatovsku (německy Muttersdorf) i přesné datum vyhotovení díla, které posunul do roku 1297.¹⁸⁶ Někdejší uložení maleb na hradě Karlštejně však v textu zmíněno nebylo.¹⁸⁷

5. Vlevo plán rozmístění uměleckých sbírek v nové galerii v Horním Belvederu a vpravo jejich tvůrce Christiana von Mechel. Umístění karlštejnských obrazů v horním patře paláce je zde vyznačeno šipkou.

Ehemantova a Mechelova argumentace byla později vystavena kritice, jež se vůči jejich novému výkladu dějin evropské olejomalby i interpretaci malířské výzdoby Karlštejna stavěla odmítavě. Norimberský učenec Christoph Gottlieb von Murr roku 1787 upozornil na možné vysvětlení karlštejnského nálezů druhotným pokrytím původních

¹⁸⁵ MECHEL 1783, s. XVII., obraz Ukřižování je dnes spojován s dílem mistra Theodorika, srov. FAJT 1997, s. 392–393.

¹⁸⁶ MECHEL 1783, s. 29, ves Mutěnin leží v západních Čechách nedaleko Domažlic.

¹⁸⁷ Uvádí jej ovšem např. Karl W. Hilchenbach, který zmiňuje rovněž Ehemantovu a von Kaunitzovu roli při výzkumu obrazů, srov. Karl Wilhelm HILCHENBACH, *Kurze Nachricht von der Kaiserl. Königl. Bildgalerie zu Wien und ihrem Zustande*, Frankfurt am Mayn 1781, zejm. s. 17–21 (dále HILCHENBACH 1781).

maleb olejem při jejich pozdější restauraci.¹⁸⁸ V témže roce publikoval svoji oponenturu rovněž Josef Dobrovský, který zde zpochybnil český původ malíře „Tomáše z Mutěnína“ i domnělé stáří jeho maleb.¹⁸⁹ Jméno „Mutina“ Dobrovský považoval za variantu italského jména „Modena“, odkud podle jeho mínění mohl umělec do českých zemí skutečně přicestovat, neboť Karel IV. v Itálii pobýval a bylo jeho zvykem zvat na dvůr zahraniční umělce, malíře i stavitele. Navíc jméno malířova otce „Babisini“ či snad „Rarisini“ (nápis nebyl v té době zcela čitelný) Dobrovskému znělo nápadně italsky.¹⁹⁰ Dále se zde pozastavuje také nad Ehemantovým tvrzením, které Modenovi připisuje autorství Zbraslavské madony, již měl klášteru darovat u příležitosti jeho založení roku 1296 král Václav II. Domněnku posouvající Modenův život a působení do 13. století, která však nebyla Ehemantem za jeho života publikována, považuje Dobrovský za historicky nepodloženou.¹⁹¹ Připsání zbývajících tří zkoumaných maleb Mikuláši Wurmserovi ze Štrasburgu a mistru Theodorikovi stejně jako údajné užití olejomalby autor článku rovněž zpochybňuje.

K polemice se rozhodl vyjádřit také jeden ze členů Ehemantovy skupiny odborníků, kteří kolem roku 1780 karlštejské malby zkoumali, poslední představený pražského malířského bratrstva, znalec umění a úspěšný obchodník se suknem Jan Jakub Quirin Jahn (1739–1802).¹⁹²

Jahnův zájem o hrad podnítil zřejmě František Martin Pelcl, pro kterého zde již kolem roku 1775 vypracovával přípravné kresby pro ilustrace do jeho spisů o Lucemburcích.¹⁹³ Svá zkoumání mohl umělec propojit s poznatky načerpanými z cechovní knihy pražského malířského bratrstva vedené od roku 1348, kterou Jahn po zrušení společenství Josefem II. (1784) zakoupil na veřejném trhu.¹⁹⁴ Zachránce paměti

---

¹⁸⁸ PREISS 1958, s. 145–146, pozn. č. 93

¹⁸⁹ Josef DOBROVSKÝ, *Bibliothekarische Nachrichten*, Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren 3, Prag 1787, s. 44–47.

¹⁹⁰ Otec autora karlštejského triptychu se ve skutečnosti jmenoval Barisino dei Barisini (Barisani), OLGA PUJMANOVÁ 1980, s. 312, pozn. č. 17 (autorčino hodnocení Dobrovského textu), pozn. č. 82 (zde také další zprávy o malířově otci).

¹⁹¹ Srov. PREISS 1958, s. 144, pozn. č. 87.

¹⁹² Vít VLNAS, *Sen o staré slávě. Pražská malířská bratrstva v posledních dvou stoletích existence a ve vzpomínkách současníků*, in: Umění a mistrovství. Pražská malířská bratrstva 1348–1783, Tomáš Sekyra (ed.), Praha 1997 (dále VLNAS 1997), s. 34–42, VLNAS 2014, zejm. s. 127–131, PREISS 1958, s. 121–180.

¹⁹³ MACHALÍKOVÁ 2005, s. 38.

¹⁹⁴ Jan Quirin JAHN, *Von der alten Verfassung der Malerbruderschaft in Böhmen. Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen IV.*, 1788, s. 117–138, srov. PREISS 1958, s. 144, VLNAS 1997, s. 37, 41, o rozprodávání uměleckých sbírek a jiných cenných artefaktů v důsledku josefínských reforem, srov. Lubomír SLAVÍČEK, *Sběratelský a umělecký obchod v Praze v letech 1700–1800*, in: Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800, Hana Svatošová (ed.), Praha 2006, s. 138–147, zejm. s. 139.

cechu výbor z díla později publikoval (1788) a svá uměnovědná bádání o starém českém malířství shrnul v obsáhlejším textu (1792), v němž mimo jiného navázal na Ehemantovy závěry a přel se s jeho oponenty.¹⁹⁵ Zejména Christophem Gottliebem von Murrem a Josefem Dobrovským.

6. Překreslení nápisu z obrazu Karla IV. na tzv. Ostatkové scéně v kapli Panny Marie na Karlštejně, které se nachází v pozůstalosti Jana Jakuba Quirina Jahna (29. července 1788).

Kritiku však zaměřil rovněž na Ehemanta, který si prý jeho vlastní objev nejstarších olejomalb z hradu Karlštejna přivlastnil neprávem.¹⁹⁶ Dále se v článku věnoval obhajobě českého původu autora karlštejnského triptychu, která byla přímou polemikou s Dobrovského článkem uveřejněným v roce 1787.¹⁹⁷ Malíři „Tomáši z Mutěnína“, kterého považoval za urozeného malíře samouka, připisoval autor ve své překvapivé konstrukci nejen karlštejnský *Triptych* a *Zbraslavskou madonu*, nýbrž také (dnes bohužel nezvěstnou) *Madonu z Univerzitní knihovny* a obdobně jako Ehemant kladl jeho práce na konec 13. století.¹⁹⁸ Uvedená tvrzení pisatel článku podpořil pestrým vějířem důkazů. Na základě paleografického rozboru se snažil doložit, že malby „Tomáše z Mutěnína“ pocházejí ze 13. století a nebyly původně určeny pro kapli sv. Kříže. Tím však ahistoricky vtiskl Karlu IV. roli sběratele starého umění, která byla vlastní až Jahnovým současníkům.¹⁹⁹ Zkoumané malby autor textu analyzoval a vzájemně porovnával, z čehož se pokusil vyvodit specifický styl jednotlivých autorů. O jeho kvalitní heuristické přípravě

¹⁹⁵ Rukopis díla, dnes uložený v Archivu Národní galerie, však nesl původně odlišný název. *Etwas über Thomas de Mutina mit einem Beytrag zur Geschichte der Oelmalerey und Perspektiv nebst Urkunden und Einem Anhang die Oelgemälde des Schlosses Karlstein betreffend, samt einem Kupferblatt.* Archiv Národní galerie, fond Jan Jakub Quirin Jahn, inv. č. 291, srov. Johann Quirin JAHN, *Etwas von den ältesten Malern Böhmens, nebst einem Beytrag zur Geschichte der Ölmahlerey und Perspektiv*, Archiv der Geschichte und Statistik, insbesondere von Böhmen, Dresden 1792, s. 1–93 (dále JAHN 1792, s. 3), MACHALÍKOVÁ 2005, s. 42, pozn. č. 115.

¹⁹⁶ JAHN 1792, s. 3, o vzájemné rivalitě obou vzdělců srov. PREISS 1958, s. 146–147, pozn. č. 98, PRAHL 2004, s. 6–7, pozn. č. 32, 33.

¹⁹⁷ JAHN 1792, s. 9, 13–19.

¹⁹⁸ JAHN 1792, zejm. s. 16–20.

¹⁹⁹ MACHALÍKOVÁ 2005, s. 43.

svědčí rozsáhlá excerpta ze středověkých diplomatických pramenů, starých kronik i sekundární literatury, jež se zachovala v jeho pozůstalosti.²⁰⁰ Z dochovaných Erekcčních knih pražského arcibiskupství si autor kupříkladu vypsál veškeré osoby i lokality, jejichž jména se podobala jménu malíře „*Mutiny*“ nalezenému roku 1780 na spodní části obrazu Madony z karlštejnského Triptychu.²⁰¹ Ne náhodou jsou oba sokové, Jahn a Ehemant zásluhou svého přístupu ke zkoumání gotických maleb i k rozboru dobových archiválií dnes považováni za praotce moderního dějepisu umění v českých zemích.²⁰²

***

Při rozboru interpretací a aktualizací příběhů o Karlu IV., hradu Karlštejnu a jeho malířích, jsme dospěli do doby, v níž docházelo k oslabování státoprávní identity Českého království i role zemské stavovské reprezentace při formování unifikovaného a byrokratizovaného podunajského soustátí za vlády Marie Terezie, Josefa II. i za doby poměrně krátkého panování Leopolda II.

Z perspektivy procesu českého národního hnutí se nacházíme ve stádiu, které historik Miroslav Hroch označil ve své periodizaci vývoje moderních národů jako fázi A (období učeneckého zájmu).²⁰³ Úzká skupina osvícenských vzdělavců studuje dějiny, jazyk i zvyky nevládnoucího etnika, jehož kulturní svébytnost se snaží prokázat shromažďováním nejruznější historických i jazykovědných argumentů. Učenci jsou spjati s prostředím zemské aristokracie a jejich dorozumivací řečí je němčina, ve které píší také svá díla. Národ vnímají v duchu regionálního patriotismu, načež o budoucím uplatnění češtiny v konkurenci němčiny, která je v jejich době jazykem společenských elit, mají občas pochybnosti. V další kapitole překročíme pomyslný práh národní existence, s nímž české etnikum vstoupí na počátku 19. století do další fáze (B) své emancipační cesty, tzv. období vlastenecké agitace.

---

²⁰⁰ Archiv Národní galerie, fond Jan Jakub Quirin Jahn, inv. č. 275, 277, 278, 279, 293, 294, Jahnova excerpta spisů od Glafeye, Balbína, Pelcla, Pulkavy z Radenína, Hájka z Libočan, srov. např. Adam Friedrich GLAFEY, *Anecdotorum, S. R. I. historiam ac ius publicum illustrantium collectio*, Dresden 1753.

²⁰¹ Archiv Národní galerie, fond Jan Jakub Quirin Jahn, inv. č. 275, 278, Excerpta Libri Erektionum, srov. *Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV. Liber 1, 1358–1376*, Clemens Borový (ed.), Praha 1875, např. s. 26–28, 31, 53 (zde byly později publikovány některé prameny, jež autor původně studoval).

²⁰² Srov. MACHALÍKOVÁ 2005, s. 38–44, PRAHL 2004, s. 3–10.

²⁰³ Srov. Miroslav HROCH, *Evropská národní hnutí v 19. století*, Praha, 1986, s. 63–65, 359 (dále HROCH 1986), Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009, s. 52–54 (dále HROCH 2009).

3. Variace symbolické role hradu Karlštejna v předbřeznové éře (1804–1848)

3.1. O něžné pleti vlastenek (v době biedermeieru)

„Dne 18. ledna t. r. slavila zde [1844 na hradě Karlštejně, pozn. D. V.] četná společnost vlastimilovných jmenoviny veleváženého, pro vše dobré neúnavně horlícího zdejšího vrchního, pana Ferdinanda Jičínského. Po přiměřeném, od p. P. důstojně předneseném «proslovu» deklamovala krásná zdejší pleť, beroucí se neohroženě za vábícím příkladem vlastenek hlavního města našeho, k všeobecné pochvale a radosti; panna K. P. hájila v «Dodatku k obraně krásného pohlaví» velmi dojímavě práva něžné pleti, panna M. S. hájila v «Chvále malých» nevelkou postavu. Mezi deklamováním zpívána velice vkusně a zdařile krásná kvarteta od Vocta, Jirovce aj. Jevilo se sice již při tom veliké na všech rozčilení, ale nejvyššího stupně dosáhlo, když náhodou přítomný náš Rubeš s vřelou, překvapující výmluvností o «lásce a slávě» a sice k chvále toho muže četl, jemuž ke cti se toho dne vše konalo; tu se skvěly jako veliké perly slzy nelíčené lásky ve všech očích. – Tak jsme plesali v těch síních staroslavných, i rozcházíme se s tím vroucím přáním, aby k nám více takových večerů zavítalo! A. B. [Antonín Burka, pozn. D. V.]“.²⁰⁴

Ferdinand Jičínský, hospodářský ředitel správy karlštejnských statků (využívaných Tereziánským ústavem šlechticů), slavil podle zprávy z časopisu Květy ve svém služebním bytě, umístěném v budově karlštejnského purkrabství, společně se přáteli počátkem roku 1844 jmeniny.²⁰⁵ Dopisovatel listu budňanský farář Antonín Burka

---

²⁰⁴ Květy 30. 1. 1844, s. 51, Matyáš Vojtěch Jírovec (1763–1850) byl v popisované době věhlasným skladatelem evropského formátu, který udržoval styky s Mozartem i Haydnem, jejichž tvorbou byl také ovlivněn. V letech 1804–1827 působil jako kapelník vídeňského dvorního divadla. Vzhledem k volbě zpívané hudební tvorby, jež byla v článku naznačena, se domnívám, že v textu byl připomenut autor hudby k vlasteneckým básním Václava Jaromíra Picka (1812–1862) Ignác Vocet (1797–1874) a nikoli jeho bratr Jan Nepomuk Vocet (1776–1843), který se věnoval spíše komponování chrámové hudby. Srov. Gracián ČERNUŠÁK a kol, *Československý hudební slovník I. (A - L)*, Praha 1963, s. 613–614, též, *Československý hudební slovník II. (M - Ž)*, Praha 1965, s. 887.

²⁰⁵ Ferdinand Jičínský se stal spoluvůrcem spisu o dějinách i současném stavu hradu Karlštejna i členem několika učených, hospodářských i vlasteneckých společností (např. k. k. böhmischen ökonomischen patriotischen Gesellschaft) Podle vzpomínek jeho syna, uznávaného důlního odborníka Viléma Jičínského (1832–1902) rodinu na Karlštejně často navštěvoval také František Palacký. Franz AUGÉ – Ferdinand JITSCHINSKY, *Beschreibung der kaiserlichen königlichen Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1841 (dále AUGÉ – JITSCHINSKY 1841), Vilém JIČÍNSKÝ, *Moje biografie. Mým milým příbuzným a přátelům věnováno V. Jičínským* (překlad původních německy psaných pamětí z roku 1902), in: Vilém

při líčení veselice čtenářům nezatajil řečnické, pěvecké ani jiné tvůrčí vklady vlastenek zdejšího kraje, jimiž tyto dozajista půvabné dívky přispěly ke znamenité atmosféře večera. Zpráva dále dokládá, že také privátní oslavy vyznačující se historickou symbolikou místa konání (památný hrad) i bohatým programem (slavnostní přípitky, deklamace, četba spisů i zpěv písní) mohou být prožívány i popisovány jako festivity posilující vlasteneckou identitu společenství.²⁰⁶

Důležitý faktor národní agitace představovaly v 1. polovině 19. století česky psané časopisy, které mohly plnit roli komunikační platformy komunity čtenářů i přispěvatelů.²⁰⁷ Navzdory dílčím úspěchům národního hnutí, jehož činitelé se snažili oslovovat publikum publikační, sbírkotvornou a spolkovou činností či organizací nejrůznějších slavností i vlasteneckých výletů, vykazovala česká vlastenecká společnost doby předbřeznové mnohé nedostatky.²⁰⁸ Stále chyběla podpora většiny politických, ekonomických a intelektuálních elit i zapojení širokých vrstev společnosti. Česká literární produkce zaostávala za vyspělejší německou konkurencí a neexistující česká terminologie prakticky znemožňovala vydávání česky psaných vědeckých prací. Absence literárních i archeologických památek, které by dokládaly cenné historické a kulturní tradice národa, povzbudila některé vlastenecké intelektuály ke zhotovování falzifikátů nebo upravování nalezených artefaktů i lidových písní.²⁰⁹ Mystifikace a zkreslování skutečnosti ovšem formovaly i vnímání a posuzování žité přítomnosti. Například František Ladislav Čelakovský se uchýlil k vymyšlení idealizované identity neexistující současné české básničky Žofie Jandové (pod jejím jménem otiskl v letech 1821–1823 několik básní), a jak dosvědčuje výše citovaná časopisecká zpráva (1844), angažovaní vlastenci dokázali jakýkoli náznak zapojení něžného pohlaví do vlastenecké činnosti či důkaz rozšiřování

Jičínský: životní příběh českého montanisty v ostravsko-karvinském revíru, Milan MYŠKA (ed.), Ostrava 2006, s. 113, srov. ibidem s. 12–16.

²⁰⁶ K metodologii zkoumání vlasteneckých slavností, srov. ŠIMA 2006, s. 81–110.

²⁰⁷ HROCH 1999, s. 211–213, Eva STEJSKALOVÁ, *Noviny a časopisy v době předbřeznové*, in: Tiskárny a tisky 19. století, Štěpánka BĚHALOVÁ, Jan DOLÁK (ed.), Jindřichův Hradec 1998, s. 65–74, zejm. s. 73.

²⁰⁸ Srov. Martin SEKERA, *Komunikační deficity české společnosti 19. století*, in: Badatelské problémy 19. století. Sborník k nedožitým šedesátinám profesora Otty Urbana, Martin SEKERA (ed.), Praha 2000, s. 125–133 (dále SEKERA 2000).

²⁰⁹ K nejrůznějším vlasteneckým mystifikacím, srov. Vladimír MACURA, *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*, Jinočany 1995 (dále MACURA 1995), s. 109–117, JIŘÍ RAK, *Obrozenectí předchůdci Jára Cimrmana*, nepublikovaný referát proslouvený na konferenci „Fenomén Cimrman“ konané v Ústí nad Labem 26–27. dubna 2007, Martin Hrdina – Kateřina Piorecká (ed.), *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*, Praha 2014, o padělaných mincích z Velké Moravy, Karel SKLENÁŘ, *Slepé uličky archeologie*, Praha 1977, s. 108–111, o legendárních falzech středověkých rukopisů nejnověji, Dalibor Dobiáš – Michal Fránek – Martin Hrdina – Iva Krejčová – Kateřina Piorecká, *Rukopisy královedvorský a zelenohorský a česká věda*, Praha 2014.

národní myšlenky z českého obrozeneckého centra v Praze do venkovských regionů²¹⁰ rovněž náležitě zveličít a propagovat. Právě čtyřicátá léta 19. století ovšem přinesla v otázce překonávání popisovaných deficitů české vlastenecké společnosti významný posun.²¹¹

V úsilí o využití historického odkazu hradu Karlštejna při tvorbě a šíření vlastenecké konstrukce národních dějin se však tito aktivisté setkávali s německým národním hnutím, které se zpočátku vezlo na vlně romantismu, i s rakouským státním patriotismem opírajícím se po rozpadu Svaté říše římské stále zejména o monarchistickou ideu historického poslání habsburské dynastie a o její právo vládnout nad nedělitelným celkem svěřených zemí.²¹²

3.2. Hrad svatého grálu a symbol císařské moci. Karlštejn v perspektivě německého romantismu a státního patriotismu habsburské říše

Řád staré Evropy se koncem prvního desetiletí 19. století nacházel v rozkladu. Starobylá a již dlouhodobě rozklížená Svatá říše římská byla v důsledku Napoleonových vojenských i diplomatických úspěchů 6. srpna 1806 císařem prohlášena za zaniklou a Karlštejn jako schrána klenotů zaniklé říše jakoby ztratila svůj smysl i obsah.²¹³ A zdálo by se, že v kvasu revolučních změn již není pro dědictví starých režimů místa. Většina německých států (postupně se připojujících k Rýnskému spolku) i podunajská monarchie procházely tehdy hlubokou hospodářskou, politickou a morální krizí, která vládnoucí a učené elity vedla k pokusům o reformy i k hledání skupinové identity, pomocí níž se tyto společenské skupiny vášnivě vymezovaly vůči triumfující francouzské velmoci i její kultuře. Vzdělanci, umělci, architekti, skladatelé a důstojníci, kteří považovali nové poměry v západní a střední Evropě za ponižující, hleděli s nadějami na záchranu starého světa směrem k hohenzollernskému nebo habsburskému trůnu a mnozí z nich se dokonce

---

²¹⁰ Ke komunikaci vlasteneckého centra a periferie, srov. Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851*, Praha 2005, s.166–170 (dále ŠTAIF 2005).

²¹¹ Jiří RAK, „Bývali Čechové ...“ *České historické mýty a stereotypy*, Praha 1994, s. 25–26 (dále RAK 1994).

²¹² Rozbor „Rakušanství“ a „Velkoněmectví“, Jiří KOŘALKA, *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996, s. 19–34. K problematice úloze dynastického mýtu při tvorbě státní identity mnohonárodnostní monarchie, Veronika SUŠOVÁ, *Integrační role rakouského císaře v rakouské státní propagandě 19. století*, Kuděj 1, 2004, s. 32–46.

²¹³ Miroslav ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, Plzeň 2013, s. 29–34 (dále ŠEDIVÝ 2013), Thomas NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800–1866. Bürgerwelt und starker Staat*, Berlin 2013, s. 11–31 (dále NIPPERDEY 2013).

se společně svými rodinami přestěhovali do Berlína či do Vídně.²¹⁴ Také čerstvý katolický konvertita Friedrich Schlegel (1772–1829) zamířil roku 1808 s temnými myšlenkami do bran habsburské metropole, která byla po porážce Pruska u Aspern a tylžském míru (1807) vnímána jako poslední záchrana před francouzskou hegemonií.

Právě katolická religiozita měla být společně s úctou k panovníkovi a zájmem o německé národní dějiny jedním z důležitých pilířů, na nichž skupina konzervativních německých vlastenců stavěla svoji světonázorovou orientaci.²¹⁵ Francouzská vítězství v Evropě na krátký načas sblížila zájmy části německých vlasteneckých učenců s některými rakouskými patrioty, kteří v té době ocenili mobilizační funkci německého národního hnutí. Byť v případě některých rakouských politických elit (např. Metternicha) se spíše jednalo o pragmatickou reakci na ohrožení státu.²¹⁶

Již na počátku tzv. páté koaliční války, do níž rakouská armáda na jaře roku 1809 vstoupila v čele s arcivévodou Karlem (1771–1847)²¹⁷ bez účasti silných spojenců, získal Friedrich Schlegel místo v generálním štábu, kde se věnoval propagandě namířené na široké společenské vrstvy, při níž vyzdvihoval nenávisť vůči Francii, vyspělost německé kultury i roli Rakouska jakožto osvoboditele německých oblastí od Napoleonovy tyranie. Popisovaná kampaň byla zaměřena nejen na obyvatele monarchie, ale také na země Rýnského spolku a na poražené Prusko.²¹⁸ U první uvedené cílové oblasti se požadavky svornosti, statečnosti a věrnosti císaři mísily s motivy podněcujícími lokální vlastenecké cítění a kupříkladu v Čechách nezůstal účinek této informační akce zcela bez odezvy.²¹⁹ Zato v oblastech bývalé Svaté říše římské byla agitace německých a rakouských vzdělanců různé politické orientace (mimo jiné Friedricha Schlegela, Matthäuse von Collina, Friedricha von Genze, Josefa von Hormayra) prováděná pomocí novin, časopisů, letáků

---

²¹⁴ Helmut RUMPLER, *Österreichische Geschichte 1804–1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien 2005, s. 91–92 (dále RUMPLER 2005), ŠEDIVÝ 2013, s. 36–37,

²¹⁵ ŠEDIVÝ 2013, s. 39–41.

²¹⁶ RUMPLER 2005, s. 91–92, ŠEDIVÝ 2013, s. 50–52.

²¹⁷ Arcivévoda Karel byl zásluhou svých vojenských úspěchů ve válkách s revoluční Francií velmi oblíbený zejména v Čechách. Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří RAK – Vít VLNAS, *Habsburkové v českých dějinách. Ve stínu tvých křídel*, Praha 2012, s. 188–189 (dále ČORNEJOVÁ – RAK – VLNAS 2010).

²¹⁸ ŠEDIVÝ 2013, s. 51–54, MILAN ŠMERDA, *Integrační snahy v habsburské monarchii v době formování novodobých národů*. Slovanské historické studie 12, 1979, s. 133–162, zejm. s. 146–151.

²¹⁹ Jiří RAK, *Napoleonské války a počátky národního obrození*, in: *Napoleonské války a historická paměť*, Lukáš Fasora, Jiří Hanuš – Jiří Malíř (eds.), Brno 2005, s. 196–207, srov. Libor JŮN, *České země a dobrovolnické sbory habsburské armády v období koaličních a napoleonských válek*, in: *Napoleonské války a historická paměť*, Lukáš Fasora, Jiří Hanuš – Jiří Malíř (eds.) Brno 2005, s. 117–138, zejm. s. 123–132.

i brožur nakonec stejně neúspěšná jako rakouské vojenské síly, které po vítězství na válečném poli u Aspern brzy zchladila drtivá porážka v bitvě u Wagramu.

V následujících letech působil Schlegel krátce jako úředník na státním kancléřství ve Vídni a věnoval se publicistické činnosti i přednáškám.²²⁰ Po uzavření nevýhodného Schönbrunnského míru (13–14. října 1809) a následném „metternichovském“ sblížení zahraniční politiky habsburské říše se zájmy Francie i omezování agitačních a vlasteneckých aktivit bylo prosazování německé nacionální ideje ve spojení s budoucím osudem Rakouska ještě obtížnější než během právě ukončeného konfliktu s Napoleonem. Mnoho čtenářů si tehdy nezískal ani jeho článek o hradu Karlštejnu publikovaný v roce 1812 v časopise *Deutsches Museum*, který začal Schlegel několik měsíců předtím ve Vídni sám vydávat.²²¹

Autor sepsal text pod dojmem návštěvy hradu, k níž mělo dojít roku 1808, tedy v době jeho přesídlení do hlavního města monarchie.²²² Schlegel přejímá tradiční kritický odstup německých dějepisců vůči Karla IV., který byl podle jejich mínění Svaté říši římské více otčímem nežli skutečným otcem.²²³ Na straně druhé však uznává jeho blahodárnou péči o Čechy, kde prý mezi místními obyvateli dosud žije památka na zlatý a blažený věk jeho vlády.

U snění o slavné i pohnuté minulosti, do něhož se podle něj vnímavý návštěvník při pohledu na polorozpadlé hradní zdi velmi snadno ponoří, však Schlegel ve svém textu o Karlštejně nezůstává.²²⁴ Autor se pouští do kritiky současnosti, jež podle něj nemá právo nazývat se vzdělanou a vyspělou epochou. Svým neuctivým přístupem prý naše současnost způsobuje nejen poškozování nebo úplné zničení středověkých památek, ale dopouští se pošlapávání samotných kořenů křesťanské spirituality, kterou tato umělecká díla vznešeným způsobem vyjadřují.²²⁵ Každá doba má podle jeho mínění zvláštní druh

---

²²⁰ RUMPLER 2005, s. 208–209.

²²¹ Friedrich SCHLEGEL, *Schloß Karlstein bey Prag*, *Deutsches Museum* 10, 1812, s. 357–365. Překlad Schlegelova článku, srov. Vincy SCHWARZ, *Město vidím veliké. Cizinci o Praze*, Praha 1940, s. 168–172 (dále SCHWARZ 1940), srov. ŠEDIVÝ 2013, s. 68.

²²² „Projížděje tudy roku 1808, mohl jsem pohledu na ty poklady umění věnovati jen jediný den.“ Citace podle; SCHWARZ 1940, s. 170, srov. Alice HOPPE - HARNONCOURT, *Eine ungewöhnliche Einrichtung wird zum fixen Bestandteil der kunsthistorischen Ordnung. Die Malerschule der „Alten deutschen Meister“ von 1781 bis 1837*, in: *Die kaiserliche Gemäldegalerie in Wien und die Anfänge des öffentlichen Kunstmuseum*, Band 1. *Die Kaiserliche Galerie im Wiener Belvedere (1776–1837)*, Gudrun Swoboda (Hg.), Wien – Köln – Weimar 2013, s. 98 (dále HOPPE - HARNONCOURT 2013), MACHALÍKOVÁ 2005, s. 52.

²²³ SCHWARZ 1940, s. 168, srov. PETRÁŇ 1984, s. 80–81, 83–84, 88–89, Beat FREY, *Pater Bohemiae-vitricus imperii: Böhmens Vater, Stiefvater des Reichs: Kaiser Karl IV. in der Geschichtschreibung*, Bern – Frankfurt/M. – Las Vegas, 1978, s. 99, pozn. č. 561 (dále FREY 1978).

²²⁴ SCHWARZ 1940, s. 168.

²²⁵ SCHWARZ 1940, s. 171.

barbarství, přičemž ta naše se vyznačuje „zejména, tím, že, přestože je jinak znala každé i sebevzdálenější světové epochy, tak jen svou nejbližší minulost a vlastenecký starověk naprosto zneuznala a zcela nepochopitelně byla zvyklá tuto důležitou epochu tupit pod označením temný středověk, a tak kvůli tomu mnohé pozoruhodné památky kdysi domácího umění a historie zůstávají dodnes bez povšimnutí a upadají do zapomnění či dokonce do zkázy“.²²⁶ Pokud nebude staré umění podrobně prozkoumáno, zmapováno a opraveno, ztratíme podle Schlegela možnost poznat a prozkoumat pozoruhodnou etapu vývoje dějin uměleckých forem, z nichž hojně čerpaly pozdější generace tvůrců.

Dosud neznámé umělecké poklady nejstarších dějin malířství ukrývá prý také hrad Karlštejn. Schlegel zde rozlišuje jednak malby staré německé malířské školy, které se nacházejí na stěnách kaple Panny Marie a ve shodě s dobovou literaturou je připisuje dílu Mikuláše Wurmsera ze Štrasburku, ale také desítky zpodobnění světců v lehce nadživotní velikosti, jejichž autor Theodorik z Prahy byl ve své tvorbě údajně ovlivněn nejstaršími řeckými křesťanskými malbami.²²⁷ Byzantské inspirace u maleb v Kapli svatého Kříže, u kterých učenec oceňuje ušlechtilý sloh i společnou koncepci souboru, dovozuje rovněž z uspořádání interiéru chrámu, jehož výzdobu prý tvoří prvky inspirované východokřesťanskými svatyněmi.²²⁸ Nejposvátnější z karlštejnských kaplí považuje Schlegel za pozoruhodný relikv pradávné tradice uměleckého uchopení prostoru chrámu, jehož funkcí bylo specifickým způsobem dotvářet mystérium křesťanské bohoslužby. „Ježto se mše v řeckém chrámu slaví vskrytu, vzniká potřeba, aby stěna, za níž se to děje a z jejichž středních dveří kněz v určitých chvílích vychází se svátostí, byla vyzdobena a vyplněna obrazy, protože oči věřících, jsou stále upřeny tam. Ta stěna se má jaksi jeviti jako bohatě vyzdobený koberec a krásnými symboly pokrytá clona před skrytým svatostánkem a má oko a mysl pobožných neustále naplňovati svatými myšlenkami a obrazy“.²²⁹ Do prostoru katolických chrámů, kde se pestrá zástěna v podobě ikonostasu s vyobrazeními světců již nenachází, byly podle jeho slov se stejným účelem umístovány v pozdějších obdobích velké obrazy přímo na oltář. Jejich tvorba pak dala v určité dějinné

---

²²⁶ Citace podle; MACHALÍKOVÁ 2005, s. 66.

²²⁷ SCHWARZ 1940, s. 168–169.

²²⁸ SCHWARZ 1940, s. 170. Byzantsko-orientální svatyni připomíná kaple sv. Kříže rovněž historikovi Františku Kavkovi, který naznačuje, že se v její podobě odráží některé stránky ideologie říšské politiky Karla IV. Někteří současní kunsthistorici nachází východní inspirace spíše v deskových obrazech mistra Theodorika. Srov. KAVKA 1998, s. 218, Karel NEUBERT – Karel STEJSKAL, *Dějiny umění. Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 2003, s. 126.

²²⁹ SCHWARZ 1940, s. 170.

fázi vývoje malířům „*zcela nové pole působnosti a vyšší vzlet*“.²³⁰ Objasněním křesťanských kořenů středověkého umění překonal Schlegel jeden z mýtů evropských osvícenských učenců, kteří předpokládali orientální původ gotiky a označovali ji za tzv. saracénský sloh.²³¹ Záslouhou Schlegela i dalších badatelů bylo překonáno silně subjektivistické pojmání středověkého umění a architektury, které při posuzování konkrétního díla upřednostňovalo jeho působení na lidskou fantazii. Ta však často zplodila překvapivé představy vzniklé volným propojením vnímaných jevů s poznatky uloženými v paměti podle pocitu jejich vzájemné podobnosti. Mnozí vzdělanci konce 18. a počátku 19. století pod vlivem Winckelmannem petrifikovaných stereotypů tvrdili, že gotická architektura má svůj původ v primitivních dřevěných chýších sestavených z větví a kmenů stromu, neboť jim gotické klenby středověkých chrámů i jejich složitý opěrný systém ozdobený fiálami, chrličí, kraby, liliemi a jinými vegetativními ornamenty připadaly jako neuchopitelná spleť divokých rostlinných motivů.

Rozvoj bádání o památkách křesťanského umění přinesl v popisované době také určení řady charakteristických znaků jednotlivých škol a stylů (například na Karlštejně Schlegel identifikoval byzantské a německé či spíše germánské kořeny maleb), které byly často spojovány také s kulturními specifiky existujících států nebo národních skupin.²³² Poznání minulosti však skýtalo rovněž silný mobilizační potenciál. Země ohrožené vojenskou i kulturní expanzí Francie měly podle Schlegela čelit ohrožení své skupinové identity také studiem a shromažďováním vlastních historických památek. V případě Karlštejna doporučoval Schlegel obnovení poškozených maleb, vydání jejich kvalitních reprodukcí v obsáhlé knižní publikaci, vytvoření několik kvalitních maleb hradu zasazeného v krajině i zakreslení polohy jednotlivých budov.²³³ K záchraně gotické stavby by měli podle jeho závěrečné výzvy spojit své síly všichni čeští vlastenci a příznivci umění a tento symbol národní paměti učinit objektem svého uměleckého a vlasteneckého snažení.²³⁴

Autor nepovzbuzoval ve svých textech a přednáškách k rozhodné akci pouze zástupce německého vlasteneckého hnutí, jelikož dobře věděl, že v neblahých časech napoleonských válek stojí národy rakouské monarchie obrazně řečeno na palubě stejné lodi. Schlegelova fascinace středověkým uměním si však našla své pokračovatele

---

²³⁰ SCHWARZ 1940, s. 170.

²³¹ Michael J. LEWIS, *The Gothic Revival*, New York 2002, s. 65 (dále LEWIS 2002).

²³² Srov. MACHALÍKOVÁ 2005, s. 52.

²³³ SCHWARZ 1940, s. 171–172.

²³⁴ SCHWARZ 1940, s. 171.

především v okruhu vzdělanců a o vlivu jeho nacionálních a uměnovědných myšlenek na širší čtenářskou obec v českých zemích lze spíše pochybovat.²³⁵ Rovněž reakce českých vlastenců na jeho návrhy ochrany karlstějnských pamětihodnosti byla spíše slabá. Tato skutečnost vysvětluje zejména při porovnání poměrů v Čechách se situací v německých oblastech bývalé Svaté říše římské, kde ve 20–40. letech 19. století došlo k přípravám nebo přímo k uskutečnění řady dokumentačních, publikačních či stavebních projektů, jejichž cílem bylo přispět k aktivizaci veřejnosti skrze poznání hodnoty vlastní národní minulosti.

Jednou z kamenných ikon německého národního hnutí se v tomto ohledu stal nedostavěný a chátrající chrám sv. Petra v Kolíně nad Rýnem, kolem něhož se od druhého desetiletí 19. století rozvíjely intenzivní snahy německých vlasteneckých kruhů zaměřené na historické výzkumy, tisk letáků, grafických listů i knižních publikací a nakonec i na kolosální obnovu katedrály (1842–1880), nad níž převzaly záštitu také politické elity.

Kolínský dóm začal být budován na místě bývalé románské stavby roku 1248, kdy došlo k položení jeho základního kamene. Nicméně od roku 1560 se ve stavebních pracích nepokračovalo a katedrála zůstala na dlouhý čas, podobně jako například pražský chrám sv. Víta a v podstatě většina velkých středověkých chrámů křesťanské Evropy, pouhým zlomkem záměrů jeho zakladatelů.²³⁶ Intervenční války s revoluční Francií přinesly městu velké nepříjemnosti. Od roku 1794 bylo okupováno francouzskou armádou a později si francouzští vojáci udělali z rozestavěné středověké stavby skladiště zbraní a načas zde byl dokonce zřízen zajatecký tábor.²³⁷ Chrám byl sice roku 1801 znovu vysvěcen jako farní kostel, ovšem město zůstávalo stále pod Napoleonovým vlivem. Tehdy se v úzkém kruhu vzdělanců probudil intenzivní zájem o nejstarší dějiny gotické stavby, jenž nebyl živěn pouze odporem vůči blasfemickému chování Francouzů a náboženským či badatelským zápalům, nýbrž také vlasteneckou ideou demonstrující kulturní jednotu německých zemí prostřednictvím poukazu na jejich společné historické kořeny. Pozůstatky středověkého chrámu byly vnímány jako hmatatelný výraz německého ducha a do jejich torzovitosti a zchátralosti projektovali romantičtí učenci a publicisté osud německého národa ústící v anarchii a úpadek současnosti.²³⁸ Od roku 1808 probíhalo důkladné

---

²³⁵ Srov. HOPPE - HARNONCOURT 2013, s. 98–99, ŠEDIVÝ 2013, s. 68–69, RUMPLER 2005, s. 209–210, MACHALÍKOVÁ 2005, 65–67.

²³⁶ ŠEDIVÝ 2014, s. 166.

²³⁷ Arnold WOLF, *Die Baugeschichte der Vollendung des Kölner Doms*, in: *Der Traum vom Glück. Die Kunst des Historismus in Europa*, Hermann FILLITZ (hg.), Wien 1996, s. 113–114 (dále WOLF 1996), Gottfried FLIEDL, *Der Kölner Dom als Nationaldenkmal. Zur Geschichte seiner Fertigstellung im 19. Jahrhundert*, *Beiträge zur historischen Sozialkunde* 4, 1981, s. 130 (dále FRIEDL 1981).

²³⁸ FRIEDL 1981, s. 130.

mapování chátrající stavby, po němž následovala tisková kampaň spojená s šířením rytin, které přibližovaly její tehdejší stav i představy o dokončení chrámu. Na původní středověký koncept svatyně se podařilo navázat díky fantastickému nálezu fragmentů původních plánů západního průčelí a věží katedrály, jejichž tzv. severní polovinu objevil roku 1814 ve stodole v Darmstadtu hesenský architekt Georg Moller (1784–1852) a druhou část o dva roky později zakoupil u pařížského antikváře znalec umění a kolínský měšťan Sulpiz Boisserée (1783–1854).²³⁹ Snahy o obnovu kamenného chrámu německého ducha v Kolíně nad Rýnem však byly s koncem napoleonských válek a ochabnutí protifrancouzské averze oslabeny a nepřáli jim ani vládci jednotlivých německých zemí, kteří začali po nastolení nového evropského řádu vídeňským kongresem pokládat národní agitaci za ohrožení vlastní politické autority a snažili se ji potlačovat.²⁴⁰

Důležitým impulzem, který připoutal k historickým památkám Porýní pozornost mnoha dalších podporovatelů, se stala prohlášení Francie ohlašující vojenský vpád do německých oblastí ležících napravo od řeky Rýn doprovázená zbrojením i přesunem jednotek.²⁴¹ Byť Francie nakonec své záměry neuskutečnila, v důsledku tzv. Rýnské krize (1840) došlo nejen k výraznému ochlazení vzájemných vztahů, ale také k proniknutí vlasteneckých nálad mezi širší společenské vrstvy, jemuž ve stínu hrozícího konfliktu nebránily ani dříve ostražití političtí představitelé států Německého spolku. Ti obratnější dokázali zjitřené atmosféry ve společnosti obratně využít ve prospěch posílení vlastní politické moci uvnitř svých monarchií. Pohnutky směřující pruského krále Friedricha Viléma IV. (1840–1861) k podpoře Kolínského ústředního spolku pro dostavbu katedrály i k jeho účasti na slavnosti položení základního kamene dostavby (1842) nutno tedy hledat nejen v doloženém panovníkově romantickém zájmu o středověk, ale také v jeho snaze získat na svoji stranu porýnské katolické kruhy, které dlouhodobě protestovaly vůči pruské nadvládě nad oblastí.²⁴²

---

²³⁹ WOLF 1996, s. 113–114, FRIEDL 1981, s. 131–132, Michael J. LEWIS, *The Politics of the German Gothic Revival. August Reichensperger*, Cambridge-Massachusetts-London 1993, s. 30–31 (dále LEWIS 1993).

²⁴⁰ Thomas NIPPERDEY, *Der Kölner Dom als Nationaldenkmal*, in: *Nachdenken über die deutsche Geschichte*, Thomas NIPPERDEY (ed.), München 1986, s. 156–157, ŠEDIVÝ, s. 108–111, 143–145, LEWIS 2002, s. 68–69, 79.

²⁴¹ ŠEDIVÝ 2014, s. 149–163.

²⁴² Porýní připadlo Pruskému království po Vídeňském kongresu (1814–1815). Když hovořil Friedrich Vilém IV. při slavnostním proslovu v roce 1842 o katedrále jako o dílu bratrství všech Němců, jehož portál se stane vítěznou branou vedoucí k velké budoucnosti Německa, nemínil tím budoucí politické sjednocení německých zemí v národní stát, nýbrž vyjádření německé kulturní sounáležitost v mezích Německého spolku. Srov. LEWIS 2002, s. 74–75, ŠEDIVÝ 2014, s. 167.

Vzhledem k budoucí velké rekonstrukci hradu Karlštejna, jež proběhla v letech 1887–1901 je na tomto místě vhodné poznamenat, že v kolínském kamenické huti působil v letech 1843–1858 klíčový tvůrce jejího stavebního projektu Friedrich Schmidt (1825–1891).²⁴³ U rozestavěného chrámu získával mladý kameník (od roku 1848 mistr) poznatky o umění středověkých stavitelů a zároveň se seznamoval s technikami neogotiky 19. století. Friedrich Schmidt však nebyl jedinou osobností, která ovlivnila chápání nejstarších stavebních dějin hradu Karlštejna a jejíž životní osudy se proluly s rekonstrukcí kolínského dómu. Podobné spojení lze najít také u Sulpiz Boisserée.

Čtyři roky před pařížským nákupem středověkých plánů kolínského katedrály navštívil Boisserée 27. června 1811 také hrad Karlštejn, kde jej, soudě podle deníkového záznamu, uchvátil zejména prostor největší ze zdejších svatyní. „*Když v tomto starém v celku zachovalém hradě člověk navštíví kapli sv. Kříže ve vysoké věži, kde byly kdysi opatrovány říšské insignie, pomyslí si, že byl přenesen do světa kouzel a náhle se kolem něj rozprostrou pestré a zářivé představy jeho dětského věku. Do síně přijdou čtyři hudebníci a začnou hrát veselou hudbu*“.²⁴⁴

Karlštejn se objevuje také v jeho studii věnované středověkým rytířským příběhům o svatém Grálu.²⁴⁵ Autor zde spekuluje o možných inspiračních zdrojích tvůrců výzdoby kaple ve Velké věži hradu, jež podle něj nese shodné rysy s literárním popisem bájně svatyně v eposu Parzival od Wolframa von Eschenbach (1170–1220?).²⁴⁶ V této mladší variantě legend o králi Artušovi a rytířích kulatého stolu však pevnost neukrývá zázračný pohár, nýbrž smaragd, jenž byl anděly snesen do lidského světa a světen do opatrování panovníkům z rodu Anjou, kteří jej ukryli na svém nedobytném hradě *Munsalvache*. V jiné z verzí mýtu (v tzv. Mladším Titulelovi), kterou německý učenec také zkoumá, se podivuhodný poklad proměňuje v mísu (*die Schüssel*), která se nachází v rozlehlé kapli,

---

²⁴³ HAIKO – KASSAL-MIKULA 1991, s. 70–71, SISA 2002, s. 171.

²⁴⁴ Sulpiz BOISSERÉE, *Tagebücher 1808–1823*, Band 1, Hans Weitz (hg.), Darmstadt 1978, s. 69 (překlad D. V.). Chybné datum jeho první cesty na Karlštejn uvádí Hugo Rokyta. Boisserée navštívil hrad ještě jednou 28. srpna 1834, kdy ho však zaskočila zašlost kaple sv. Kříže i celková zpusťlost hradu. Srov. Hugo ROKYTA, *Die Böhmisches Länder. Handbuch der Denkmäler und Gedenkstätten europäischer Kulturbeziehungen in den Böhmisches Ländern*, Band 1., Prag 1997, s. 118, Sulpiz BOISSERÉE, *Tagebücher 1823–1834*, Band 2., Hans Weitz (hg.), Darmstadt 1978, s. 69.

²⁴⁵ Sulpiz BOISSERÉE, *Über die Beschreibung des Tempels des heiligen Grales in dem Heldengedicht: Titulel Kap. III.*, Abhandlungen der philosophisch-philologischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften I., München 1835, s. 309–334 (dále BOISSERÉE 1835). Některým vazbám mezi Karlštejnem a grálovými legendami jsem se zabýval rovněž ve své diplomové práci. Srov. VENCLÍK 2006, s. 10–11.

²⁴⁶ Wolfram VON ESCHENBACH, *Parzival*, Jiří Pokorný (ed.), Praha 2000, s. 433–437 (překladatelův doslov), srov. Daniela HODROVÁ, *Román zasvěcení*, Praha 1993, s. 42–43.

jejíž stěny i strop jsou pokryty skvostnými drahokamy, zlatem i perlami.²⁴⁷ Boisserée si dokonce všimá etymologické podobnosti mezi názvem grálového hradu *Monsalvatsch* (*Mont salvatus*) a pojmenováním dosud existujícího poutního místa *Salvaterra* (španělsky *Salvatierra*) a vyslovuje domněnku, že tajemné místo bylo původně ukryto v baskické krajině.²⁴⁸

Dále se Boisserée domnívá, že při popisu svatyně tyčící se na hoře Muntsalvache se autor Mladšího Titurela nechal inspirovat nejen biblickými a orientálními vzory, ale také skutečným dílem starého německého stavitelského umění, které začalo vzkvétat od druhé poloviny 13. století.²⁴⁹ Autor spisu (patrně Albert von Scharfenberg), jenž byl v době vzniku studie mylně datován až do první poloviny 14. století, mohl tedy podle Boisseréeho mínění některý z těchto skvostů během svého života obdivovat. Menší obdobou grálové svatyně, která se však dokonalosti svého předobrazu popisovaného v rytířských eposech významně přiblížila, byla podle autora studie rovněž kaple sv. Kříže na hradě Karlštejně.²⁵⁰

Boisserée následně na základě studia středověkých textů původní grálovou svatyni rekonstruoval v podobě litografií, které neváhal společně se studií předložit při jedné z audiencí také bavorskému králi Ludvíkovi I. (1786–1868). Do deníku si k datu 12. února 1835 pečlivě zaznamenal průběh setkání i střizlivou reakci panovníka na jeho smělé dílo; „*Ve 3/4 na 3. u krále (...) pak na mě zaútočil v předpokoji, chvíli listoval, a jakmile uviděl můj projekt svatyně Grálu, řekl: «velmi krásná architektura, ale také docela drahá! Poslyšte, na památku osvobození Německa se má dokončit toliko Kolínský dóm»*“.²⁵¹

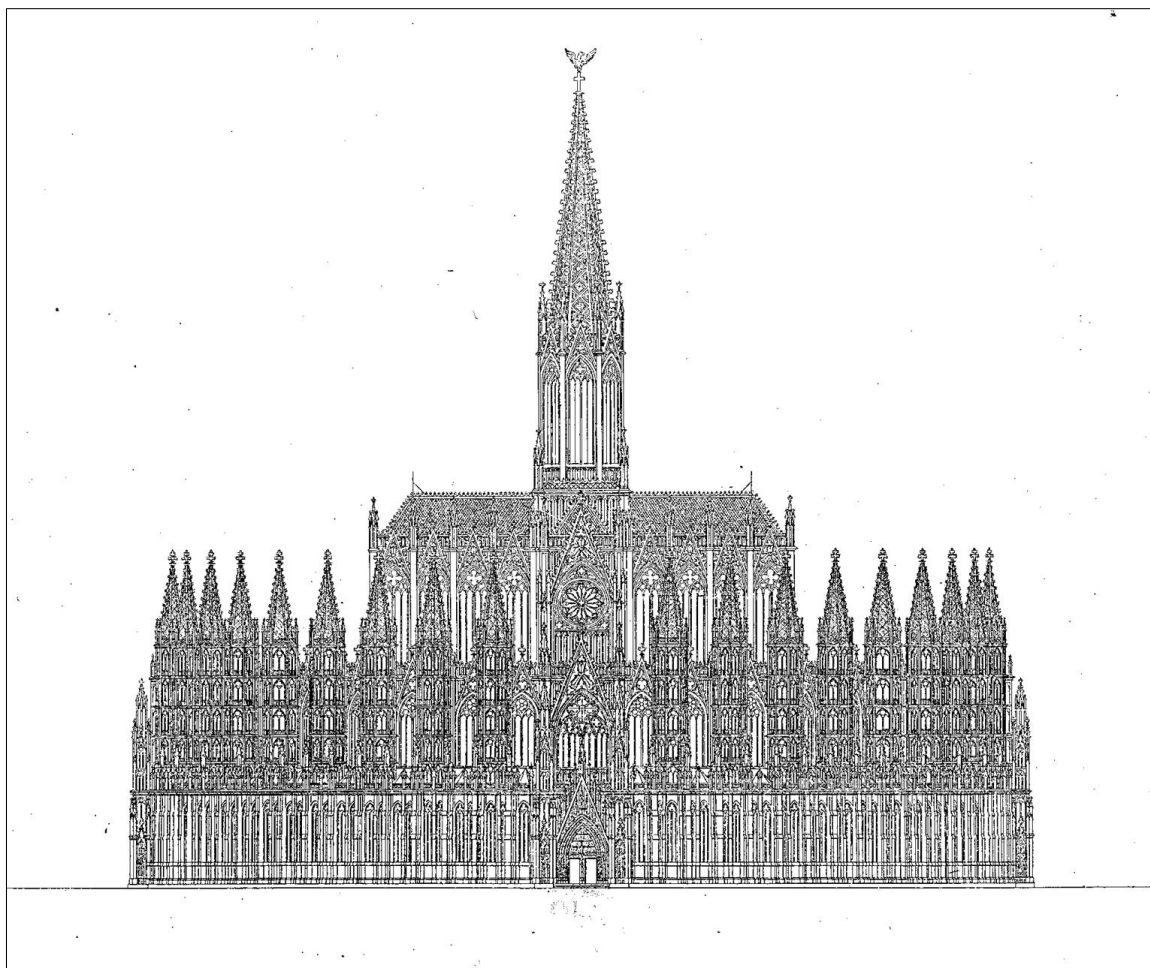
²⁴⁷ BOISSERÉE 1835, s. 322–323.

²⁴⁸ BOISSERÉE 1835, s. 322, Autor poutní místo Salva Tierra (nedaleko Vittorie) umísťuje do Biskajska, dnes však lokalita spadá do španělské provincie Álava, srov. Dobroslava MENCLOVÁ, *Karlštejn a jeho ideový obsah*, Umění 5, 1957, s. 280 (dále MENCLOVÁ 1957).

²⁴⁹ BOISSERÉE 1835, s. 309–322, 329–330, srov. MENCLOVÁ 1957, s. 280, Michael KOCH, *Suplize Boisserée*, in: *Der Gral. Artusromantik in der Kunst des 19. Jahrhunderts*, Reinhold BAUMSTARK – Michael KOCH (hrsg.), Köln 1995, s. 146 (heslo katalogu stejnojmenné výstavy), Albert VERBEEK, *Der Gralstempel in romantischer Sicht. Zur neugotischen Architektur des 19. Jahrhundert*, in: *Kunst als Bedeutungsträger. Gedenkschrift für Günter Bandmann*, Werner BUSCH – Reiner HAUSSHERR – Eduard TRIER (hrsg.), Berlin 1978, s. 439–444 (dále VERBEEK 1978).

²⁵⁰ Dalším dochovaným příkladem „*grálových svatyní*“ byl podle mínění autora původně také bavorský klášter Ettal s centrálním kostelem Nanebevzetí Panny Marie, který byl však později barokizován, BOISSERÉE 1835, s. 322–323, 329.

²⁵¹ Sulpliz BOISSERÉE, *Tagebücher 1835–1843*, Band 3, Hans Weitz (hg.), Darmstadt 1983, s. 69. Ludvík I. během své vlády štědře podporoval umění i architektonické projekty, mezi nimiž nejvíce vynikají německá Walhalla (1830–1842) a Hala osvobození (1842–1863), jež byly nedaleko Řezna v antikizujících formách vybudovány podle návrhů architekta Lea von Klenze. Byť byla země za vlády jeho otce až do roku 1813 na straně Francie a do tábora nepřátel přešla až po Napoleonově debaklu u Lipska, bitva se během Ludvíkovy vlády stala jedním ze základních motivů bavorské státní propagandy. Uvedené památníky i dokončení kolínského dómu měly v panovníkových očích demonstrovat vítězství spojeneckých armád nad francouzskou

7. Představa Sulpiz Boisseréého o podobě grálové svatyně, kterou si vytvořil na základě četby tzv. Mladšího Titurela (kolem roku 1835).

Popis chrámu svatého Grálu považoval Boisserée za odkrytý vzor německého středověkého stavitelského i básnického umění, který si podle něj uchoval svoji hodnotu také pro literární tvůrce a architekty 19. století.²⁵²

O míru vlivu středověkých rytířských ság na myšlenkový svět císaře Karla IV. i na ideu založení hradu Karlštejna se dodnes vedou spory.²⁵³ Romantický učenec Sulpiz Boisserée byl však první, o němž víme, že poukázal na možnou spojitost mezi podobou grálové svatyně a karlštejnskou kaplí sv. Kříže. Jeho hypotéza počala žít vlastním životem.

---

tyranii i kulturní sounáležitost Němců. Liberální ideje či snahy o jednotný německý národní stát však Ludvík pokládal za nebezpečné a snažil se je potlačovat. Srov. Martin C. PUTNA, *Zrození Bavorska z ducha filhelénství*, in: *týž, Řecké nebe nad námi aneb antický košík*, Praha 2006, s. 206–207, 210, 213–219, ŠEDIVÝ 2014, s. 167–168.

²⁵² BOISSERÉE 1835, s. 309.

²⁵³ Srov. Milena BARTLOVÁ, *Karlštejn jako posvátné místo a hrad sv. Grálu: kritické poznámky*, in: *Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*, Jiří FAJT (ed.), Praha 2003, s. 331–335 (zde také další literatura).

Úryvek z díla Parzival od Wolframa von Eschenbach zapsal německy v karlštejnské návštěvní knize 3. srpna 1855 student Emilianus Komárek²⁵⁴ a roku 1886 grálové téma použili někteří němečtí poslanci na českém zemském sněmu v námitkách vůči financování rekonstrukce Karlštejna.²⁵⁵

Grálové příběhy byly ve spojitosti s Karlštejnem tradičně zmiňovány převážně v německém prostředí. Například rakouský novinář a historik Julius Max Schottky (1794–1849) v útlém svazku pojednávajícím o Karlštejně uvedl, že Karlu IV. při budování hradní kaple vytanula na mysl svatyně svatého Grálu, která byla dříve vylíčena „*německým Dantem*“ Wolframem von Eschenbach v jeho slavném rytířském i duchovním eposu *Titurel*. Důkazem jsou podle jeho mínění shodné prvky, jimiž se vyznačuje stavba vylíčená v básni i svatyně sv. Kříže zdobící císařův hrad.²⁵⁶ Velmi obdobně uvažovali také pruský historik umění Franz Theodor Kugler (1808–1857)²⁵⁷ a historik umění pocházející z českých zemí August Wilhelm Ambros (1816–1876).²⁵⁸ Podle Karla Schnaaseho (1798–1875) panovníka inspirovalo k úvahám o sv. Grálu rozhodnutí anglického krále Eduarda a jeho rytířů obnovit *Řád kulatého stolu*. Historik umění a právník Schnaase měl však patrně na mysli tzv. *Podvazkový řád* založený Eduardem III.²⁵⁹ Profesor architektury na Akademii výtvarných umění v Praze a historik umění Bernhard Grueber (1807–1882) vyjádřil předpoklad, že grálové příběhy více oslovovaly *rytíře* Ludvíka Bavora, nežli střízlivěji uvažujícího Karla IV., tudíž musel být ovlivněn ideou grálové svatyně podle jeho mínění spíše klášter v Ettalu a nikoli hrad Karlštejn.²⁶⁰ Ve zcela odlišném duchovním kontextu se pokoušel vzkřísit křesťanské a hrdinské mýty duchovní otec antroposofie Rudolf Steiner (1861–1925), který podle vzpomínek svých pokračovatelů nacházel ve stavebních dílech iniciovaných císařem Karlem IV. doklady jeho esoterického zasvěcení.²⁶¹ Malby na schodišti ve Velké věži, kam rakouský esoterik vystoupal

---

²⁵⁴ Depozitář Státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání navštěvovatel Karlštejnu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno.

²⁵⁵ VENCLÍK 2008, s. 127–128.

²⁵⁶ Julius Max SCHOTTKY, *Die Burg Karlstein nebst ihren Umgebungen*, Prag 1831, s. 31. (dále SCHOTTKY 1831).

²⁵⁷ Franz KUGLER, *Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte*, Band 2, Stuttgart 1854, s. 498–499.

²⁵⁸ August Wilhelm AMBROS, *Die Burg Karlstein und ihre Restaurierung*, Mitteilungen der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung Kunst- und Historischen Denkmale 1865, s. 43 (dále AMBROS 1865).

²⁵⁹ Karl SCHNAASE, *Geschichte der bildenden Künste*, Band 6, Düsseldorf 1861, s. 314.

²⁶⁰ Bernhard GRUEBER, *Die Kaiser Ludwig der Baier, Karl IV. und die Gralsage*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 9, 1871, s. 183–186.

²⁶¹ Srov. texty bývalého předsedy Antroposofické společnosti archeologa Zdeňka Váni a člena náboženského hnutí Obce křesťanů Tomáše Boňka, Zdeněk VÁŇA, *Rudolf Steiner in Prague. Zur Geschichte der tschechischen anthroposophischen Bewegung*, Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe, Heft 109,

17. června 1918 v doprovodu skupiny pražských stoupců eurytmie, připodobnil k motivům hermetického díla *Chymická svatba Christiana Rosenkreutze*, zatímco samotnou kapli sv. Kříže označil za svatyni Grálového hradu.

Představa spirituálního epicentra ukrytého v hlubokých lesích, kde lze dosáhnout duchovní očisty, uchvacovala v průběhu 19. století také české autory. Básník a spisovatel Ferdinand Břetislav Mikovec (1826–1862) uvádí, že Karel IV. vystavěl na vysoké skále podle veršů bájného Titurela skvostný hrad s kaplí sv. Kříže, kde byl uschován posvátný poklad srovnatelný s kalichem svatého Grálu z hradu „*Montsalvache*.“²⁶² Karlštejn se stal podle vůle svého zakladatele bezpečným úkrytem zlomku z Kristova kříže, české královské koruny, ostatních korunovačních insignií i řady dalších relikvií. Symboliku grálových legend si oblíbil rovněž Jaroslav Vrchlický. „*V tom jak zázrak, jako přelud bílý/ Karlův Týn, náš český Montsalvač / vynoří se s vrchů clony řasné – / a pláč taje v písni mnohohlasné!*“²⁶³

Příběhy o rytířích, turnaje, nošení starobylých kostýmů, vzorníky gotizujících stavebních prvků i sláva středověkých říší oslovovala také českou zemskou šlechtu a císaře Františka (II) I., jenž se také nakonec zasloužil o rekonstrukci chátrajícího Karlštejna, která proběhla v polovině 2. desetiletí 19. století.²⁶⁴

Dornach 1992, s. 2, 25, Tomáš BONĚK, *Poslední král svatého Grálu a symbolika české královské koruny*, Okruh a střed 4, 2003, s. 49–64.

²⁶² Ferdinand B. MIKOVEC, *Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen*, Wien – Olmütz 1860, s. 168–170.

²⁶³ Jaroslav VRCHLICKÝ, *Bodláčí z Parnassu: básně*, Praha 1900, s. 99–103; podobně též báseň *Montsalvač* věnovaná Juliu Zeyerovi: „*Tam ve smaragdu uměle / dýmantů šperkem spjata / plná mísa v zdobě přeskvělé / v ní Kristova krev svatá. / Kdo víru v srdci zachoval / a přitom něhy růže, / jen zaslouží, kde svatý Grál / že rytěřovat může (...)*.“ Jaroslav VRCHLICKÝ, *Fresky a gobelíny*, Praha 1891, s. 77–78.

²⁶⁴ Ke snahám české aristokracie rekonstruovat u příležitosti české korunovace císaře Leopolda II. rytířské klání, které mělo být také demonstrací jejich zemského patriotismu, srov. Ivo CERMAN, *Stavovský turnaj v Praze roku 1791. Epilog k nenapsaným dějinám*, Kuděj 1/2003, s. 25–32. Neogotická architektura nebyla na přelomu 18. a 19. století převládajícím slohem aristokratických rezidencí, její tvarosloví šlechta využívala výhradně v zahradní architektuře a při menších stavebních projektech. Např. gotický templ v parku hrabat Černínů u zámku v Krásném dvoře (1793). Se zpožděním za Anglií a německými oblastmi se tento historizující stavební styl začal vůči dominantním proudům klasicismu (v současnosti označovaným jako pozdní klasicismus, neoklasicismus případně aristokratický *biedermeier* či arkádový styl) u přestaveb a novostaveb zámků postupně prosazovat až od konce 30. let 19. století. Např. Hrádek u Nechanic patřící rodu Harrachů (1839–1842), schwarzenberský zámek Hluboká (1841–1855, resp. 1871), zámek Lednice s oranžérií knížecího rodu Liechtensteinů (1843–58). Česká aristokracie, jejíž vliv na zemskou politiku byl v 2. polovině 18. století státními reformami omezen, se anglickým neogotickým stylem sídel vědomě odkazovala k architektuře britské šlechty, kterou pokládala za vzor politicky i ekonomicky silné urozené vrstvy, jež vzdoruje politickým i sociálním ořesům doby pevným zakořeněním v tradici a v rodové historii. Za nejstarší neogotické rekonstrukce středověkých hradů nebo jejich částí lze považovat Nový hrad u Adamova rodu Liechtensteinů (1800–1806), věž šternberského hradu Březina u Rokycan (1810), Radyni na Plzeňsku patřící hraběti Kristiánu z Valdštejna (1818) a Valdštejn u Turnova (po roce 1821), jehož romantickou přestavbu zahájili rytířové z Aehrenthalu. Srov. Jiří KUTHAN, *Aristokratická sídla období romantismu a historismu*, Praha 2001, s. 8–17, 144, *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada*

První známky panovníkova zájmu o Karlštejn však měly výhradně sběratelský případně politicko-ideový charakter. Již roku 1800 nechal František z hradu vyzvednout několik historických artefaktů, mezi nimiž se nacházelo také starobylé lůžko patřící údajně samotnému Karlu IV., které byly poté umístěny do interiérů nově vybudované parkové stavby napodobující středověký hrad.²⁶⁵ Zvláštní neogotický prostor zvaný Franzensburg se nacházel v blízkosti loveckého zámku Laxenburg u Vídně.

Zmínku o tomto památném kusu mobiliáře poprvé zachycuje inventář karlštejnských kaplí z roku 1759 v souvislosti s prostorem kaple sv. Kříže.²⁶⁶ Pisatel zde uvádí čtyři dodatečně umístěná vyobrazení, výjev Posledního soudu a biblický nápis, jimiž byla ozdobena nebesa postele i příběh o její zázračné moci, která prý „*nedovoluje žádnému člověku obtíženému vinou na ní sedět, a ještě méně ležet*“.²⁶⁷ První česky psaný průvodce hradem vydaný roku 1863 tento očividně stále živý motiv hradních příběhů rozvíjí v líčení bezesné noci vetřelce, který roku 1648 pronikl se skupinou bojovníků na Karlštejn a poté, co jeho muži vyplenili hradní komnaty, hodlal přespat přímo na lůžku zakladatele hradu.²⁶⁸ „*Stará pověst vypravuje, že se vůdce Švédův na lože Karla IV. uložil, avšak usnouti nemohl, nýbrž celý zbledlý a ustrašený nad podivnými obličejí, které prý jej v té komnatě neustále pronásledovaly, ven vyběhl a od hradu hned odtáhl.*“²⁶⁹ Stopy po pozoruhodném nábytku se bohužel v labyrintu zpráv o historizující stavbě u Laxenburgu ztrácejí a jeho nalezení vyžaduje další pátrání ve vídeňských archivech. Ze souboru zdokumentovaných lůžek můžeme zcela vyloučit postel s nebesy z tzv. Ložnice hradní paní (*Schlafzimmer Burgfrau*),²⁷⁰ o níž se v soupisu sbírek a nábytku

---

Architektura. Architektura, Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha – Litomyšl 2009, s. 544–574 (dále KRATOCHVÍL 2009).

²⁶⁵ Fond Prezidium českého gubernia, karton č. 1864, sign. 1/3/1, Dopis hraběte Ervína Nostice-Rienecka českému guberniu z 1. 9. 1841, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 123. srov. Franz AUGÉ, *Beschreibung der k. k. Burg Karlstein*, Prag 1814, s. 30, SCHOTTKY 1831, s. 37, David VENCLÍK, *Neklidné sny otce vlasti. Příběh o ztraceném lůžku Karla IV. z Karlštejna*, Nučický zpravodaj 87, 2014, s. 15–16. Společně s postelí putovaly do Laxenburgu také zbytky vyřezávaného dřevěného táflování z předpokoje, který se nacházel v druhém patře Císařského paláce, a který ústil do sálu s tzv. Lucemburským rodokmenem. Srov. KUTHANOVÁ – ŽIŽKA 1993 (nečíslováno).

²⁶⁶ GOTTFRIED 1997, s. 262.

²⁶⁷ GOTTFRIED 1997, s. 262.

²⁶⁸ [autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným*, Praha 1863, s. 25–26.

²⁶⁹ [autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným*, Praha 1863, s. 25–26.

²⁷⁰ Exponát, který je aktuálně součástí návštěvnické prohlídky Franzensburgu (srpen 2013), ztotožňuje s lůžkem odvezeným císařem Františkem z Karlštejna Nad'a Kubů. Srov. Nad'a KUBŮ, *Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea (a jeho proměna v náznakovou interiérovou expozici)*, in: Karlštejn a jeho význam v českých dějinách a v kultuře, Petr Bareš a kol., Praha 2010, s. 56, 65, obr. č. 7 (dále KUBŮ 2010).

z roku 1805 píše, že kdysi náležela císaři Karlu I.,²⁷¹ a průvodce po okolí Vídně z roku 1803 ji označuje za dědictví po císaři Rudolfu II., které bylo přivezeno z hradu Karlštejna v Čechách. Historický artefakt výrazně pozměněný renovací Franze Jägera staršího z počátku 19. století, totiž prokazatelně pochází z hornorakouského zámku Grünbichl (Kilb).²⁷² Vzhledem k odlišnostem ve výzdobě karlštejnské lůžko nelze s jistotou ztotožnit ani s nábytkem, který se v roce 1805 nacházel v tzv. Obydlí hradního správce (*Wohnung der Burgvogt*) a o němž zmíněný inventář hovořil jako o „...*lůžku císaře Rudolfa II., které je vykládáno perletí a slonovinou*“, zatímco výše uvedený průvodce jej považoval za postel Karla IV.²⁷³ Tuto variantu však nemůžeme vyloučit, neboť způsob restaurování starobylého a poničeného nábytku mohl v popisované době vést k významnému pozměnění podoby artefaktu.

Architektura memoriálního charakteru však nevznikala na přelomu 18. a 19. století s pomocí důkladné analýzy historických pramenů či s ambicí přiblížit se při úpravě starších druhotně využitých stavebních prvků (tzv. spolií) či dekorací co možná nejvíce jejich původnímu středověkému vzhledu. Jejich tvůrci se často snažili pomocí architektonických děl i výzdoby splnit požadavky objednavatelů, které se týkaly reprezentace jejich osobních zásluh (kupříkladu těch vojenských), hluboké rodinné tradice nebo politických idejí.²⁷⁴

Neogotický Franzensburg ukrývající později údajnou postel císaře Karla IV. vznikl mezi léty 1798–1801 v místech, kam Habsburkové již od 14. století odjížděli z Vídně za loveckou kratochvílí, za komornějšími slavnostmi anebo za odpočinkem při procházce okrasnou zahradou.²⁷⁵ Císař Josef II. nechal v letech 1782–1783 přetvořit stávající lovecký park částečně v duchu anglického stylu a na jeho krajinářskou činnost po krátké epizodní vládě mladšího bratra Leopolda II. navázal jeho synovec František II.²⁷⁶

---

²⁷¹ Anna BÜRGLER a kol., *Die Franzensburg in Laxenburg: ein Rendezvous mit der Geschichte*, Wien 1998, s. 51 (dále BÜRGLER 1998).

²⁷² Franz Anton de Paula GAHEIS, *Wanderungen und Spazierfahrten in die Gegenden um Wien*, Band 6, Wien 1803, s. 82–83 (dále GAHEIS 1803), srov. BÜRGLER 1998, s. 122, Gerhard Robert Walter von COECKELBERGHE-DÜTZELE, *Das k. k. Lustschloß Laxenburg: ein Wegweiser für Einheimische und Fremde*, Wien 1846, s. 38 (dále COECKELBERGHE-DÜTZELE 1846).

²⁷³ BÜRGLER 1998, s. 103, GAHEIS 1803, s. 72, srov. COECKELBERGHE-DÜTZELE 1846, s. 36.

²⁷⁴ Podnětně k tématu v době raného středověku, srov. Petr FIEDLER, *Pomník, památník, památka*, in: *Paměť urozenosti*, Václav Bůžek, Pavel Král (eds.), Praha 2007, s. 15–22.

²⁷⁵ VOCELKA, HELLER 2011, s. 236.

²⁷⁶ Wolfgang HÄUSLER, *Die Franzensburg als Ort höfischer Repräsentation, habsburgischen Familienlebens und dynastisch-patriotischer Musealisierung*, in: *Höfe als Orte der Kommunikation. Die Habsburger und Italien (16. bis 19. Jahrhundert)*, Marco Bellabarba, Jan Paul Niederkorn (hrsg.), Bologna – Berlin 2010, s. 317–318 (dále HÄUSLER 2010), Géza HAJÓS, *The Franzensburg and the Habsburg in the park at Laxenburg near Vienna as the site of legitimisation of the Austrian Empire around 1800*, *Die Gartenkunst*, Bd. 20, 2008, 2. Beil., s. 57–58, 65 (dále HAJÓS 2008).

Nový císař se rozhodl prostor tvořený dřevinami, terénními úpravami a křivolakými cestami rozšířit a doplnit o další nečekaně se vynořující parkové objekty, které měly připomínat svět středověkých rytířů. Zadavatel díla byl sběratel knih i vášnivý čtenář (a kupodivu také domácí kutil),²⁷⁷ jehož zájmu neušla dobová móda anglické romantické literatury²⁷⁸ ani neogotická architektura, která byla v popisované době pokládána za bizarní ozvláštňení parkového prostoru.²⁷⁹ V blízkosti laxenburského zámku císař plánoval vybudovat nejen turnajové kolbiště a most s plastikami nebo jeskyni, ale zejména napodobeniny dvou středověkých hradních pevností, které se měly odrážet v hladině uměle vytvořeného jezera.²⁸⁰ Nový hrad (*Franzensburg*) byl zamýšlen jako reprezentace mladších dějin dynastie, zatímco Starý hrad (*Habsburg*) napodobující stejnojmennou švýcarskou hradní zříceninu měl být upomínkou nejstarších dějin rodu.

Architektura velmocenské evropské politiky vládnoucí dynastie se však začala během rušné stavební činnosti v laxenburském anglickém parku povážlivě hroutit.²⁸¹ Výsledky druhé koaliční války s Francií (1799–1801) potvrdily nárok Francie na oblasti ležící na levém břehu Rýna a otevřely cestu k postupné ztrátě politického vlivu Habsburků na překotný vývoj Svaté říše římské. Císař František II., jak již bylo připomenuto, následně reagoval na Napoleonův tlak vůči říšským zemím i jeho rozhodnutí přistoupit k vlastní císařské korunovaci (s titulem císaře Francouzů) tím, že sám sebe prohlásil rakouským císařem (1804) a o dva roky později deklaroval rozpuštění starobylého celku států (1806).

V době mocenských her nad mapou Svaté říše římské, které vedly k její vážné destabilizaci, se jeden z tvůrců franzensburského projektu Johann Michael Sebastian Riedl (1763–1850) vydával na základě příkazu císaře Františka II. na cesty po dědičných habsburských zemích.²⁸² Jejich cílem bylo získání artefaktů, které by obohatily vnitřní výzdobu nově budovaného hradu. Během svých cest Riedl navštívil klášterní budovy, které ztratily své původní poslání během josefínských reforem, starobylé hrady, zámky,

---

²⁷⁷ HÄUSLER, s. 232.

²⁷⁸ Georg HEILINGSETZET, *Glückliches Albion. Politische und kulturelle Beziehungen und Kontakte zwischen Großbritannien und Österreich um 1800*, Archiv für Kulturgeschichte 2, 2004, s. 391.

²⁷⁹ Jedny z nejstarších neogotických parkových staveb nalezneme v okolí dolnorakouského zámku Vöslau, který patřil rodu Friesů. Blízkost císařského dvora i zájem o neogotiku zmíněnou hraběcí rodinu pojil s baronem Braunem či knížetem Johannem z Lichtensteinu, u jejichž rezidenci našel romantický zájem o středověk také významnou odezvu (kupř. Lichtensteinův romantický Husarský chrám u zámku Brühl či Braunův park v Schönau). Právě zmíněné vlašťovky neogotického stylu podnítily císařův laxenburský parkový projekt. Srov. HÄUSLER, s. 321–322, Božena PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ – Jaroslav PETRŮ, *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999, s. 31–37.

²⁸⁰ HAJÓS 2008, s. 58–63 (dále HAJÓS 2006).

²⁸¹ Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2002, s. 367–369.

²⁸² Eva B. OTTILINGER, *Die Holz-Spolien der Franzensburg in Laxenburg*, Denkmalpflege in Niederösterreich, Band 35: Holz, 2006, s. 21–23, HÄUSLER 2010, s. 323.

měšťanské domy i paláce, a neminul rovněž nejrůznější veřejné dražby a obchody s antikvitami. Do Laxenburgu nechal následně zaslat nejrůznější fragmenty gotické a renesanční architektury, části starobylé výzdoby interiérů, kusy mobiliáře i kuriozity, které měly být zakomponovány do výzdoby interiérů neogotického hradu. Jeho spolupracovník Franz Jäger starší (1743–1809) mezitím dohlížel na provedení stavby a věnoval se návrhům oprav historického nábytku. Brzy se k němu připojil rovněž jeho stejnojmenný syn.

Nový stavební program Laxenburgu citlivě reagoval na posuny, které se týkaly mocenského postavení Habsburků v evropské politice.²⁸³ Legitimitu vlády dynastie už nevyjadřovaly symboly její věčné vlády nad Svatou říší římskou, které známe ze starších stavebních projektů habsburských panovníků. Nyní zde byl kladen důraz na užití stavebních i dekorativní forem, které reprezentovaly historické kořeny zemí tvořících jednotu a moc Rakouského císařství. Roku 1821 bylo nakonec upuštěno od budování kopie starého rodového hradu Habsburg a idea snoubení dějin a současnosti vládnoucího rodu byla definitivně přenesena do budovy Franzensburgu. Namísto kamenné ruiny na břehu jezera se proti němu měla nyní tyčit umělá skála s jeskyní a průrvami, překlenutými neogotickým mostem.

Současná podoba Franzensburgu vychází z let 1822–1836, kdy došlo ke stavebnímu propojení budovy „hradu“ s tzv. Zbrojnošským dvorcem (Knappen Hof), o němž však bylo rozhodnuto již v roce 1806.²⁸⁴ Program stavby, který se začal formovat již v letech 1798–1801, se nyní plně rozvinul v novém kontextu. „Františkův hrad“ se stal památkou panovnického rodu, jehož slávu zde připomínaly sochy a obrazy zobrazující významné zástupce dějin rodu i jeho významné zástupce. Kromě dynastické tematiky byla sbírka díky Riedlovým cestám doplněna také uměleckými poklady pocházející z různých částí monarchie, které, jak výstižně poznamenala rakouská historička umění Renate Wagner-Rieger, je možné v symbolické rovině interpretovat jako dary jednotlivých zemí složené pod habsburským trůnem, jimiž ovládané oblasti demonstrovají vlastní vzácné tradice i věrnost jednotné Rakouské říši.²⁸⁵ Království, které k nohám svého panovníka

---

²⁸³ HÁJOS 2008, s. 58–59.

²⁸⁴ Christian OTTERSBACH, *Befestigte Schlossbauten im Deutschen Bund. landesherrliche Repräsentation, adeliges Selbstverständnis und die Angst der Monarchen vor der Revolution 1815–1866*, Petersberg 2007, s. 221–222, WOLF 1996, s. 321.

²⁸⁵ Renate WAGNER-RIEGER, *Vom Klassicismus bis zur Seccesion*, in: *Geschichte der Bildenden Künste in Wien - Geschichte der Architektur in Wien*, Gerhart Egger – Renate Wagner-Rieger (hrsg.), Wien 1973, s. 102

složilo údajné lůžko otce vlasti, bylo v síních Franzensburgu připomenuto rovněž portrétní galerií českých králů (Karla IV., Václava IV., Zikmunda, Ladislava Pohrobka a Jiřího z Poděbrad), která sem byla roku 1801 přenesena ze Státního archivu ve Vídni (Geheimes Hausarchiv).²⁸⁶

8. Obraz císaře Karla IV. na pozadí s hradem Karlštejnem z tzv. Prvního přijímacího pokoje hradu Franzensburg.

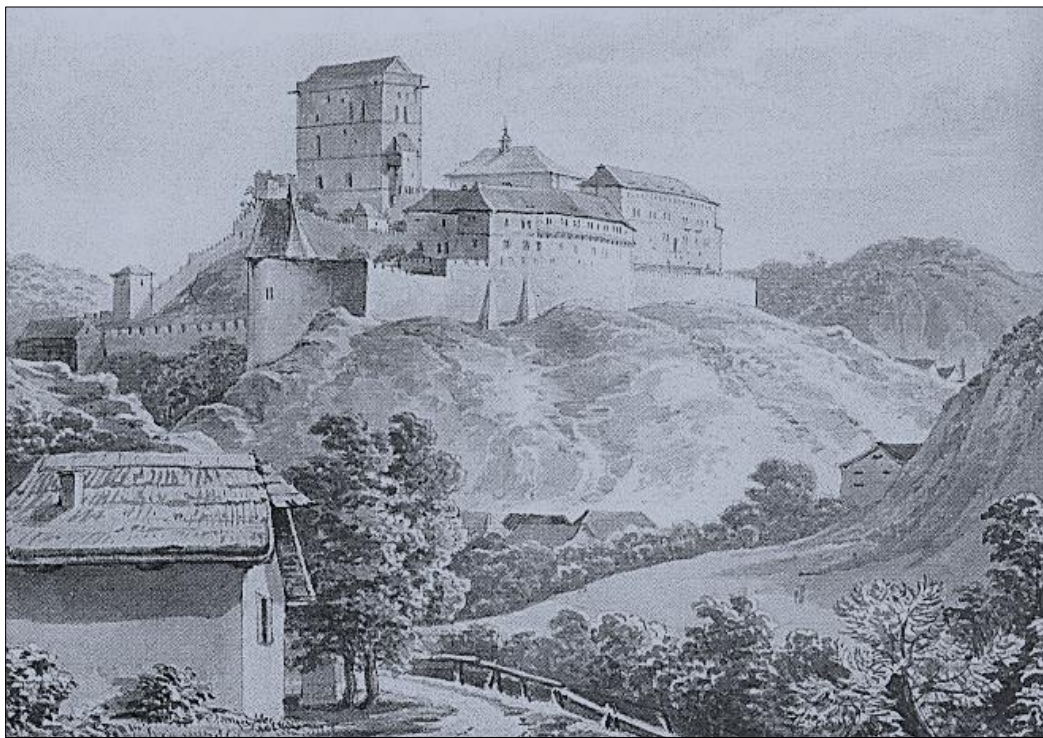
Se starodávnými tradicemi Českého království se František I. setkal také 23. června roku 1812, kdy navštívil ve společnosti své dcery Marie Luisy hrad Karlštejn a nedaleký klášter ve Svatém Janu pod Skalou.²⁸⁷ Do Čech zamířil rakouský císař z Drážďan, kam jeho zeť, francouzský císař Napoleon, svolal hlavy států, s jejichž podporou se chystal k dlouho plánované výpravě do Ruska. Krátce po návštěvě Karlštejna adresoval císař Prezídiu zemského gubernia v Čechách dopis, v kterém požadoval neprodleně záchranu zdevastované středověké stavby. „*Poněvadž Karlštejn je pozoruhodná, starožitná památka a zaslouhuje si být udržována (...) je třeba tam poslat*

²⁸⁶ Obrazy se dodnes nachází v tzv. Prvním přijímacím pokoji (*Erstes Empfangszimmer*), který však původně nesl označení Rytířský sál (*Gesellschaftssaal der Ritter*). BÜGLER 1998, s. 110, srov. Pavel PREISS, *Cykly českých panovníků na státních zámcích. Příspěvek k ikonografii českých knížat a králů*, ZPP 17, 1957, s. 65–78.

²⁸⁷ Depozitář Státního hradu Karlštejna, Pamětní kniha č. 1, 1810–1870 č. 1., s. 6–7, srov. Milan ŠVANKMAJER, *Čechy na sklonku Napoleonských válek 1810–1815*, Praha 2004, s. 22–24, 26–27, pozn. č. 13.

*někoho, kdo by hrad prohlédl a udělal návrh na jeho opravy a zajištění před rozpadnutím a zřícením. O čemž mně podáte výsledek s předlohou, obsahující rozpočty. A to co nejdříve, aby to co je, se nezkazilo anebo nebylo poškozeno, aby nebylo nic odstraněno nebo zcizeno, nýbrž vše, pokud bude možné, udrženo v nynějším stavu.*²⁸⁸

Na počátku následujícího roku tak nechal prezident zemského gubernia František Antonín Kolowrat-Libštejnský zjistit podstatné závady, načež stavební práce byly mezi léty 1815–1818 provedeny podle návrhu berounského krajského inženýra Ponitze.²⁸⁹ Silně zdevastované renesanční štíty Velké věže byly zcela strženy a na jejich místě vyrostla nižší sedlová střecha se štíty ve tvaru jednoduchých trojúhelníků. Novými nižšími střechami byly osazeny rovněž budova Císařského paláce a Mariánská věž. Ve vnitřní kapli došlo při opravě stropu k poškození středověkých nástěnných maleb.

9. Grafický list z první poloviny 19. století zachycující podobu hradu po opravě, která byla provedena v letech 1815–1816.

²⁸⁸ Fond Prezidium českého gubernia, karton č. 208, Dopis císaře Františka I. prezidentu zemského gubernia Františku Antonínu Kolowratu-Libštejnskému (27. června 1812), in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 111.

²⁸⁹ Fond Prezidium českého gubernia, karton č. 208, Dopis českého gubernia krajskému hejtmánovi v Berouně Prokopu Platzerovi rytíři von Wohnsiedel z 10. července 1812, tamtéž Hejtmánova odpověď z 31. ledna 1813, Koncept dopisu českého gubernia prezidiu dvorské kanceláře z 13. 9. 1814, karton č. 216, karton č. 216, Dopis krajského hejtmána Prokopa Platzera z Wohnsiedlu zemskému guberniu z 28. 4. 1817, Fond Velkostatek Karlštejn, karton č. 549, i. č. 916–919, Přehled stavebních oprav za léta 1814, 1815, 1816, 1818, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 111–113, srov. DVORÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 227.

Výsledky obnovy středověké pevnosti si mohl císař osobně prohlédnout v roce 1824, kdy se sem vydal ve společnosti své manželky a nejstaršího syna. Jeho stavební čin byl u této příležitosti oslaven dvojjazyčným česko-německým (částečně veršovaným) textem, který byl zaznamenán v Pamětní knize hradu a doplněn kresbou gotického oblouku s fiálami a bohatým zdobením.²⁹⁰ „*U příjezdu J. V. královských milostí Františka I. a Karolíny Augusty i jeho císař. král. Výsosti dědice Ferdinanda na věkovitý našeho krále a otce dobrotou od úplné záhuby zachráněný hrad Karlův Tejn. Vítej starověkým těmto zdem / Karlův dědici, Rudolfov syny, / Z nichžto trůnu hvězdnatého plyne / Svatotajný cit na Tebe sem (...) A ten hrad měl s Čechy podobu / Jichžto veleslávu druhdy hlídal / Vichry táhly hrom se s hromem střídal / Blesky Čechům plály ku hrobu / Neboť jazyk dědů hrdinných / Oněměl z cizích záští i vin / Všechna hyne sláva, syn po synu sveden zrazoval slov matčiných / Hle tu František spravedlivý / (...) ustupuje mrak ten bouřlivý / Nemá pravils v smutném zakletí / nemá hrad ten slavný pomínouti / Aniž duch mých Čechů zavanouti / Oba kveíte mnohá staletí / Tebou nový život vyniká / Čech se opět českou mluvou muží / K rozkoši se vůkol zpěvy druží / Zpěvy pak se hlásá sláva Tvá / Protož otče dobrých dítek svých / Vůkol Tobě plesy hlasné zvučí / Protož z hlubokého srdce pučí / Za Tě prosba věrných Čechů Tvých / Za blaženost Matky milené / Která slzám želným mile brání / Slzy plesů budí v milování / K níž jsou všechny srdce schýlené / Požehnání těmto vznešeným / Hospodine hvězdné na stolici / Požehnání také králevici / Dvoji slávu orlům zdvojeným.*“²⁹¹ Pisatel zdravice očividně věřil, že oddanost vládnoucímu rodu musí být pěstována společně s podporou českého jazyka.

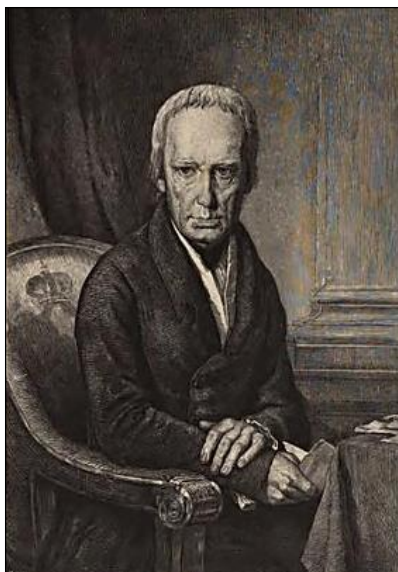
Hrad Karlštejn ozdobený slavobránou uvítal císaře ještě jednou v létě roku 1833.²⁹² V rámci delší návštěvy Českého království zamířil František I. tehdy rovněž na manský dvorský soud v Praze, což přimělo sekretáře orgánu Josefa Krasoslava Chmelenského (1800–1839) k sepsání básně, v níž vyzdvihoval kromě karlštejnského symbolu také hodnoty statečnosti a oddanosti vůči panovníkovi, na kterých byl jeho mínění étos starobylého lenního stavu zemských manů založen. „*Karlštejne, děde ctěný! / Koruny s ty býval stráž! / Královně's ty posvěcený, / Slyš tys manský slib náš: Dříve i památka*

²⁹⁰ Depozitář Státního hradu Karlštejna, Pamětní kniha č. 1, 1810–1870 č. 1., s. 124–126, k širšímu kontextu popisované cesty panovnické rodiny po Českém království i stylu oslavných veršů, srov. Jiří RAK, *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství 1804–1918*, Praha 2013, s. 34–35 (dále RAK 2013),

²⁹¹ Cit. dle Depozitář Státního hradu Karlštejna, Pamětní kniha č. 1, 1810–1870 č. 1., s. 124–126

²⁹² RAK 2013, s. 35–37, Radim VONDRÁČEK (ed.), *Biedermeier. Umění a kultura v českých zemích 1814–1848*, Praha 2010, s. 232.

*tvoje / Co prach a dým pomine / Vltavy dřív vyschnou zdroje / Než z Čech věrnost vyhyne“.*²⁹³

10. Vlevo císař František I. na perokresbě Siegmunda L'Allemanda vzniklé podle portrétu panovníka od Friedrich Amerlinga (1823). Vpravo kolorovaná litografie slavobrány se svatováclavskou korunou, která uvítala c. k. Veličenstvo při jeho návštěvě Karlštejna v létě roku 1833.

Projevy loajality vůči vládnoucí dynastii, v nichž úředníci, vzdělanci nebo zástupci konkrétních profesí hojně zmiňovali analogie s významnými postavami českých dějin i vize budoucího rozkvětu národa pod ochranou Habsburků, však nebyly směřovány výhradně vládnoucímu císaři. Adresáty oslavných básní, gratulací či uvítacích projevů se totiž stávali také další členové panovnické rodiny. Kromě Františkovy manželky císařovny Karolíny Augusty (1792–1873) byla v Českém království propůjčována mimořádná vážnost také následníkovi trůnu Ferdinandovi (1793–1875) nebo jeho mladšímu bratrovci Františkovi Karlovi (1802–1878).²⁹⁴ Právě hluboce věřícímu otci budoucího císaře Františka Josefa I. (1830–1916) bylo roku 1823 při jeho cestě na hrad Karlštejn dovoleno napít se ze starobylého mešního kalicha uchovávaného v kapli sv. Kateřiny, která byla ve sledované době pokládána za osobní modlitebnu Karla IV.²⁹⁵

²⁹³ Josef Krasoslav CHMELENSKÝ, *Plesánj Českého manstva za přítomnosti Gegich císařských královských Majestností, nejvyšší lennj vrchnosti v Čechách a w Pražských městech (gmenen Českých manů)*, *Rozličnosti Pražských novin* 70, 12. 9. 1833, nečíslováno, srov. Josef K. CHMELENSKÝ, *Karlštejnské manské právo*, *Časopis českého musea* 3, 1835, s. 255–268 (dále CHMELENSKÝ 1835), Markéta NOVOTNÁ, *Karlštejnská manská soustava*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a v kultuře*, Petr BAREŠ a kol., Praha 2010, s. 110–127, NOVOTNÁ 2012, s. 45–78.

²⁹⁴ RAK 2013, s. 28–58.

²⁹⁵ František Alexandr Heber ve svém díle zaznamenal pověst o původu popisované stříbrné číše i mešního zvonku. Oba podivné předměty se měly na hradě objevit po noční bohoslužbě sloužené v kapli Panny Marie karlštejnským knězem pro tajemné společenství v čele se svatým Palmáciem, kteří se prý starému zbožnému

Arcivévoda se svým průvodcům odvděčil tím, že památnou číši naplněnou vínem připil na zdraví „všech chrabrých Čechů“.²⁹⁶

O další fázi rekonstrukce královské pevnosti, která byla kdysi střežena sborem mužů, se zasloužil Františkův nástupce císař Ferdinand I. Panovníkovo rozhodnutí bylo však především výsledkem úsilí nejvyššího purkrabí Českého království hraběte Karla Chotka, který hrad nejprve 25. dubna 1836 osobně navštívil a následně předložil v rámci pražské korunovace českým králem (7. září) panovníkovi žádost o mimořádný příspěvek necelých 7000 zlatých určených na jeho opravu.²⁹⁷ Akt korunovace, jenž měl obdobně jako přešpurský obřad přijetí uherské koruny (1830) přispět k posílení autority panovníka, jehož fyzická i duševní způsobilost k vládnutí byla dosud spíše zpochybňována, měl být zároveň vnímán jako vstřícné gesto panovníka vůči ekonomicky i politicky významné části monarchie.²⁹⁸ Jednotu rakouských a českých zemí navíc symbolicky podtrhovala triumfální cesta Ferdinandova doprovodu z Vídně přes moravská a česká města až do Prahy, která samotné ceremonii předcházela.²⁹⁹ Rozhodující úlohu při politických jednáních s vídeňskou státní konferencí sehrál tehdy zmíněný hrabě Chotek, pro kterého mělo být organizování korunovačních obřadů a doprovodných slavností vrcholem jeho úřednické kariéry.³⁰⁰

Mezi desítkami publikací, grafických listů, korunovačních medailí a žetonů připomínajících význam přijetí svatováclavské koruny nebo osobnost habsburského panovníka se objevil také almanach, který byl vytvořen z podnětu nejvyššího purkrabí Karla Chotka učenci kolem Vlasteneckého musea v Praze, jehož redakci měl v té době

---

muži zjevili v noci před svátkem Narození Páně. Alexandr HEBER, *České hrady, zámky a tvrze*, 4. díl, Střední Čechy, Praha 2012, s. 97, pozn. č. 2 (1. vydání svazku 1843), srov. AUGÉ – JITSCHINSKY 1841, s. 23, autor neuveden, [autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným*, Praha 1863, s. 40–41.

²⁹⁶ Cit. dle [autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným*, Praha 1863, s. 41.

²⁹⁷ Karel Chotek se mimo opravy Karlštejna zasloužil rovněž o rekonstrukci jiných stavebních památek, jakými byly například Týnský chrám, Letohrádek královny Anny či Koňská brána v Praze. Srov. Jiří ŘEZNÍČEK, *Karel hrabě Chotek, poslední nevyšší purkrabí království Českého*, Časopis Musea království českého 1, 1912, s. 116–173, zejm. s. 139, Jan MUK, *Poslední korunovace českého krále roku 1836*, Praha 1936, s. 77, Milada SEKYRKOVÁ, *7. 9. 1836. Poslední pražská korunovace*, Praha 2004, s. 133–134 (dále SEKYRKOVÁ 2004).

²⁹⁸ Srov. Gerd HOLLER, *Ferdinand I. Poslední Habsburk na Pražském hradě. Spravedlnost pro císaře*, Praha 1998, s. 108–113, Jan GALANDAUER, *Ferdinand V., poslední korunovaný český král*, in: Ferdinand V. Dobrotivý a umění jeho doby, Jaroslav SOJKA (ed.), Praha 2012, s. 14–24, zejm. s. 17–19 (dále GALANDAUER 2012).

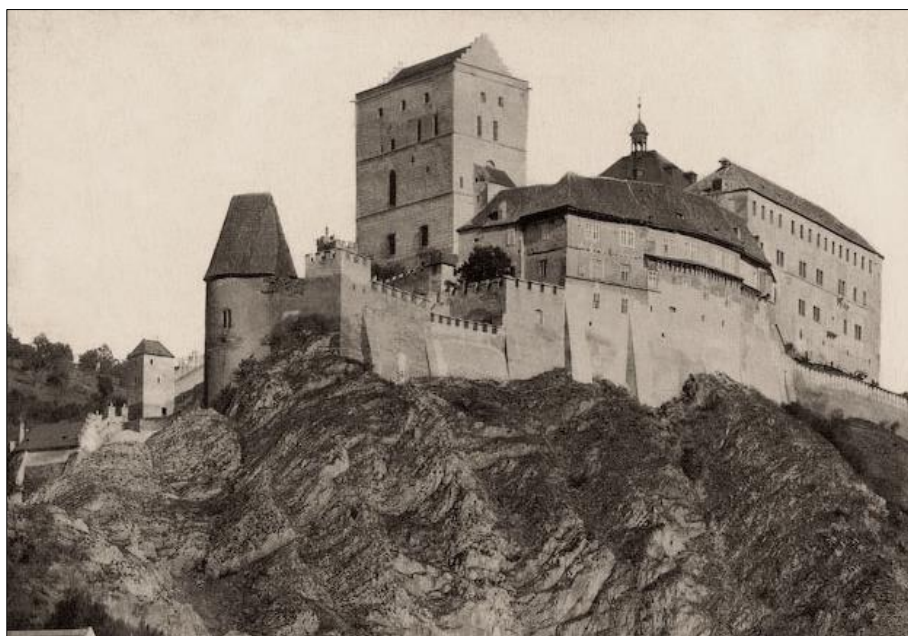
²⁹⁹ SEKYRKOVÁ 2004, s. 38–50.

³⁰⁰ Obřadu korunovace se z důvodu úmrtí bratra, olomouckého arcibiskupa, nakonec nezúčastnil. Ferdinand Maria hrabě Chotek se stal jednou z mnoha obětí cholery, jejíž epidemie v té době zemi postihla. Srov. SEKYRKOVÁ 2004, s. 23–32, 76–77, 81–82.

na starosti František Palacký.³⁰¹ Mladý historik rovněž vedl za přítomnosti císaře Ferdinanda I. na zasedání Královské české společnosti nauk přednášku věnovanou počátkům českého malířství, v níž se odvážil vyslovit proroctví o době vlády nového českého krále, která by se mohla stát po epoše Karla IV. Lucemburského a Rudolfa II. Habsburského třetím obdobím kulturního povznesení země.³⁰²

V případě hradu císaře Karla IV. se mohlo zdát, že se Palackého slova začnou skutečně naplňovat. Částka 6937 zlatých a 17 krejcarů, kterou nový český král povolil utratit za opravy Karlštejna, měla být čerpána z prostředků dvorské komory (ústředního finančního orgánu státu) a samotná stavba byla z jeho rozhodnutí oficiálně zařazena mezi tzv. veřejné budovy, jejichž stav musí být pravidelně sledován, aby nedocházelo k jejich dalšímu zanedbávání a chátrání.³⁰³ Tato rekonstrukce hradu rozložená do dvou fází (1837–1838 a 1839–1841), je v perspektivě současného stylu obnovy historických památek hodnocena jako šetrný zásah do těla hradní stavby.³⁰⁴

11. Fotografie vzniklá kolem roku 1875 zachycuje stav Karlštejna před jeho regotizací.

³⁰¹ Hrabě Chotek Palackého pověřil výběrem vhodných českých projevů, které zamýšlel novému českému králi při korunovačních oslavách předložit. Almanach básní u příležitosti korunovace byl vydán pod názvem „Hlasy vlastenců při radostném vítání J. C. milosti Ferdinanda I. a Marie Anny v Praze 4. října 1846.“ Srov. Jiří ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009, s. 87–88 (dále ŠTAIF 2009), Petr ČORNEJ, *Když František potkal Hynka*, in: *Historik nad šachovnicí dějin. K pětadesátinám Jana Galandauera*, Dagmar HÁJKOVÁ – Luboš VELEK (ed.), Praha 2011, s. 55–82, zejm. s. 56, pozn. č. 7, GALANDAUER 2012, s. 17.

³⁰² SEKYRKOVÁ 2004, s. 53–54.

³⁰³ České gubernium - všeobecná registratura, karton č. 1652, Dopis prezidiu gubernia z 13. září 1836, VILÍMKOVÁ 1974, s. 120, srov. DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 227.

³⁰⁴ DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 227–228.

Strohé trojúhelníkové štíty velké věže vytvořené předchozí přestavbou ozdobilo nové cimbuří, jež známe ještě z plánů a fotografií z období těsně před regotizací hradu.³⁰⁵ Byla zvýšena střecha nad kaplí sv. Mikuláše a obnoveno schodiště spojující druhé a třetí patro Císařského paláce, přičemž došlo k zabílení zbytků nástěnných maleb v oratoři u ložnice Karla IV. Při opravě severního průčelí paláce byly objeveny otvory po dřevěných nosnících a vzpěrách, prozrazující, že se zde kdysi nacházela pavlač. V budově vedle druhé hradní brány byl rozpoznán zazděný vjezd a branka pro pěší svědčící o tom, že tudy kdysi vedl hlavní vstup do hradního areálu.

Svislé trhliny ve zdivu Velké věže způsobené nepevným vápencovým podložím již dlouhodobě vzbuzovaly obavy o osud nástěnných maleb, které se nacházely podél schodiště vedoucího do kaple sv. Kříže. Ještě před zahájením stavebních prací roku 1836 vyhotovili dva mladí umělci Vilém Kandler (1816–1896) a Antonín Lhota (1812–1905) jejich zdařilé kopie.³⁰⁶ Některé z nich dokonce zdobily při Ferdinandově korunovaci prostory Pražského hradu. Deskové obrazy umístěné v největší hradní svatyni byly v roce 1839 odvezeny na Pražský hrad a po dlouhé diskusi mezi odborníky a pod dohledem speciální komise Společnosti vlasteneckých přátel umění roku 1842 restaurovány Václavem Leopoldem Markovským (1789–1846), jehož návrh způsobu obnovy maleb zvítězil v očích posuzovatelů nad přístupem, který doporučoval František Horčíčka (1776–1856).³⁰⁷

Výslednou podobu rekonstrukce měli možnost zhlédnout rovněž účastníci třetího sjezdu Spolku německých architektů a inženýrů v Praze (1844), pro něž sem byla v rámci programu setkání připravena exkurze.³⁰⁸ Lze se oprávněně domnívat, že jeho organizátoři touto akcí sledovali spíše představení zdařilé obnovy historické památky, a ne pouze výlet na známý středověký hrad.

Nově opravený Karlštejn (1841), starý pražský most přes Vltavu (1357) i ten nově vybudovaný řetězový nesoucí jméno panovníkova otce císaře Františka I. (1841)

---

³⁰⁵ DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 227–228.

³⁰⁶ Kolorované kresby jsou v současné době uloženy ve sbírkách Národní galerie v Praze, K 2986–3078, srov. *Historická malba v Čechách. Škola Christiana Rubena*, Vít Vlnas (ed.), Praha 1996, s. 68, Dagmar MARTINCOVÁ, *Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně*, Památky středních Čech 2, 2000, s. 31, pozn. č. 13–14 (dále MARTINCOVÁ 2000).

³⁰⁷ Srov. NEJEDLÝ 1992, s. 23–27, zejm. s. 24, Zdeněk HOJDA, *Společnost vlasteneckých přátel umění a počátky památkové péče v Čechách*, in: *Historické vědomí v českém umění 19. století*, Tomáš Vlček (ed.), Praha 1982, s. 214–218 (dále HOJDA 1982), MARTINCOVÁ 2000, s. 30, pozn. č. 9.

³⁰⁸ KRATOCHVÍL 2009, s. 559.

posloužily oficiální propagandě ke zdůraznění paralel mezi věhlasnými budovatelskými počiny císaře Karla IV. a současnými stavbami.³⁰⁹ V anonymní básni z roku 1841 se Praha stává vznešenou ženou okrášlenou na čele, krku i u pasu středověkými i současnými architektonickými skvosty, které byly vystavěny za vlády či k počtě tří významných panovníků. „*Tu most **Karlův** nad nimi se vznáší, / Diadém to skvostný v čele Prahy, / Zde most **Františkův** co řetěz drahý, / Hrdlo zdobí hrdé kněžně naší (...)* Než i jiné Čechům zvěstuj slasti - / I hrad Karlův na mém hrdém boku, / Jenž i dálných k sobě má-li kroků, / Zvelebil jim **druhý Otec vlasti** (zvýrazněno v původním textu, pozn. D. V.)“.³¹⁰ S rétorikou státního patriotismu, která v relativně klidném období po napoleonských válkách mimo úcty k vládnoucímu rodu a k císařově „otcovské“ ochraně všech národů monarchie akcentovala rovněž panovníkovu podporu veřejných staveb nebo kulturních a charitativních institucí, souzněly také projevy českých vlastenců, jejichž literární aktivity tuto ideologii rovněž šířily v české společnosti.³¹¹ Publikace českých národních buditelů se ve dvacátých, třicátých a na samém počátku čtyřicátých let 19. století vyznačovaly zdůrazňováním jazykové a literární úrovně i slavných dějin národa a definováním vlastní skupinové identity ve vztahu k všeslovanským ideám a k jiným národním hnutím (např. německému nebo polskému). Terčem represí státních orgánů se stávaly výhradně kvůli svým sympatiím k polskému povstání proti ruskému carismu (1830–1831) nebo k různým revolučním a liberálním myšlenkám, jež po Vídeňském kongresu zpochybňovaly či oslabovaly legitimitu vlády panovníckých dynastií v Evropě. S ideály revolučního kvasu počátku 30. let 19. století se však mnozí z českých vlastenců neztotožňovali, ti ostatní s ohledem k přísným cenzurním zásahům a k hrozbě trestů pro jeho stoupence, své mínění šifrovali do literárních jinotajů, případně je sdělovali v osobní korespondenci nebo ústně jen těm, jimž důvěřovali.³¹²

---

³⁰⁹ Srov. RAK 2013, s. 56.

³¹⁰ Zlaté zápisy. Památka vděčnosti na obnovení a okrášení Karlova Týna, na dostavení berounského mostu, na dostavení předměstí Karlína, na dostavení řetězového mostu pražského, silnice vyšehradské, Chotkových sadů a přemnohých jiných ozdob a ústavů veřejných, v milé naší vlasti vzniklých, učiněna dne 4. listopadu 1841 od c. k. měšťanských ozbrojených sborů pražských, Praha 1841, nečíslováno.

³¹¹ Jiří RAK, *Dobry císař František, jeho kancléř a jejich Češi*, in: Biedermeier v českých zemích. Helena LORENZOVA - Tařána PETRASOVA (ed.), Praha 2004, s. 19–24.

³¹² ŠTAIF 2005, s. 15–49.

3.3. „*Cizinci počali leccos kopírovati...*“ Karlštejn a aktivity Vlasteneckého muzea v Praze³¹³

Záchraně historických památek, tvorbě historických sbírek a dobročinné činnosti se přirozeně věnovala také česká aristokracie, jež byla ovlivňována nejen osvícenským zájmem o povznesení vzdělanosti, ale také snahou o posílení tradičního zemského patriotismu. O založení Vlasteneckého muzea v Praze roku 1818 se společně s dalšími představiteli české šlechty zasloužil prezident zemského gubernia a iniciátor rekonstrukce Karlštejna z let 1815–1818 František Antonín Kolowrat-Libštejnský.³¹⁴ Instituce se měla stát především centrem učenců, kteří ji budou moci v budoucnu využívat jako bohatý zdroj studijních materiálů, pomocí nichž přispějí k celkovému rozvoji vědeckého bádání v českém království. Prvotní koncepce instituce ovlivnila rovněž charakter jejích historických sbírek, jež měly tvořit zejména důležité listiny, mapy, pečeti, mince, erby a reprodukce hmotných či epigrafických památek. Pro tvůrce musea i badatele nebylo tehdy prioritou, aby byly v historických kolekcích zastoupeny výhradně originální exempláře. Záhy došlo k založení Společnosti vlasteneckého muzea, mezi jehož členy patřili většinou venkovští kněží, hospodářští úředníci nebo učitelé, kteří se také stali nejpilnějším shromažďovateli sbírkových předmětů pro nové muzeum.

Součástí okruhu muzejních podporovatelů se stal rovněž tehdejší ředitel správy karlštejnského panství a nadšený paleontolog František Auge (1781–1844). V dopise z 26. srpna 1823 úředník Tereziánského ústavu šlechtičen poukázal na cenné umělecké předměty z Karlštejna, jimž hrozí kvůli zdevastovanému stavu úplné znehodnocení.³¹⁵ Obdobně jako německý učenec Friedrich Schlegel navrhol František Auge zadat některému z umělců pražské Akademie vytvoření kolekce obrazů Karlštejna (včetně detailů hradních interiérů a nástěnných maleb), které by po doplnění odbornými vysvětlivkami výborně posloužili zájmům badatelů i návštěvníkům. Knižním vydáním díla by se podle něj navíc vrátily finance, které byly do projektu vloženy. Dále zde vyjádřil své rozhořčení nad tím, že o zaznamenání karlštejnských pokladů zatím usilovali výlučně zahraniční znalci. „*Posud jen někteří cizinci počali leccos kopírovati, čemuž nedalo*

---

³¹³ Některé poznatky z této kapitoly byly uvedeny již v mé diplomové práci. Srov. VENCLÍK 2006, s. 13–16.

³¹⁴ Jiří RAK, *Koncepce historické práce Vlasteneckého muzea v Čechách*, Časopis Národního muzea - Řada historická 2, 1984, s. 98–104 (dále RAK 1984).

³¹⁵ Josef HANUŠ, *Národní muzeum a naše obrození. K stoletému jubileu založení muzea*, Praha 1923, s. 145, 198–199 (dále HANUŠ 1924), František Auge byl spoluautorem spisu o Karlštejnu, srov. AUGÉ – JITSCHINSKY 1841.

se snadno zabrániti; k tomu však vždy žárlivě jsem přihlížel a tím spíše si vymínil své vřelé přání tlumočiti“.³¹⁶ Auge přiznává, že některé artefakty (dokument z roku 1338 a tištěnou liturgickou knihu pocházející z počátku 16. století) již dříve uschoval u sebe, aby je uchránil před hrozící zkázou. Podle jeho slov by oba písemné dokumenty, mnohé další artefakty či jejich kopie mohly nově utvářené muzejní sbírky obohatit.

Muzejní výbor v roce 1823 rozhodl o vyhotovení reprodukcí „*karlštejnských starožitností*“, na kterém mělo muzeum spolupracovat také se Společností vlasteneckých přátel umění v Čechách. K nadějně spolupráci obou vlasteneckých ústavů však nakonec nedošlo. Do záchrany hradních památek se druhá ze jmenovaných institucí zapojila až při učených debatách o technikách restaurace deskových maleb z kaple sv. Kříže, která byla připomenuta výše.³¹⁷

K provedení obnovy obrazů se však velmi kriticky vyjádřil v korespondenci z let 1840–1841 s bavorským archeologem Friedrichem Thierschem (1784–1860) spolupracovník muzea František Palacký (1798–1876).³¹⁸ Německý učenec vysoce ocenil kulturní úroveň vlády císaře Karla IV. a tlumočil Palackému názor uznávaného konzervátora obrazové galerie v Augsburgu Andrease Eignera (1801–1870), který doporučoval přenést malby na zcela nový dřevěný poklad a dokonce se nabídl restaurace maleb sám ujmout. Ačkoli se oba shodli na amatérském provedení obnovy obrazů a Thiersch dokonce pokládal dosavadní přístup ke karlštejnským malířským památkám za „*hřích a skandál*“, augsburského experta Eignera nebylo nakonec z důvodu omezených finančních prostředků možné k projektu přizvat.³¹⁹

Z Palackého iniciativy začal roku 1827 vycházet ve dvou jazykově i obsahově odlišných verzích nový muzejní tiskový orgán.³²⁰ Zatímco v německém měsíčníku *Monatsschrift des böhmischen Museums* se objevovaly spíše odborné články, český *Časopis společnosti vlasteneckého museum v Čechách* (od roku 1830 *Časopis českého musea*) měl svým populárnějším pojetím napomoci k rozvoji česky psané literatury, kultivaci českého jazyka a národní kultury vůbec. Německý měsíčník se však s velkým zájmem čtenářů neshledal, a tak muselo být jeho vydávání již roku 1831 zastaveno.

---

³¹⁶ HANUŠ 1924, s. 198.

³¹⁷ HOJDA 1982, s. 214–218, NEJEDLÝ 1992, s. 24.

³¹⁸ Jiří KOŘALKA, *Bavorská a saská korespondence Františka Palackého 1836–1846*, Husitský tábor 5, 1985, s. 220–225 (dále KOŘALKA 1985).

³¹⁹ Citace z dopisu zaslání Palackému 11. prosince 1840, srov. KOŘALKA 1985, s. 221.

³²⁰ Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798–1876)*, Praha 1998, s. 100–110 (dále KOŘALKA 1998).

V německé variantě periodika nacházíme krátké upozornění německého spisovatele a topografa Julia Maximiliána Schottkyho na nutnou potřebu záchrany chátrajících uměleckých památek, které jsou umístěny na hradě Karlštejně, zatímco český čtenář se zde mohl ve studii Josefa Krasoslava Chmelenského seznámit s dějinami karlštejnského manského práva.³²¹

Palacký rovněž upozorňoval na neefektivní způsob shromažďování sbírek, který doposud spočíval převážně na dobrovolných příspěvcích podporovatelů muzejní činnosti.³²² Navrhoval rozšířit ústav o skutečné odborníky a umělce, kteří by se vydávali do terénu, kde by sami zhotovovali kvalitní kopie důležitých dokumentů i artefaktů. Po svém zvolení jednatelem správního výboru muzea v červnu roku 1841 se mu také podařilo řadu plánů uskutečnit.³²³ Friedrichovi Thierschovi se mohl již následujícího roku v dopise pochlubit, že ačkoli není mezi českými učiteli „*dostatek mužů, kteří by mohli šířit porozumění pro uměleckou epochu Karla IV.*“, podařilo se mu „*po několika nezdařených pokusech získat k těmto studiím dva mladé muže*“, jež lze patrně ztotožnit s jeho novými muzejními spolupracovníky Janem Erazimem Vocelem (1802–1871) a Josefem Vojtěchem Hellichem (1807–1880).³²⁴ Právě oba jmenovaní se stali oporou nově ustaveného Archeologického sboru Českého muzea, který měl od roku 1843 na starost spravování prehistorických a středověkých sbírek. Po přestěhování sbírek ze Šternberského paláce na Hradčanech do nově zakoupeného Nosticova paláce v centru města bylo možné roku 1846 vytvořit speciální oddělení rovněž pro stále rostoucí kolekci historických archiválií.

3.4. Karlstein nebo Karlův Týn? Hrad a české vlastenecké hnutí

V českojazyčných textech se začalo od dvacátých let 19. století objevovat označení Karlův Týn, které však nenacházelo oporu v žádných historických dokumentech pojednávajících o hradu. Pevnosti, které Karel IV. ve své době zakládal v zemích Koruny české a ve Svaté říši římské, aby zde vybudoval nedobytné strážce obchodních cest,

---

³²¹ Julius M. SCHOTTKY, *Karlstein*, Monatschrift des böhmischen Museums 2, 1828, s. 99–100, CHMELENSKÝ 1835, s. 255–268.

³²² Jakub PAVEL, *Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. stol. (Od osvícenství do první světové války)*, in: Sborník archivních prací 1975, s. 207–211 (dále PAVEL 1975), RAK 1984, s. 106–109, ŠTAIF 2009, s. 108–113.

³²³ Karel SKLENÁŘ, *Archeologický sbor Národního muzea*, in: 150 let Národního muzea v Praze 1818–1868, Sborník příspěvků k jeho dějinám a významu, Miroslav BURIAN – Jiří ŠPĚT (eds.) Praha 1968, s. 103–108.

³²⁴ KOŘÁLKA 1985, s. 224–225.

zemské hranice, říšských relikvií a insignií, panovníkova majestátu, dynastické pověsti nebo jen vlastního klidu po lovecké kratochvíli, nesly většinou jméno císaře.³²⁵ Pojmenování Karlův Týn je novotvar vzniklý v souvislosti s důkladnou snahou některých vzdělavců očistit český jazyk od německých výrazů, jež se rozvíjela již v 17. a 18. století.³²⁶ Oproti jiným pojům, které se neuchytily a byly zapomenuty, získal tento pojem v české společnosti 19. století značnou oblibu a v literatuře se objevoval ještě na počátku 20. století a ojediněle se s ním lze setkat dodnes.³²⁷ Kdo z národních buditelů nový pojem vytvořil, nevíme, lze však uvažovat o Josefu Jungmannovi (1773–1847), autorovi mnoha termínů, které se staly součástí jazykového úzu a používáme je dodnes (kupříkladu úsvit, hvězdárna, ozvěna, nerost). Za zmínku zde stojí, že zatímco neologismus *Karlův Týn* Jungmann prosazoval ve svém monumentálním pětisvazkovém česko-německém slovníku, v osobní česky psané korespondenci užil označení *Karlstein*, které odpovídá německé variantě názvu.³²⁸

Okruh učenců, jehož vlastenecké úvahy byly formovány myšlenkami Josefa Jungmanna, spatřoval jádro české národní identity v českém jazyce. Ačkoli ve svém profesním a často i osobním životě komunikovali německy, tiše snili o jeho zrovnoprávnění češtiny s němčinou, která tehdy představovala nezbytný klíč k vědeckému světu i k možnému společenskému vzestupu.³²⁹ Jejich literární, vědecké i osvětové aktivity zahrnující vytváření česko-jazyčné odborné terminologie a podvrhů středověkých literárních památek i překlady významných děl evropské literatury se tím vzdálily

---

³²⁵ Tepenec 1440 (Karlsburg), Karlštejn 1348, Kašperk 1356 (Karlsberg), Hrádek u Purkarcu 1357 (Karlshaus), Karlsfried 1357, Radyně 1361 (Karlskrone). Data nevyjadřují vždy samotný počátek stavby, nýbrž první zmínku v písemných pramenech. Okolnosti pojmenování Karlštejna vysvětluje Karel IV. přímo v zakládací listině kolegiální kapituly, kterou zde roku 1357 založil. „na svém hradu Karlštejně, který jsme od základů jakožto úplně nový postavili a stanovili nazývat jej pro svou trvalejší památku podle svého jména, totiž tak, aby se jmenoval Karlštejn podle Karla (...)“ Cit podle FIŠER 1966, s. 266, srov. Tomáš DURDÍK, *Karlštejn v kontextu hradní architektury Karla IV.*, Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře, Petr Bareš a kol., Praha 2010, s. 30–55, Tomáš DURDÍK – Pavel BOLINA, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 173–181.

³²⁶ Josef PETRÁŇ a kol., *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. a 80. letech 19. století*, Praha 1990, s. 235,

³²⁷ „Hrad Karlštejn, jehož jméno vzniklo z původního názvu Karlův Týn, ční nad stejnojmenným městysem mezi Berounem a Dobřichovicemi (...)“, cit. dle Václav LANG, *Karlštejn* [online, citováno dne 10. 5. 2015]. Dostupné z: <http://tema.novinky.cz/karlstejn>, srov. Václav MELICHAR, *Karlův Týn*, Praha 1901, Josef BĚLOHLAV, *Karlův Týn*, Vlastivědný sborník 1 (36), Praha 1912, autor neuveden, *Karlštejn nebo Karlův Týn?*, Berounsko 25, 1947, s. 3.

³²⁸ Josef JUNGSMANN, *Slovník česko-německý*, díl VI., Praha 1838, s. 583, *Josef Josefovič Jungmann. Korespondence*, Olga Votočková-Lauermanová (ed.), Praha 1956, s. 38 (dopis z 12. září 1822 vlasteneckému faráři Antonínu Markovi). Jungmannovy úvahy o významu jazyka a o potřebě sepsání pravidel jeho užívání i ostrá a kritika germanismů. Srov. Josef Jungmann, *Zápisky*, Radek Lunga (ed.), Praha 1993, s. 59–62.

³²⁹ Robert SAK, *Josef Jungmann. Život obrozence*, Praha 2007, s. 92–134, Milan HLAVAČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*, II. díl, Praha 2014, s. 26–34.

východiskům osvícenského racionalismu i zemskému patriotismu, které respektovaly jazykový bilingvismus společnosti i dominanci němčiny. Pro užívání češtiny v tvorbě i v běžném dorozumívání agitoval v duchu Jungmannových myšlenek na stránkách karlštejnských návštěvních knih rovněž romantický archeolog Václav Krolmus (1790–1861), který na hrad zavítal 4. srpna 1845. „*Kdo jsi Čech, prosím za to, / český jazyk cti co zlato, / česky mluv a česky piš.*“³³⁰

Karlštejn se zásluhou své blízkosti Praze i věhlasu stal jedním z cílů vlasteneckých výletů, ovšem pamětní knihy dosvědčují, že většina jeho návštěvníků komunikovala v němčině, což v třicátých a čtyřicátých letech také ovlivňovalo nabídku památečních předmětů, které zde bylo možné u hradního hlídače zakoupit. V dopisech čtenářů časopisu Včela (příloha Národních novin) byl 14. března 1848 otištěn text Jana Borovičky z Mníšku [dnes Mníšek pod Brdy], který vyzýval k vytvoření česky psaných spisů, jež by posloužily jako suvenýry i zdroj vzdělání vlastenců.³³¹ „*Máme rozličné popisy hradu Karlsteina v hojnosti však nejvíce v němčině sepsané, českých obšírných, pohřešujeme. Již ta okolnost jest pro českého cestovatele nemilá, že při návštěvě hradu německý popis s vyobrazením Karlsteina, jako upomínku té návštěvy, jemu zámecký strážník ku koupi nabízí; žádá li se však český, ten posud schází.*“³³²

Nepočetnost česky hovořící společnosti a nedostatečnost česko-jazyčné kultury podnítily sny o všeslovanství, jehož stopy jsou patrné rovněž na stránkách karlštejnských návštěvních knih. Slavjanofil Václav Hanka (1791–1861) zavítal na hrad 30. května 1820 v doprovodu Josefa Dobrovského (1753–1829) a Hegelova žáka Friedricha Wilhelma Carového (1789–1852).³³³ Nálezce Rukopisu královédvorského (1817) zapsal do pamětní knihy své jméno azbukou, zatímco učenec, který svojí skepsi vůči pravosti dalšího

---

³³⁰ MAKOVIČKA 1959, s. 34, o Krolmusových vlasteneckých aktivitách v předbřeznové době, srov. např. Karel SKLENÁŘ, *Václav Krolmus. Život a dílo archeologa romantika*, Bělá pod Bezdězem – Mladá Boleslav 2012, s. 84–89 (dále SKLENÁŘ 2012).

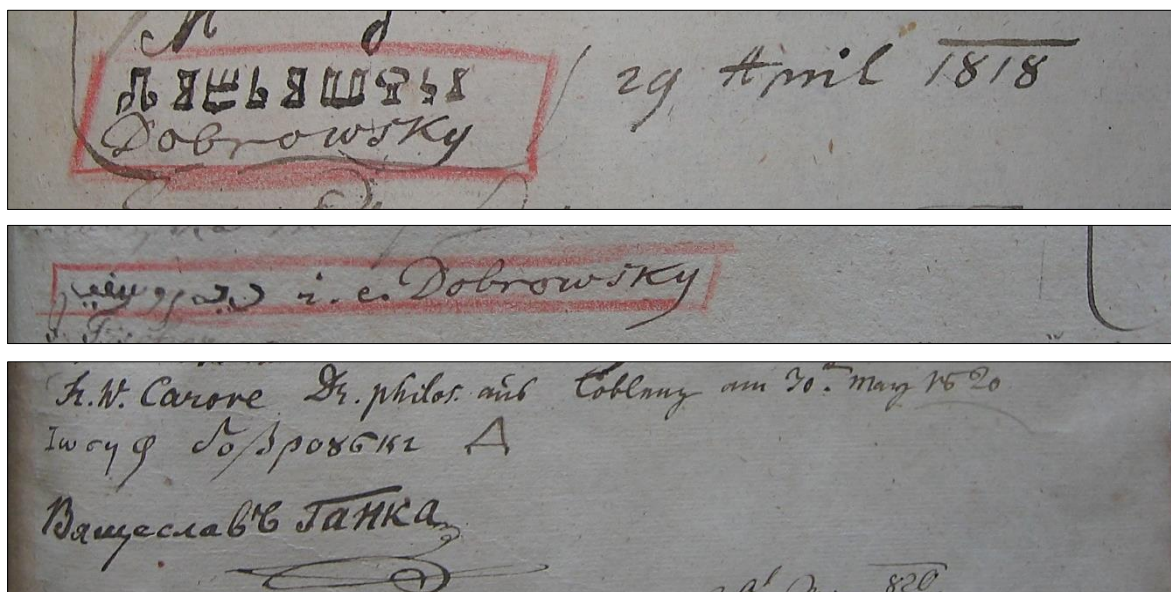
³³¹ Jan BOROVIČKA, *Z Mníšku*, Včela 21, 14. 3. 1848, s. 82–83 (BOROVIČKA 1848).

³³² BOROVIČKA 1848, s. 82.

³³³ Podle záznamů v pamětní knize, zavítal Josef Dobrovský na Karlštejn hned několikrát: 1813 ve společnosti lorda Addingtona, 29. dubna 1818, 28. května 1818, 30. května 1820, 28. května 1823. Při druhé návštěvě ke svému jménu připojil jeho přepis v hlaholici a při třetí dokonce v arabských znacích. Georg W. F. Hegel navštívil Karlštejn 16. září 1824 a soudě podle vzpomínek na cestu *po Českém království* jej hradní interiéry příliš neoslovily. „*Včera jsem strávil celý den cestou na Karlštejn, to je starý hrad, čtyři hodiny odtud* [míněna Praha, pozn. D. V.], *kde dosud visí staré obrazy, jinak však nic nevidět.*“ Depozitář Státního hradu Karlštejna, Pamětní kniha 1810–1870, č. 1., s. 19, 63, 85, 114, 113, Hegelovy vzpomínky cit dle SCHWARZ 1940, s. 216, srov. MAKOVIČKA 1959, s. 32.

z nalezených středověkých rukopisů *Libušina soudu* (1818) netajil, použil písmena řecké abfabetu.³³⁴

12. Varianty podpisů Josefa Dobrovského a Václava Hanky v Pamětních knihách hradu Karlštejna.

Svůj podpis do pamětních knih hradu připojil 2. června 1833 při své návštěvě rovněž student práv pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity Karel Hynek Mácha (1810–1836), jehož cesty na Karlštejn však nebyly podněcovány jen vlasteneckými cíli či touhou budoucích generací turistů unikat před ruchem města za jeho hranice.³³⁵ Mácha byl především umělec s komplikovanou psychikou, pro kterého měla literární tvorba i cestování především rovinu estetickou a mystickou. Právě proto jej také přitahovalo osamělé putování noční krajinou, u jehož cíle mohl spatřit obrysy neosvětlených hradních budov utápějících se ve tmě, což v jeho vědomí patrně probouzelo prapodivné fantazijní představy.³³⁶ Pohnutky Máchových nočních výletů zaznamenal o generaci mladší Gustav Pfleger-Moravský (1833–1875). „Jednou večer, když [se] ve společnosti několika

³³⁴ Depozitář Státního hradu Karlštejna, Pamětní kniha 1810–1870, č. 1., s. 85, srov. Dalibor DOBIÁŠ, *Mezi Rukopisem královedvorským a zelenohorským*, in: Dalibor Dobiáš – Michal Fránek – Martin Hrdina – Iva Krejčová – Kateřina Piorecká, *Rukopisy královedvorský a zelenohorský a česká věda Praha 2014*, s. 25, 27, pozn. č. 23, 39.

³³⁵ MAKOVIČKA 1959, s. 32–33.

³³⁶ srov. David VENCLÍK, *Z Prahy na Karlštejn pěšky aneb putování za hranice metropole do Českého krasu*, [online] 2007 [citováno dne 23. 12. 2014]. Dostupné z: <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/zprahy-na-karlstejn-pesky-aneb-putovani-za-hranice-metropole-do-ceskeho-krasu>. O Máchově intenzivním prožívání nočních toulek za památkami českých dějin, srov. Petr ČORNEJ, *Máchův vztah k české minulosti*, in: *Prostor Máchova díla. Soubor Máchovských prací*, Pavel Vašák (ed.), Praha 1986, s. 134–135 (dále ČORNEJ 1986), Bohumír MRÁZ, *Karel Hynek Mácha. Hradý spatřené*, Praha 1988, s. 29–31, 193 (dále MRÁZ 1988).

spolužáků bavit, tázán byl, proč není vesel, a co mu schází. Odpověděl: „Jsem mrzutý, půjdu na Karlštejn». A vyšel o půl desáté navečer, vyšel v čirou noc a bloudil až ku Karlštejnu, druhý den však přišel do koleje později, než kdy jindy.“³³⁷

Pro fyzicky náročné noční pochody získal Mácha rovněž své spolužáky, které přivedl ke Karlštejnu v červnu roku 1832.³³⁸ Cestou zpět si měli studenti prozpěvovat nejen české vlastenecké písně, ale také písně polské, což bylo v dané době vzhledem k nedávnému povstání (1830–1831), které krvavě potlačil rakouský spojenec car Mikuláš I., zakázáno.³³⁹ Po návratu z cesty na hrad byli kvůli zakázaným popěvkům vyslýcháni na policejním hejtmanství, načež Mácha byl jako jediný potrestán karcerem. Při samotné prohlídce památky vůdce výpravy podle vzpomínek Václava Macha zastínil svým euforickým výkladem hradního hlídače, který jej však musel vyhánět ze značně ztrouchnivělého dřevěného ochozu, kam Mácha zamířil, aniž by si uvědomil nebezpečí jeho možného zřícení. Kontrast mezi zchátralostí hradních interiérů a leskem příběhů o slavných dějinách Karlštejna byl také hlavním motivem vyprávění přímého svědka výletu. *„Bolestně jsme v kapli otce vlasti Karla IV. zazpívali starou píseň, «Hospodine, pomiluj ny» spatřivše, jak hanebně byla oloupena. V klenbě zeleně natřené vždy díry po vyloupaných drahokamech; jen někde se ještě třpytila na klenbě hvězdička zlatá, ponechána tam jako na posměch porobenství národa. Neumím ani vypsát ty city bolestné, které se našich srdcí zmocnily nad takovou spouští.“³⁴⁰ Při prozkoumání malého prostoru, kam bývala kdysi ukrývána česká koruna, prý studenti pocítili největší znechucení, neboť tu před nimi někdo zanechal *„neřád lidský!“³⁴¹ Své pohoršení sdělili mladíci také hradnímu hlídači, který je měl utvrdit v názoru, že ve srovnání s nimi nejsou běžní návštěvníci hradu *„provždy tak nábožní“³⁴².***

Ve vzpomínkách Máchova společníka se odráží básníkovy vnímání symboliky zpustlého hradu, který pro něj nebyl pouze tajemným svědkem minulých časů, ale také alegorií neblahé současnosti českého národa.³⁴³ Ostatně Mácha měl tehdy vyobrazení Karlštejna pověšené také ve svém pokoji (nazývaném truchlivá pracovna) a sepětí osudů

---

³³⁷ Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků, Karel Jánský (ed.), Praha 1958, s. 106 (dále JÁNSKÝ 1958).

³³⁸ MRÁZ 1988, s. 25, 193.

³³⁹ MRÁZ 1988, s. 193.

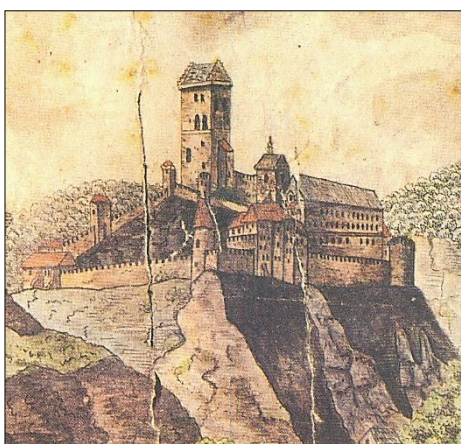
³⁴⁰ Cit. dle, JÁNSKÝ 1958, s. 159.

³⁴¹ Cit. dle, JÁNSKÝ 1958, s. 160, srov. pozn. č. 50 této práce.

³⁴² Cit. dle, JÁNSKÝ 1958, s. 160.

³⁴³ Zdeněk HRBATA, *Romantismus a Čechy*, Praha 1999, s. 35–36, ČORNEJ 1986, s. 133–137.

hradu s dějinami společenství se objevuje také v jeho tvorbě.³⁴⁴ Jediným jeho datovaným výtvarným pokusem je právě obraz Karlštejna z roku 1831, který je považován za básníkův neobratný raný pokus o kolorovanou perokresbu.³⁴⁵ Mácha se při ztvárnění hradu nechal inspirovat starším kolorovaným leptem *Pohled na Karlštejn* od Antonína Pucherny (1776–1862) podle obrazu Františka Karla Wolfa (1764–1836), který byl publikován již v roce 1798.

13. Karel Hynek Mácha byl svým vyobrazením Karlštejna (1831) inspirován kolorovaným leptem *Pohled na Karlštejn* od Antonína Pucherny, který byl vytvořen podle návrhu Františka Karla Wolfa (1797).

Jeremiády o zašlé slávě Českého království nebyly v době předbřeznové ničím neobvyklým, o čemž svědčí kupříkladu básně Antonína Prokopa Kubišty a Františka Alexandera Rokose, jejichž tvorba však ve srovnání s Máchových dílem nepřekročila úroveň patetických vlasteneckých veršovanék.³⁴⁶ U obou básní lze vystopovat obrazotvornost barokní poetiky vystihující napětí mezi božskou dokonalostí a lidskou pomíjivostí, které je vyjádřeno prostřednictvím alegorií krásna či ctnosti v protikladu

³⁴⁴ Např. jedna z Máchových prvotin zařazena do souboru *Písní*; „Z temna lesa žežhulička / zakukala, zaplakala / pod Karlovým tejnem: / «Karlův tejně, pevný hrade, / památníku reka zpustlý, / slávy stine, slávy hrobko, / zašlá hvězdo, zhaslé slunce; / ó jak stojíš pustý, pustý! – / Karlův tejne! – Karlův tejne!»“ Karel Hynek MÁCHA, *Spisy 1*, Praha 1862, s. 55. Případně báseň s názvem *Nad hrobem českého básníka*, která obsahuje následující verš; „ ...Slavný druhdy leží Vyšehrad; / Jako zhaslá hvězda naše pustý stojí svatý Karlův Týn“ . tamtéž s. 222.

³⁴⁵ Karel Hynek MÁCHA, *Karlštejn od jihozápadu*, 1831, perokresba inkoustem a akvarel, papír, Městské muzeum v Netolicích, inv. č. 7069, citace výtvarných děl, srov. MRÁZ 1988, s. 170, 183, 193–194, 233.

³⁴⁶ Antonín Prokop KUBIŠTA, *Elegie na císaře Karla IV.*, in: Dobroslav aneb rozličné spisy poučujícího a mysl osvěžujícího obsahu v řeči nevázané, i vázané, III. díl, I. svazek, Josef Liboslav Ziegler (ed.), Praha 1822, s. 138–141 (KUBIŠTA 1822); František Alexander ROKOS, *Na Karlův Tejn*, in: *Lyrika českého obrození*, Vojtěch Jirát (ed.), Praha 1940, s. 67. „ ...Dny blažené v skvostných tvých kobkách trávil, / k práci nové kdykoli chtěl sobě odpočinout. / Láskou háráje duch jeho se k tvorcí vynášel, / k prospěchu žádaje být vlasti jeho přemilé. / Ted' v svatyních jest v tvých všady, ach jen pusto a prázdno; / neb tvoji pokladové sině cizí zdobují. – ...“ , srov. MRÁZ 1988, s. 154.

s makabrozní symbolikou. „*Jakou hrůzu na mě věje, / žel a tesknost v ducha leje / Mamičného světa nestálost! / Stálosti v ní žádné není, / Všecko se v něm jenom mění, Panuje v něm samá vrtkavost (...)* V tobě láska panovala / Krásná ctnost tě věnovala / Čech pak mezi národy se skvěl. / Nenáviděls pochlebenství, / Rozmáhal jsi náboženství, / Český jazyk v Čechách všude zněl / (...) Na tobě se tiše plazil, / V podchrámní když [v] kryptě kazil / Tělo tvé, tam hmyz a červíček. / Nad místem kde odpočíváš, / V pokoji věčně dřímáš, / smutně svítí bledý měsíček (...)“.³⁴⁷

Karlštejn se měl stát dějištěm Máchova rozpracovaného a nikdy nedokončeného prozaického díla *Kat*, jež autor plánoval rozdělit do částí pojmenovaných podle významných středověkých hradů (jmenovitě známe *Křivoklad*, *Valdek*, *Vyšehrad*, *Karlův Týn*).³⁴⁸ Nakonec však byla dokončena a publikována pouze ucelená první část (1834), zatímco zbylé texty zůstaly pouze v konceptu. Ústřední děsuplná postava, inspirovaná tradičními pověstmi demonizujícími osobnost Václava IV., se v Máchově fantazii stává utajeným synem levobočka krále Václava III., jehož vraždou v Olomouci (1306) prý dynastie vymřela po meči jen zdánlivě. Svoji symbolickou roli plní v textech rovněž katův meč, který byl kdysi odznakem královského majestátu, ovšem v době jeho úpadku se proměnil v popravčí nástroj.³⁴⁹ *Kat*, který svojí odtržeností od společnosti i vnitřními rozpory připomíná otcovraha Viléma z básnické skladby *Máj* (1. vydání 1836), usiluje na pozadí dramatických událostí o převzetí vlády v zemi. Naději v návrat původního panovnického rodu na český trůn však nechává básník Mácha společně s popravou rozporuplného hrdiny zemřít. Exekuci nemanželského vnuka posledního Přemyslovce umisťuje tvůrce přímo na Karlštejn do časů obléhání hradu vojskem pražanů (1422). Nešťastný osud potomka slavného královského rodu reprezentuje v Máchově podání hluboký úpadek dědictví Přemyslovců.³⁵⁰ Král Václav IV. ani jeho alter ego, přemyslovský levoboček, nedokážou vrátit panovnické moci její důstojnost a tím také České království zachránit před zničujícími husitskými válkami. V negativním hodnocení bouří, které se po smrti lucemburského krále v zemi rozhořely, přejímá Karel Hynek Mácha obdobně jako naprostá většina vlasteneckých intelektuálů té doby interpretace, s nimiž se mohli setkat při četbě Hájkovy *Kroniky české* i Pelclových spisů.³⁵¹

³⁴⁷ KUBIŠTA 1822, s. 138–140.

³⁴⁸ Michal CHARYPAR, *Po smyslu Máchova Kata*, Česká literatura 3, 2010, s. 277–292 (dále CHARYPAR 2010), ČORNEJ 1986, s. 137–154.

³⁴⁹ CHARYPAR 2010, s. 283.

³⁵⁰ ČORNEJ 1986, s. 141.

³⁵¹ ČORNEJ 1986, s. 142–143, ČORNEJ 2003, s. 70, CHARYPAR 2010, s. 274, 288–290.

Nové pojmání husitství v české vlastenecké společnosti přinesla až historické dílo Františka Palackého (1798–1876).³⁵² Již z publikovaných prací i neveřejných zápisků a korespondence, které předcházely vydání třetího dílu jeho německy psaných *Geschichte von Böhmen III/1* (1845), který byl věnován období vlády Václava IV. (1378–1419), je zjevné dědictví osvěcenská vzdělanost, které autor ctil a dále rozvíjel. Na epoše oceňoval zejména její duchovní kořeny reprezentované učeností univerzitních mistrů, kteří se pohybovali v okruhu mistra Jana Husa, a odmítal řádění husitských hord i Žižkovu fanatičnost. Jakožto svědek působení slovanského romantismu, jazykového vlastenectví i metternichovských represí na straně jedné a opatrný obhájce bojů za svobodu na straně druhé nacházel v počátcích husitství základní rys dějin země spočívající ve střetávání českého a německého živlu, ve kterém Čechům náležela průkopnická úloha zastánců zbožnosti a mravních ideálů, na něž mohly navázat o sto let později evropské reformace.

Při líčení vlády Karla IV. ovšem pokračoval historik v Pelclově apologetickém pojetí, kterým reagoval na tradiční odsudky panovníkovy říšské politiky, které byly charakteristické pro tehdejší německou historiografii.³⁵³ Ve druhém svazku druhého dílu, který byl věnován létům 1306–1378, tak Palacký zdůrazňoval Karlovy snahy o stabilizaci říšské politiky korunované vydáním tzv. *Zlaté buly* (1456) a v duchu své slavnostní řeči u příležitosti korunovace Ferdinanda V. českým králem také císařovu nevšední vzdělanost a kulturní rozkvět, který jeho vláda Českému království přinesla. Karlštejn pokládá za stavitelský a malířský klenot ukrytý na nedobytném místě za účelem uložení nejcennějších a nejposvátnějších pokladů, kterými byly pro Čechy říšské korunovační klenoty, relikvie světců a korunní archiv.³⁵⁴ Hradní architekturu připisuje dílu Matyáše z Arrasu a ctí časové určení položení základního kamene stavby, které stanovil Václav Hájek z Libočan. Vyzdvihuje úřad karlštejnských purkrabí, kteří podle něj na základě přísahy panovníkovi i stavům strážili všechna zemská privilegia.

***

Projevy českých vlastenců se většinou přímému střetu s úředním aparátem a oficiální rakouskou ideologií vyhýbaly. S počátkem 40. let 19. století úsilí národních

---

³⁵² Srov. Petr ČORNEJ, *Ke genezi Palackého pojetí husitství*, in: *František Palacký 1798–1998*. Dějiny a dnešek, František Šmahel (ed.), Praha 1999, s. 127–137, zejm. s. 130, ŠTAIF 2009, s. 123–129, KOŘALKA 1998, s. 220–234.

³⁵³ Franz PALACKÝ, *Geschichte von Böhmen*, II/2, Prague 1842 (dále PALACKÝ 1842), s. 283–419, srov. ŠTAIF 2009, s. 117–118, FREY 1978, s. 94–98.

³⁵⁴ PALACKÝ 1842, zejm. s. 307–308.

aktivistů nabývalo na síle, což vedlo k postupnému překonávání kulturních deficitů české společnosti, které byly naznačeny v úvodu této kapitoly, i k upevnování nově definovaných složek kolektivní identity, jakými byl zejména jazykově určeným nacionalismus a okrajově také vědomí všeslovanské vzájemnosti, jež se začaly prosazovat jako paralela i konkurent tradičního zemského vlastenectví i rakouského státního patriotismu.³⁵⁵ Šíření národních myšlenek napomohlo zmírnění úředních represí, zlepšující se možnosti distribuce vlasteneckých periodik i spisovatelské umění jejich tvůrců. Vlastenecká agitace, která si dosud udržovala převážně kulturní charakter, postupně získávala politický náboj, čímž se přiblížila ke konfrontaci s tendencemi národně politického (všeněmeckého) sjednocování části českých Němců i se stávajícím státním režimem habsburské říše. Ten však měl být brzy otřesen vlnou občanských revolucí.

---

³⁵⁵ ŠTAIF 2005, s. 171–175.

4. „V zříceninách vlasti se pohřbili...“ Oslavy založení Karlštejna a svatodušní bouře 1848³⁵⁶

Čtyřsté jubileum založení pražského vysokého učení a hradu Karlštejna mělo být původně doprovázeno oslavami odkazu císaře Karla IV., ty však nakonec ve víru dramatických revolučních událostí téměř zapadly.³⁵⁷ O výroční akci představitelé univerzity debatovali společně již s osmiletým předstihem a roku 1841 byl pro účely přípravy výročí zvolen zvláštní výbor. Tématem jejich porad se stal velkorysý projekt přestavby Klementina a okolních budov v rozsáhlý univerzitní komplex.³⁵⁸ Po čase se však soustředili na realističtější cíle. A to na souborné vydání dějin pražské univerzity, na nichž na doporučení Františka Palackého začal pracovat Václav Vladivoj Tomek (1818–1905), a vybudování pomníku zakladateli „*alma mater*“, jehož návrhem byl pověřen drážďanský sochař Ernst Hähnel (1811–1891).

Březnový výbuch revoluce v hlavním městě monarchie a aktivizace politického života v českých zemích (petiční akce, formování národních gard),³⁵⁹ poznamenaly charakter vzpomínkové akce, kterou univerzitní studenti zorganizovali v den pětistého výročí založení pražské univerzity 7. dubna 1848.³⁶⁰ Karolinum bylo u této příležitosti ozdobeno chvojím, draperiemi a znaky zemských krajů, před jeho průčelím byla postavena provizorní socha císaře Karla IV. okrášlená prapory a zbraněmi. Po setmění se okna univerzitní budovy rozzářila světlem pochodní a svící a na nádvoří se rozhořela připravená hranice. Shromáždění studenti i další účastníci slavnosti poté hlasitým jásotem přivítali rektora, kterého doprovázeli někteří univerzitní pedagogové. Oficiální program zahájil kolem osmé hodiny sborový zpěv vlastenecké písně „*My čeští manové, vlasti obráncové*“³⁶¹ a studentské hymny „*Gaudeamus igitur*“, při které přítomné doprovodila vojenská kapela. Následovaly proslovy vybraných studentů v obou zemských jazycích.

---

³⁵⁶ Kapitola rozvíjí poznatky z jedné z kapitol mé diplomové práce. VENCLÍK 2006, s. 22–39, srov. VENCLÍK 2007, s. 21–23.

³⁵⁷ K otázce data položení základního kamene hradu Karlštejna, srov. pozn. č. 24.

³⁵⁸ Srov. Jan HAVRÁNEK, *Univerzita, její zřízení, správa a studentstvo*, in: Dějiny univerzity Karlovy, III. svazek 1802–1918, Praha 1997, František Kavka – Josef Petráň (eds.), s. 28–30, 89 (dále HAVRÁNEK 1997), Eduard BURGET, *Sláva Karlova*, Marginalia historica II., Praha 1998, s. 116–126 (dále BURGET 1998).

³⁵⁹ ŠTAIF 2005, s. 183–191.

³⁶⁰ Jan HAVRÁNEK, *Karolinum v revoluci 1848*, Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis 2, 1986, s. 55–56 (dále HAVRÁNEK 1986).

³⁶¹ Píseň *My čeští manové vlasti obráncové* (německy *Ruf der böhmischen Mannen*) je dílem hudebního skladatele, archiváře a poslance ústavodárného říšského sněmu Aloise Jelena (1801–1857). Kantáta byla

Po zvolání „*Pereant cylindry!*“ [Pryč s cylindry!] byly na hořící vatře upáleny symboly starého režimu: kastor [nízký cylindr], cop a fatmordy [špičatý límec, který nosili vrchnostenští úředníci nazývaní Francové].³⁶² Když plameny postupně pohlcovaly součásti oděvu i pletenec vlasů, jež se v té chvíli proměnily v atributy nenáviděného systému, spustila vojenská hudba smuteční pochod a ozbrojení studenti řinčeli do taktu šavlemi. Poté, co si studenti ohňový rituál ještě jednou zopakovali, vydali se seřazeni za symboly jednotlivých zemských krajů na pochodňový průvod ulicemi nočního města. Zástup prošel nejprve Kolowratovu třídu [dnešní ulice Na Příkopě] a Nové aleje [dnešní Národní třída], aby se na nábřeží vydal podél řeky až k Pražskému mostu, na kterém byla provolávána sláva jeho budovatelů. Dalším zastavením se pro ně stalo Staroměstské náměstí, kde byly hlasitě oslavovány národní gardy. Bojovné naladění mladých studentů se projevilo také při zpáteční cestě. Když průvod procházel Jezuitskou ulicí, ozvala se hesla hanící členy řádu Tovaryšstva Ježíšova a studenti překřtili název ulice jménem panovníka, jehož odkaz se toho večera stal podnětem k jejich demonstraci.³⁶³

V následujících týdnech se situace v Praze značně vyhrotila. K rozporům mezi českým a německým etnikem žijícím v českých zemích přispěly volby do frankfurtského sněmu, které byly českými voliči zcela ignorovány. Koncepce federalizované konstituční monarchie, v níž by byla zachována ústavní rovnost práv mezi občany i mezi jednotlivými národy, se zde střetávala s představou začlenit ty země habsburské monarchie, které dosud náležely k německému spolku, do sjednoceného Německa. Reakcí na velkoněmecké hnutí se stal slovanský sjezd, jenž byl projevem prvně zmíněného pojetí, ovšem mnozí jeho účastníci jej chápali jako demonstraci všeslovanství či nacionalismu jednotlivých národů. Rakouský velící generál v Praze, kníže Alfréd Windischgrätz, byl připraven proti případnému povstání okamžitě zasáhnout.³⁶⁴

Vývoj v Praze mezitím zcela zastínil jubileum založení hradu Karlštejna, jehož oslavy zůstaly díky tomu jen událostí regionálního významu. Průvodce hradem sepsaný o patnáct let později uvádí, že „mnozí hosté z okolí této slavnosti velkou

---

složena roku 1844 na oslavu příjezdu nového zemského místodržícího arcivévodě Štěpána do hlavního města království. Srov. ČORNEJOVÁ – RAK – VLNAS 2010, s. 210.

³⁶² Srov. Mirjam MORAVCOVÁ, *Národní oděv roku 1848. Ke vzniku národně politického symbolu*, Praha 1986, s. 23, pozn. č. 2 (dále MORAVCOVÁ 1986).

³⁶³ K názvům ulic jakožto specifickým projevům proměn kolektivní paměti, srov Dieter BERING – Klaus GROBSTEINBECK, *Die ideologische Dimension der Kölner Straßennamen von 1870 bis 1945*, in: *Die Besetzung des öffentlichen Raumes. Politische Plätze, Denkmäler und Straßennamen im europäischen Vergleich*, Rudolf Jaworski – Peter Stachel (Hrsg.), Berlin 2007, s. 311–335.

³⁶⁴ ŠTAIF 2005, s. 214–268.

*pobožností se zúčastnili, ale tehdejší výjevy politické v hlavním městě Praze nepřipustily tomu, aby se více hostí pražských tam též objevilo“.*³⁶⁵ Ačkoli se ve vzpomínkách účastníka a dokonce jednoho z hlavních aktérů slavnosti, týnského faráře Jana Karla Škody, dočteme, že „*dav lidstva byl nepřehledný*“, soudě podle návštěvní knihy hradu se však jedná o velmi nadnesené tvrzení.³⁶⁶ Jak Škoda dále uvádí: „*...ale snad pětkrát tolik by se ho sešlo, kdyby rozepsané na ten právě den v Zdicích volby pro národní sněm do toho nebyly vkročily*“.³⁶⁷ Konání voleb do českého ústavodárného sněmu se v českých zemích následkem zmatků spojených se svatodušními bouřemi totiž prodloužilo až do druhé poloviny června a po potlačení povstání, kdy se rakouská vláda soustředila na svolání rakouského ústavodárného sněmu, bylo zasedání zemského orgánu definitivně odvoláno.³⁶⁸

Průběh oslav založení Karlštejna měl charakter tradičních katolických slavností pod širým nebem spojenými s procesím, společnými modlitbami na jednotlivých zastaveních a velkou bohoslužbou v závěru celé akce.³⁶⁹ Přítomnost členů národní gardy a pronesené proslovy a kázání, jež reagovaly na aktuální společenské události, dokládají revoluční aspekt slavností.³⁷⁰

Oslavy byly zahájeny již v předvečer výročí, kdy se rozezněly zvony nejen z Karlštejna, ale také z okolních kostelů sv. Palmatia v Budňanech a sv. Stanislava z Mořiny, nejbližší vesnice nacházející se na staré karlštejnské cestě ku Praze.³⁷¹ Všechna okna na hradě a v podhradí byla rozsvícena, což večeru dodávalo pohádkovou atmosféru. Okolo desáté hodiny se v Budňanech shromáždili členové místní národní gardy, do níž se zapojili také studenti a za doprovodu hudby začali zpívat české vlastenecké písně. Poté společně vystoupali na Karlštejn. Jejich pochod byl doprovázen ranami z hmoždířů

---

³⁶⁵ [autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným. Věrný průvodce jeho navštěvovatelům*, Praha 1863, s. 27.

³⁶⁶ Depozitář Státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání navštěvovatel Karlštejnu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno.

³⁶⁷ Jan Karel ŠKODA, *Hlas z Karloteyna. Řeč při 500. památce založení Karloteyna, dne 12. června 1848*, Praha 1848, s. 7 (dále ŠKODA 1848).

³⁶⁸ Jan HEIDLER, *Český sněm ústavodárný roku 1848*, Český časopis historický 13, 1907, s. 53–59.

³⁶⁹ O vlivu barokní zbožnosti na národní slavnosti, srov. Vít VLNAS, *Barokní bůh v národě husitů*, in: *Sacrum et profanum*, Marta Ottlová – Milan Pospíšil (eds), Praha 1998, s. 129–136, o vztahu mezi náboženstvím a tzv. protonárodním či národním hnutím, srov. Eric J. HOBSBAWM, *Národy a nacionalismus od roku 1780, Program, mýtus, realita*, Praha 2000, s. 66–71, zejm. s. 70 (dále HOBSBAWM 2000), Kristina Kaiserová – Martin Veselý (ed.), *Národ místo boha v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem 2006.

³⁷⁰ O ohlasu revolučních událostí na českém a moravském venkově, srov. ŠTAIF 2005, s. 209–212.

³⁷¹ ŠKODA 1848, s. 7.

a bengálskými ohni, které vystřelovaly z hradních oken a osvětlovaly ztemnělou oblohu nad nimi. Poslední účastníci nočního hemžení opustili prostory Karlštejna okolo půlnoci.

Druhého dne se po deváté hodině ranní vydaly z okolních vsí pod vedením duchovních jednotlivé průvody účastníků slavnosti, které se setkaly u kříže stojícího před hradní branou.³⁷² Slova společné modlitby předříkával sám karlštejnský děkan Julius Körner. Návštěvníky toho dne vítaly u hradních vstupů slavobrány s českými nápisy. U první brány bylo psáno: „*Vítejte nám vděčné dítky vlasti*“ a u druhé stálo: „Hrad dnes v slasti tone.“ Na nádvoří poté účastníci vyslechli zpěv básně Václava J. Picka *Ples Čechů na Karlštejně*, kterou autor složil přímo k příležitosti jubilea.³⁷³ V závěru mimořádného dne celebroid Julius Körner společně s duchovními správci z Dobřichovic, sv. Jana pod Skalou, Budňan, Litně, Loděnic, Berouna a Prahy v kapli sv. Mikuláše na hradě zpívanou mši. Po úvodních modlitbách tu zazněla píseň *Co se zbožné lidu pění* a oslavné kázání u příležitosti významné události pronesl kaplan pražského chrámu Panny Marie před Týnem Jan Karel Škoda. V průběhu bohoslužby byla rovněž pod taktovkou budňanského učitele Julia Bořického předvedena Vitáskova mše a Mozartovo ofertorium. Akce dala podnět k plánům duchovenstva, zástupců okolních obcí a karlštejnských úředníků na vybudování nemocnice v Budňanech, jež se měla v úctě k zakladateli hradu i soudobému panovníkovi nazývat Karlo-Ferdinandova. Tato představa se však své realizace nikdy nedočkala.

Ještě téhož roku knižně vydané kázání Jana Karla Škody, jež bylo proneseno v úvodu závěrečné bohoslužby na Karlštejně, přirovnávalo akt položení základního kamene hradu k mimořádným lidským úspěchům a hrdinským činům posvěceným boží přízní, které jsou líčeny v biblickém textu i legendách. „*Jedna taková velebná doba přišla i nám dnes – konámeť památku toho pro zem českou velevýznamného svatodušního úterku, v němž před pětistý lety císař Karel s neobyčejnou velkou slávou hrad tento zakládal. A když na onen den vzpomenu, tu se mezi vznešenými obrazy majestátní minulosti duch můj ztrácí; tu jakobych viděl ten nádherný zástup z blízka i z daleka příšlých bohatýrů a velmožů, jež Karel k tomu obřadu jako za svědky byl sezval; ty zástupy po svém panovníku roztoužených Pražanů; tu pestrou směsici venkovanů; to množství pilných dělníků: a když tu velebný Arnošt [arcibiskup Arnošt z Pardubic] s mnohým duchovenstvem*

³⁷² ŠKODA 1848, s. 7, srov. BARTŮNĚK 1948, s. 123–124 (autor však uvádí chybné datum slavnosti 18. 5. 1848)

³⁷³ Václav J. PICEK, *Ples Čechů na Karlštejně dne 12. června 1848 na památku založení téhož hradu císařem a králem Karlem IV. léta Páně 1848*, in: *Různé projevy příležitostné z let 1846–1880*, (místo a datum vydání neuvedeno), srov. ŠKODA 1848, s. 7, BARTŮNĚK 1948, s. 188.

posvátný obřad vykonával, a jakoby byli v síních Hospodinových, kořilo se všechno, a duchové strážní země české prozpěvovali: «Plesej Izraeli! Raduj se a vesel se ze všeho srdce země česká! Opět přidán krásný kvítek do nevadnoucího věnce slávy tvé!»³⁷⁴ – a umlknouce poslouchalo ptactvo, jen tichounce šeptala řeka, s udivením a s žehnáním sem krajové čeští přihlíželi – ó Vaše sláva včerejší i dnešní není ani slabounkým stínem slávy tehdejší; onu dobu musíme přičísti mezi doby šťastné Čechie nejslavnější; a dost zběžné na ni vzpomnutí provždy slasti naplňovalo, a posud naplňuje, každou duši českou.³⁷⁵

Duchovní dále ve své řeči rozlišil poslání hradu Karlštejna, které oslovuje každého zájemce a význam, jež je určen „příchozímu Čechu zvlášť“.³⁷⁶ Jako příklad všemu lidstvu jsou určeny Karlovy zakladatelské činy, jež jsou podle Škody plodem panovníkovy lásky k lidu jeho země, díky níž nebyl jeho odkaz nikdy zapomenut.

Při popisu místa, které bylo pro vybudování hradu vybráno, autor využívá tradičního symbolického protikladu pouště (nehostinného lesa, vody, chaosu) a božího či lidského díla (řádu).³⁷⁷ „...kolkolem černý hustý les; sem tam jako by nedbale pohozené kusy skal; a když hučela rozvodněná Berounka, větrové zmítaly stromy dávnověkými, a mísilo se do toho řvaní hladových dravců – ó tu pronikal mráz kosti i nejsrdnatějšího; nikdo by si byl nepomyslel, že v takové poušti nádherné sídlo, kdy bude státi“.³⁷⁸ Dále je tradičně zdůrazňována Karlova zbožnost, jež dodala hradu v celé jeho historii boží ochrany, pomocí níž byl uchován až do současnosti.

Současný stav Karlštejna je však podle Škody ve srovnání s jeho dávnou slávou spíše důvodem ke smutku. „Krásu jeho setřel čas prstem ukrutným; co tu bylo vzácného, do Norimberka, do Prahy, do Vídně, odvezeno, nepřítel vztáhl ruku na všechny žádostivé věci jeho. Nevládí kulichové bydlí nyní v hořejších patrech; po dvořích porůznu rostoucí travou si vítr pohrává, jelikož samotné sedí místo, jindy plné lidu;³⁷⁹ a když vidíš tyto mechem porostlé zdi; nevzhlednými prkny zabeďněná okna, chudobu a prázdnot v síních

---

³⁷⁴ Srov. „Zaplesej, sijónská dcero, zahlahol Izraeli! Raduj se a jásej z celého srdce, dcero Jeruzalémská!“ Sof 3, 14, Bible. Ekumenický překlad, Praha 1990.

³⁷⁵ ŠKODA Praha 1848, s. 6–7.

³⁷⁶ ŠKODA 1848, s. 7.

³⁷⁷ Srov. „Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi. Země byla pustá a prázdna a nad propastnou tůňí byla tma. A nad vodami vznášel se duch Boží.“ Gen 1, 1-3, Bible. Ekumenický překlad, Praha 1990.

³⁷⁸ ŠKODA 1848, s. 8–9.

³⁷⁹ Srov. „Jak samotno sedí město, které mělo tolik lidu!“ Jer 1,1, Bible. Ekumenický překlad, Praha 1990.

*ondy královských – i nevzkrade liž se ti z oka trpká slza; zdaž nezaběduješ s Jeremiášem: «ach to není ten hrad, který slul radostí veškeré zem».*³⁸⁰

K českému návštěvníku Karlštejn a jeho zbožný fundátor podle kazatelových slov nepromlouvají pouze výzvou ke křesťanské lásce, ale jsou pro něj naléhavým povzbuzením k úsilí o zvelebení jeho vlasti. „*Podporuj vznikající v ní ústavy, byť sám jsi z nich žádného užitku neměl; s tím je podporuj vědomím, že vděčný potomek, žna, kde tys byl zasel, nábožnou modlitbou vzpomene na tebe. Pomáhej, aby spisy osvětlu rozhojňující se mezi krajany tvé dostaly.*“³⁸¹ Jan Karel Škoda byl v tomto ohledu sám dobrým příkladem, neboť se angažoval v několika českých vlasteneckých a učených společnostech a podílel se také na rozšiřování české literatury.³⁸² Patřil k přispívajícím členům Společnosti Muzea království českého, Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách a byl také předsedou Spolku přátel k zvelebení kostelní hudby. Kromě kněžské činnosti působil rovněž jako učitel náboženství na české hlavní škole na Novém Městě pražském a jako profesor české katechetiky na bohoslovecké fakultě a věnoval se také zakládání venkovských knihoven.

Katolický duchovní připomínal statečnost našich předků na příkladu hradní posádky, která Karlštejn hájila před obléháním a důkaz její obětavosti spatřoval také ve zmínce o znehodnocení některých zde uschovaných zlatých relikviářů i jiných vzácných předmětů. „*Tak hájili vlast karlštejnští. «Uzavřeli [se] jednomyslně, raději v zříceninách vlasti se pohřbíti, nežli ji opustili. Rychle kována nová zbraň, z nedostatku ze stříbra a ze zlata rozlitych soch a nádob obecních i soukromých, v nouzi této ochotně poskytnutých».*“³⁸³ Na jiném místě textu se dozvídáme, že ozbrojenci, kteří od května do listopadu roku 1422 ohrožovali bezpečí hradu, byli husité (konkrétně vojsko pražanů a litevského knížete Zikmunda Korybutoviče) a vzorem hrdinství katolická posádka v čele s karlštejnským purkrabím Zdeslavem Tluksou z Buřenic.³⁸⁴

Stejného nasazení a obětí, jaké prokázali obránci hradu, vyžadovala podle Škodových slov od obyvatel české země také pohnutá doba roku 1848. Panovníkova nová

---

³⁸⁰ Srov. „*Tleskají nad Tebou rukama všichni, kdo jdou kolem, syknou a potřesou hlavou nad jeruzalémskou dcerou. «Toto je město, o němž se říkalo: Místo dokonalé krásy k potěše celé země».*“ Jer 2,15, Bible. *Ekumenický překlad*, Praha 1990.

³⁸¹ ŠKODA 1848, s. 23.

³⁸² Škoda se podílel také na organizaci školní knihovny v Budňanech, srov. Jan THON, *Knihovnici a knihomilové*, Praha 1947, s. 9–10.

³⁸³ ŠKODA 1848, s. 23.

³⁸⁴ ŠKODA 1848, s. 9, srov. Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek V. (1402–1437), Praha – Litomyšl 2000, s. 317–318, František ŠMAHEL, *Každodennost na Karlštejně během husitské revoluce*, in: *Mezi středověkem a renesancí*, František Šmahel (ed.), Praha 2002, s. 382–387.

politika umožňovala po dlouhém období krize, které začalo bitvou na Bílé hoře, rozkvět národního života a Češi by neměli váhat se svým zapojením do vlasteneckých aktivit. „*Tyto ohavné časy však již uplynuly: nových velikých a utěšených věcí očekávejte nyní od budoucnosti: dobrý král Ferdinand dalt' svobody všem národům svým! Těžké okovy libovlády dosavadní jsou tímto slovem královským rozdrčeny; národové jsou pozdviženi k svému panovníku, který z dosavadní své výše k nim sestoupil; navráceno jim, čím po tolik časů podvodné a bezcitné představenstvo je týralo; nový, krásný život s rokem tímto započíná.*“³⁸⁵ Císař Ferdinand I. v autorových očích neztratil nic ze svého majestátu ani dobré pověsti, neboť viníkem všech nešvarů předbřeznových časů byl kancléř Metternich a státní aparát, jehož atributy studenti nechali 7. dubna 1848 shořet na velikém ohni na nádvoří Karolina. Jedná se o tradiční schéma vnímající panovníka jako moudrého a spravedlivého vladaře a obránce obyvatel země, která strádá proradnou činností jeho rádců. Vlivu těchto osob se prý Karel IV. dokázal vyvarovat. „*Jako starostlivý otec o své děti, tak staral se Karel o lid svůj. Nečekal až mu stranní a lhaví ouřadové o potřebách lidu zpráv podají.*“³⁸⁶

Očekávání změn a naděje vkládané do svolání zemského sněmu, jehož zástupci byli voleni také v červnových dnech roku 1848, se odráží i v závěrečné části kázání – prosbách Hospodinu. „*Odplat' Karlovi – vždyť víš kolika tisících srdcích se tato prosba ozývá – odplat' věčnými dobrými věcmi všem dobrodincům vlasti naší! Necht' spadnou z očí šupiny nepřátelům národa našeho, aby poznali zaslepenost a zlovolnost svoji! Osvět' těch, kteří v čase krátkém zemské záležitosti na sněmu požádati budou, ať v duchu Tvého Karla si počínají, po staletích ať jako jeho i je vděčné potomstvo velebí!*“³⁸⁷

Jan Karel Škoda do původního textu kázání před jeho vydáním tiskem doplňoval, o čemž svědčí úryvek, jež reflektuje události, které se odehrály až na počátku července téhož roku. „*Zdaž kdo a mnozí li v letošních svatodušních dnech tuto sv. povinnost v Praze a v Čechách plnili, jest z veřejných listů dosti známo; nicméně i to, že jistí lidé – sedmašedesátníci v městech i po venku [jim v tom chtěli bránit, pozn. D. V.] – oni ani prosbami neb slzami jedněch, ani překážkami a těžkostmi ze strany druhých v sv. této povinnosti zbraňovati si nedaje.*“³⁸⁸ Ozbrojené srážky s Windischgrätzovým vojskem, které město od 12. června 1848 zasáhly, považoval týnský kaplan za bohem posvěcený boj

---

³⁸⁵ ŠKODA 1848, s. 26.

³⁸⁶ ŠKODA 1848, s. 19.

³⁸⁷ ŠKODA 1848, s. 29.

³⁸⁸ ŠKODA 1848, s. 23.

za ochranu získaných svobod. Velící generál vyhlásil den po přijetí kapitulace nad městem 18. června výjimečný stav, který někteří měšťané přivítali jako záruku klidu a pořádku i jako prostředek ochrany soukromého majetku. S přáním, aby se tato vyhláška zatím raději neodvolávala, se do sídla vojenského velitelství vydala 7. července deputace šedesát sedm zástupců podobně smýšlejících vrstev pražské společnosti v čele se starostou Václavem Wankou. Svým projevem loajality vůči Windischgrätzovi si vysloužili od části české veřejnosti sympatizující s povstáním odsouzení a pod označením „sedmašedesátníci“ je později zostuzovala česká publicistika, karikatury i lidové popěvky.³⁸⁹

Pozoruhodnou směsí biblických odkazů je prosycený výjev ze Škodova kázání popisující Karla IV., jak hledí společně se svými dvěma syny na Prahu. „*Když se Karel roku 1377 z hradu na Prahu díval a jeho synové Václav a Sigmund, vedle něho stáli, dal se do pláče. Když se poděšení šlechticové tázali, proč pláče: odpověděl, že mu předpověděno, z jeho synů jeden, že tomuto kvetoucímu městu na zkázu bude, a doložil: «Kdybych věděl, který to jest, svou vlastní rukou bych jej Bohu obětoval».*“³⁹⁰ Obraz vladaře pozorujícího město je oblíbeným námětem mnoha děl určených k oslavě panovníků. Škoda se v tomto líčení nechal inspirovat kronikou Václava Hájka z Libočan.³⁹¹

Báseň *Ples Čechů na Karlštejně*, jež byla při oslavách zpívána, složil autor velmi oblíbených, ovšem pozdějšími literárními vědci nepříliš kladně hodnocených národních popěvků, Václav Jaromír Pícek.³⁹² V autorově pozůstalosti se nachází celkem sedm textů věnovaných Karlštejnu a císaři Karlu IV.,³⁹³ nicméně v průběhu svatodušních oslav byla s největší pravděpodobností zpívána nejkratší z nich (*Pro karlštejnskou slavnost*), neboť

³⁸⁹ ŠTAIF 2005, s. 267, srov. *Letáky z roku 1848*, Miloslav Novotný (ed.), Praha 1948, s. 270–271.

³⁹⁰ ŠKODA 1848, s. 22.

³⁹¹ „*Těhož také roku dne jednoho císař procházel se po paláci hradu svatého Václava a synové jeho Václav a Sigmund za ním. A přistoupiv v oknu, hleděl na města Pražská a z toho velmi srdečně plakal. To vidouce dvořané jeho, tomu se velmi divili, však žádný na příčinu pláče nesměl se otázati, až hejtman dvorský přistoupiv, řekl jemu «Milostivý pane! Proč ráčíte plakat?» Kterýž odpověděl «Jest mi oznámeno od Pána Boha mého, že tito synové moji nepřátelé budou této České země a jeden z nich zkaží město toto. Bych mohl znáti a věděti, který jest ten, chtěl bych jemu sám svou rukou hlavu stíti (...)*“ HÁJEK 2014, s. 818–819.

³⁹² Srov. Jiří FIALA, *Václav Jaromír Pícek. Typ předbřeznového lyrika*, Olomouc 1988, s. 11–12.

³⁹³ Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Václav J. PÍCEK, *Báseň z let 1840 – 1846* (neustránkováno), *Zpěv na Karlovu Tejně*, (6. července 1846); Červený notýsek lemovaný motivem zlatého břechťanu (neustránkováno), *V pětistileté památce založení jeho císařem a králem Karlem IV.* (21. února 1848); Zelený notýsek, *Karlovi, večer* (22. – 23. února 1848), *Proslov v divadle večer o slavnosti jub. Karl.*, (1. března 1848), *Pro karlštejnskou slavnost* (25. – 26. května 1848); Černý notýsek s ozdobou zlaté lyry (s. 40–42, s. 70–71), *Pro děkana Praskoleského. Hlasy plesu 500 leté památné slavnosti dostavení hradu Karlova Týna, založení tamtéž kapituly kolegiální a vysvěcení chrámu Páně ke cti Bohorodičky Marie Panny* (15. srpna 1857), *Chvalozpěv na kap. děkana Hrona na Karl. Týně* (20. – 25. května 1863), srov. ŠKODA 1848, s. 7, srov. BARTŮNEK 1948, s. 188.

je datována těsně před termínem oslav 25. a 26. května 1848. „*V prachu se koříme / Tobě, králi králů, / s anděly Tě ctím / tvorstvo pěje chválu. / Zpívá otci zbožný chrám/ jenž dal otce vlasti nám: / haleluja, oslava / ve dědictví Václava.*“³⁹⁴

Nevalnou úroveň uvedených veršů si zřejmě uvědomoval i sám autor, jelikož v témže roce byla tiskem pod stejným názvem vydána jiná jeho báseň, kterou si do červeného zápisníku zaznamenal 21. února 1848 pod názvem *V pětistileté památce založení jeho císařem a králem Karlem IV.*³⁹⁵ Jejím ústředním motivem je všeobecné veselí, které zde údajně na počátku panování Karla IV., v čase „*co dal první kámen král*“, zavládlo. Optimismem je naplněna rovněž myšlenka, podle níž Karlštejn, který přežil půltisíciletí, přetrvá díky obětavé obraně českého národa i další staletí. „*Čase – ode hradu dál! / Anděl vlasti by tam stál! / Národ tam své srdce kreje, / do hradeb ran krev svou leje; / Proto sláva, hrade náš, / Ty tisíc jar přetrváš!*“

Nejstarší doložitelnou báseň o Karlštejně nadepsanou *Zpěv na Karlovu Tejně* však Pícek vytvořil již 6. července 1846 a následujícího roku ji ve zkrácené podobě a s pozměněným názvem *Zpěv na Karlštejně* publikoval také v *Květech*.³⁹⁶ Její původní znění se objevilo až v jeho sebraných spisech.³⁹⁷ V obou verzích se objevuje slovní spojení „*od hradu dále*“, které bývá tradičně uváděno v souvislosti se strážci hradu, karlštejnskými many.³⁹⁸ Václav J. Pícek tímto refrémem v textu otištěném ve sbírce zakončuje každou ze čtyř slok. Výraz však nekládá do úst karlštejnským manům, ale v přeneseném slova smyslu celému českému národu. „*Chraň náš hrad – tu českou zemi / S nebeskými pluky všemi / Odvrát' od něj trudu nával / Čech by věčně provolával: / Od hradu dále!*“³⁹⁹ Symbolika pevnosti je zde rozšířena na českou zemi a za vůdce nebeských vojenských sborů chránících osud vlasti, je označen císař Karel IV., jenž je v básni přímo osločován. Tuto velitelskou pozici však v české národní mytologii tradičně zastával svatý Václav.⁴⁰⁰

³⁹⁴ Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Václav J. Pícek, zelený notýsek, nestránkováno, Pro karlštejnskou slavnost, 25. a 26. května 1848.

³⁹⁵ Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Václav J. Pícek, červený notýsek lemovaný motivem zlatého břechťanu, nestránkováno, V pětistileté památce založení jeho císařem a králem Karlem IV., 21. 2. 1848, srov. Václav J. PÍCEK, *Ples Čechů na Karlštejně dne 12. června 1848 na památku založení téhož hradu císařem a králem Karlem IV. léta Páně 1348*, in: *Různé projevy příležitostné z let 1846 - 1880*, místo a datum vydání neuvedeno.

³⁹⁶ *Květy* 31, 1847, s. 1.

³⁹⁷ Václav J. PÍCEK, *Zpěv Čechů na Karlovu Týně*, in: *Co básní*, sv. III., Praha 1852, s. 60–61 (dále PÍCEK 1852).

³⁹⁸ PÍCEK 1852, s. 60–61.

³⁹⁹ PÍCEK 1852, s. 60–61

⁴⁰⁰ Srov. Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998, s. 14–48 (dále MACURA 1998).

Je vhodné poznamenat, že v německé náboženské písni „*Eine feste Burg ist unser Gott*“ Martin Luther připodobňuje boha k nedobytnému hradu, který je pro křesťana nejpevnější obranou proti ďábelským silám zla.⁴⁰¹ Zpěv této písně se stal v 19. století součástí německých národních slavností a nelze vyloučit, že její slova mohla být pro Václava J. Picka také inspirací.⁴⁰²

Ve stejný den, kdy účastníky setkání na Karlštejně povznášelo vlastenecké kázání pátera Jana Karla Škody nebo zpěv veršů Václava J. Picka, propukly v ulicích Prahy násilné střety mezi radikálními účastníky slovanského sjezdu a rakouskou armádou generála Windischgrätze.⁴⁰³ Ozvěny svatodušních bouří brzy dolehly také na nedaleký středověký hrad. Když byl po porážce povstání nad Prahou a jejím okolím vyhlášen výjimečný stav, doputovali na Karlštejn také dva studenti, kteří podobně jako mnozí další (včetně Josefa V. Friče) během pouličních bojů uprchli z města. „*Bernard Kuh studující z Prahy za časů vyhnanství 18. 6. 1848. Anton Hoborsky student z Pragi pod czas svego vygnanie z tego miesta roku p. 1848 dnia 18. czerwca* [Anton Hoborsky student z Prahy v čase svého vyhnání z téhož města léta páně 1848 dne 18. června]“.⁴⁰⁴

Další dva návštěvníci Karlštejna zapsali v létě roku 1848 do zde uložených pamětních knih dokonce krátké básně, ve kterých se symbol nedobytného středověkého hradu proměnil ve výzvu k obraně svobody národa. „*Nejpevnější mezi hrady / Vyroubený Čechům pro poklady / Karlem otcem v časech dávných / Aby potomkové dědů slavných / Jako tvoje nedobytné skály / Pevně proti nepříteli stály / Jenžto pravý poklad národu / Vyrvat hrozí svobodu / Danou v Březnu Ferdinandem Králem. Josef Uhlíř.*“⁴⁰⁵ Autorem druhé básně byl student práv Vincenc Vávra (1824–1877), který zde však uvedl svůj vlastenecký pseudonym Slavomil a zdůraznil své členství ve Svornosti, jedné ze složek

⁴⁰¹ Martin LUTHER, *Geistliche Lieder*, Leipzig (rok vydání neuveden), s. 40.

⁴⁰² Lutherův text je pro některé moderní protestantské národy důležitým prostředkem vyjádření kolektivní identity. V říjnu 1940 krátce před sovětským útokem na Finsko doprovázely delegaci politiků směřujících do Moskvy po celé délce železniční trati až po hranici státu zástupy lidí zpívající sborově národní hymnu a píseň *Bůh je můj hrad*. Srov. Karel DURMAN, *Popely ještě žhavé. Válka a nukleární mír 1938–1991, díl I.*, Praha 2004, s. 49, George L. MOSSE, *The Nationalization of the Masses. Political Symbolism & Mass Movements in Germany from Napoleonic wars through the Third Reich*, New York, 2001, s. 79 (dále MOSSE 2002), o Karlštejnu jakožto symbolu věrnosti a statečnosti karlštejnských mužů srov. NOVOTNÁ 2012, s. 51–52, 67–68.

⁴⁰³ 12. června 1848 bylo pondělí, zatímco položení základního kamene Karlštejna padlo podle tradičního podání, z něhož také ve slavnostním kázání čerpal Jan Karel Škoda, na svatodušní úterý 10. června 1848. Názvem svého článku z roku 2007 jsem parafrázoval údajné datum založení stavby nikoli počátek svatodušních bouří. Srov. ŠKODA 1848, s. 6, ŠTAIF s. 259, VENCLÍK 2007, s. 21.

⁴⁰⁴ Depozitář státního hradu Karlštejn, Kniha zaznamenání návštěvovatel Karšteinu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno, srov. ŠTAIF 2005, s. 263.

⁴⁰⁵ Depozitář státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání návštěvovatel Karšteinu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno, Josef Uhlíř 8. 8. 1848.

národních gard, jejíž zástupci se při svatodušních bouřích účastnili střetů s Windischgrätzovým vojskem.⁴⁰⁶ Hrad Karlštejn však Vávra navštívil v době, kdy byl sbor již více než dva měsíce oficiálně rozpuštěný (17. června 1848) a někteří jeho členové pozatýkáni. 7. září 1848 jej sem doprovázely tři dámy či dívky a středoškolský učitel Kristián Stefan (1819–1892), který do návštěvních knih kromě své identifikace se Svorností neopomněl uvést, že je redaktorem časopisu Včela, mimo jiné periodika, v němž o několik dní později Vincenc Vávra báseň věnovanou Karlštejnu pod pseudonymem Lidumil otiskl.⁴⁰⁷ Ostrá formulace umísťující českou královskou korunu, která byla podle tradice uchovávána právě na Karlštejně, na smetiště dějin, svědčí o radikalitě autorova politického smýšlení, jež by se však u většiny české společnosti tehdy nesetkalo s pochopením. „*Hrade původcem svým postavený / a v dějinách země zvelebený/ty jsi druhdy v lůně svém ukryval / vlasti naší drahé klenoty/dokud šperk královský cenu míval/v bludné mysli lidské slepoty/teď však bez ceny to hamparádí [harampádí] / země klenotem je svoboda, / a tu Čech si vryje v prsa svá / tam ji brání, nedá si ji bráti.*“⁴⁰⁸

Revoluční výbuch ovlivnil také plánovanou oslavu univerzitního jubilea.⁴⁰⁹ Po delší pauze se akademický senát opět sešel až 12. července. Předseda přípravného výboru zde podal návrh, aby byl slavnostní projev u příležitosti odhalení pomníku Karlu IV. pronesen v češtině. Většina zasedajících s odkazem na skutečnost, že v českém jazyce podle původních záměrů má zaznít slavnostní kantáta, obhajovala němčinu, ovšem nakonec dokázali přívrženci češtiny svůj záměr prosadit. Koncem léta došlo k prvnímu přesunutí oslav na závěr října, nicméně již 15. října se v Pražských novinách objevil článek o jejich dalším odložení. Hähnelova socha Karla IV. zůstala na nábřeží vedle kamenného

---

⁴⁰⁶ Depozitář státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání navštěvovatel Karšteinu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno, Slavomír Vávra 7. 9. 1848. Vincenc Vávra-Haštalským byl během svatodušních bouří zatčen a vyslýchán jen krátce, nicméně následujícího roku byla při vyšetřování příprav květnového povstání odhalena jeho dřívější spolupráce s radikálními revolucionáři, kvůli níž byl následně odsouzen k dlouholetému vězení, z kterého jej v roce 1854 vysvobodila amnestie. Srov. František ROUBÍK, *Český rok 1848*, Praha 1948, s. 93–94, 311–314, Karel SLAVÍČEK, *Tajná politická společnost Český repeal v roce 1848*, Praha 1947, s. 20, ŠTAIF 2005, s. 172, 203–204, 257, 289, 265, 388.

⁴⁰⁷ LIDUMIL [Vincenc Vávra-Haštalský], *Na Karlův Týn*, Včela 74, 1848, s. 1. Vincenc Vávra-Haštalský byl v letech 1847–1849 přispěvatelem několika vlasteneckých novin a časopisů (Pražský večerní list, Česká včela, Květy, Lípa slovanská) a autorem později publikovaných vzpomínek *Zápisky starého osmačtyřicátníka*. Srov. Vincenc VÁVRA-HAŠTALSKÝ, *Zápisky starého osmačtyřicátníka*, Jaroslav Schiebl (ed.), Kutná Hora 1889, ŠTAIF 2005, s. 289, Mirjam MORAVCOVÁ, *Sociální složení členů pražského sboru „Svornost“ v roce 1848*, Český lid 68, 1981, s. 36.

⁴⁰⁸ Depozitář státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání navštěvovatel Karšteinu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno, Slavomír Vávra 7. 9. 1848.

⁴⁰⁹ BURGET 1998, s. 127.

mostu, kam byla počátkem října instalována, skrytá za bedněním a závěsy. Její zahalení však strhala prudká podzimní vichřice, a tak akademický senát 17. listopadu rozhodl o odstranění celé ohrady. Vše proběhlo tiše a nenápadně, bez účasti veřejnosti, která se dlouhodobě připravované oslavy pětistého jubilea nikdy nedočkala.

Bronzová socha císaře stojí na novogotickém podstavci doplněném čtyřmi ženskými alegoriemi jednotlivých fakult pražského vysokého učení a stejným počtem mužských postav. Ernst Hähnel umístil do rohů podstavce sochy Karlových významných současníků: arcibiskupa Arnošta z Pardubic, jeho nástupce Jana Očka z Vlašimi, stavitele Matyáše z Arrasu a představitel zemské šlechty Beneše z Vartemberka.⁴¹⁰ Idealizovaná tvář Karla IV., který třímá v pravé ruce zakládající listinu pražského vysokého učení, neprozrazuje ani v nejmenším skutečnou panovníkovu podobu. Mohutná císařova postava je oblečena v drahocenném oděvu, u pasu má zavěšený meč a jeho hlavu zdobí stylizovaná koruna. Tvůrce zde chtěl zdůraznit ideál středověkého panovnického majestátu i Karlův klíčový zakladatelský čin. Symboliku revolučního roku 1848 či dramatických událostí, během kterých byla tato socha dodnes vévodící nejstaršímu z pražských mostů odhalena, bychom na pomníku hledali marně.⁴¹¹

---

⁴¹⁰ U poslední z uvedených soch se přikláním k dříve publikovanému názoru Karla Stehlíka, který rytíře v brnění ztotožňuje s nejvyšším komořím Benešem z Vartemberka. Identifikace s proboštem litoměřické kapituly Vilémem Zajícem z Hazmburka, kterou uvádí Eduard Burget, je podle mého názoru problematická. Srov. Karel STEHLÍK, *Dějiny pomníků pražských*, Věstník obecní královského hlavního města Prahy 4, 1909, s. 60, Eduard BURGET, *K ikonografii dvou pomníků sochaře Ernsta Hähnela*, Res Musei Pragensis. Měsíčník Muzea hlavního města Prahy 2, Praha 1999, s. 4, Eduard BURGET, *Hlavní hrdina neuskutečněných oslav. Pomník Karla IV. na Křižovnickém náměstí v Praze*, Dějiny a současnost 10, 2007, s. 12, v. t. Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo, 1316–1378*, Praha 1979, s. 341, 525, Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré město a Josefov*, Praha 1996, s. 544.

⁴¹¹ K symbolice revoluce 1848 srov. Jan RANDÁK, *Tanec smrti na barikádách. Umírání a smrt v revoluci 1848*, Kuděj 1–2, 2005, s. 121–141, MACURA 1998, s. 78–87.

5. Vlastenecký šiboleť. Spory o obnovu kamenné schrány svatováclavské koruny (1848–1867)

5.1. Politický nacionalismus české a německé společnosti v českých zemích

„Památky českých otcův jsou navštíveny od zněmčelých synův: Hana jim!!!! (...) Duchu Karla otce vlasti ochraňuj stále své pomníky.“⁴¹² Německy psané podpisy v pamětních knihách hradu vybudily 19. dubna 1859 některé české návštěvníky Karlštejna k zlostným vyjádřením, která odhalují nenávistnou stránku jazykového vlastenectví části české společnosti. Příkopy mezi oběma národními skupinami, jejichž sebeidentifikace byla založena na jiném dorozumívacím jazyce, prohloubil odlišný postoj vůči dvěma politickým koncepcím, které v německých oblastech a habsburské říši vykrytalizovaly v letech 1848–1849.⁴¹³ Nebývalá politická mobilizace zejména městské společnosti eskalovala v průběhu voleb do Frankfurtského parlamentu, ústavodárného říšského sněmu a moravského zemského sněmu i dalších událostí revolučních let.⁴¹⁴ Usilování o velkoněmecký národní stát, do něhož by byla monarchie začleněna, a program federalizace Rakouska, jež by některým slovanským národům přinesla politickou rovnoprávnost (program austroslavismu), se staly úhelnými kameny, které napomohly dotvořit politický charakter národní identity Čechů a Němců v českém království. Jejich politické angažmá a potyčky rovněž postupně marginalizovaly vliv „nadanárodního“ zemského patriotismu (bohemismu),⁴¹⁵ k němuž se na jiném místě karlštejnských pamětních knih přihlásil 14. srpna 1857 v dvoujazyčném zápise Johann Jakob Arbes. „*Ewig leben die Denkmalen Böhmen (...) Věčně žijou památky české.*“⁴¹⁶

Prorevolučně naladěni občané ani národy habsburské říše však většiny svých cílů nedosáhly, neboť dvorským a konzervativním kruhům se v letech 1848–1851 podařilo znovunastolit nejen absolutistický model vlády, ale zejména vybojovat celistvost císařství,

---

⁴¹² Depozitář Státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání návštěvovatel Karlštejnu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno.

⁴¹³ Pavel BĚLINA – Milan HLAVÁČKA – Daniela TINKOVÁ, *Velké dějiny zem Koruny české*, díl XVI. a 1792–1860, Praha – Litomyšl 2013, s. 369–372 (dále BĚLINA a kol 2013), Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK, *Úvod*, in: *Nacionalizace společnosti v Čechách*, Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK (eds.), Ústí nad Labem 2008, s. 11–12.

⁴¹⁴ BĚLINA a kol 2013, s. 354.

⁴¹⁵ BĚLINA a kol 2013, s. 372.

⁴¹⁶ Depozitář Státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání návštěvovatel Karlštejnu od roku 1846, 1846–1865, nečíslováno.

kteřou ohrožovaly hlavně separatistické snahy Italů a Maďarů.⁴¹⁷ Represe vůči nacionálním a prorevolučním projevům i zostřená cenzura a strach z vlivu tajné policie byly odvrácenou stranou období relativní ekonomické prosperity a společenské modernizace.⁴¹⁸

Možnost částečné participace majetných společenských vrstev na politickém rozhodování umožnily až ústavní změny z let 1860–1861, ke kterým vláda přistoupila v důsledku hospodářské krize vyvolané neobratnou rozpočtovou a celní politikou vlády i porážkami na bitevních polích v severní Itálii.⁴¹⁹ Naděje českých vlastenců na budoucí federalizaci založené na principu „historicko-politických individualit“ jednotlivých zemí monarchie oživil příslib Říjnového diplomu z roku 1860.⁴²⁰ Následná Schmerlingova „únorová ústava“ (1861) ovšem znamenala nakonec jen malý krok směrem k zastupitelské demokracii, neboť nový politický systém poskytoval volební právo pouhým 6% obyvatel monarchie a císaři ponechával značné pravomoci. Navzdory této skutečnosti česká i německá politická reprezentace v českých zemích tato nová pravidla politické hry oproti uherským představitelům i přes výhrady českých poslanců zpočátku přijala a rozhodla se účastnit jednání říšské rady i zemských sněmů.⁴²¹ Nastavení volebního systému zvýhodňovalo nejmajetnější obyvatelstvo monarchie, čímž byly také výrazně sníženy šance českých politiků, kteří ve srovnání s německy hovořícími městskými vrstvami a zemskou aristokracií postrádali zastoupení v ekonomicky mocných společenských kruzích.⁴²² I přes slabé volební výsledky českého tábora⁴²³ vzbudilo první slavnostní zasedání zemského sněmu v pražském Thunovském paláci, kde František Ladislav Rieger jménem tří dalších poslanců odmítl naoktrojovaná volební a jednací pravidla orgánu,

---

⁴¹⁷ BĚLINA a kol 2013, s. 345–346.

⁴¹⁸ BĚLINA a kol 2013, s. 381.

⁴¹⁹ Jiří POKORNÝ, *Volby 1861 jako potvrzení nového systému*, in: Nacionalizace společnosti v Čechách, Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK (eds.), Ústí nad Labem 2008, s. 19.

⁴²⁰ Pavel MARŠÁLEK, *České státní právo v 19. století*, in: Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918. Sborník příspěvků, Karel Malý – Ladislav Soukup (ed.), Praha 2006, s. 479 (dále MARŠÁLEK 2006), Martin SEKERA *České státoprávní zápasy*, in: Idea českého státu v proměnách staletí, fakta, úvahy, souvislosti, Jaroslav Pánek a kol., Praha 2008, s. 145 (dále SEKERA 2008).

⁴²¹ Michal BOROVIČKA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA – Pavel BĚLINA, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek XII. a, (1860–1890), Praha – Litomyšl 2012, s. 40 (dále BOROVIČKA a kol 2012).

⁴²² SEKERA 2000, s. 127, Luboš VELEK, *České státní právo na toaletním papíře. Mýtus, skutečnost a jejich symbolický význam. Příspěvek k počátkům české moderní politické kultury a jejího dědictví*, in: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Milan ŘEPA (ed.), Praha 2008, s. 304 (dále VELEK 2008).

⁴²³ Mandáty české strany v jednotlivých parlamentních orgánech: český zemský sněm - 79 z 241, moravský zemský sněm - 24 ze 100, slezský zemský sněm - 0 z 31, říšská rada - 11 z 343 v poslanecké sněmovně, 1 zástupce (František Palacký) v panské sněmovně. BOROVIČKA a kol 2012, s. 49–51.

pozornost českého tisku i veřejnosti.⁴²⁴ Zájem českých vlastenců o zahájení parlamentního života v Českém království patrně ukazuje rovněž karlštejnská pamětní kniha, kam jeden z návštěvníků poznamenal, že svoji cestu na významný středověký hrad uskutečnil ve stejný den, kdy začala jednání českého zemského sněmu. „*V den otevření českého sněmu 6. 4. 1861. Za panování císaře Františka Josefa Prvního*“.⁴²⁵

Neschopnost prosadit při hlasování na sněmech i na říšské radě jakékoli cíle, která vyplývala z nízkého početního zastoupení, vyřešili čeští poslanci uzavřením dohody o koalici s reprezentanty zemské aristokracie.⁴²⁶ Průnikem jejich snah se stal program požadující politickou autonomii Českého království v rámci federalizovaného Rakouska, jež byla odůvodněna historickoprávní argumentací.⁴²⁷ Čeští poslanci „občanského původu“ i zástupci šlechtického velkostatku formulovali v rámci své státoprávní politické koncepce požadavek korunovace rakouského císaře svatováclavskou korunou, jež měla v jejich očích potvrdit panovníkův respekt vůči historickým právům českého království.⁴²⁸ Ve srovnání s komplikovanými historiografickými pojednáními o dějinách české státnosti,⁴²⁹ o něž se uvedená státoprávní doktrína opírala, představoval akt korunovace tradiční symbol srozumitelný širší veřejnosti, s jejíž podporou politická reprezentace počítala.⁴³⁰

Ačkoli první adresu císaři z 12. dubna 1861, ve které poslanci českého zemského sněmu císaře jednohlasně žádali o přijetí svatováclavské koruny, podpořili rovněž němečtí zástupci,⁴³¹ proti státoprávnímu programu, o který zápasila česká strana ve spojení se zemskými aristokraty, se ostře ohrazovali.⁴³² Státoprávní rekonstrukce habsburské monarchie podle historickoprávních, případně přirozenoprávních principů by podle nich

---

⁴²⁴ Jan Neruda uvažuje ve svém fejetonu v Času o morálním vítězství českých poslanců i českého národa i zlomovém politickém významu události. „...*Tam nahoře poslanec prohraje snad proti většině, ta většina však nemá důvěru lidu a proti vítězství jejímu opírá se většina obyvatelstva...*“ Citováno podle; Milan HLAVAČKA, *Parlament jako divadlo světa*, in: Umění a civilizace jako divadlo světa, Marta Ottlová – Milan Pospíšil (eds.), Pardubice 1993, s. 41, srov. Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 166–167 (dále URBAN 1982),

⁴²⁵ Státní hrad Karlštejn, *Knihy zaznamenání návštěvovatel Karlštejnu od roku 1846, 1846–1865*, nečíslováno.

⁴²⁶ BOROVIČKA a kol 2012, s. 45–47, VELEK 2008, s. 304, SEKERA 2008, s. 145–146.

⁴²⁷ BOROVIČKA a kol 2012, s. 83–84, 87.

⁴²⁸ Hugh Le Caine AGNEW, *Uneasy Lies the Crown that no Head Wears? (Francis Joseph and the Crown of St. Wenceslas)*, in: Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc. Praha 2005, Michal Svatoš – Luboš Velek – Alice Velková (eds.), s. 318–319 (dále AGNEW 2005), srov. Valentin URFUS, *Český státoprávní program na rozhraní let 1860–1861 a jeho ideové složky*, Právněhistorické studie 8, 1962, s. 127–172.

⁴²⁹ MARŠÁLEK 2006, s. 469.

⁴³⁰ Jiří RAK, *Česká autonomie a (ne)závislost v habsburské monarchii 19. století*, Pražské sociálně vědní studie. Teritoriální řada, TER-039, 2007, s. 13 (dále RAK 2007).

⁴³¹ AGNEW 2005, s. 318.

⁴³² BOROVIČKA a kol 2012, s. 85–86.

ohrozila zájmy německy hovořících obyvatel říše, kteří měli vůči slovanským etnikům v rámci státu početní menšinu. Ti historicky poučenější nacházeli společnou řeč s německými liberály v Rakousku rovněž v předpokladu, že pomocí historických práv Českého království nelze ospravedlňovat aktuální politické cíle, neboť omezení autonomie země a zrušení privilegií, o kterých v minulých staletích rozhodli habsburští panovníci, byly spravedlivým trestem za českou stavovskou rebelii.

Názornou ilustrací rozdílnosti obou stanovisek byly slovní přestřelky mezi českými poslanci a liberálně smýšlejícími německými „centralisty“, které se zde na jednání říšské rady rozhořely v létě roku 1861. Český poslanec František Ladislav Rieger při debatě nad návrhem zákona o rušení lenních svazků požadoval přenesení této pravomoci na zemské zastupitelské orgány českých zemí, neboť odmítal, aby o osudu manství ležících ve svrchovaném Českém království rozhodoval centrální parlamentní orgán.⁴³³ Ve svém vystoupení zmínil historickou tradici zakazující českým panovníkům rozhodovat o lénech bez účasti zemského sněmu. Liberálně smýšlející poslanci v radě kontrovali tím, že česká zemská práva nelze vyvyšovat nad práva ostatních oblastí monarchie a k otázce lenních práv je nutné v celé říši přistupovat jednotným způsobem. Brněnský advokát Karl Giskra (1820–1879) vyostřil 22. července 1861 diskusi expresivním výstupem, při němž českou korunu označil za mystický vynález nového věku, který doprovází pochybná historická vyprávění.⁴³⁴ S pomocí výrazné gestikulace před bouřícím sálem hřimal, že jeho strana nepotřebuje, „*domnělé koruny svatého Václava, – jakoby on byl někdy nosil korunu královskou, jakoby dědičná koruna nebyla dědičně pořízena teprve roku 1215 a jen ve dvou případech dříve osobně udělena, v době, kdy po sv. Václavovi zůstávala pouze kostra.*“⁴³⁵ Myšlenky politických projevů některých českých poslanců označil za „*vynálezy, jimiž si pořídili šibolet* [hebrejsky obilný klas שִׁבּוֹלֶת, v přeneseném smyslu heslo určité skupiny, případně specifickým způsobem vyslovený výraz, které slouží k rozeznání jejích členů od ostatních, pozn. D. V.], *aby fanatizovali mladé nepředložené lidi, anebo takové, kteří chtějí mít něco zvláštního (...)* *My nechceme žádné koruny České (...); a dokud mi v žilách proudí kapka krve, koruna Česká nebude onou, na kterou*

---

⁴³³ Srov. Bohuš RIEGER, *O některých stacích zvláštních*, in: O královském hradě pražském, Jaromír Čelakovský a kol., Praha 1907, s. 135 (dále RIEGER 1907), URBAN 1982, s. 171, Jiří SAK, *Rieger. Konzervativce nebo liberál?* Praha 2003, s. 137–138 (dále SAK 2003), VENCLÍK 2010, s. 144–145, BOROVIČKA a kol 2012, s. 58,

⁴³⁴ BOROVIČKA a kol 2012, s. 58.

⁴³⁵ Překlad citovaných pasáží; *Řeči Dr. Františka Frant. Ladislava Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech III.*, Josef Kalousek (ed.) Praha 1884, s. 114.

přísahám (...) my se držíme toliko císaře, císař jest naším jediným pánem ...“.⁴³⁶ V závěru prohlásil, že jeho strana nechce žádného českého krále, jehož titul pokládají za naprostý archaismus, na kterém jim „*prý záleží tak málo, jako na titul [u] krále jeruzalémského*“.⁴³⁷

Ve srovnání s německými liberálními politiky nepokládali čeští poslanci českou korunu v její hmatatelné podobě královské insignie i v jejím abstraktním smyslu, vyjadřujícím českou státnost, za vyčpělou středověkou mystiku, ale za tradiční symbol jednoty a svébytnosti země, o jejíž nové státoprávní vymezení v rámci celku říše usilovali. František Palacký polemizoval v podobném duchu v článku nazvaném „*Historické haraburdí*“ s názory některých moravských publicistů zpochybňujících vazby mezi Čechami a Moravou, ve kterém dokazoval dějinnou jednotu zemí Koruny české, v nichž „*Morava od jakživa požívala vlastního zřízení svého a úplné samosprávy domácí, pánem země Moravské přece nepřestal až podnes býti král český, co markrabě Moravský*“.⁴³⁸

K politické aktivizaci české společnosti nepřispívaly na počátku šedesátých let 19. století pouze veřejné proslovy vlastenců či politická periodika, na jejichž stránkách mohli přední vzdělanci publikovat své státoprávní úvahy. Významnou roli sehrála také činnost vlasteneckých spolků, jejichž zakládání umožnily politické reformy z počátku šedesátých let 19. století.⁴³⁹ O šíření povědomí o jejich činnosti se postaral tisk. Na stránkách českých novin se kupříkladu často objevovala líčení výletů sokolských oddílů na Karlštejn, která měla místy charakter doprovodných textů k propagačním pohlednicím či k živým obrazům. „*Zde [na Karlštejně, pozn. D. V.] prohlíželi sobě roztroušeně památnosti tamější a nejodvážnější z nich s praporem v čele vylezli na nejvyšší cimbuří hradu. Malebný to musil poskytovat z údolí pohled, když na nejvyšším temeni hradu vlál běločervený prapor a kolem něho a pod ním po obou stranách stáli směli sokolové, rozhlížející se po romantickém údolí*“.⁴⁴⁰

Rozmach sokolských výprav i nedělních výletů Pražanů za památkou českých králů ovlivnilo kromě celkového oživení veřejného života v českých zemích také vybudování nové západní železniční dráhy (1859–1862), jež hlavní město Českého království

---

⁴³⁶ *Řeči Dr. Františka Frant. Ladislava Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech III.*, Josef Kalousek (ed.) Praha 1884, s. 114.

⁴³⁷ *Řeči Dr. Františka Frant. Ladislava Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech III.*, Josef Kalousek (ed.) Praha 1884, s. 114.

⁴³⁸ František PALACKÝ, *Historické haraburdí (O poměru Moravanů a Čechů)*, Národní listy 11. 1. 1861, s. 1, 16. 1. 1861, s. 1, srov. František Palacký. *Úvahy z české literatury, historie a politiky*, Josef Špičák (ed.), Praha 1977, s. 259–265.

⁴³⁹ Jiří POKORNÝ, *Sokol*, in: *Nacionalizace společnosti v Čechách*, Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK (eds.), Ústí nad Labem 2008, s. 376–378.

⁴⁴⁰ Národní listy 5. 5. 1863, s. 3.

počátkem roku 1863 propojila s průmyslovou Plzní a bavorskou hranicí.⁴⁴¹ Cesta vlakem znatelně ušetřila zájemci o návštěvu hradu čas i námahu, které musel dříve vynaložit. Zatímco pěšky, koňmo, v kočáře či na povozu nebylo možné cestu zvládnout rychleji než za několik hodin, parní vlak dokázal cestující z Prahy na karlštejnské nádraží přepravit za necelou hodinu a zpáteční jednosměrná jízdenka se pohybovala v závislosti na komfortu přepravy v rozmezí od 0,85 zl. za místo v třetí třídě až po 1,70 zl. za sedadlo v nejpohodlnějším vagóně.⁴⁴² Jízdní řády se staly dokonce přílohou prvního česky psaného průvodce hradem a v novinách se objevovaly reklamy na poloviční jízdné zvláštních vlaků vypravovaných v neděli a o svátcích, kdy byl hrad navštěvován nejvíce.⁴⁴³ Na stránkách českých novin se posléze začaly objevovat zprávy o výletech vlasteneckých spolků na Karlštejn, jejichž nedělní akce byly často doprovázeny osvětovými přednáškami nebo zábavnými besedami, které se konaly v hostincích pod hradem.⁴⁴⁴

Působení technického pokroku v dopravě mělo svůj vojensko-strategický dopad na zrychlení přesunu armády v době válečných tažení, nové možnosti však poskytoval také organizátorům nejrůznějších kulturních slavností a politických shromáždění, které se konaly na památných místech ležících v blízkosti železničních tratí.⁴⁴⁵ Organizace vlasteneckých demonstrací pod Karlštejnem i účast představitelů českého a polského národního hnutí na organizovaných výletech za památkou slavné minulosti země byly pochopitelně sledovány také tajnou policií.⁴⁴⁶ Železniční trasy, které v průběhu 19. a první poloviny 20. století postupně protkaly České království, lze chápat nejen jako klíčového činitele společenské modernizace a mechanizace či proměny vnímání prostoru a času,

---

⁴⁴¹ Milan HLAVAČKA, *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*, Praha 1990, s. 73–77.

⁴⁴² Podle údajů obsažených v dobových jízdních řádech otištěných v průvodci hradem; [autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným. Věrný průvodce jeho navštěvovatelům*, Praha 1863, o úskalích pěšího výletu na Karlštejn vypravuje ve svých vzpomínkách z mládí např. Václav Vladivoj TOMEK, *Paměti z mého života, díl I.*, Praha 1904, s. 51.

⁴⁴³ Např. *Národní listy* 4. 7. 1863, [autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným. Věrný průvodce jeho navštěvovatelům*, Praha 1863.

⁴⁴⁴ *Národní listy* 11. 5. 1863, s. 3, *Národní listy* 16. 5. 1863, s. 3, *Národní listy* 12. 9. 1863, s. 3.

⁴⁴⁵ O fenoménu turistiky v rakouské monarchii srov. Marie MACKOVÁ, *Turistika ve vlaku. O viaduktech, svištích a spolkových výletech*, *Dějiny a současnost* 3, 2011, s. 28–31, Marek KREJČÍ, *Hrady a zámky v Čechách: k prehistorii turistického průmyslu*, in: *Proměny dějin umění. Akta druhého sjezdu historiků umění*, Roman PRAHL – Tomáš WINTER, Dolní Břežany, 2007, s. 107–112 (dále KREJČÍ 2007), Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2010, s. 350–351, 368–381.

¹² Zprávy o výletu Sokolů na (1863) i konání tábora lidu na Karlštejně (1868), Státní oblastní archiv Beroun, fond Okresní úřad Beroun. Presidiální spisy 1855–1868, 1936–1938, karton č. 2, sign. 1863/21, i. č. 37; sign. 1868/76, i. č. 127, srov. Zdeněk HÁJEK, *Výlet pražského „sokola“ na Karlštejn v roce 1863 a Henryka Pustowojtowowá*, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 4, 1951, s. 239–247, Jaroslav PURŠ, *Tábory lidu v českých zemích 1868–1871*, *Československý časopis historický* 6, 1958, s. 245, pozn. č. 46 (dále PURŠ 1958).

ale také jako důležitý faktor přispívající k novému chápání krajiny jakožto národního teritoria.⁴⁴⁷ Vliv železnice na intenzivnější společenskou mobilitu i proměnu vědomí společnosti si ve své přednášce *Jak pracovat?* z roku 1898 pochvaloval také Tomáš Garrigue Masaryk. „Na příklad moderní železnice vychovaly národy snad stejně jako školy. Ta exaktnost působí na lidi. To je ohromný pokrok, když se lidé naučí čas měřit. Čas jsou peníze. Přestává pohodlí. Kde jsou železnice, lid daleko přesněji myslí. To dodržování času je již velká věc, nejen intelektuální, ale i mravní.“⁴⁴⁸

5.2. Symbol státoprávního programu a starobylý říšský hrad

Své členství v některém z vlasteneckých spolků,⁴⁴⁹ případně husitské reminiscence,⁴⁵⁰ neopomněli v pamětních knihách Karlštejna uvést také mnozí návštěvníci, kteří v šedesátých a sedmdesátých letech na hrad zavítali. O jejich národně-politické angažovanosti svědčí zde zapsané původní verše, ve kterých rezonují myšlenky státoprávního programu i historizující impulzy k dalšímu úsilí ve prospěch českého politického národa. „Sláva vlasti, sláva národu/pokud hájí svatá práva [zdůraznil D. V.], pravou zásadu. Jan Šplíchal, hodinář z Příbrami, 16. 7. 1862 (...) Zde vzpomeň každý bývalé slávy české a pečuj usilovně o to, aby jí vlast drahá opět nabyla, 18. 7. 1862, [?] Adámek (...). O pomníku otcův slávy / Jak ty časům vzdoruješ! / A potomkům za života / K chrabrosti zas vzbuzuješ. Jan V. Bruna studující 8. 6. 1864.“⁴⁵¹ Nesouhlas s nevstřícnou politikou rakouské vlády a císaře vůči Čechům a slovansky hovořícím obyvatelům monarchie vůbec se patrně promítla do textu, který je svým obsahem v kontextu lidových projevů vlasteneckých snah té doby zcela ojedinělý. Pisatel tu zároveň s oceněním pokladů středověké architektury, o něž se zakladatel Karlštejna zasloužil, upozorňuje

⁴⁴⁷ O vlivu sílicí sociální komunikace a rozvoje techniky na upevnování národního vědomí srov. HROCH 2010, s. 115–118, WEHLER 2001, s. 45–46, NOVOTNÁ 2012, s. 67.

⁴⁴⁸ Tomáš Garrigue MASARYK, *Jak pracovat. Přednášky z roku 1898*, Praha 1977, s. 32.

⁴⁴⁹ „6. 8. 1870. Za spolek Čtenářko šermířský Svobodoslav «Osvětou ku svobodě» Miloslav Schön, t. č. náměstek náčelníka. «S praporem s mečem v ruce» [dále bohužel nečitelné] Velebín Förster t. č. cvičitel, Zdeněk Jirků, jednatel“. (srpen 1869), Pamětní kniha 1810–1870 (založená pro zaznamenání podpisů významných návštěvníků, od 60. let běžná návštěvní kniha), č. 1, s. 352.

⁴⁵⁰ „Dne 1. září 1862. Táborité: Jos. Ant. Šimák, stud. V Praze, Karel Weger, studující, A. Jar. Bílý stud. (...) Karel Frič z Prahy (...) v předvečer 6. července 1863 co den svatého Mučedníka Mistra Jana Husa“. Depozitář státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání návštěvovatel Karlštejnu od roku 1846, 1846–1865, č. 4, nečíslována, „Náš Hůse velký chloubou Čechův všech! Jan Slejhar“, (srpen 1869), Pamětní kniha 1810–1870 (založená pro zaznamenání podpisů významných návštěvníků, od 60. let běžná návštěvní kniha), č. 1, s. 347.

⁴⁵¹ Depozitář státního hradu Karlštejna, Kniha zaznamenání návštěvovatel Karlštejnu od roku 1846, 1846–1865, č. 4 (nečíslováno).

na panovníkovo opomíjení potřeb Čechů a Slovanů. „*Stavby krásné zanechal nám sice Karel císař římský, český král, kéž by jen o národnost více a Slovanstva rozkvět vůbec dbal. Jan Šembera, červenec 1862*“.⁴⁵²

C. k. penzionovaný poštovní úředník Antonín D. Výšek (1809–1878) na památku svého pobytu zanechal v pamětních knihách zápis orámovaný kresbou lomeného gotického okna ozdobeného fiálami a portréty Karla IV. a jeho manželky Anny Svidnické, inspirované nástěnnými malbami z tzv. kaple sv. Kateřiny. Posmutněle tu uvažuje o posvátných hradních prostorech, kde „*hlučný druhdy panoval ryk, slavnostních daleko rozléhaly se fanfár, kde rozhodovaly se osudy rozsáhlé říše – kde válečný hluk, tu nyní v opuštěné svatyni ozývá se navštěvovatele krok. Kde jste časové minulé Čechův slávy. Zdaž opět se vrátíte nám?(...)*“.⁴⁵³ Bývalý student Akademie výtvarných umění Brera v Miláně zde na Karlštejně opakovaně zkoumal a zakresloval středověké malby.⁴⁵⁴ V kapli Panny Marie při této příležitosti objevil pod nánosem nečistot část fresky Posledního soudu zobrazující devět andělských kůrů. Z Karlštejna se Antonín D. Výšek vydal rovněž do nedaleké vesnice Mořina, aby zde prozkoumal pozůstatky dvorce, který měl kdysi patřit mistru Theodorikovi a který císař jako odměnu za vytvoření deskových maleb pro kapli sv. Kříže osvobodil od všech daní mimo třiceti liber vosku, z nichž se měly vyrábět svíce pro největší z hradních kaplí.⁴⁵⁵ V paměti místních usedlíků se podle Výškových zjištění zachovala tradiční vyprávění o zahradě s květinami, které si zde znamenitý malíř údajně pěstoval. Dvůr, který byl tehdy označen jako Theodorikův (dnes opuštěný dům na návsi nazývaný „*Košákovna*“), lze na základě pramenného výzkumu skutečně ztotožnit s umělcovou odměnou, pověst o jeho zálibě v pestrobarevných květech je však nejspíše dílem lidové obrazotvornosti. V článku vytištěném v Památkách archeologických, v časopise Archeologického sboru Národního muzea, jehož byl také členem, upozornil Výšek na katastrofální stav karlštejnských uměleckých děl a poukazoval na neodvratné škody, které může pokračující nezájem oficiálních úřadů i vlastenecké veřejnosti

⁴⁵² Pamětní kniha 1870–1871, s. 248.

⁴⁵³ V zápise z 25. června 1853 uvádí Výšek dvacet dní, po které zde detailně zkoumal umělecké památky.

⁴⁵⁴ Autorovy rukopisy věnované českému výtvarnému umění jsou součástí jeho zachované pozůstalosti. Památník národního písemnictví, fond Antonín Dobroslav Výšek, srov. Prokop TOMAN, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, díl II, Praha 1950, s. 678, DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ 1965, s. 90–91.

⁴⁵⁵ Antonín Dobroslav VÝŠEK, *Mistra Jetřicha tabulové obrazy na Karlštejně. Zároveň upozornění na záhubu Karlštejnu hrozící*, Památky archeologické 5/6, 1865, s. 163 (dále VÝŠEK 1865), srov. David VENCLÍK, *Mořina. Historická sonda*, Mořina 2004, s. 6, pozn. č. 14, 17.

způsobit.⁴⁵⁶ „Když jsem tu záhubu viděl, zalili se mi oči slzami, a bolem i studem zbledla mi tvář, když jsem pocítil ruku záhuby dotýkající se směleji a směleji veleslavného památníku naší historické minulosti (...) hlodavý čas nečeká na liknavé lidské pokolení!“⁴⁵⁷

V době probíhajících diskusí o opravě hradu požádal nový prezident ústřední komise pro výzkum a zachování stavebních památek⁴⁵⁸ baron Joseph A. Helfert o odborné vyjádření ke stavu hradu profesora architektury na pražské Akademii výtvarných umění Bernarda Gruebera a znalce dějin hudby a výtvarného umění Augusta W. Ambrose.⁴⁵⁹ Ideu kompletní rekonstrukce památky, jež by překračovala rámec záchranných stavebních prací, však přinesla až expertiza profesora vídeňské Akademie výtvarných umění Friedricha Schmidta.⁴⁶⁰ Odborné šetření se týkalo posouzení vhodnosti umístění nového oltáře do prostoru kaple Panny Marie v Mariánské věži. Schmidt instalaci nového liturgického mobiliáře do jedné z hradních svatyní v žádané zprávě z 27. července 1863 nedoporučil s ohledem na absenci celkové koncepce rekonstrukčního projektu hradu, případně alespoň zmíněného kostela.⁴⁶¹ O rok později si středověkou stavbu ve společnosti svých studentů osobně prohlédl a na Helfertovo naléhání publikoval dobrozdání doporučující zastavení všech dílčích stavebních úprav do té doby, než bude hrad pečlivě zaměřen, prozkoumán a než vznikne promyšlený plán jeho zevrubné opravy.⁴⁶² Zpráva dokládá architektovo zaujetí věžemi a zastřešením středověkých pevností, které výrazně ovlivňují vnímání celkové siluety stavby, a o jejichž roli při obnově hradů patrně často diskutoval také se svými studenty.⁴⁶³ V uvedeném textu zdůrazňuje, že u hradu, „jehož obrys se ostře odráží proti modrému nebi, je nejdůležitější právě výrazný tvar střechy“.⁴⁶⁴

---

⁴⁵⁶ VÝŠEK 1865, s. 161–163.

⁴⁵⁷ VÝŠEK 1865, s. 162.

⁴⁵⁸ C. k. Ústřední komise pro výzkum a zachování stavebních památek byla ustavena v Rakousku císařským výnosem z 31. prosince 1850, o čtyři roky později byl její zaměření rozšířeno a došlo rovněž k úpravě jejího názvu na C. k. Ústřední komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek. Srov. Matthew RAMPLEY, *The Vienna School of Art History. Empire and the Politics of Scholarship*, University Park, 2013, s. 188–190 (dále RAMPLEY 2013), PAVEL 1975, s. 211–219.

⁴⁵⁹ MENCLOVÁ 1947, s. 88.

⁴⁶⁰ HELFERT 1902, s. 2, MENCLOVÁ 1947, s. 88.

⁴⁶¹ Nový oltář navrhl na objednávku stavebního oddělení zemského místodržitelství z roku 1862 v neogotickém stylu Ludvík Tscheppe. Na sochařské výzdobě se měl podle úřední korespondence podílet také autor některých náhrobků na Malostranském hřbitově a člen známé pražské umělecké dynastie Robert Platzer. VILÍMKOVÁ 1974, s. 134.

⁴⁶² HELFERT 1902, s. 2–3, MENCLOVÁ 1947, s. 88.

⁴⁶³ O zdůrazňování estetického hlediska u fortifikačních prvků věží při neogotických opravách středověkých staveb u pozdějších projektů Schmidtova žáka Josefa Mockera, srov. PETRASOVÁ a kol. 1999, s. 25–26.

⁴⁶⁴ Citováno dle KRATOCHVÍL 2009, s. 572.

Snahy zemského výboru i prezidenta c. k. Ústřední komise pro výzkum a zachování stavebních památek (dále jen ústřední komise) o obnovu středověkého hradu však ztroskotaly. Helfertova žádost z 6. února 1864 i adresa zemského výboru z 2. května 1863, která byly podány přímo císaři, se dočkaly odmítavého stanoviska šéfa výkonné administrativy barona Antona von Schmerlinga, které bylo navíc podepřeno zprávou ministra financí Ignaze von Plannera dotvrzující skličující stav státní pokladny.⁴⁶⁵ Postup vládních úřadů v otázce oprav památky nevybočoval ze směřování Schmerlingova kabinetu, který se v době částečného obnovení parlamentarismu v habsburské říši snažil v letech 1861–1865 vzdorovat nacionálním požadavkům jednotlivých národů monarchie, jež směřovaly k proměně státoprávního uspořádání Rakouska.⁴⁶⁶ Za zamítnutím rekonstrukce Karlštejna, považovaného zemskými vlastenci za památný symbol slavné minulosti českého národa, mohla být do určité míry také snaha vlády nepodpořit ožívání historických reminiscencí, z nichž byla odvozována legitimita aktuální politické emancipace národů monarchie.

Prohra z jara roku 1865 ovšem tažení za obnovu kamenného symbolu bývalé moci a slávy Českého království nezastavila. Již v červenci téhož roku po ostrých střetech s parlamentem a ztrátě důvěry dvora rezignoval baron Schmerling a téměř okamžitě byl na jeho místo císařem jmenován stávající místodržitel Čech hrabě Richard Belcredi. Tato nominace probudila u mnohých politiků v jeho původním působišti jisté naděje.⁴⁶⁷ Baron Helfert se připravoval k novému výpadu. V odborném časopise ústřední komise byl téhož roku z jeho podnětu publikován obšírný příspěvek Augusta W. Ambrose, který byl věnován dějinám i alarmujícímu současnému stavu starobylého hradu.⁴⁶⁸ V textu se poprvé objevilo doporučení zřídit v hradních prostorách muzeum dochovaných hmotných památek i listin z doby vlády Karla IV. Vzorem kompletní rekonstrukce hradu i jeho nové funkce měl být podle autora článku německý hrad Wartburg. V prvním z uvedených návrhů s ním však nesouhlasil zadavatel studie baron Helfert, který dlouhodobě prosazoval politicky reprezentativní řešení nové funkce obnovené historické památky, do jejichž prostor chtěl umístit archiv nejvyššího správního orgánu Čech, zemského místodržitelství.⁴⁶⁹ Navzdory této názorové neshodě se Helfert rozhodl rozeslat

---

⁴⁶⁵ HELFERT 1902, s. 3, ADÁMEK 1913, s. 522–523.

⁴⁶⁶ URBAN 1982, s. 142–189.

⁴⁶⁷ URBAN 1982, s. 192–193.

⁴⁶⁸ August W. AMBROS, *Die Burg Karlstein und ihre Restaurierung, Mitteilungen* 10, 1865, s. 41–56 (dále AMBROS 1865), srov. MENCLOVÁ 1947, s. 90–92, HELFERT 1902, s. 4.

⁴⁶⁹ MENCLOVÁ 1947, s. 88, 90.

Ambrosovu studii všem členům českého zemského výboru i poslancům sněmu.⁴⁷⁰ Členové výboru z jeho podnětu přikročili k diskusi o rekonstrukci, jejíž návrh byl krátce předtím vládou zamítnut. Výsledkem jednání se stala podrobná zpráva, která měla poslancům posloužit jako podklad pro rozhodování o budoucí opravě hradu v zemském zastupitelském orgánu.

Na pořad jednání zemského sněmu se otázka opravy Karlštejna dostala 28. listopadu 1865.⁴⁷¹ O návrhu zemského výboru koordinovat přípravy rekonstrukce hradu společně s panovníkem a vyhradit ze zemského rozpočtu na rok 1866 pro zhotovení plánů projektu 2000 zlatých informoval poslance jeho zpravodaj hrabě František Antonín Thun-Hohenstein (1809–1870). Do následné diskuse vstoupil rovněž František Palacký, který zde přednesl poučený výklad dějin Karlštejna, v němž vysvětloval výjimečné postavení hradu, které vyplývalo ze skutečnosti, že zde byly dříve uschovávány korunovační klenoty.⁴⁷² Hrad podle jeho mínění náležel králi i zemi zároveň. Proto také dva karlštejnští purkrabí reprezentující rytířský i panský stav, tradiční ochránci hradu, skládali přísahu panovníkovi i stavovské obci. Zrušením významného zemského úřadu a zastavením panství, „*jehož příčinou byly tehdejší nešťastné události (...) Ferdinand II. chtěl dokázati své vrchmoc, a tak přestal Karlův Týn býti statkem též zemským*“.⁴⁷³ Nejnovější ústavní vývoj dával podle Palackého prostor k tomu, aby se někdejší poměry alespoň částečně navrátily a Karlštejn byl opět považován za majetek panovníka i země. Komentátor Národních listů si všímal atmosféry v sále, načež konstatoval, že Palackého příspěvek byl všemi přítomnými pozorně vyslechnut. Jeho pisatel tím narážel na dřívější bouřlivé reakce některých poslanců v říšské radě na obhajobu práv české koruny. Současné přijetí zpráv o její historii a poslání byly pro něho „*důkazem, že věci se velmi změnily*“.⁴⁷⁴

Kritickou notu vnesl do jednání sněmu dvorní rada nejvyššího soudu ve Vídni Franz Taschek (1808–1867), jenž se zajímal o celkové náklady obnovy Karlštejna.⁴⁷⁵ Na jeho dotaz zareagovali hrabě Lev Leopold Thun-Hohenstein (1811–1888) a František Ladislav Rieger (1812–1903). První z nich přiznal, že sumu nelze předem odhadnout,

---

⁴⁷⁰ MENCLOVÁ 1947, s. 92.

⁴⁷¹ Národní archiv, fond Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání, č. 98.

⁴⁷² František PALACKÝ, *O opravě hradu Karlštejna (dne 28. listopadu 1865 a 22. ledna 1866)*, in: Františka Palackého spisy drobné I. Spisy a řeči z oboru politiky, Bohuš Rieger (ed.), Praha 1898, s. 273–275, srov. KOŘALKA 1998, s. 452.

⁴⁷³ František PALACKÝ, *O opravě hradu Karlštejna (dne 28. listopadu 1865 a 22. ledna 1866)*, in: Františka Palackého spisy drobné I. Spisy a řeči z oboru politiky, Bohuš Rieger (ed.), Praha 1898, s. 273–275.

⁴⁷⁴ Národní listy 29. 11. 1865, s. 2, Bohemia 29. 11. 1865, s. 1422–1423, Vaterland 29. 11. 1865, s. 1.

⁴⁷⁵ Národní listy 29. 11. 1865, s. 1.

nicméně poukázal na skutečnost, že České království by nemělo zaostávat za Pruskem či Saskem-Výmarskem, jež se při opravách historických hradů neohlížely jen na finanční stránku.⁴⁷⁶ Palackého zeť význam karlštejského projektu připodobnil k obnově středověkých katedrál v Kolíně nad Rýnem (sv. Petra) či v Praze (sv. Víta), jejichž iniciátoři se rovněž nenechali odradit počátečními neúspěchy a pochybovači a zabránili tím zkáze významného historického symbolu. Po připomenutí latinského výroku; „*Celý Řím nebyl také vystavěn za jediný den*“, přítomně varoval, že pokud by se Karlštejn proměnil v ruinu, bylo by to pro členy sněmu ostudné nejen z toho důvodu, že jsou to Češi, ale také proto, že se pokládají za vzdělance.⁴⁷⁷

V závěru jednání o Karlštejně se sněm usnesl na návrhu hraběte Lva Thuna o odeslání druhé adresy císaři, s tím, že byl přijat pozměňovací návrh hraběte Alberta Františka Nostice-Rienecka (1807–1871), aby byl vypracováním žádosti pověřen zemský výbor.⁴⁷⁸ Obnova korunního hradu Karlštejna byla v tuto chvíli na sněmu díky spolupráci českých poslanců občanského původu se zástupci zemské šlechty schválena a dokonce i přítomný vládní komisař hrabě Lažanský přislíbil, že sněmovní návrh bude moci počítat i s podporou říšské vlády. Budoucnost se po skončení schůze mohla jevit v jasných barvách nových karlštejských omítek.

V prvním čísle odborného časopisu Památky archeologické z roku 1866 bylo rozhodnutí zemského sněmu přivítáno s nadšením. „*Slavný sněm království Českého jda za příkladem bývalých sněmů Českých, hradu Karlštejna vroucně se ujav, jistou nadějí v nás vzbudil, že již nebude týrán cit vlastenecký, náboženský a umělecký zkázou milého hradu Karlova, na nějž není krásnějšího díla stavitelského ze středověku*“.⁴⁷⁹ Podoba žádosti císaři byla dokončena. K jejímu projednání mělo dojít 22. ledna následujícího roku.⁴⁸⁰

---

⁴⁷⁶ Národní listy 29. 11. 1865, s. 2, *Böhmischer Landtag*, Bohemia 29. 11. 1865, s. 1423. Restaurace durynského hradu Wartburg probíhala v dlouhém období let 1838–1878. První fáze byla započata z popudu jeho majitele sasko-výmarského arcivévody Karla Alexandra. Do 50. let 19. století spadá rovněž počáteční fáze rozsáhlých rekonstrukcí pruských hradů Marienburg (Malborg) a Marienwerden (Kwydzin). MENCLOVÁ 1947, s. 75, 82–83.

⁴⁷⁷ Riegerem použitý citát (v originále *Roma die una non tota aedificata*) byl však ve zprávě Národních listů uveden nepřesně „*Řím nebyl také vystavěn jediným rokem*“, Národní listy 29. 11. 1865, s. 2, Bohemia 29. 11. 1865, s. 1423, srov. Eva KUŤÁKOVÁ – Václav MAREK – Jana ZACHOVÁ, *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, Praha 1998, s. 466 (dále KUŤÁKOVÁ – MAREK – ZACHOVÁ 1988).

⁴⁷⁸ Národní archiv, fond Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání, č. 98.

⁴⁷⁹ Památky archeologické 1, 1866, s. 311.

⁴⁸⁰ Národní archiv, fond Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání, č. 98, Zpráva zemského výboru v příčině opravy hradu Karlova Týna, srov. ADÁMEK 1913, s. 523–524, Národní listy 23. 1. 1866, s. 1–2.

Navzdory nacionálně laděným sporům o užití několika výrazů v textu druhé karlštejnské adresy císaři, které se ve velkém sále Thunovského paláce koncem ledna roku 1866 rozproudily, poslanci nakonec její znění většinou hlasů přijali.⁴⁸¹ Profesor historie Konstantin Höfler (1811–1898) při debatě poukázal na ty části adresy, které podle jeho mínění odporovaly historicky doloženým faktům.⁴⁸² Učitel několika pozdějších českých i německých historiků a spisovatelů⁴⁸³ požadoval, aby znění adresy obsahovalo císařský titul zakladatele hradu a nikoli označení jeho českého královského titulu.⁴⁸⁴ Při té příležitosti poslanec poučil o nesprávném užití řadové číslovky za panovníkovým jménem, jež poukazuje právě na jeho hodnost římského panovníka a nikoli českého krále. Odmítl rovněž údajně ahistorické slovní spojení „*koruna sv. Václava*“, jež je podle něj zavádějící, protože český kníže a světec na královskou korunu nikdy nedosáhl, tou se mohli pyšnit až tři jeho nástupci. Prvním dvěma byla koruna udělena od římských císařů Jindřicha IV. a Friedricha Barbarossy. Třetí, o níž je podle něj nyní řeč, nechal vyhotovit právě císař Karel IV. Zpravodaje návrhu žádal o důkaz, že by označení koruna svatého Václava využíval někdy v minulosti habsburský dům coby držitel českého království. Podle zprávy v Národních listech Höfler v závěru své řeči zdůraznil, že vůči hodnotě korunovačního klenotu nic nenamítá, dokonce uznal, že se jedná o slavný a drahocenný klenot, ovšem právě proto podle jeho mínění nepotřebuje chybné slovní ozdoby.⁴⁸⁵ Höflerova strana politické aktualizace karlštejnského symbolu v duchu státoprávního programu odmítala stejně tak jako vyzdvihování královského titulu před Karlovou císařskou hodností. Karlštejn pro ně byl především starobylým říšským hradem a schránou cenných uměleckých děl.⁴⁸⁶

Höflerovu hozenou rukavici podle očekávání zdvihl František Palacký, který před sněmovním plénem a na témže místě v listopadu předchozího roku s oporou pramenech obhajoval legitimitu užívání názvu země Koruny české.⁴⁸⁷ Nyní poukázal na analogie s jinými národy, které si zvykly nazývat své nejvýznamnější panovníky variantami jmen

⁴⁸¹ Národní archiv, fond Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání, č. 98.

⁴⁸² Národní archiv, fond Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání, č. 98, Jedací protokol sepsaný dne 22. ledna 1866 o 20. tém sezení IV: výročního zasedání sněmu českého z roku 1861, srov. Národní listy 24. 1. 1866, s. 1–2.

⁴⁸³ Např. Jaroslava Golla, Aloise Jiráka, Julia Lipperta, Ludwiga Schlesingera, Adolfa Bachmanna, srov. Blanka Zilynská, *Karl Adolf Constantin Ritter von Höfler jako univerzitní učitel*, in. Německá medievistika v českých zemích do roku 1945, Pavel Soukup – František Šmahel (ed.), Praha 2004, s. 193–224.

⁴⁸⁴ Národní listy 23. 1. 1866, s. 1–2, Bohemia 23. 1. 1866, s. 1.

⁴⁸⁵ Národní listy 23. 1. 1866, s. 1–2.

⁴⁸⁶ Srov. Konstantin HÖFLER, *Die Zeit der luxemburgischen Kaiser: Karl IV. – (Wenzel) – Sigmund*, Wien 1867, s. 40–107, o Karlštejně, s. 50–51, 101, 106, srov. PETRÁŇ 1984, s. 91.

⁴⁸⁷ KOŘALKA 1998, s. 452.

a titulů, jež jsou v rozporu s historickou terminologií.⁴⁸⁸ Podobně jako Češi pojmenovávají Karla IV., nazývají podle jeho slov také Francouzi Karla Velikého *Charlemagne*. Potvrdil oponentovu výhradu, že kníže Václav žádnou královskou korunu nevlastnil, a rozšíření názvu svatováclavská koruna překvapivě datoval do doby pobělohorské, kdy prý Češi vše, co pokládali za „*starobylé a drahé*“, označovali světcovým jménem.

Další námitku vznesl německý poslanec, pražský advokát Julius Hanisch (1827–1886), který navrhovatele adresy podezříval ze záměrného vynechání spojení „*císařsko-královský*“ u označení úřadu zemského místodržitelství i panovnického titulu. Považoval to za skryté zpochybňování stávajícího zřízení monarchie, jež on jakožto stoupenec ústavní strany rozhodně hájí.⁴⁸⁹ I když se do textu adresy nakonec námitky obou německých poslanců nepromítly a většina poslanců se usnesla na jejím původním znění, svědčí popsaná disputace o mimoběžnosti obou nacionálně motivovaných argumentací.

Symbolika historické památky zde koresponduje s rétorikou státoprávních požadavků české strany, která 8. ledna 1866 přivítala císařův příslib přijmout v Praze svatováclavský klenot a vykonat „*uprostřed svých věrných Čechů po právu a po svatém obyčeji akt korunovací* (...)“.⁴⁹⁰ Jaký signál tedy vlastně vyslali památek milovníci poslanci svému císaři a králi i veřejnosti? Karlštejn byl pro ně především „*mocná budova královská* (...) *ctihodný pomník domácího umění* (...), který byl Karlem IV. nákladně a skvostně vybudován „*k tomu účelu, aby byl důstojným místem k uschování koruny svat. Václava i klenotů říšských* (...)“.⁴⁹¹

Přípravy velkorysé obnovy hradu, pokládaného za původní kamennou schránu svatováclavské koruny, se skutečně daly po popsaných událostech do pohybu. František Josef I. pověřil 18. března 1866 státní ministerstvo zadáním projektu rekonstrukce hradu, na němž se měly společně podílet ministerstvo financí, ústřední komise i český zemský sněm.⁴⁹² Památkový úřad ve Vídni byl panovníkem vyzván k výběru vhodného architekta, který by projekt celkové obnovy památky připravil, vyčíslil finanční náklady i stanovil fáze stavebních oprav.

---

⁴⁸⁸ František PALACKÝ, *O opravě hradu Karlšteina (dne 28. listopadu 1865 a 22. ledna 1866)*, in: Františka Palackého spisy drobné I. Spisy a řeči z oboru politiky, Bohuš Rieger (ed.), Praha 1898, s. 273–275, srov. Národní listy 23. 1. 1866, s. 1–2.

⁴⁸⁹ Národní listy 23. 1. 1866, s. 1–2.

⁴⁹⁰ Cit. dle URBAN 1982, s. 198.

⁴⁹¹ Národní archiv, fond Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání, č. 98, Jednací protokol sepsán o 14. sezení dne 8. ledna 1866 odbývaného v IV. tém zasedání sněmu Českého z roku 1861.

⁴⁹² Národní archiv, fond Český zemský sněm, kniha č. 100, Jednací protokol sepsaný o 56. sezení, 23. března 1866 odbývaném v IV. zasedání sněmu Českého z roku 1861, srov. ADÁMEK 1913, s. 524.

S gustem sobě vlastním zareagoval na politické úspěchy českých poslanců také časopis *Humoristické listy*. Jeho zesměšňování politických oponentů českých poslanců vyniká bezuzdným sarkasmem, antiněmectvím, antisemitismem i tematizováním všeobecně známých biblických či literárních motivů.⁴⁹³ Na jedné z publikovaných karikatur s názvem „*Kdo komu jámu kopá – sám do ní padá!*“ setne Konstantin Höfler sám sobě hlavu, zatímco český lev ozdobený svatováclavskou korunou nerušeně podřimuje.⁴⁹⁴

14. Zesměšnění Konstantina Höflera na stránkách časopisu *Humoristické listy* (3. února 1866).

⁴⁹³ Martin FRANC – Luboš VELEK, *Karikatura jako historický pramen*, in: *Základní problémy studia moderních dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák (ed.), Praha 2014, s. 361–372.

⁴⁹⁴ *Humoristické listy* 3. 2. 1866, s. 39. Höflerův proslav na zemském sněmu je v čísle ironizován také na s. 36 téhož výtisku v článku s názvem *Humory poznovu čtou levity. V. jistým fanatikům němectví. „Smějte se posvátným památkám našim, zhöflerujte svatováclavskou korunu, buďte za pražskou kravou po hrncích egyptských, nadýmejte své měchy a nastavte své «Pressy», aby nás umačkaly, kurandujte, hansjörglujte a michlujte, nás tím nepřesvědčíte o ničem, než o vaší zlobě, že jste svého zněmčujícího povolání v našem kruhu minuli, že přestalo herodesování české mládeže v české zemi.“*

V jiném čísle listu je německý historik drcen kopyty koní osedlaných předáky české státoprávní strany, kteří získali podobu čtyř apokalyptických jezdců, inspirovaných kresbou nazarénského malíře Petera von Carnelia (1783–1867) *Die Apokalyptischen Reiter* (kolem roku 1845).⁴⁹⁵ Poslové zkázy německé hegemonie a centralismu mají na obrázku ze satirického listu mužná, až atletická těla a zbraně s nápisy, které vyzdvihují klíčové stránky české politické koncepce. Obrýlený jezdec *Mor* (František Palacký) ostřeluje nepřátele z luku s nápisem *korunovace* a u boku má zavěšený toulec *Dějiny české*, v němž se ježí šipy jeho historickoprávní argumentace. *Rovnost na univerzitě* neodvratně nastoluje jeho zeť *Hladomor* (František Ladislav Rieger) třímající v jedné ruce váhy, zatímco druhou varovně gestikuluje směrem k nebi. S mečem *První [korunovační] adresy* napřaženým k úderu dominuje obrazu posel *Války* (kníže Lev Leopold Thun-Hohenstein), následován *Smrtí* (hrabě Jindřich Jaroslav Clam-Martinič) napřahující hrozivou kosu *Revize volebního řádu* nad hlavami Konstantina Höflera, poslance Leopolda Hasnera i ženské postavy reprezentující *Obchodní komoru pražskou*. V blízkosti jejího ostří se vznášejí nadpozemské bytosti, které vítěznému tažení apokalyptických jezdců napomáhají; *Vodní právo*, *Reorganizace techniky*, *Obnovený zemský výbor* a *Obnova Karlova Týna*.

15. Karikatura z *Humoristických listů* odrážející nadějně úspěchy české politické reprezentace na zemském sněmu (14. února 1866).

⁴⁹⁵ *Humoristické listy* 14. 4. 1866, s. 121.

Ve vážnějším duchu je pojata báseň *Koruna svatého Václava* vypočítávající historické hodnoty a tradice, na něž má každý pravý vlastenec přísahat a chránit je. Poslední verš je jasným důkazem nacionální sakralizace Karlštejna skrze dotek korunovačního klenotu, který byl kdysi ukryt v jeho útrokách. „*Koruno svatá, skvoste nejdražší, / jež v sobě chová zchudlá Čechů zem, / proč chtí tě rváti u sporu zlém – proč jméno tvé je vždy tak postraší? / Ty's jasné čelo Karla zdobila, / jenž národ svůj tak vřele miloval, / jenž srdcem, ne žezlem kraloval, / a chtěl, by celá zem to cítila. / Tys na hrobce svatého Václava spočívala, / jak svatý rozkaz zněl; / tě český král jen odsud vzítí směl, / neboť s byla našich králů oslava. (...) Co naše jest, to směle svěťme jen, / byť závist zlá zuřila napořád! / Nám svatým i Karlotýnský hrad: jeť korunou tou svatou posvěcen* [E. Z.]“.⁴⁹⁶

Několik málo měsíců po oslavovaném úspěchu při vyjednávání obnovy hradu Karlštejna byly politické hry českých představitelů přerušeny válečné události. Vzhledem k ohrožení země chystanými vojenskými operacemi byly z rozhodnutí panovníka za účasti sedmi reprezentantů Českého království 11. května 1866 z korunní komory chrámu sv. Víta vyzvednuty královské insignie, načež došlo k jejich odvezení do bezpečí vídeňské říšské komory.⁴⁹⁷

V den osudné porážky rakouské armády v bitvě u Hradce Králové (3. července 1866) zavítal na Karlštejn Václav Simlter s dvěma přáteli z Nových Benátek [dnes Benátky nad Jizerou], Janem Hrdličkou a Františkem Husou, a podepsali se do zdejší návštěvní knihy.⁴⁹⁸ Pruská armáda při vstupu na české území prohlašovala, že nepřichází bojovat s místním obyvatelstvem, ovšem jak dokládá zápis tří zmíněných mužů, kteří prý

---

⁴⁹⁶ Humoristické listy 27. 1. 1866, s. 28.

⁴⁹⁷ O návratu insignií z Vídně do pražské katedrály sv. Víta rozhodl 25. července 1791 na žádost zemských stavů před svojí korunovací českým králem císař Leopold II. Pověření zástupci zemské reprezentace je následně 9. srpna téhož roku ukryli v prostorách svatováclavského archivu, do jehož prostor se tehdy vcházelo vchodem z chrámové kaple sv. Václava. Tradice sedmi strážců klíčů od českých korunovačních klenotů, jimiž byli tehdy pověřeni stávající ochránci pěti klíčů od archivu a dvě další osoby, trvá s proměnami zemských i státních úřadů do současnosti. Na základě dohody zemského výboru a místodržitelství z 9. 5. 1861 byl držením popisovaného privilegia pověřen místodržitel, nejvyšší maršálek, arcibiskup, pražský purkmistr, probošt svatovítské kapituly, zástupce rytířského stavu a zástupce zemského výboru. Taťána PETRASOVÁ, *Krannerova oprava komory v katedrále sv. Víta v letech 1866–1868*, Umění 4–5, 1994, s. 311 (dále PETRASOVÁ 1994), srov. RIEGER 1907, s. 149–151, pozn. č. 24, 25, 26, KOSTÍLKOVÁ 2008, s. 77.

⁴⁹⁸ Státní hrad Karlštejn, Pamětní kniha 1810–1870 (založená pro zaznamenání podpisů významných návštěvníků), č. 1, s. 409, uložena v hradním depozitáři, listy se zápisy z let 1865–1870, kde jsou již zapisováni běžní návštěvníci hradu, jsou zpřeházené, srov. Jiří ANTOŠ, *Benátecko za pruské invaze, Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska*, Mladá Boleslav 1969, s. 101–113.

„utekli před Prusama“, civilní obyvatelstvo se jich obávalo a někteří před nimi raději prchali.⁴⁹⁹

Válka s Pruskem pozdržela také karlštejnský projekt, jehož plány měl na základě výběru prezidenta ústřední komise Josefa A. Helferta z 21. března 1866 vypracovat respektovaný architekt Friedrich Schmidt.⁵⁰⁰

5.3. Cesty Friedricha Schmidta a Josefa Mockera k rekonstrukci středověkých hradů⁵⁰¹

Peripetie životního příběhu stavitele, památkáře a profesora na akademii, Friedricha Schmidta, významně spoluutvářela dynamika politických a kulturních procesů v západní a střední Evropě druhé poloviny 19. století. Hybnou silou politického vývoje se v popisovaném období stalo jak napětí mezi evropskými velmocemi (tradičními i těmi nedávno vzniklými), tak střetávání nových národních hnutí, jež se formovaly uvnitř mnohonárodnostních říší i napříč jejich hranicemi. Krystalizaci (národně) politických idejí lze rozpoznat také v historizující architektuře, která se obrací ke starobylym slohům, školám a mistrům jakožto svým inspiračním zdrojům.

Friedrich Schmidt, syn luteránského pastora z Frickenhofenu (dnes Bádensko-Württembersko), si kromě studií na stuttgartské polytechnice osvojoval stavitelské řemeslo také při práci na obnově chrámu sv. Petra v Kolíně nad Rýnem (1843–1858), kde se z něj v průběhu patnácti let stal nejprve kamenický mistr s vlastní značkou (1848), která se roku 1888 stala ústředním prvkem jeho šlechtického erbu, a po složení zkoušky na Stavební akademii v Berlíně mistr stavební.⁵⁰² Mladý Friedrich Schmidt získával na staveništi pod torzem chrámu a v jeho blízkosti poznatky o umění středověkých stavitelů a kameníků a zároveň se seznamoval s technikami neogotiky 19. století. Výrazný vliv na jeho světonázorovou orientaci však musely mít také některé soudobé politické koncepce. Schmidtův profesionální um i vnímání architektury formovaly nejen zkušenosti ředitele

---

⁴⁹⁹ Státní hrad Karlštejn, Pamětní kniha 1810–1870 (založená pro zaznamenání podpisů významných návštěvníků), č. 1, s. 409, srov. Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha 2005, s. 590.

⁵⁰⁰ MENCLOVÁ 1947, s. 92, HELFERT 1902, s. 3.

⁵⁰¹ Text kapitoly vychází z dříve publikované studie, srov. VENCLÍK 2013b, s. 422–436.

⁵⁰² Kamenická značka je umístěna také na jeho náhrobku umístěném na Ústředním hřbitově ve Vídni, který navrhl sám Friedrich Schmidt. Kromě symbolu je zde vytesán strohý nápis „Zde leží v Bohu Friedrich Schmidt, německý kameník, R. I. P.“ Nad nápisem je ještě kříž se stuhou a tradičním latinským citátem „Saxa Loquuntur“ (Kameny hovoří, tedy i neživé věci mohou podat svědectví o době svého vzniku). Srov. KUŤÁKOVÁ – MAREK – ZACHOVÁ 1988, s. 474.

přestavby dómu Ernsta Friedricha Zwirnera, ale také teoretická východiska a politické uvažování Augusta Reichenspergera (1808–1895).⁵⁰³ Tento katolický právník a politik podporoval počátkem čtyřicátých let 19. století projekt dostavby dómu, spolufinancovaný pruským králem Friedrichem Wilhelmem IV. (1795–1861). Katedrálu vnímal jako symbol německého patriotismu, na němž mohly mít podle něj společný zájem všechny německé oblasti bez ohledu na různost jejich konfese. Dostavba sakrální památky měla navíc podle jeho mínění demonstrovat vyspělost Porýní⁵⁰⁴ jakožto jádra německé kultury a zaktivizovat zdejší veřejný život. V počátcích přestavby nevěřil v možnost zneužití obnovy perly porýnské gotiky pro propagaci sjednocení německých oblastí pod pruským žezlem. S postupujícím nárůstem vlivu Pruského království v Německém spolku se však jeho náhled proměnil. Reichensperger se stal jedním z oponentů pruské hegemonie a spoluzakladatelem katolické politické frakce (později tzv. Centrum). Slavnosti, která byla 14. srpna 1880 zorganizována u příležitosti dokončení rekonstrukce katedrály, se již demonstrativně odmítl zúčastnit.⁵⁰⁵ Kontakty s architektem Friedrichem Schmidtem však udržoval i po Schmidtově odchodu z kolínské stavební huti, o čemž svědčí vzájemná korespondence, v níž spolu řešili mimo jiné také vliv aktuálního politického dění na architektonické projekty.⁵⁰⁶

Schmidtovy pozdější projekty neogotických církevních staveb i rekonstrukcí středověkých chrámů v habsburské monarchii ve většině případů ctily stejné zásady, které Reichensperger formuloval ve spisech věnovaných středověké architektuře a umění (kupř. *Die christlich-germanische Baukunst*, 1852; *Fingerzeige auf dem Gebiete der christlichen Kunst*, 1854).⁵⁰⁷ Vyzdvihoval v nich dokonalost střizlivé vertikální formy vrcholně gotických křesťanských chrámů 13–14. století a programově hájil purismus, tedy nutnost očišťování středověkých památek od dekorativních nánosů pozdějších stavebních stylů.

Prvním Schmidtovým kontaktem s vídeňským panovnickým dvorem se stal pomník padlým rakouským vojákům na císařském hřbitově v Bensbergu u Kolína nad Rýnem.⁵⁰⁸ Ten měl původně svěřen hlavnímu stavebnímu mistru přestavby kolínského dómu Ernstu Friedrichu Zwirneru (1802–1861), jenž byl však vzhledem ke svému pruskému původu

---

⁵⁰³ LEWIS 1993, zejm. s. 229–239.

⁵⁰⁴ Porýní bylo již od bitvy u Lipska (1813) součástí Pruského království.

⁵⁰⁵ LEWIS 1993, s. 25.

⁵⁰⁶ LEWIS 1993, s. 25.

⁵⁰⁷ SISA, 2002, s. 171, LEWIS 2002, s. 128–134.

⁵⁰⁸ Ulrike PLANNER-STEINER a kol., *Friedrich von Schmidt*, in: *Die Wiener Ringstrasse. Bild einer Epoche*, Renata Wagner-Rieger (Hg.) Wiesbaden 1978, s. 64 (PLANNER-STEINER 1978), HAIKO – KASSAL-MIKULA 1991, s. 72–73.

rakouskou stranou odmítnut. Zakázku nakonec získal roku 1854 jeho podřízený Schmidt. Připomínka hrdinství raněných císařských vojáků, kteří zemřeli ve zdejším lazaretu roku 1794 na následky epidemie při jednom z tažení první koaliční války proti revoluční Francii, sice nijak výrazně nenapomohla k obnově prestiže Rakouska v německých oblastech, Schmidtovi ovšem přinesla určité renomé a nové kontakty. Za odvedené dílo byl odměněn rytířským křížem Františka Josefa I., čehož si, jak svědčí dopis bratrovi z téhož roku, mimořádně cenil.⁵⁰⁹

Navzdory rozepřím mezi oběma státy Německého spolku se Schmidt roku 1855 přihlásil s vlastním návrhem do soutěže na vybudování nového vídeňského kostela, který se měl stát vyjádřením díky všech zemí habsburské monarchie za záchranu života mladého panovníka při nevydařeném atentátu. Útok na císaře Františka Josefa I. 18. února 1853 byl dílem krejčovského tovaryše János Libényi, který tak protestoval proti absolutizačním tendencím vídeňské politiky.⁵¹⁰

Ideu Votivního kostela, která se zrodila v hlavě císařova o dva roky mladšího bratra arciknížete Ferdinanda Maxmiliána (nazývaného Max), zhmotnil nakonec šestadvacetiletý architekt Heinrich von Ferstel (1822–1883), jehož chrám ze světlého pískovce s dvěma dominantními věžemi umístěnými nad západním průčelím byl nakonec vybrán ze sedmdesáti pěti přihlášených návrhů. Posuzovatelé stavebních návrhů Votivního kostela ocenili také novogotický návrh vytvořený jedním z mistrů pracujících na projektu katedrály v Kolíně nad Rýnem, třicetiletým Friedrichem Schmidtem. Jeho návrh se umístil na úctyhodném třetím místě (za Heinrichem Ferstelem a Vincenzem Statzem). Pověst mladého německého architekta postupně rostla.

Neúspěšný pokus o získání profesury na prestižní Polytechnické škole v Karlsruhe (1854) i nezdár při soupeření o lepší pozici na dostavbě kolínského domu (1857), kde se prosadil jeho spolupracovník Vincenz Statz (1819–1898), se měly stát brzy minulostí. Díky doporučení ministra kultu a vyučování hraběte Leopolda Lva Thun-Hohensteina (1811–1888) povolal arcivévoda Ferdinand Maxmilián roku 1858 Schmidta na Akademii výtvarných umění Brera do Milána.⁵¹¹ Ve stejné době odcestoval na jih Evropy také panovníkův mladší bratr, který byl nově jmenován guvernérem

---

⁵⁰⁹ PLANNER-STEINER 1978, s. 72–73.

⁵¹⁰ ČORNEJOVÁ – RAK – VLNAS 2012, s. 219–220, NEUMANN 1952, s. 19–20.

⁵¹¹ NEUMANN 1952, s. 20–21.

Lombardsko-benátského království.⁵¹² Dva roky strávené v severní Itálii znamenaly pro Schmidta nejen překonávání počátečních komunikačních překážek při přednáškách a praxích, ale také přímou zkušenost s klenoty italské pozdní gotiky a renesance, které ovlivnily jeho budoucí architektonické dílo. Během pobytu v Lombardii se třiatřicetiletý syn luteránského pastora rozhodl konvertovat ke katolicismu (1858). Tato událost pro Schmidta znamenala usmíření s duchovními kořeny středověkých chrámů, jejichž rekonstrukcím se po většinu svého života věnoval.⁵¹³ Slibně započatou práci na několika menších stavebních projektech v severní Itálii však ukončily válečné události, které připravily Rakouské císařství o panství v severní Itálii a Schmidta o první pedagogické působiště. Cesty stavitele a arciknížete se rozešly. Ambiciózní Maxmilián žil po ústupu z Lombardie nějaký čas v ústraní na nově postaveném neogotickém zámku Miramare u Terstu a snil o znovuovládnutí zámožských oblastí Habsburky. Později se francouzským císařem Napoleonem III. nechal nalákat do riskantního mexického dobrodružství, které roku 1867 za zvuku písně *La Paloma* ukončily kulky popravčí čety.⁵¹⁴

Architekt Schmidt mezitím získal mezitím zásluhou hraběte Leopolda Lva Thun-Hohensteina profesorské místo při na vídeňské Akademii výtvarných umění, kde začal od podzimu roku 1859 vyučovat kurzy středověkého umění a architektury.⁵¹⁵ A v novém prostředí byl zpočátku přijat spíše chladně. Svou roli v tom sehrálo, jak předchozí profesní působení, tak především skutečností, že neogotika nebyla vzhledem k aktuálnímu politickému sepětí s pangermánským hnutím ve Vídni na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století vítaným stavitelským projevem.⁵¹⁶

V prostoru zbořeného městského opevnění zde vyrostly v průběhu šedesátých až osmdesátých let 19. století nové monumentální veřejné budovy, které měly ve většině případů novorenesanční či novobarokní podobu. Friedrich Schmidt obohatil vídeňskou Ringstrasse a přilehlé okolí budovami akademického gymnázia (1862–1866), dnes již nedochovaného císařského nadačního domu „Sünhaus“ (1882–1886) a zejména novou radnicí (1872–1883), která nesla prvky vlámského pozdně středověkého stavitelství,

---

⁵¹² Brigitte HAMANNOVÁ, heslo *Maxmilián*, in: Brigitte Hamanová (eds.), *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 2010, s. 343–346 (dále HAMMANOVÁ 2010)

⁵¹³ O Schmidtově konverzi ke katolicismu srov., Peter HAIKO – KASSAL-MIKULA 1991, s. 70.

⁵¹⁴ HAMANNOVÁ 2010, s. 343–346.

⁵¹⁵ Mimořádné vztahy ministra a architekta dosvědčuje zakázka přestavby rodové hrobky hrabat Thun-Hohensteinů v Děčíně-Chrástu, na níž začal Schmidt pracovat krátce po svém návratu ze severní Itálie. NEUMANN 1952, s. 20–23, PLANNER-STEINER 1978, s. 64–65, Natalie BELISOVÁ, *Příběh Jánské kaple aneb Duše chrástu*, Praha 2003, zejm. s. 222–223.

⁵¹⁶ SISA 2002, s. 170–172, LEWIS 2002, s. 146–148.

benátské, francouzské i rýnské gotiky.⁵¹⁷ V dopisu Augustu Reichenspergovi z 24. ledna 1869 odůvodňoval Schmidt svůj eklektický návrh odporující adresátovým zásadám tím, že ve Vídni by projekt veřejné stavby tohoto druhu inspirované čistě rýnskou gotikou neměl šanci obhájit a v konkurenci ostatních projektů by neuspěl.⁵¹⁸

Působením na akademii, stavební činností (zejm. prací na sakrálních objektech)⁵¹⁹ i zásluhou vlivných stoupenců si Schmidt postupně získával v průběhu šedesátých a sedmdesátých let pověst respektovaného architekta a skupina jeho oponentů postupně slábla. Roku 1862 založil ve Vídni nový spolek architektů (Vídeňská stavební huť), v letech 1862–1863 se stal za pomoci doporučení kardinála Josepha Othmara von Rauschera (1797–1875) hlavním stavebním mistrem rekonstrukce katedrály sv. Štěpána a později také referentem II. sekce ústřední komise. Mimo práce na rekonstrukci vídeňského dómu (1862–1890) a na dalších sakrálních i profánních stavbách ve Vídni se Schmidt podílel také na regotizaci mnoha chátrajících hradů i jimi inspirovaných novostaveb ležících v oblasti habsburské monarchie, na německých územích i v Rusku.⁵²⁰

Jedním z těchto projektů byla také zakázka na rekonstrukci hradu Karlštejna v českém království. Schmidtovým spolupracovníkem se zde stal také jeho někdejší student na Vídeňské akademii Josef Mocker (1835–1899).

Syn sedláka stejného jména a Kateřiny, rozené Cívkové, se narodil 22. listopadu 1835 v Cítolibeč (dnes okres Louny),⁵²¹ kde se také v letech 1849–1851 učil řemeslu u zednického mistra a tesaře Adalberta Weniga.⁵²² Později se vzdělával

---

⁵¹⁷ PLANNER-STEINER 1978, s. 11–14, pozn. č. 25, s. 58–62.

⁵¹⁸ SISA 2002, pozn. č. 2, s. 171.

⁵¹⁹ Uvedme zde kupř. vídeňské sakrální novostavby Lazaristenkirche v Kaiserstraße (1860–1862), St. Othmar unter den Weißgerbern (1866–1873), Brigittakirche (1867–1874), Maria vom Siege (1868–1875), Lazaristenkirche v Kreuzgasse (1875–1878), rekonstrukci klášterního kostela v Klosterneuburgu (1875–1877) a rekonstrukci dómu sv. Štěpána ve Vídni (1862–1890), srov. Monika KEPLINGER, *Zum Kirchenbau Friedrich Schmidt*, in: Friedrich von Schmidt 1825–1891. Ein gotischer Rationalist, Peter HAIKO – Renata KASSAL – MIKULA (Hrsg.), Wien 1991, s. 20–33.

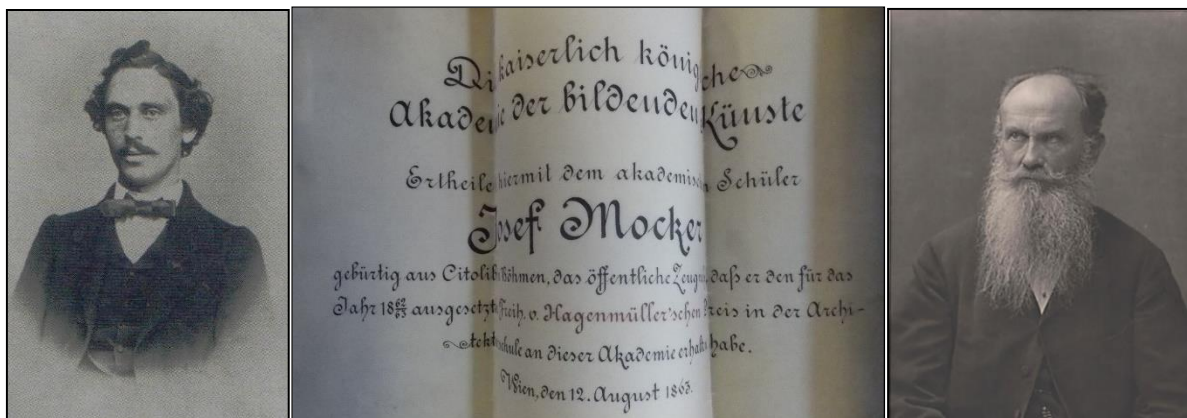
⁵²⁰ Hrad Fischhorn (dnes Rakousko) 1862–1867, hrad Vajdahunyad (dnes Hunedoara v Rumunsku) od r. 1867, hrad Clam (dnes Rakousko) návrh z roku 1868 však nebyl nakonec realizován, hrad Vernigerode (dnes Německo) 1870–1880, knížecí hrad Meran návrh 1875, realizace 1878/1879 (dnes Itálie), hrad pro barona Wanglera v Kyjevě 1879–1888 (dnes Ukrajina), hrad Runkelstein 1883–1888 (dnes Itálie), hrad Waidhofen od 1887 (dnes Rakousko), hrad Karlštejn návrh z roku 1870, realizace od roku 1887, srov. RATH 1998.

⁵²¹ Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968), karton 2. (Korespondence), dopis cítolibského faráře Františka Hrádka architektu Kamilu Hilbertovi z 22. 11. 1926, srov. PETRASOVÁ a kol. 1999, s. 5.

⁵²² Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968), karton 1. (Doklady), opis dodatečně vydaného výučního listu (1873).

na Polytechnickém ústavu v Praze⁵²³ a počátkem roku 1861 pokračoval ve studiích na vídeňské Akademii výtvarných umění.⁵²⁴

16. Fotografie Josefa Mockera z roku 1865 (vlevo) a Friedricha Schmidta (vpravo) doplněné o Hagenmüllerovu cenu, která byla Mockerovy udělena vídeňskou Akademií výtvarného umění 12. srpna 1863.

Vídeň, do níž čtyřiaadvacetiletý mladík přicestoval, procházela počátkem šedesátých let 19. století stavebním boorem, na němž se významnou měrou podíleli rovněž tři Mockerovi nejdůležitější profesoři z akademie. V letním semestru 1861 jej vyučoval Eduard van der Nüll (1812–1868) a v následujícím akademickém roce 1861–1862 úspěšně absolvoval přednášky o konstrukci a materiálech Augusta Sicarda von Sicardsburg (1813–1868) i kurzy věnované středověké architektuře, které pro studenty připravil právě Friedrich Schmidt.⁵²⁵ S gotickým stavitelstvím se pod jeho vedením do hloubky seznamoval rovněž v dalších semestrech,⁵²⁶ během nichž ho čekaly také exkurze po historických městech monarchie,⁵²⁷ na které v později vydaných životopisech vedle Mockera s povděkem vzpomínali někteří další Schmidtovi bývalí svěřenci a významní architekti.⁵²⁸ Mocker si v dopise bratrovi z Vídně, datovaném 3. listopadu 1862, pochvaloval zkušenosti, které získal na exkurzi v uherském Prešpurku. „ ...8 z nás bylo

⁵²³ Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968), karton 2. (Korespondence), dopis Josefa Mockera bratrovi (prosinec 1856), dopis otci (28. 3. 1857).

⁵²⁴ Univerzitní archiv Akademie výtvarných umění ve Vídni, Seznamy studentů, svazky 78–82.

⁵²⁵ Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968) karton 1. (Doklady), dvě potvrzení o úspěšném ukončení uvedených kurzů v akademickém roce 1861–1862 (30. 7. 1862, 31. 7. 1863).

⁵²⁶ Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968) karton 1. (Doklady), potvrzení o úspěšném ukončení uvedených kurzů v letním semestru ak. roku 1862–1863 a v obou semestrech akademického roku 1863–1864 (31. 7. 1863, 2. 8. 1864).

⁵²⁷ Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968), karton 2. (Korespondence), Josef Mocker bratrovi, 3. 11. 1862, srov. PETRASOVÁ a kol. 1999, s. 9–10.

⁵²⁸ Wilhelm STIASSNY, *Friedrich von Schmidt als Künstler und Lehrer*, Wien 1895, s. 10–11, Alexander von WIELEMANS, *Friedrich Schmidt*, Wien 1905, s. 7–9, srov. SISA 2002, s. 174.

vyvoleno a dostal každý 50 zl. na cesty, které sebou p. prof. Schmidt dělal. Byli to jen lepší kreslič, ku kterým i mě vyvolil (...) Byla to krásná cesta a pro nás velmi užitečná, neb jsme se při tom měřit atd. naučili. Ted' se musejí všechny věci vypracovati.⁵²⁹

Studijní kresby architektonických památek, které během exkurzí student Mocker vytvořil, byly později zařazeny do speciální publikace spolku vídeňských architektů založeného Schmidtem roku 1862 (*Wiener Bauhütte. Stipendium-Reise*, 1865). Získané teoretické znalosti i praktické dovednosti cítilibskému rodákovi dopomohly k získání prestižní Haggenmüllerovy ceny, kterou byly ohodnoceny jeho studijní výsledky v akademickém roce 1862–1863.⁵³⁰ Po půlroční pauze v zimním semestru 1864–1865 završil Mocker úspěšně studia na akademii. Ve Vídni se však okamžitě uchýlil v pozici Schmidtova spolupracovníka při rekonstrukci svatoštěpánského dómu.⁵³¹

Z korespondence vyplývá, že Josef Mocker byl nejen úspěšným studentem architektury, ale v letech 1860–1861 při svém vídeňském pobytu prožíval v souvislosti s vydáním tzv. Říjnového diplomu a ústavy z 21. února 1861 také zjitřený politický vývoj monarchie. Vystoupení českých poslanců na zasedání říšské rady komentoval následovně. „*Jak se naši Češi v říšské radě drželi snad vám zajisté dost dobře povědomo. – Tak, že Němci na Rígra a Palackého oči otevírají* –.“⁵³²

O Mockerově dalším profesním směřování mezitím rozhodli dva památkáři, které lze s jistou mírou fantazie označit za soudičky jeho stavitelské kariéry v českých zemích. Prvním z nich byl František hrabě Thun-Hohenstein (1809–1870), starší bratr Schmidtova ochránce a bývalého ministra kultu a vyučování Leopolda Lva Thun-Hohensteina, a druhým Mockerův učitel Friedrich Schmidt. Z jejich dopisů vyplývají plány na uplatnění Mockerova talentu. František hrabě Thun-Hohenstein sice sňatkem s dcerou dělostřeleckého důstojníka Magdalenou Königovou pozbyl svá dědická práva, ale díky působení na předbřeznovém sněmu, angažmá v revolučním Národním výboru (1848) i kvůli aktivitám na poli památkové péče a filantropie, se stal v českých zemích velmi respektovanou osobností. Roku 1862 byl jmenován zemským konzervátorem ústřední komise a na bratrovu přimlouvou rovněž vysokým úředníkem na ministerstvu kultu

---

⁵²⁹ Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968) karton 2. (Korespondence), Josef Mocker bratrovi, 3. 11. 1862; srov. PETRASOVÁ a kol. 1999, s. 9–10.

⁵³⁰ Památník národního písemnictví, fond Josef Mocker, originál Haggenmüllerovy ceny (12. 8. 1863).

⁵³¹ Universitätsarchiv der Akademie der bildenden Künste Wien, Schülverzeichnisse (Soupisy studentů), Bde. 78–82, srov. PETRASOVÁ a kol. 1999, s. 6.

⁵³² Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968), karton 2. (Korespondence), dopis Josefa Mockera švagrovi z Vídně (23. 5. 1861).

a vyučování, kde se podílel kupříkladu na reformách uměleckých akademií ve Vídni, v Miláně a v Benátkách, a na organizaci památkové péče ve Vídni.⁵³³

Jako předseda Jednoty pro dostavění chrámu svatého Víta požádal Thun-Hohenstein roku 1865 v osobním dopise Friedricha Schmidta, aby stávajícího stavitele pražského dómu Josefa Krannera (1801–1871) přiměl ke jmenování odborně způsobilého zástupce, který by na budování chrámu přímo dohlížel.⁵³⁴ Krannera vázaného od roku 1855 pracovně ve Vídni, kde na základě návrhu Heinricha von Ferstela řídil stavbu Votivního kostela, zastupoval již od počátku v pražské svatovítské huti kamenický mistr a podnikatel Karel Svoboda. Na něj však Thun nepomýšlel (patrně kvůli nedostatečné kvalifikaci), spíše chtěl zjistit, zda Schmidt neví o nějakém vhodném adeptovi, který by se mohl stát po čase Krannerovým nástupcem. Schmidt mu v odpovědi z 16. června 1865 doporučil právě Josefa Mockera, přičemž neopomněl zdůraznit také jeho odborné i osobnostní kvality. *„Už pět let mám u sebe mladého muže jménem Josef Mocker z Cítolib v Čechách. Po dva roky je již u mě na sv. Štěpánu zaměstnán jako kreslič a stavbyvedoucí (...). Tyž je vášnivým stoupcem národní strany v Čechách, přitom je však jinak jedním z nejvýtečnějších a nejpoctivějších charakterů mezi mými žáky. Že mluví a píše česky, je po výše uvedeném sotva třeba potvrzovat. Toho svého Mockera jsem zjevně vlastně vychoval pro místo, o které tu jde, a odvažuji si směle říci, že v rakouském císařství nelze najít vhodnějšího a užitečnějšího muže pro toto postavení. Mocker je asi 28 let star, silné tělesné konstituce, krátce je vybaven všemi vlastnostmi, které jsou k takovému postavení vyžadovány. (...) Mocker o ničem neví: opustí mě můj nejspolehlivější pomocník; přesto ho ztratím rád v zájmu dobré věci a jeho vlastního blaha.“*⁵³⁵

Stavitel svatoštěpánského dómu však o svého favorita nepřišel, jelikož se Mockerovo angažmá na stavbě chrámu sv. Víta zatím nepodařilo prosadit. Schmidtova cílená snaha o vytvoření sítě bývalých studentů a spolupracovníků v místech, kde usiloval o získání potřebných zakázek, však neustala.⁵³⁶ Již 5. prosince 1865, tedy krátce po schválení podpory přestavby Karlštejna v českém zemském sněmu, sděloval v dalším dopise hraběti Františku Thunovi-Hohensteinovi, že by si rád na podobě rekonstrukce

---

⁵³³ Marie KOSTÍLKOVÁ, Taťána PETRASOVÁ (ed.) *Jednota pro dostavění Chrámu sv. Víta na Hradě pražském. Edice pramenů I. 1842–1871*, Praha 1999, s. 36, pozn. č. 1, Marcela OUBRECHTOVÁ, *Sbor pro vlasteneckou archeologii. Počátky české památkové péče při Vlasteneckém muzeu*, in: Fenomén muzeum v 19. a v první polovině 20. století, Marcela Oubrechtová – Václav Zeman (eds.), Ústí nad Labem 2011, s. 11–22.

⁵³⁴ O obsahu dopisu se dozvídáme ze Schmidty odpovědi, srov. ZAHRADNÍK 2001, s. 24–27.

⁵³⁵ ZAHRADNÍK 2001, s. 24.

⁵³⁶ SISA 2002, s. 170–187.

hradu zajistil vliv prostřednictvím svého spolupracovníka Josefa Mockera, který by nejprve zmapoval stav hradních budov a posléze pod jeho dohledem projekt vedl.⁵³⁷

5.4. Choutka vídeňská, čili zaměření hradu Karlštejna z roku 1866

Když se Josef Mocker od svého učitele dozvěděl, že jeho další profesní kroky povedou do českého království, kde bude pracovat na obnově známé historické památky, oznámil novinu nadšeně v dopise rodičům do Cítolib. „...přijedu do Čech, bych Karlův Týn, starý to hrad pod vedením profesora Schmidta vyměřil a toť se ví stavbu provedl. (...) Divil jsem se tomu, jak se mě v té věci pan Profesor ujal, a němu jsem povděčen“.⁵³⁸

Blízké setkání se stavební podobou hradních budov pro něj nemělo být ničím novým, neboť na Karlštejn společně s profesorem Schmidtem a dalšími spolužáky zavítal již před dvěma lety, o čemž svědčí kresby v jeho osobním zápisníku.⁵³⁹ Josef Mocker si 5. května 1864 zakreslil hrad z jihovýchodní a jihozápadní strany a v detailu navrhl dokonce možné opravy velké věže. Dominantě hradu zde byla přidána vysoká střecha ozdobená několika věžičkami i výrazné podsebití.

17. Návrh regotizační úpravy Velké věže a vyobrazení hradu v Mockerově zápisníku. Památka na exkurzi na Karlštejn, kterou Schmidt uskutečnil společně se svými studenty 5. května 1864.

⁵³⁷ ZAHRADNÍK 2001, s. 25.

⁵³⁸ Cit. dle Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968) karton 2. (Korespondence), nedatovaný dopis Josefa Mockera rodičům v době očekávání konfliktu s Pruskem.

⁵³⁹ Památník národního písemnictví, fond Josef Mocker, Zápisník s kresbami a náčrtky staveb (od r. 1863) – č. k. 11/64, srov. MENCLOVÁ 1947, s. 90.

K dalším úvahám o podobách rekonstrukce stavby měla mladého architekta povzbudit zaměřovací akce, na níž se nakonec podíleli také další Schmidtovi žáci a spolupracovníci. Akce však byla z důvodu vyostření prusko-rakouského konfliktu a pohybu armád českými zeměmi posunuta až na konec dramatického léta roku 1866. Po železnici z Prahy na Karlštejn se Mocker půvabným údolím řeky Berounky vydal 3. září 1866 v doprovodu malíře Franze Jobsta (1840–1890) a pražského úředníka Floriana Urbana.⁵⁴⁰ Na budňanském nádraží⁵⁴¹ je patrně přivítal správce hradu Josef Bohuslav, s nímž posléze vyrazili od Berounky přímo na hrad.⁵⁴² Po příjezdu na Karlštejn se Josef Mocker i jeho spolupracovník setkali s představeným berounského okresu⁵⁴³ a průběh mapování hradních budov si později přijel opakovaně zkontrolovat také zemský konzervátor František Thun-Hohenstein.⁵⁴⁴ Při průzkumu hradních prostor byly nalezeny dokumenty související se stavebními dějinami hradu pocházející z dvacátých až třicátých let 19. století, které Mocker zaslal Friedrichu Schmidtovi do Vídně.⁵⁴⁵

Zatímco se Josef Mocker a jeho mladší kolega Ludwig Wächtler, další ze Schmidtových bývalých studentů, soustředili na vyhotovení řezů, půdorysů a bokorysů hradních budov, Franz Jobst se věnoval zachycení architektonických detailů, deskových a nástěnných maleb v hradních kaplích a na schodišti Velké věže, kování dveří a truhel, klenebních polí se skleněnými čočkami nebo struktury drahokamů na stěnách kaple sv. Kříže.⁵⁴⁶ Mockerovy plány jsou označeny signaturou M., kterou však nesou také některé zdařilé kresby hradu a okolí (skici jsou datovány 12. 9., 24. 9., 28. 9., 30. 9. 1866), a podobným způsobem (iniciálami J. a W.)⁵⁴⁷ jsou podepsány také nákresy jeho spolupracovníků.⁵⁴⁸

---

⁵⁴⁰ Později se k nim připojil třetí Schmidtův spolupracovník Ludwig Wächtler. Srov. VILÍMKOVÁ 1974, s. 142–143, MENCLOVÁ 1947, s. 92, HELFERT 1902, s. 4.

⁵⁴¹ Současné pojmenování městyse Karlštejn vzniklo až v roce 1952 sloučením obcí Budňany a Poučnick.

⁵⁴² Josef Bohuslav zastával funkci správce hradu v letech 1828–1868, srov. VILÍMKOVÁ 1974, s. 144.

⁵⁴³ Roku 1855 byla okresním hejtmanům přidána soudní pravomoc a nově byli označováni jako představení okresu. Po důsledném oddělení moci správní a soudní po roce 1868 byl ovšem titul okresního hejtmana znovu zaveden, Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1999, s. 206–207, Státní oblastní archiv Beroun, fond Okresní úřad Beroun, Presidiální spisy 1855–1868, 1936–1938, karton č. 2, sign. 1866/166, i. č. 104, dopis místodržitelství berounskému okresnímu úřadu z 5. 9. 1866.

⁵⁴⁴ VILÍMKOVÁ 1974, s. 142–143, koncept zprávy místodržitelství informující o pobytu Mockera a Jobsta na Karlštejně z 5. 10. 1866, srov. HELFERT 1902, s. 4.

⁵⁴⁵ VILÍMKOVÁ 1974, s. 142–143, Thunův dopis ústřední komisi pro zachování památek ze 7. 12. 1866.

⁵⁴⁶ Popisovaná dokumentace hradu Karlštejna z roku 1866 je uložena v Archivu Pražského Hradu (fond Josef Mocker) a v depozitářích Musea města Vídně (fond Friedrich von Schmidt).

⁵⁴⁷ Fotokopie kreseb a plánů z archivu Pražského hradu se nacházejí rovněž v depozitáři Národního památkového ústavu - územní odborné pracoviště středních Čech v Praze.

⁵⁴⁸ Ludwig Wächtler se ve své budoucí kariéře (v roce 1866 mu bylo 24 let) podílel na rekonstrukcích a přestavbách mnoha dalších hradů a zámků. Schmidtovo školení i vlastní zkušenost se zaměřením Karlštejna

O dva roky starší Franz Jobst se později proslavil jako tvůrce nástěnných maleb, na nichž často spolupracoval se bratrem Karlem Jobstem. Z Karlštejna si kromě naskicovaných detailů vnitřní výzdoby odvážel rovněž několik akvarelů. Ve sbírkách Musea města Vídně se dochovaly dva pohledy na hrad z východu a jihozápadu a interiér kaple sv. Kříže.⁵⁴⁹ V Jobstově deníku jsou však zmíněny další dvě dnes již neznámé malby Karlštejna a okolní přírody se stafáží, na nichž pracoval od února do dubna 1867.⁵⁵⁰

Z Karlštejna však Mocker, Wächtler i Jobst odjeli s dokončenými nákresy a plány již na počátku prosince 1866. Výsledkem více než tříměsíční práce se stal soubor sto šedesáti foliových listů, šest větších uměleckých listů a několik drobných kreseb, které byly předloženy ústřední komisi, kde se jim dostalo patřičného ocenění.⁵⁵¹ Schmidt podle svědectví Josefa A. Helferta nad nákresy a plány, které na Karlštejně vyhotovili jeho svěřenci, pronesl žertovná slova, jež mohla budoucím kritikům posloužit jako munice pro ostré odsouzení tehdejších památkářských postupů: „...i kdyby hrad někdy zašel, na základě této práce by ho bylo v nynějším stavu možné celý znovu vystavět.“⁵⁵² Kromě slov chvály obdržel Mocker s kolegy smluvenou odměnu tisíc zlatých rakouské měny.⁵⁵³ O úspěších karlštejnské mise neopomněl Mocker seznámit své rodiče. „...již také bili [!] nákresy z Karlova Týna vystaveny, libili se velice a každý se divil, že jsme tolik nakreslili, i professor byl spokojen, což mě těšilo“.⁵⁵⁴

---

ho očividně také nasměrovaly k obnově historických památek. Např. Hrad Ottenstein, zámek Graffenegg, zámek Immendorf; zámek Buchberg, zámek Aspang, hrad Niederleis, zámek Wolfstahl, zámek Trautenfels, Ursula Prokop, *Ludwig Wächtler* [online] 2011 [citováno dne 23. 12. 2014]. Dostupné z: <http://www.architektenlexikon.at/de/1359.htm>.

⁵⁴⁹ Pohled na hrad z východu („*Burg Karlstein*“), nedatováno (zřejmě 1866/1867), Pohled na hrad z jihozápadu („*Burg Karlstein in ihrem jetzigen Zustande*“), 1866, Muzeum města Vídně, fond Friedrich von Schmidt, inv. č. HMW 157070/24 – 25.

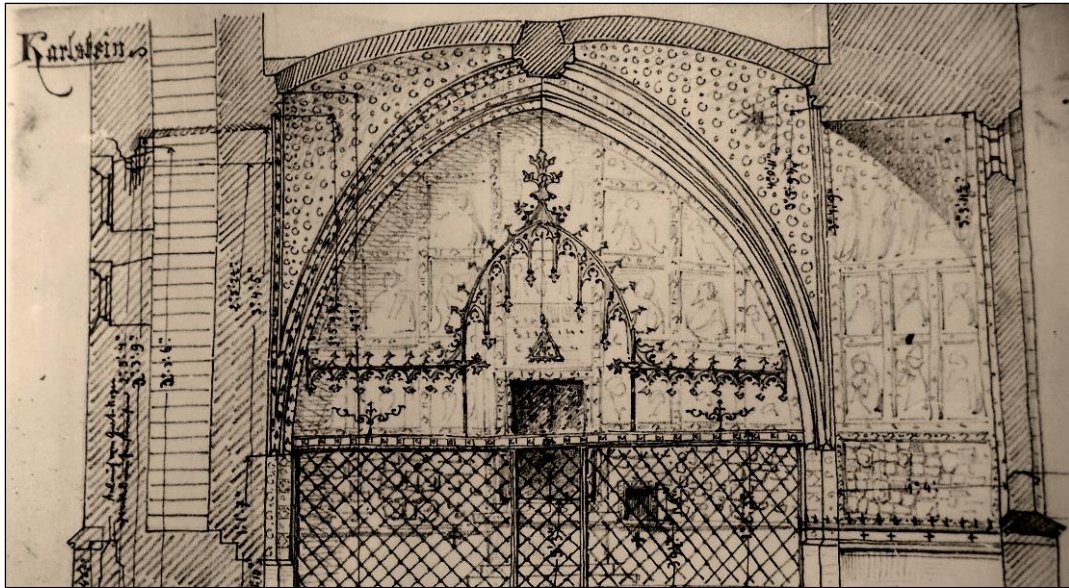
⁵⁵⁰ Monika J. HOLY, *Das Oeuvre der Brüder Jobst. Österreichische Dekorations- und Historienmaler in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, Teil 2.a, Beschreibendes Verzeichnis* (disertační práce), Wien 2002, s. 64–65, ibidem, *Teil 2.b, Katalog der Architekturzeichnungen, Auszüge aus den Tagebüchern Franz Jobst zu einzelnen Orten* (disertační práce), Wien 2002, s. 86 (dále HOLY 2002).

⁵⁵¹ Dopis českého místodržitelství zemskému výboru ze 7. 12. 1866 zmiňující Schmidtovu žádost o finanční odměnu pro tvůrce zaměření hradu Karlštejna, VILÍMKOVÁ 1974, s. 143, srov. HELFERT 1902, s. 4, MENCLOVÁ 1947, s. 92.

⁵⁵² HELFERT 1902, s. 4.

⁵⁵³ Architekt Zdeněk Chudárek, který vedl v posledních letech na Karlštejně několik rekonstrukčních projektů, však dnes hodnotí zaměření hradu z roku 1866 velmi kriticky: „*Dochovaný soubor 158 polních skic je uložen v Archivu Pražského hradu (...) Kótování je pro přesné zaměření hradu nedostačující, některé kresby se blíží spíše volné plenérní kresbě (...)*“, citováno podle, CHUDÁREK 2001, s. 30.

⁵⁵⁴ Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová (1914–1968) karton 2. (Korespondence), nedatovaný dopis rodičům z doby očekávání konfliktu s Pruskem.

18. Mockerův náčrt karlštejnské kaple sv. Kříže z podzimu roku 1866.

O dvě dekády později, 3. ledna 1887, se Franz Jobst s Friedrichem Schmidtem v hovoru vrátili k obrazům vzniklým při zaměření Karlštejna, načež se oba na architektovo naléhání vydali ihned kočářem na vídeňskou Akademii výtvarných umění, aby si malby znovu pečlivě prohlédli.⁵⁵⁵ Oba tehdy očekávali, že na jaře se rozběhne velká rekonstrukce Karlštejna a budou zahájeny první stavební práce.

Ze zcela jiného úhlu než autority dobové i současné památkové péče posoudil působení tří elévů architektury a výtvarného umění pisatel článku, který byl 4. listopadu 1866 publikován v Národních listech.⁵⁵⁶ „...*Jak se dozvídáme, dostavilo se z Vídně již týden před sv. Václavem* [ve skutečnosti přijel Mocker s Jobstem na Karlštejn již 3. září 1866, pozn. D. V.] *několik inženýrů na Karlštejn, kteří místnosti hradu vyměřovali a kresliti počali, s čímž tmaž po dnes zaměstnání jsou; pánové ti však neumějí česky, tak že ani s lidem zámeckým domluvit se nemohou; a přece nemá vyslání jich žádného menšího účele, nežli žádoucí opravení velebné této budovy*“.⁵⁵⁷ Jobst a Wächtler skutečně česky neuměli, nicméně Mocker ano. To však v článku z neznámých důvodů nebylo rozlišeno. Pisatel se soustředil především na to, že na projektu začali pracovat lidé z Vídně, ačkoli „*domácí umělecké síly – jejichž upotřebiti bylo by slušné ba i spravedlivé – jsou úplně dostatečny k opravení této české monumentální stavby*“.⁵⁵⁸ Důvodem výběru rakouských „inženýrů“ byly podle mínění tisku tučné odměny, na něž mají pouze

⁵⁵⁵ HOLY 2002, s. 86.

⁵⁵⁶ Národní listy 4. 11. 1866, s. 2.

⁵⁵⁷ Národní listy 4. 11. 1866, s. 2.

⁵⁵⁸ Národní listy 4. 11. 1866, s. 2.

oni výhradní nárok. Schopným českým umělcům se tím prý upírá možnost vyniknout. V závěru článku je opatrným způsobem kritizován také zemský výbor, který se měl více zasadit „*ve prospěch domácích našich umělců, jež by zajisté přikročili k opravě Karlštejna s pietou vlastenecké té památky důstojnou*“.⁵⁵⁹

Podobně odmítl upozadění českých kandidátů Jan Neruda v sarkastickém fejetonu *My polovzdělání*: „*My svou vlastní umělostí jsme zdobili své Karlovy Týny, my v ně snášeli svůj um a svou pýchu; teprve stopy vídeňské musely se objevit, abychom zvěděli, jakou cenu mají, když choutka vídeňská jest jich tak příliš lačna.*“⁵⁶⁰ Publikovaný názor svědčí o rostoucím sebevědomí české společnosti. Vzhledem k autoritě, které se Josef Mocker později v českém prostředí těšil, i ve světle výše citovaného Schmidtova dopisu hraběti Františku Thun-Hohensteinovi z června 1865, se kritické ohlasy jeví především jako doklad českých předsudků i silného odporu vůči vídeňskému centralismu.

19. Podpis Jana Nerudy (spisovatelova fotografie vpravo) vyrytý do stěny chodby vedoucí do tzv. kaple sv. Kateřiny na Karlštejně.

6. Karlštejn ve víru politiky pasivní resistance (1867–1883)

6.1. Noční vlak a slavnosti ohně. Návrat svatováclavské koruny do Prahy

Státoprávní požadavky podpořené symbolickou korunovací císaře svatováclavskou korunou i regotizací Karlštejna českou politickou reprezentací programově spojovalo, nicméně v otázce jejich odůvodňování, postupu při prosazování i postoji k dalším politickým cílům již byla rozdělena do politických frakcí. Historické argumenty a požadavky obnovení zemských institucí zrušených Habsburky v průběhu dvou předchozích století předkládali zástupci konzervativního velkostatku i někteří představitelé

⁵⁵⁹ Národní listy 4. 11. 1866, s. 2.

⁵⁶⁰ Národní listy 30. 7. 1866, s. 1.

vyšších městských vrstev, zatímco liberálnější členové Národní strany se opírali o koncepci přirozených práv národů na politickou a kulturní autonomii podmiňující přirozený rozvoj a emancipaci. Druhá z uvedených skupin vyjadřovala rovněž větší porozumění pro rozšíření volebního práva a občanských svobod.⁵⁶¹

Prosazování programu Národní strany komplikovalo nejen rozporuplné stanovisko císaře Františka Josefa I., který proměnu statusu Českého království v rámci říše odmítal. Zároveň však svými vyjádřeními uchovával ve vědomí české politické reprezentace naději na uskutečnění královské korunovace v Praze. Volební řád do zemského sněmu přitom většinový národ království znevýhodňoval, což bylo posíleno navíc ostře odmítavým postojem německých politických stran vůči autonomii. Češi zůstali sněmovní menšinou i po volbách v březnu roku 1867, které se konaly na pozadí zákulisních jednání nového státního ministra Friedricha Ferdinanda von Beusta (1809–1886) s uherským aristokratem Gyulou Károlem Andrássem (1823–1890) o rakousko-uherském vyrovnání. Volby do ústavodárné říšské rady prohlásili čeští poslanci za nezákonné a odmítli se jich zúčastnit, čímž navázali na politiku pasivní rezistence, kterou však ve vídeňském „parlamentu“ prosazovali již od roku 1863. Nově však po plamenném projevu Františka Ladislava Riegera z 13. dubna 1867 opustili rovněž jednání českého zemského sněmu.

Diskuse o opravě hradu, který české (státoprávní) straně připomínal historickou dimenzi jejich politických cílů a německé (centralistické) části politického spektra zneužití dějin jednoho z říšských hradů českými nacionalisty, opustila prostor politických diskusí na říšském radě i zemském sněmu, nicméně zůstala aktuální na stránkách tisku i veřejných projevech. Nové znění shromažďovacího zákona z 15. listopadu 1867, jenž zapadal do rámce konstitučních změn završených schválením souboru norem, později nazývaných prosincová ústava, navíc dalo českým politikům širší prostor k mobilizaci veřejnosti prostřednictvím organizace masových shromáždění.

Ještě před schválením zmíněné legislativní úpravy se čeští politici chopili příležitosti k mimoparlamentnímu vystoupení u příležitosti návratu korunovačních insignií z Vídně do svatovítské katedrály.⁵⁶² Vídeňský policejní ředitel byl zainteresovanými orgány jasně instruován, aby zajistil, že transport pokladu nezavdá příčinu jakýmkoli politickým nebo nacionálním demonstracím.⁵⁶³ Přeci jen Beustův postup směřující k dualismu procházel v dané době „horkou fází“ sněmovních diskusí o nových ústavních

⁵⁶¹ BOROVIČKA 2012, s. 59–60, 60–79, 85–86, 90, 160–164.

⁵⁶² KOSTÍLKOVÁ 2008, s. 78, BOROVIČKA 2012, s. 190.

⁵⁶³ AGNEW 2005, s. 322, pozn. č. 20, 21.

zákonech. I proto bylo v zájmu úřadů přesunout svatováclavskou korunu z Vídně rychle a bez zbytečných zastávek v noci z 28. na 29. srpna 1867. Plán se však nezdařil.

Termín přesunu dostal ke schválení zemský výbor. Na návrh zemského místopředsedy a zemského výboru byli určeni členové deputace, kteří měli jakožto „*národem zvolení a osvědčení obráncové českých práv*“, dohlédnout na bezpečný noční transport klenotů z Vídně do Prahy.⁵⁶⁴ Informace však následně pronikla do tisku a díky tomu mohlo dojít k mobilizaci veřejnosti v Čechách i na Moravě.⁵⁶⁵ K úspěchu akce přispěla tradiční úcta české společnosti k monarchistickým symbolům i její nenaplněná očekávání spojená s císařovým slibem české královské korunovace. Tuto rozjitřenost bezesporu posílili i uherská korunovace Františka Josefa I. počátkem června 1867 v budínském kostele sv. Matyáše. A toto symbolické završení dohody s uherskými představiteli, opětovně rozvířilo v české veřejnosti diskuse o přehlížení historických tradic země Koruny české ze strany habsbursko-lotrinské dynastie. „*Zdaliž může*“, tázaly se Národní noviny „*veškerá ta otcovská laskavost, která dokazuje nám, že nejsme zralí k odbývání stejně důležité slavnosti korunovační, zdaliž může udusiti v nás dětinou nadějí, že nejsme co ztracení synové věčně odstrčení od stolu otcovského, že i my také ještě dočkáme se doby příznivé, že i naše práva konečně uznají se, a že naše také koruna svatováclavská jednou, jako zejtra svatoštěpánská, zaskví se na hlavě našeho legitimního krále*“.⁵⁶⁶

Putování svatováclavské koruny z hlavního města do Prahy mohlo částečně připomínat historické holdovací cesty panovníků po vedlejších zemích Koruny české, jež byly v minulosti součástí ceremonií předcházejících samotné královské korunovaci.⁵⁶⁷ Uvedené jízdy pretendenta českého trůnu vedly na Moravu, do Slezska i Lužice, nicméně během třicetileté války od nich habsburští panovníci upustili a hold za ně od stavů přijímal zvláštní komisař.

František Josef I., jak známo korunovaci nikdy nepodstoupil, a tak se projevy úcty a vážnosti přenesly do jiných politických rituálů, jimiž byl například popisovaný transport klenotů, případně různé uvítací či smuteční ceremonie (1875) věnované poslednímu

---

⁵⁶⁴ Národní listy 26. 8. 1866, s. 3, Národní listy 30. 8. 1867, s. 1.

⁵⁶⁵ Národní listy 18. 8. 1867, s. 2

⁵⁶⁶ Národní noviny 8. 6. 1867, s. 1

⁵⁶⁷ Jiří HRBEK, *České barokní korunovace*, Praha 2010, s. 42–43, Štěpán VÁCHA – Irena VESELÁ – Vít VLNAS – Petra VOKÁČOVÁ, *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*, Praha 2009, s. 90–99, SEKEROVÁ 2004, s. 39.

korunovanému českému králi Ferdinandu V.⁵⁶⁸ Svatováclavská koruna tak měla nyní zastoupit českého krále.

Ztemnělá krajina království, jíž se měly insignie do Prahy ubírat, byla na stránkách českých novin připodobňována ke staletím neblahého působení vídeňské politiky na české země.⁵⁶⁹ Protivahou symbolu noci měly být ohně zapalované vlastenci na celém území Čech, Moravy a Slezska jakožto znamení nerozlučné jednoty zemí Koruny české i světla naděje, která věští obnovení významu Českého království v právě se štěpící monarchii. Fantazie účastníků shromážděných na svazích kopců podél trasy speciálního nočního vlaku i na jiných místech země měla být rozjitřována plameny, které v jejich vědomí posilovaly lesk posvátného diadému. „(...) v *trudné chvíli politické rozervanosti upevníme se v naději své a v přesvědčení svém, že království České, které zobrazeno jest v královských insigniích, jakož přečkalo již tak mnohé bouře, přečká i nynější vražedné pokusy rakouských dualistův* (...).“⁵⁷⁰

Při nacionálních ohňových rituálech, jež vymezovaly národní prostor, lze zaznamenat dokonce odkazy na jakési primordiální slovanské pohanství: „*Naši předkové plamenem projevovali svou lásku a oddanost, my učiníme taktéž, zachováme se podle příkladu Staromoravanův! (...) dáme znamení ohněm, a tak se učiní známo od kopce ku kopci (...), že se půdy naší moravské již dotkly ostatky sv[ato]václavské, jež se leskly při korunovaci posledně na čele krále Ferdinanda Dobrotivého a jimižto se ozdobiti slíbil také dvakráte Jeho Vel[ičenstvo] František Josef I.*“⁵⁷¹

Pražská slavnost vítání svatováclavské koruny, jejíž program byl nakonec 21. srpna povolen přímo císařem, již probíhala za denního světla.⁵⁷² Po příjezdu na pražské nádraží se insignie vydala v doprovodu oficiální deputace pražskými ulicemi „*ve skvostném voze taženém šestispřežím*“.⁵⁷³ Pražský arcibiskup Bedřich ze Schwarzenbergu následně

---

⁵⁶⁸ RAK 2013, s. 187–203, SEKYRKOVÁ 2004, s. 150–157, Jiří RAK – Vít VLNAS, *Monarchismus všední a sváteční*, in: Habsburské století (1791–1914). Česká společnost ve vztahu k dynastii a monarchii, Jiří Rak – Vít Vlnas (ed.), Praha 2004, s. 84–87.

⁵⁶⁹ Národní listy 22. 8. 1867, s. 1.

⁵⁷⁰ Národní listy 141, 22. 8. 1867, s. 1, „*Píše se nám z Mnichova Hradiště (...) Jak se z bezpečného pramene dovidám, vzplane záře ohňů na kopci «Mužský zvaném» (z kterého čarokrásná vyhlídka v daleké kraje naše) na znamení, že Čech žije a nade vše ctí Koruny české, že dosud nezapomněl a nezapomene předkův a králův slavných, na jejichž hlavách koruna sv. václavská se skvěla v záři překrásné! Oheň svatováclavský pláti bude k nebesům i kopce našeho, který v loňské válce od Prusíků v několika minutách dobyt byl (...) V Humpolci připraven skvostný bengálský ohňostroj slovanských barev (...).*“ Cit. Národní listy 24. 8. 1867, s. 1.

⁵⁷¹ Národní listy 26. 8. 1866, s. 3.

⁵⁷² Národní listy 26. 8. 1867, s. 1, Národní listy 26. 8. 1867, s. 3, Karel – CHYTIL – VRBA – Antonín PODLAHA, *Korunovační klenoty království Českého*, Praha 1912, s. 22–23.

⁵⁷³ Národní listy 30. 8. 1867, s. 1, srov. Karel ADÁMEK, *České korunovační slavnosti*, Praha 1890, s. 133–136 (dále ADÁMEK 1890).

celebroval v malostranském kostele sv. Mikuláše bohoslužbu, při níž byly korunovační klenoty přítomny v blízkosti hlavního oltáře na zvláštním podstavci potaženém damaškem a ozdobeny květinami. Nakonec byly insignie za zvuku varhan vneseny do katedrály, na jejíž neogotické dostavbě měl metropolita nemalý podíl.⁵⁷⁴ Zde byly insignie umístěny na oltáři v blízkosti ostatků zemského patrona. Po skončení modliteb byly do kaple postupně vpouštěny skupiny návštěvníků, kteří toužili klenot spatřit.

Dříve než byl chrám vyklizen, zmizely prý kdesi v zástupu poutníků věnce, „(...) jimiž oltář ozdoben byl a tu nastala všeobecná dračka, neboť každý chtěl uloviti alespoň lísteček sobě na památku vážného a slavného dne“.⁵⁷⁵ Je více než očividné, že archaická víra v divotvorné schopnosti monarchů i artefaktů, kterých se dotýkali a do nichž tím byla přenesena jejich magická moc, se z lidských myslí nevytratila ani v časech „odkouzlení světa,“ sekularizace a konstitučních změn regulujících panovnické pravomoci. Jak jinak si vysvětlit údajné zázračné uzdravení dětí, kterých se 31. května 1825 podle svědectví sester ze špitálu sv. Markulfa při léčitelském obřadu dotkly paže francouzského krále Karla X. (1757–1836)?⁵⁷⁶ V tomto duchu lze chápat i „sběratelské“ chování návštěvníků poslední pražské královské korunovace (1836), jemuž padlo za oběť červené a bílé sukno pokrývající třetí hradní nádvoří.⁵⁷⁷ Lidé je tehdy v domnění, že v rukou drží relikvie panovnického kultu, cupovali na kousky, které si poté houfně odnášeli domů.

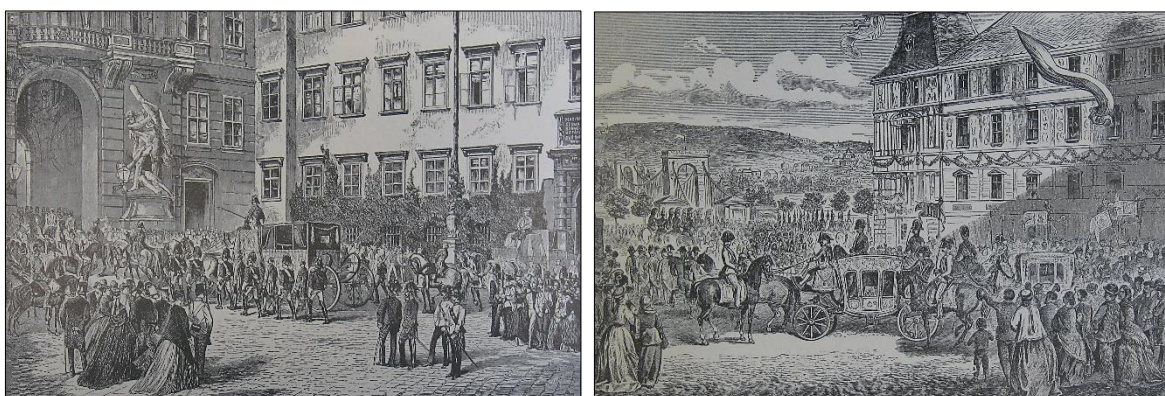
---

⁵⁷⁴ Srov. Taťána PETRASOVÁ, *Dostavba katedrály*, in. *Katedrála sv. Víta v Praze*, Anežka Merhautová (ed.), Praha 1994, s. 205–235, Marie KOSTÍLKOVÁ, *Katedrála sv. Víta. 2. díl. Dostavba*, Praha 1994, s. 16, 36–37.

⁵⁷⁵ *Národní listy* 31. 8. 1867, s. 1.

⁵⁷⁶ Marc BLOCH, *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004, s. 400, pozn. č. 35, HOBSBAWM 2000, s. 26, 71.

⁵⁷⁷ SEKYRKOVÁ 2004, s. 112.

20.. Převoz korunovačních klenotů z Vídně do Prahy (1867) na kresbách Vinzenze Katzlera. Na obrázku vlevo slavnostní průvod se svatováclavskou korunou vyjíždí z vídeňského Hofburgu, obrázek vpravo zachycuje jeho pohyb v blízkosti pražského Mostu císaře Františka I.

Korunovační insignie byly následně uschovány v prostorách Starého královského paláce, kam byl již dříve (1838) kvůli silnému vlhku z katedrály přemístěn svatováclavský archiv.⁵⁷⁸ Samotná korunní komora, kde klenoty spočívaly od korunovace císaře Leopolda II. (1791) až do ohrožení země vpádem pruských jednotek v roce 1866, zůstala po přesunu klenotů do Vídně nezamčena, a tak sem mohli návštěvníci katedrály bez obtíží vstupovat.⁵⁷⁹ Podle svědectví některých z nich se prostor tehdy nacházel v žalostném stavu.⁵⁸⁰ Z podnětu nejvyššího maršálka hraběte Nostice-Rienecka proto zadal zemský výbor úkol zrenovovat zanedbané místnosti Jednotě pro dostavění chrámu sv. Víta renovaci zanedbané místnosti považované tehdy za původní středověkou sakristii kaple sv. Václava. Opravy se však do návratu klenotů do Prahy dokončit nepodařilo, a proto musel být poklad provizorně přesunut mimo chrám. K přenesení insignií do nově upravené korunní komory došlo až 30. října 1868.

Rekonstrukce komnaty byla dílem tehdejšího stavitele chrámu Josefa Krannera, jenž nechal místnost barevně vymalovat a navrhl rovněž specifický mobiliář. Sedm mohutných židlí pro „korunní klíčníky“, dubový stůl i schránku pro uschování královských

⁵⁷⁸ PETRASOVÁ 1994, s. 311–312, KOSTÍLKOVÁ 2008, s. 78, Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a panovníků*, Praha 2011, s. 522–523, Jiřina ŠTOURAČOVÁ, *Archivnictví*, Brno 2013, s. 32.

⁵⁷⁹ PETRASOVÁ 1994, s. 311–312.

⁵⁸⁰ „Zdi a klenby byly jednoduše bílým vápnem natřeny, místo okras visely s nich a na nich pavučiny, klenby byly dešťovou vodou prosáklé; neboť kdo ví, jak dlouho nedohlédnuto k tomu, zdali střecha v dobrém stavu se nalézala. Ještě hůře to bylo s uzamčením. (...) zámky, ku kterým klíče přední pánové zemští tak bedlivě uschovávali, byly by se daly toliko rázným kopnutím přelomiti (...)“. Karel V ZAP, *Svato-Václavská kaple a korunní komora při hlavním chrámě u sv. Víta na hradě Pražském*, Památky archeologické 8, 1868, 96–97 (dále ZAP 1868), srov. PETRASOVÁ 1994, s. 311–312, Národní listy 27. 8. 1867, s. 2.

insignií, v níž klenoty spočívají dodnes. Dřevěná neogotická skříňka datovaná letopočtem 1867⁵⁸¹ připomíná velký domečkový relikviář s dvěma křídly zdobenými barevnými emaily a niellem.⁵⁸² Vyobrazení tří historických osobností, jejichž postavami byly ozdobeny vnější stěny schrány, odkazují k symbolice dějin panovnického majestátu v českém království. Čelní stěně dominuje sedící postava věčného držitele a ochránce insignie sv. Václava obklopeného dvěma serafíny, kteří nesou štíty s plaménkovou orlicí a s českým královským lvem. Levá bočnice je věnována tvůrci insignie Karlovi IV., zatímco napravo se nachází přemyslovský kníže Vratislav II., jemuž byl titul krále roku 1085 udělen jako prvnímu. V horní části relikviáře je umístěn obraz Boha otce žehnajícího koruně doplněný po obou stranách figurami zvířat, jež představovala v heraldické tradici středověké Evropy stálost, naději a čistotu (fénix) a moudrost, bdělost nebo někdy také temnotu ducha (sova).⁵⁸³ Skříňka stojí na osmi masivních dřevěných nohách vymodelovaných do podoby ležících lvů (symbolů síly), zatímco na vrcholku oltáře jsou usazeni dva orli (symboly odvahy a bojovnosti). Autorství maleb náleží Petru Meixnerovi (1831–1884), emailérské práce vytvořil Josef Gottlieb Chadt (1812–1882), zatímco řezby jsou dílem Josefa Heidelbergera (1812–1891).⁵⁸⁴

Monarchistickou symboliku rozvíjí rovněž železné dveře se střídajícími se motivy českého lva a říšské orlice⁵⁸⁵ a pověstnými sedmi zámky⁵⁸⁶, které oddělují Svatováclavskou kapli od úzkého vřetenového schodiště, jež ústí na prahu korunní komory.⁵⁸⁷ Jejich podoba byla inspirována unikátními středověkými dveřmi z tzv. kaple svaté Kateřiny na Karlštejně, tedy místa, jež bylo v době státoprávních zápasů mylně ztotožňováno s původním uložením české královské koruny.⁵⁸⁸ Novodobá historizující vazba mezi Karlštejnem a Svatováclavskou kaplí tím byla stvrzena.

Politický náboj „translační slavnosti“ kritizovaly deníky reprezentující centristické názory německou sněmovní většinu. Vídeňské liberální listy, především *Neue Freie*

⁵⁸¹ ZAP 1868, s. 100, Národní listy 27. 8. 1867, s. 2., obrazový doprovod, Karel CHYTIL – Karel VRBA – Antonín PODLAHA, *Korunovační klenoty království Českého*, Praha 1912, s. 25.

⁵⁸² Viz Jan BALEKA, *Výtvarné umění. Výkladový slovník*, Praha 1997, s. 240, srov. Petr CHOTĚBOR, *Korunní komora*, in: *České korunovační klenoty*, Milena Bravermanová (ed.), Praha 2008, s. 69, PETRASOVÁ 1994, s. 316.

⁵⁸³ PETRASOVÁ 1994, s. 316, ZAP 1868, s. 100, Národní listy 27. 8. 1867, s. 2, Milan BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1999, s. 127, 238, 292, 388–389

⁵⁸⁴ PETRASOVÁ 1994, s. 316, ZAP 1868, s. 100, Národní listy 27. 8. 1867, s. 2.

⁵⁸⁵ Autor článku v Národních listech interpretoval symbol Svaté říše římské chybně jako znak Moravy. Národní listy 27. 8. 1867, s. 2.

⁵⁸⁶ Stejně klíče, kterými lze dveře odemknout, otevírají rovněž schránu na klenoty, která je ukryta uvnitř neogotického relikviáře, ZAP 1868, s. 100.

⁵⁸⁷ PETRASOVÁ 1994, s. 312.

⁵⁸⁸ VENCLÍK 2014, s. 139–145.

Presse, upozorňovaly na pravý důvod oslav transportu koruny. Otevřená podpora federalizačních snah z české strany a masový ohlas akce vyhloubil ve vztazích českých zemí k rakouské říši propast, kterou podle vídeňského tisku již nebude možné zasypat.⁵⁸⁹ Přijetí českého stanoviska označily za ohrožení vlastního politického i kulturního života předlitavských Němců. Historické jádro státoprávní argumentace bylo prý navíc prezentováno zcela nevěrohodně, neboť „(...) každý nepředpojatý člověk musí uznat, že koruna a pražské královské korunovace neměly již od bitvy na Bílé hoře žádný skutečný význam, nýbrž jej stále více a více ztrácely“.⁵⁹⁰

Obdobně smýšlející deník *Tagesbote aus Böhmen*, jenž byl vydáván v českém království, podezřívá organizátory akce z pořádání politických demonstrací sloužících k podryvání nového ústavního zřízení monarchie. Akci označoval za lidový spektakl či modloslužbu s nacionálními ostatky.⁵⁹¹

Národní manifestace odsuzující přehlížení českého státního práva i jiné nepopulární projevy státní politiky (například zvyšování daňové zátěže a zavádění nových poplatků, trestní stíhání českých novinářů nebo organizátorů veřejných manifestací za rušení veřejného pořádku) nabývaly od odchodu většiny zemské reprezentace ze sněmovního jednání na síle. Mnohatisícové demonstrace na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století přitahovaly jak městské střední vrstvy, tak dělnictvo i venkovské obyvatelstvo.⁵⁹² Jako řečníci tepající poměry tehdejší doby na nich vystupovali společně s představiteli obecních i okresních samospráv také někteří nadregionální mladočeští novináři a politici. Vizuální tvář politické festivity dotvářely červenobílé prapory třepotající se na žerdích obtočených zelenými girlandami, slavobrány a řečniště ozdobená věnci, chvojím, květinami či vlasteneckými nápisy.⁵⁹³ Většinou zde nechybělo ani vyobrazení svatováclavské koruny či historický znak Českého království ani lidé oblečení v sokolských uniformách, vlasteneckých oblecích nazývaných čamary nebo lidových krojích. Účastníci se většinou nechávali pěveckými spolky strhnout

---

⁵⁸⁹ Neue Freie Presse (Morgeblatt) 29. 8. 1867, s. 1–2.

⁵⁹⁰ Neue Freie Presse (Morgeblatt) 29. 8. 1867, s. 2

⁵⁹¹ Tagesbote aus Böhmen, 29. 8. 1867, s. 3.

⁵⁹² BOROVIČKA 2012, s. 180–193, PURŠ 1958, s. 234–266, 446–470, 661–690, URBAN 1982, s. 227–239, KOŘALKA 1996, s. 100–101, Milan HLAVAČKA, *Samospráva a festivity. Tábor lidu na Řípu jako reálná a virtuální performace*, in: Historik nad šachovnicí dějin. K pětasedmdesátinám Jana Galandauera, Dagmar Hájková – Luboš Velek (ed.), Praha 2011, s. 93–98 (dále HLAVAČKA 2011).

⁵⁹³ Hugh le Caine AGNEW, *Symbol and Ritual in Czech Politics in Era of the „tábory lidu“*, Nationalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století, Jiří Pokorný – Luboš Velek – Alice Velková (ed.), Praha 2007, s. 338–340 (dále AFNEW 2007), David VENCLÍK, *Demonstrace na pastvinách u Dušníků*, Listy Unhošťska 40, 2006, s. 21, pozn. č. 2.

ke kolektivnímu zpěvu s vlasteneckými nebo všeslovanskými náměty, který většinou propukal na počátku a v závěru manifestace.⁵⁹⁴ Přitažlivou složku akcí tvořily kolotoče, stánky s občerstvením a dostatek piva i dalších pochutin, což událost naplňovalo atmosférou lidové zábavy.

O postupech, jimiž jejich organizátoři úspěšně mobilizovali a formovali veřejné mínění české společnosti, svědčí nebývalé počty shromážděných i stylizace popisů akcí, jež plnily stránky dobového tisku. Prožitek sounáležitosti přímého účastníka slavnosti se shromážděným davem, jenž má reprezentovat celý český národ, se snažil v novinovém článku vystihnout Jan Neruda coby svědek položení základního kamene Národního divadla: „*Ano národ provolával sobě slávu, vůbec celá slavnost měla ráz «Národ sobě». Národ dělal slavnostní průvod a národ se díval na slavnostní průvod, ti, kteří šli, jásalí nad těmi, kteří stáli, a ti, kteří stáli, jásalí nad těmi, kteří šli. Národ zde i národ tam, pojem obecnstva zmizel*“.⁵⁹⁵

Politizace a nacionalizace české společnosti 19. století procházela právě rozhodující fází. Projevy vzájemných sympatií a všeobecná euforie, jež tehdy zavládla na nábřeží u staveniště budoucího stánku múz, zanechaly v přímých účastnících intenzivní prožitek. Nerudovo líčení výmluvně dokládá, že „*spontaneita sama o sobě nikdy neexistovala; všechny slavnosti jsou vždy plánované. Ovšem opatrně konstruovaná iluze spontaneity je naplňuje větší působivostí*“.⁵⁹⁶

Protestní shromáždění pod širým nebem se tehdy odehrávala na nejrůznějších místech Čech (102), Moravy (37) a ojediněle také Slezska (4), čímž chtěli čeští aktivisté podat důkazy sepětí českého národa s krajinou a historickými oblastmi Českého království.⁵⁹⁷ Obdobným způsobem se pokoušeli svůj zápas s českými Němci o obsazení veřejného prostoru podpořit shromažďováním velkého počtu základních kamenů pro Národní divadlo, které byly slavnostně a za značné pozornosti vlasteneckých novin vyzvednuty z různých koutů země a poté ozdobenými vozy s doprovodem banderíí přiváženy do Prahy. Původním označením masových akcí neboli „*meetingů (mítinků)*“ se jejich organizátoři hlásili k zahraničním vzorům, kterými byly demonstrace

---

⁵⁹⁴ HLAVAČKA 2011, s. 106.

⁵⁹⁵ Národní listy 20. 5. 1868, s. 1.

⁵⁹⁶ Srov. MOSSE 2001, s. 96, Jiří PEŠEK, *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*, in: Pražské výstavy a velké slavnosti, Jiří Pešek (ed.), Praha 1995, s. 7–29.

⁵⁹⁷ AGNEW 2007, s. 337–338, 341, součty táborů v jednotlivých oblastech, s. 340, HLAVAČKA 2011, s. 105, pozn. č. 24. další literatura; Mona OZOUFOVÁ, *Revoluční svátky 1789–1799*, Brno 2006, zejm. s. 146–232.

ze čtyřicátých let 19. století, pomocí nichž Daniel O'Connell (1775–1847) a jeho stoupenci aktivizovali statisícové davy irských katolíků ve jménu zrušení parlamentní unie s Velkou Británií.⁵⁹⁸ Při debatách spolku Měšťanská beseda, při nichž se pro manifestace hledal příhodnější český název, uspěl teprve dvaadvacitiletý student historie Jaroslav Goll (1846–1929), jenž s poukazem na kořeny současných meetingů v domnělých demokratických ideálech husitství navrhl označení „tábory“, které se také nakonec ujalo.⁵⁹⁹

Tábory lidu se nevztahovaly k významným momentům minulosti národa jen svým jménem, nýbrž také lokalitou, jež byla pořadatelem pro plánované shromáždění vybrána. Často se totiž odehrávaly v blízkosti středověkých hradů (Karlštejn, Bezděz, Valečov), na místech vítězných bitev i zdrcujících porážek (vrch Lipská u Lipan, pražský Žižkov, Kaňk), a to včetně bojišť nedávného konfliktu s Pruskem (Chlum u Hradce Králové, Branka u Náchoda), či na horách opředených mýty (Říp a Blaník).⁶⁰⁰

6.2. Tábor lidu pod Karlštejnem, čili rej marcipánových koní

Nedaleko vrcholků, na kterých na jaře roku 1422 vybudovala husitská vojska pražanů čtyři obléhací tábory, pomocí nichž se pokoušeli od května do října marně dobývat hrad Karlštejn, rozložili v sobotu 15. srpna 1868 svůj „tábor lidu“ také účastníci masové politické demonstrace proti politice stávající vídeňské vlády.

Navzdory zákazu c. k. okresního úřadu v Berouně se masové politické shromáždění pod Karlštejnem nakonec uskutečnilo.⁶⁰¹ Početné účasti Pražanů patrně napomohly rovněž „zábavní vlaky se sníženými cenami“ vypravené z Prahy na Karlštejn, na které v rubrice „Zprávy denní“ společně s údaji o jízdě upozorňovaly v den konání akce také mladočesky orientované *Národní listy* (pod hrozbou konfiskace přejmenované 17. července 1868 na *Národní noviny*).⁶⁰²

Při přípravách nepovoleného politického meetingu byly, stejně jako u jiných táborů,⁶⁰³ stanoveny otázky, na něž měli všichni řečníci ve svých proslovech reagovat a které byly rovněž deklarovány ve zveřejněném programu. Karlštejnské shromáždění

⁵⁹⁸ AGNEW 2007, s. 340, BOROVIČKA 2012, s. 190. Theodor W. MOODY – Francis Xavier MARTIN, *Dějiny Irska*, Praha 2003, s. 183–187.

⁵⁹⁹ Jaroslav GOLL, *Několik vzpomínek*, in. Padesát let umělecké besedy, Hanuš Jelínek (ed.), Praha 1913, s. 272, srov. KOŘALKA 2011, s. 472.

⁶⁰⁰ BOROVIČKA 2012, s. 190, PURŠ 1958, s. 234–266, 446–470, 661–690.

⁶⁰¹ *Národní noviny* 2. 8. 1868, s. 2.

⁶⁰² *Národní Noviny* 15. 8. 1868, s. 2.

⁶⁰³ HLAVAČKA 2011, s. 101–102.

se mělo ústy svých mluvčích zamýšlet nad třemi klíčovými problémy. Jak nejlépe osvědčit „(...) svou oddanost a věrnost k nejvyšší panující rodině (...), kterak by se blahobyť zubožené vlasti zvelebiti mohl (...), jakým způsobem dalo by se docílití sbratření obou národností v naší milé vlasti (...)“⁶⁰⁴ Podle mínění okresního hejtmana, který o dění podával zprávy nadřízeným, byla akce ve skutečnosti organizována s cílem ukázat pravý důvod neblahé ekonomické situace společnosti.⁶⁰⁵ Za viníka zde byla obdobně jako na jiných táborech lidu patrně označena vysoká daňová zátěž postihující obyvatelstvo Českého království, což mohlo být pro většinu shromážděných názornou konkretizací příčiny jejich individuálního pocitu nespokojenosti s politickou a ekonomickou situací země. V závěru mítinků docházelo většinou k sepsání společné rezoluce, která byla následně veřejně čtena a schválena aklamací přítomného shromáždění jakožto výraz vůle lidu, kterou podle mínění většiny českých politiků nebylo v mezích daného ústavního pořádku Předlitavska možné prosazovat parlamentní cestou. V případě demonstrace u Karlštejna nemáme o proslovech řečníků ani rezolucích vůbec žádná svědectví, a tak je docela dobře možné, že převládající náplní akce byla lidová zábava.

Personifikací státního režimu ve vnímání pisatele reportáže z karlštejnského mítinku Jakuba Arbese (1840–1914) se stali tajní i uniformovaní policisté a okresní hejtman, jejichž úkolem bylo dohlížet nad průběhem zakázané manifestace. Dlužno říci, že jejich role, vzezření i chování se na stránkách *Národních listů* staly prostředkem tvořivého ironizování rakouského státního aparátu. „Mezi lidem procházely se «tajemné» osoby s «tajemnými» a přece každému patrným znamením «tajemné» své mise; a nikde, nikde ani četník ani policajt“.⁶⁰⁶ Státní dohled získal ironický nádech tak typický pro pozdější literární ztvárnění vídeňských úřadů. Okresní hejtman byl Arbesem vykreslen jako bizarní postavička potící se v žáru horkého srpnového slunce. „Pan Obentraut je velký, štíhlý muž, uniforma, čepička i kordisko výborně mu sluší. Není stár, není mlád, není oškliv, není hezek; – a vous jeho mohli bychom skoro nazvat vousem republikánským, kdyby nebyla brada pana okresního hladce oholena. Z malých a mdlých očí zírá p. okresnímu onen druh rozmrzelosti, s jakým setkáváme se u lidí studovaných, leč nespokojených se svým stavem i studii, omrzelost to, která v každé soucitné duši budí upřímnou soustrast s osudem omrzelcovým. Když jsme c. k. pana okresního Obentrauta

⁶⁰⁴ Národní Noviny 17. 8. 1868, s. 1, Národní noviny 17. 8. 1868, s. 2, srov. PURŠ 1958, s. 245, pozn. 46.

⁶⁰⁵ PURŠ 1958, s. 245, pozn. 46, HLAVAČKA 2011, s. 108–109.

⁶⁰⁶ Noviny 21, 17. 8. 1868, s. 1, srov. JAKUB ARBES, *Pláč koruny české neboli persekuce lidu českého v letech 1868–1873*, Praha 1894, s. 321–322.

shlédli, stál maje ruce založené před hostincem. (...) Hlavu měl poněkud nachýlenou, břicho trošinku vypnuté a nohy v kolenou maloučko prohnuté (...) z pod čapky se známým «jablíčkem» řinul se p. Obentrautovi pot, vlasy byly potem téměř slepeny a za ušima řinuly se potůčky potu zcela pohodlně po krku za krk“.⁶⁰⁷

Rysy organizované akce získalo karlštejnské setkání až kolem půl páté odpoledne. Tehdy se stovky účastníků, z nichž někteří měli mít podle hejtmanova hlášení na sobě čamary nebo čepice zvané „poděbradky“,⁶⁰⁸ odebraly v doprovodu selských jízd (banderí) na louku pod hradem, kde prý hrála hudba a došlo ke kolektivnímu provolávání slávy „koruně české a národním výtečníkům“.⁶⁰⁹ Všeobecné veselí zde propukalo až do okamžiku, kdy drobný akt provokace zavdal přítomným státním orgánům záminku k okamžitému rozeznání shromáždění. Kdosi na prostranství mezi lidmi demonstrativně zapálil provládní česky psaný *Pražský denník*.

Postižené periodikum manifestaci na Karlštejně příliš tištěného prostoru neposkytlo. Omezilo se jen na suché oznámení v rubrice „Zprávy z Prahy a z venkova“, že zde „měl v sobotu býti odbýván tábor, který však ale byl úředně zakázán (...)“, tudíž tu nakonec proběhla obyčejná pouť, jíž se zúčastnilo zhruba pět set domácích a stejný počet cizích návštěvníků.⁶¹⁰ O něco detailnější, ale také příkřejší byl list českých Němců *Bohemia*. Pisatel *meeting* vykreslil jako událost plnou zpěvu, tance, halasu a provolávání slávy, což vše probíhalo na louce a později také v sále zdejší restaurace.⁶¹¹ Dále jej zaujalo všudypřítomné „zbožňování Husa“ a „zářící sokolské houfy“, nicméně až na „neustále se ozývající nápev Slovan jsem!“⁶¹² a „únavné Kde domov můj?“ podle jeho slov proběhla demonstrace poměrně poklidně. Nezodpovězenou otázkou, s níž reportér z Karlštejna odjížděl, mu zůstal význam marcipánových koní zavěšených z neznámých důvodů na krku několika účastníků jako ozdoba. V závěru článku, který začínal zmínkami o stížnostech vesnického obyvatelstva na neúnosné daňové zatížení, si však vůči účastníkům shromáždění na Karlštejně neodpustil rýpnutí. „Ale na návštěvy oslav, meetingů

⁶⁰⁷ Národní Noviny 21, 17. 8. 1868, s. 1.

⁶⁰⁸ Jakub Arbes uvádí přes 2000 účastníků, oficiální zprávy z okresního hejtmanství zhruba hovoří o 400 manifestujících. [Jakub ARBES], *Zakazovaný tábor u Karlova Týna*, Národní Noviny 21, 17. 8. 1868, s. 1, Státní oblastní archiv Beroun, fond Okresní úřad Beroun, Presidiální spisy 1855–1868, 1936–1938, karton č. 1, sign. 1868/76, i. č. 127, Zpráva c. k. Okresního hejtmanství z 16. 8. 1868. Ke specifickému oblečení, jímž se účastníci manifestace na Karlštejně identifikovali s národem, Milena LENDEROVÁ, *Oděv jako výraz politických sympatií a emancipace*, Z dějin české každodennosti. Život v 19. století, Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Marie Macková (ed.), Praha 2010, s. 106–107, srov. MORAVCOVÁ 1986, s. 6.

⁶⁰⁹ Národní Noviny 21, 17. 8. 1868, s. 1.

⁶¹⁰ Pražský deník 17. 8. 1867, s. 1.

⁶¹¹ *Bohemia* 18. 8. 1868, s. 215 (překlad D. V.).

⁶¹² Uvedená píseň nese ve skutečnosti název *Píseň Slovana*.

a aplaudování banderiím, na to peníze máte?“ Tyto politické manifestace však nic neměnily ani na oblibě Karlštejna jako cíle individuálních i organizovaných výletů, ani na postupu plánované obnovy hradu.

6.3. „Voni sem nemohly přijít, voni mají dva centy.“ Dokončení plánů rekonstrukce

Počátkem roku 1870 dokončil Friedrich Schmidt s oporou v nákresech svých spolupracovníků detailní projekt oprav hradu. Už 5. dubna téhož roku postoupil plány rekonstrukce k posouzení členům ústřední komise.⁶¹³ Návrh nebyl totožný s pozdější podobou stavebních oprav Karlštejna, neboť zde architekt ponechal takřka ve stávající podobě celý komplex purkrabství, obě brány i renesanční přístavbu císařského paláce doplněnou o arkádovou galerii v nejvyšším patře.⁶¹⁴ Věže byly zakončeny vysokou valbovou střechou vyrůstající z výrazných ochozů s cimbuřími a osazeny věžičkami – čtyřmi na Velké věži a jednou nad Mariánskou kaplí. Na celé fasádě měly být obnoveny rovněž sgrafitové omítky a na některých částech hradeb také renesanční cimbuří i štíty hlásek. Cenový odhad byl včetně výdajů na rekonstrukci maleb propočten na 240.000 zl., což by s ohledem na časový plán stanovený na deset let vyžadovalo roční dotaci 24.000 zl.⁶¹⁵

Zemský konzervátor František hrabě Thun-Hohenstein si plány společně s dalšími odborníky z českých zemí prohlédl na přelomu dubna a května roku 1870 a v dopise z 14. května z téhož roku tlumočil ústřední komisi jednohlasně pozitivní hodnocení. Zprávu skupiny tvořené kromě hraběte Thun-Hohensteina také Janem E. Vocelem, Augustem W. Ambrosem a Františkem X. J. Benešem uzavřel jednoznačně: „*Posouzení dopadlo uspokojivě, pánové byli nejen spokojeni, ale přímo nadšeni*“.⁶¹⁶ Ještě v květnu téhož roku mohla nákrasy zhlédnout veřejnost posílená o poutníky směřující na tradiční pražskou svatojánskou slavnost.⁶¹⁷

---

⁶¹³ Dopis Friedricha Schmidta centrální komisi, VILÍMKOVÁ 1974, s. 155, Dobroslava Menclová uvádí datum 2. února 1870, MENCLOVÁ 1947, s. 93.

⁶¹⁴ CHUDÁREK 2001, s. 30, MENCLOVÁ 1947, s. 96, pozdější kresby a plány z let 1882–1886 se od původního projektu liší jen v detailech. Srov. pohled na hrad z jihozápadní strany na kresbě zachycující Schmidtův návrh přestavby Karlštejna. Kresba datovaná do let 1882/1883, Muzeum města Vídně, fond Friedrich von Schmidt, inv. č. HMW 157070/26, srov. HAIKO – KASSAL-MIKULA, s. 218–219.

⁶¹⁵ MENCLOVÁ 1947, s. 97.

⁶¹⁶ Hrabě František Thun-Hohenstein ústřední komisi komisi, 14. 5. 1870, VILÍMKOVÁ 1974, s. 159–160.

⁶¹⁷ MENCLOVÁ 1947, s. 98, srov. VLNAS 2013, s. 237.

Svá vyjádření následně připojila rovněž česká i německá periodika. Staročesky orientovaný deník *Pokrok* řízený významným obráncem pasivního odporu vůči prosincové ústavě Janem Stanislavem Skrejšovským (1831–1883)⁶¹⁸ zaujal při hodnocení stavebních plánů čistě nacionalistický postoj, v němž kategorie germánského původu tvůrce plánů rekonstrukce středověkého hradu a priori devalvovala kvalitu jakéhokoli díla. Pisatel krátkého článku v rubrice „*Zprávy domácí*“ definoval autora projektu Friedricha Schmidta jako „*ryzího Němce*“, který nezná než německou gotiku, tudíž v případě starobylé stavby Karlštejna, jenž „*ani v nejmenším není provanut[a] duchem německým*“, bezpochyby brzy způsobí, že se národu „*českému odcizí jedna z nejkrásnějších památek uměleckých*.“⁶¹⁹ Zodpovědnost podle něj padá na hlavy členů komise konzervátorů, kteří měli pro Schmidtovy plány z nezjištěných důvodů jen pochvalná slova, a to navzdory tomu, že v ní zasedli také čeští zástupci.

Mínění staročechů reprezentoval a šířil rovněž německy psaný deník *Politik*. Schmidtův návrh je zde považován za „*uspokojivý, pěkně a čistě vyvedený*“.⁶²⁰ Autor článku uznává, že mu chybí potřebná odborná znalost, a tak se řídí jen celkovým dojmem, jímž na něj obrysy návrhu zrekonstruované středověké stavby působí. Vadí jen příliš vysoká střecha Velké věži, která prý na již dost vysoké budově vypadá rušivě. Jako přiměřenější se pisateli textu jeví, pokud by byla dominanta hradu zakončena jen cimbuřím, anebo rovnou střechou. Kriticky je zde pohlíženo také na dlouhodobé ignorování stavu památky, jež je považováno za očividný záměr.⁶²¹ Čí? Soudě podle politické orientace listu si měl čtenář dosadit vídeňskou vládu.

V reportáži z expozice publikované v obrázkovém časopise *Světobzor* zaznívá vůči návrhům rekonstrukce bezvýhradný obdiv i vděk za příkladný přístup k úpadkovým architektonickým stylům, které v průběhu stavebních dějin památky znetvořily její tvář.⁶²² Ve sledovaném období se v českých zemích setkáváme s odmítáním baroka jakožto tzv. „*copového stylu*“, jenž podle mínění některých znalců umění i představitelů katolického kléru nehezkými cibulovými báními a celkově deformovaným tvaroslovím

---

⁶¹⁸ Česká politická reprezentace se po rozporuplné debatě rozhodla na návrh Palackého v srpnu vstoupit podmíněně na český zemský sněm, nikoli ovšem do říšské rady. Skrejšovský byl jedním z největších kritiků tohoto kroku. BOROVIČKA 2012, s. 196–198, 214–215.

⁶¹⁹ *Pokrok* 19. 7. 1870, s. 2.

⁶²⁰ *Politik* 18. 5. 1870, s. 2 (překlad D. V.).

⁶²¹ *Politik* 18. 5. 1870, s. 2.

⁶²² *Světobzor* 20. 5. 1870, s. 167.

dokresloval éru marasmu, kterým byl národ po bělohorské porážce postihován.⁶²³ Navzdory renesančním stavebním prvkům, jež měly být podle Schmidtových návrhů oprav Karlštejna zachovány nebo dokonce obnoveny, oceňoval autor na jeho díle „*odstranění nestvůr [a] přístavků, učiněných na újmu původního stylu gotického*“, které by bylo záhodno provést rovněž u řady původně středověkých budov v Praze „*kde téměř není jediné památky stavební, na niž by se byl neprohřešil některý z pověstných nedouků století 17. a 18*“.⁶²⁴

Německá *Bohemia* otiskla o několik týdnů později poučený posudek znalce dějin středověkého umění a profesora hudební vědy na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě Augusta Wilhelma Ambrose, který o Karlštejnu a jeho stavebních dějinách publikoval rozsáhlý článek již v roce 1865.⁶²⁵ Autor zde oproti třem předchozím zprávám zmiňoval důležitý detail.⁶²⁶ Na stejném místě byly v prostorách umělecké výstavy předloženy k nahlédnutí jak Schmidtovy návrhy rekonstrukce hradu, tak také skici a plány jeho asistentů Josefa Mockera, Franze Jobsta a Ludwiga Wächtlera z roku 1866. Ambros si vysoce cenil obou prací, byť u starších dokumentů uvedl pouze autorství budoucího uměleckého ředitele přestavby Karlštejna Josefa Mockera, kterého coby zemský vlastenec charakterizoval jako „*našeho krajana*“, a poznamenal zde, že je „*znamenitym a talentovaným [architektem]*“.⁶²⁷ Při porovnání obou zde zachycených podob hradu využíval jejich analogie s jednou z epizod Shakespearova Hamleta, v němž hlavní postava konfrontuje svoji matku Gertrudu s portréty jejích manželů, princova mrtvého otce a bratrovraha, dánského krále Claudia.⁶²⁸ Ušlechtilou tvář otcovského ideálu autor textu připodobnil ke Schmidtovu konceptu, zatímco stávající stav hradních budov mu připomínal obraz muže, kterého fiktivní dánský princ v dramatu označil za „*rzivý klas*“. Nynější situaci Ambros připisuje nedůstojným stavebním zásahům, kterým byl Karlštejn v minulosti vystaven. Jistou míru shovívavosti autor projevil vůči stavitelskému umění sklonku 16. století, nicméně úpravy z let 1815–1818 podrobil zdrcující kritice.

---

⁶²³ O osudku baroka v „dlouhém 19. století“ srov. Jiří RAK – Vít VLNAS a kol., *Druhý život baroka v Čechách*, in: Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století, Vít Vlnas (ed.), Praha 2001 (dále RAK – VLNAS 2001), s. 26, Vít VLNAS, *Odborník trne nad tou Santiniiovskou gotikou (k obrazu barokní architektury v českém 19. století)*, in: Album Amicorum. Sborník k počtě prof. Mojmíra Horiny, Jan Royt – Petra Nevimová (ed.), 2005, s. 82–89.

⁶²⁴ Světozor 20. 5. 1870, s. 167.

⁶²⁵ AMBROS 1865.

⁶²⁶ *Bohemia* 11. 6. 1870, s. 2139–2140. (dále AMBROS 1970).

⁶²⁷ *Bohemia* 11. 6. 1870, s. 2139, překlad D. V.

⁶²⁸ *Bohemia* 11. 6. 1870, s. 2139, srov. William SHAKESPEARE, *Hamlet, dánský princ*, Praha 2001, s. 341–343 (překlad Martin Hilský).

„Je skutečný zázrak, že hrad nebyl nakonec pojat klasickým - akademickým způsobem a nebyl obšťastněn dórskými triglyfy a metopami a portiky s toskánskými a kompozitními řády a dalšími známými «skvosty». V časech Rudolfa II. přeci jen přežívaly navzdory povážlivě dlouho propagovaným renesančním copům [!] malé zbytečky staré romantiky, nicméně rokem 1815 byla bohužel stopa pyšné hradní rezidence i jemně poetické zemské svatyně zaváta, když se poté stavěly jen jednoduché a suchopárné zámky na rovné zemi, duch starých romantických časů se již dávno poroučel, poněvadž se nemohl dobře snést s úředními písaři [Tereziánského ústavu šlechtičen]“.⁶²⁹ Na druhé straně návrhy plánované úpravy památky bezvýhradně chválil a vyslovil radost z míry porozumění, které mají současní stavitelé k hradní architektuře středověku, na čemž má prý značnou zásluhu inspirativní dílo francouzského architekta Eugène Viollet-le-Duca (1814–1879). Ambros se rozplýval nad obnovenými gotickými cimbuřími, arkýři i mohutnými střechami hradu, které se zdvihají proti nebesům. Očekával, že počet turistů, které sem dosud lákaly spíše zdejší poklady středověkého výtvarného umění, se po dokončení Schmidtovy rekonstrukce znatelně zvýší. Dokonce se prý budou zájemci o středověkou architekturu v budoucnu dělit na ty, kteří za její největší skvost považují durynský Wartburg, a ty, kteří obdivují nejvíce Karlštejn nacházející se v českých zemích. Památce znamenité epochy císaře Karla IV., kterou podle vlastních slov pokládal za cosi neporovnatelně „...vyššího než tolikrát «ad nauseam» [neustále až do omrzení] oslavované husitství“, se tím podle jeho mínění dostane náležitého ocenění.⁶³⁰ K ideálu dokonalosti již bude chybět jen návrat bohoslužeb do nejposvátnějších prostor hradu, do Kaple sv. Kříže, neboť nyní již není možné snášet pohled na tucty zvědavých turistů s kouřícími „Cigarre“ uvnitř prostoru, do něhož kdysi směl i sám zakladatel hradu vstupovat pouze bosý.⁶³¹

O několik měsíců později se ukázalo, že prostor kaple sv. Kříže může postihnout něco mnohem nebezpečnějšího než bezohlední a neuctiví návštěvníci. V noci z 27. na 28. října zuřila v Praze a okolí vichřice, jejíž sílu i devastující následky prý nedokázali s jiným podobným výkyvem podzimního počasí srovnat ani nejstarší pamětníci.⁶³² Přírodní živel tehdy řádil také na Karlštejně, kde došlo k rozbití většiny oken,

---

⁶²⁹ Bohemia 11. 6. 1870, s. 2140

⁶³⁰ Bohemia 11. 6. 1870, s. 2140.

⁶³¹ Bohemia 11. 6. 1870, s. 2140.

⁶³² Národní listy 28. 10. 1870, s. 2–3.

stržení části střech i štítů z Mariánské i Velké věže, i k poškození její jižní zdi. Vše muselo být v následujících týdnech opraveno.⁶³³

O dalším kroku komplexní obnovy hradu, s níž Schmidtův projektu počítal, měly z podnětu státního ministerstva vnitra z 23. listopadu 1870 rozhodnout zástupci českého zemského sněmu.⁶³⁴ O přípravu dokumentace i navrhovaný rozpočet stavebních prací pro případné komentáře poslanců byl požádán zemský výbor. Dopis s přílohami odeslaný 21. února 1871, byl poté ve sněmovně zaevidován pod č. 242 a uložen mezi ostatní sněmovní materiály, kde zůstal ležet bez povšimnutí více než rok.⁶³⁵

Český zemský sněm se sešel v září 1871. Jednání se účastnili rovněž čeští poslanci, kteří s nadějí očekávali nejen korunovaci císaře Františka Josefa I. českým králem, ale také přijetí dohody o „česko-rakouském“ vyrovnání neboli tzv. „fundamentálkách“, které prosazoval i nový předseda vlády Předlitavska Karl Sigmund von Hohenwart (1824–1899).⁶³⁶ Karty byly nyní rozdány zcela jinak než v časech táborového hnutí. Od posledních zemských voleb v srpnu 1870 měli stoupenci státoprávních požadavků (aristokracie v kurii zemského velkostatku i čeští poslanci občanského původu v dalších kuriích) většinové zastoupení.⁶³⁷ Pasivní rezistence byla nyní z jejich pohledu na zemském sněmu minulostí. Odchod z jednacího sálu naopak 16. září zvolili jako protest vůči plánovaným legislativním změnám němečtí liberálové. Překážkou prosazení požadavků se však nakonec stal odpor říšského kancléře Beusta i ministerského předsedy uherské vlády Gyuly Andrássyho a dalších členů říšské i předlitavské vlády, pod jejichž vlivem nechal císař společně s plánem na vyrovnání s Čechy padnout i Hohewartovu vládu, jejíž předseda podal demisi již 24. října.⁶³⁸ Většinová podpora federalizace říše na českém zemském sněmu vzala za své po rozpuštění orgánu a následných volbách (tzv. „chabrusových“), v nichž podle očekávání zvítězili němečtí centralisté. Česká politická reprezentace se poté opět přiklonila ke strategii pasivní politiky.

---

⁶³³ *Protokol o opravách z 21. 11. 1870*, České místodržitelství, sign. 1/12/1, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 160, srov. Národní listy 31. 10. 1870, s. 2.

⁶³⁴ Zemský výbor III., karta č. 25, *Dopis českého místodržitelství a zemskému výboru, 27. 1. 1870*, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 160, srov. ADÁMEK 1913, s. 526.

⁶³⁵ Národní archiv, fond. Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání č. 108, Jednací protokol sepsaný dne 20. listopadu 1872 o XIV. sezení 1. výročního zasedání sněmu království Českého z roku 1872, Protokoly sněmovních zasedání č. 108.

⁶³⁶ BOROVIČKA 2012, s. 222–226, URBAN 1984, s. 250–257.

⁶³⁷ URBAN 1984, s. 245.

⁶³⁸ BOROVIČKA 2012, s. 228–239, URBAN 1984, s. 259–260.

Když se na pořad jednání zemského sněmu dostala 20. listopadu 1872 otázka rekonstrukce hradu Karlštejna, čeští poslanci již nebyli při diskusi přítomni.⁶³⁹ Navzdory tomu však byl přijat návrh *budžetní* (rozpočtové) komise předložený jejím zpravodajem Karlem Wolframem, v němž byla schválena další splátka finanční odměny pro Friedricha Schmidta za vytvoření stavebních plánů i nový úkol pro zemský výbor, který spočíval v přezkoumání dříve stanovených nákladů na celkovou přestavbu hradu. Nová situace vyžadovala podle mínění členů komise rovněž obnovu jednání s vládou, pomocí něhož by mělo dojít k nové dohodě o rozložení finančních nákladů stavby, která by byla dotována jak zemskými, tak také státními fondy. Pro přijetí předlohy apeloval na poslance rovněž tehdejší probošt svatovítské kapituly a podporovatel dostavby pražského dómu Adolf Würfel.

Technický odbor místodržitelství ve spolupráci s Josefem Mockerem následně zjistil, že v důsledku pokračujícího chátrání hradních budov je nutné rozpočet projektu navýšit ze Schmidtem původně navrhovaných 230.466 zl. a 75 kr. na 275.968 zl. a 10. kr.⁶⁴⁰ Vzhledem k potřebě postavit novou administrativní budovu pro Tereziánský ústav šlechtičen i dostatečně zajistit statiku Velké věže byly náklady poté navýšeny na rovných 300.000 s tím, že práce by měly probíhat po dobu třiceti let. Se sumou vyjádřilo souhlas rovněž státní ministerstvo s podmínkou, že polovina nákladů bude hrazena ze zemských zdrojů.

Do financování přestavby měla nově promluvit také skupina českých poslanců, která se odštěpila od stanovené linie Národní strany a po svém zvolení v létě roku 1874 vstoupila 15. září na sněmovní půdu.⁶⁴¹ Jejich krok byl ostatními českými politiky odmítnut, což ovlivnilo také rétoriku tiskových tribun.⁶⁴² Otázka nového propočtu rekonstrukce byla druhého dne krátce diskutována ve sněmovně, aby byla následně přenechána k dalšímu řešení nově zvolenému sněmovnímu rozpočtovému výboru.⁶⁴³ Podle zpráv německé liberální *Bohemie*, mladočeských *Národní listů* i staročesky orientovaného

⁶³⁹ Národní archiv, fond. Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání (č. 112), Jednací protokol sepsaný dne 16. září 1874 o 2. sezení III. výročního zasedání sněmu království Českého z roku 1872, srov. ADÁMEK 1913, s. 227.

⁶⁴⁰ Zemský výbor III., kart. č. 25, *Dopis českého místodržitelství a zemskému výboru, 10. 2. 1874*, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 161, 163, srov. ADÁMEK 1913, s. 526.

⁶⁴¹ BOROVIČKA 2012, s. 241–243, URBAN 1984, s. 299–300.

⁶⁴² Pokrok 17. 9. 1874, s. 1, Pokrok 18. 9. 1874, s. 1, Brousek 16. 9. 1874, s. 1, Brousek 17. 9. 1874, s. 2. Již 27. prosince 1874 došlo k dotvoření frakce v samostatnou „mladočeskou“ politickou stranu (Národní stranu svobodomyšlnou), srov. URBAN 1984, s. 301.

⁶⁴³ Národní archiv, fond. Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání č. 112, Jednací protokol sepsaný dne 16. září 1874 o 2. sezení III. výročního zasedání sněmu království Českého z roku 1872, ADÁMEK 1913, s. 232, srov. Brousek 17. 9. 1874, s. 2, Národní listy 17. 9. 1874, s. 1.

Brousku požádal mladočeský poslanec Alois Pravoslav Trojan (1815–1893) při jednání o prozkoumání Schmidtových plánů, načež se mu od předsedajícího barona Karla Viléma z Auerspergu (1814–1890) dostalo vysvětlení, že kvůli objemnosti nedošlo k jejich přenesení do sálu, nicméně je možné do nich nahlédnout ve sněmovní knihovně.⁶⁴⁴ Sarkastický pisatel článku, který byl publikován v *Brousku*, se vysmíval neobratnosti českého jazyka, v němž nejvyšší maršálek mladočeskému politikovi na jeho dotaz odpověděl: „*Voni tady nejsou, voni jsou v bibliotéce, voni sem nemohly přijít, voni mají dva centy*“.⁶⁴⁵ V textu však nešetřil ani politické prostředí, jehož jménem se Trojan dožadoval detailního seznámení s projektem obnovy hradu. „*Jsme přesvědčeni, že páni ústaváci udělí odštěpencům tu koncessí [povolení], a že pozvou ty plány, aby «přišly do sněmovny», vzdor tomu, že «voni mají dva centy»*“.⁶⁴⁶ Na pořad jednání zemského sněmu se Karlštejn dostal znovu 16. října, kdy poslanci odhlasovali pověření zemskému výboru, aby dojednal s vládou přesné podmínky spolufinancování obnovy hradu, a usnesli se na zakoupení kreseb stavby i její výzdoby, které dříve patřily znalci umění Antonínu D. Výškovi.⁶⁴⁷

Ačkoli státní ministerstvo 20. dubna 1875 vyjádřilo souhlas se společnou podporou rekonstrukce středověkého hradu, sněm nakonec s ohledem na aktuální finanční nesnáze země a proti vůli všech devíti českých poslanců nákladnou přestavbu Karlštejna 14. května většinou hlasů neschválil.⁶⁴⁸ Mladočeské *Národní listy* ve zprávě o jednání prozradily, že proti návrhu rozpočtového výboru vystoupil s projevem stoupenec ústavní strany poslanec a bývalý ministr spravedlnosti Eduard Herbst (1820–1892), který prý připomněl, že dříve podpořil podporu dostavby katedrály sv. Víta či dotaci na vybudování českého Národního divadla, nicméně omezené zemské zdroje je nyní nutné investovat spíše do praktičtějších potřeb, jakými je například práce na úpravě koryt řek.⁶⁴⁹ V závěru měl prý dodat, že se tím však pro budoucí opravy historických památek nevytváří žádný precedent. Sebemenší pochopení pro okolnosti výsledků hlasování neměl přirozeně staročeský tisk. *Brousek* připsal mladočeským poslancům podíl na budoucí zkáze hradu

---

⁶⁴⁴ Bohemia 17. 9. 1874, s. 2, Národní listy 17. 9. 1874, s. 1, Brousek 17. 9. 1874, s. 2.

⁶⁴⁵ Brousek 17. 9. 1874, s. 2.

⁶⁴⁶ Brousek 17. 9. 1874, s. 2.

⁶⁴⁷ Národní archiv, fond. Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání č. 113, Jednací protokol sepsaný dne 15. října 1874 o 18. sezení III. výročního zasedání sněmu království Českého z roku 1872, srov. ADÁMEK 1913, s. 527, HELFERT 1902, s. 6.

⁶⁴⁸ Národní archiv, fond. Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání č. 115, Jednací protokol sepsaný dne 14. května 1875 o 26. sezení IV. výročního zasedání sněmu království Českého z roku 1872, srov. ADÁMEK 1913, s. 527, Bohemia 15. 5. 1875, s. 1.

⁶⁴⁹ Národní listy 15. 5. 1874, s. 2.

a označil je za novodobé Jidáše, kteří se nechali uplatit příspěvkem Němců na stavbu Národního divadla, aby se tím pro „30 stříbrných“ na sněmu dopustili zrady národních zájmů.⁶⁵⁰ Bylo jim vytýkáno, že kromě kompletní rekonstrukce Karlštejna nedokázali prosadit státoprávní požadavky, nový volební řád, rozdělení univerzity ani zákon na ochranu národnosti.

Navzdory postupujícímu chátrání hradu byla jeho rekonstrukce nakonec z rozhodnutí zemského sněmu odložena o dlouhých třináct let. Stavební práce zde byly podle Schmidtova projektu zahájeny až na jaře roku 1887.⁶⁵¹

6.4. Finále zápasu o obnovu českého Montsalvage⁶⁵²

„Vskutku ušlechtilá společnost tedy na onom hradě pobývá a já ti teď prozradím, z čeho živi jsou – totiž z moci nejčistšího kamene. Neznáš-li jeho jméno, věz, že se lapis exilis nazývá. A tento kámen tu vlastnost má, že v jeho přítomnosti fénix na popel shoří, ihned však zase obživne (...) ihned jasná záře z něho vychází, že je stejně krásy jako předtím.“⁶⁵³

K oživení ideje rekonstrukce Karlštejna nedošlo ani v roce 1878, kdy si česká i německá společnost připomínaly čtyřsetleté výročí úmrtí císaře Karla IV. Čeští publicisté, historici, spisovatelé i učitelé však jubileum dokázali využít k tomu, aby panovníka vypodobnili jako ryzího Čecha, „*Otce českého národa*“ i podporovatele sblížení slovanských národů.⁶⁵⁴ Například v útlé knize určené k osvětě dospívající mládeže její autor, úvalský učitel Jan Karel Řezáč (1838–1886), vyzdvihl kromě jiných panovníkových ušlechtilých vlastností a činů jeho vztah k českému jazyku i snahu o znovusjednocení Slovanů v jediné křesťanské církvi, o čemž Karel IV. dokonce začal „*s carem Dušanem Srbským vyjednávat*“.⁶⁵⁵ Snaha zobrazit panovníka v roli průkopníka všeslovanských myšlenek je z textu zjevná.

---

⁶⁵⁰ Brousek 15. 5. 1874, s. 1.

⁶⁵¹ MENCLOVÁ 1947, s. 98–99.

⁶⁵² Existují různé varianty pojmenování bájného hradu (např. *Munsalvache*, *Montsalvache*, *Munt Salvasch*, *Montsalvač*). V názvu kapitoly užívám verzi, která se při komentování diskuse o rekonstrukce Karlštejna na českém zemském sněmu objevovala v dobovém českém tisku.

⁶⁵³ Wolfram von Eschenbach, *Parzival: A Romance of the Middle Ages*, Helen M. Mustard – Charles E. Passage (ed.), New York 1961, s. 468, Cit. dle; Roger Sherman LOOMIS, *Grál: od keltského mýtu ke křesťanskému symbolu*, Jinočany 2006, s. 174–175.

⁶⁵⁴ Srov. SOUKUP 2005, s. 38–40.

⁶⁵⁵ Jan Karel ŘEZÁČ, *Obrázky ze života Karla IV. Ku pětistileté památce úmrtí Otce vlasti*, Praha 1879, s. 67.

Jednou z roznětek nacionálních sporů o panovníkovu identitu se stal článek v provládním český psaném *Pražském denníku*, v němž jeho pisatel v zásadě přiměřeně oponoval „národoveckému“ pojmání Karla IV., jemuž byl podle svědectví Jungmannových i Palackého spisů [!] německý či latinský jazyk bližší nežli čeština, kterou se na jeho dvoře ve skutečnosti téměř nehovořilo.⁶⁵⁶ Nemáme prý dokonce jedinou zmínku o tom, že by „*Otec vlasti*“ vedl kteréhokoli z dobových literátů k tomu, aby tvořil v „*národním jazyce*“. Tyto zásluhy je podle slov autora článku vhodné připsat spíše českým panovníkům z habsburského rodu.

Zneužití odkazu římsko-německého císaře Karla IV. českým jazykovým vlastenectvím odsoudil s poukazem na výše uvedený příspěvek rovněž centralistický německy psaný deník *Prager Tagblatt*,⁶⁵⁷ za což sklidily oba deníky kritiku od staročeských i mladočeských redakcí a do zápasu se vložili také vlastenečtí veršotepci: „*Čech se modlí k bohu v českém chrámě, / prostřen stůl mu umění a věd, / říše mocna, silno její rámě, / neuvadá žádné tužby květ, / Ve knížecím skví se Praha hávu, / Nové město roste Tvým, / Karlov, Karlův Týn, most přes Vltavu / září tu pomníkem královským ...*“⁶⁵⁸ Slavnost, která byla 29. listopadu 1878 u příležitosti výročí zorganizována českými vlastenci, získala podobu úspěšné masové národní manifestace. Stalo se tak navzdory nepříznivému počasí, přítomnosti nebyvalého počtu četníků i gestu německých studentů, kteří k pomníku Karla IV. u Vltavy položili věnec s nápisem „*Zakladateli první německé univerzity*“.⁶⁵⁹ Vlnu nadšení a adorace českého panovníka, která se prohnala stránkami českých tiskovin, brzdily pouze dva kritické články.⁶⁶⁰ Nerudův fejeton z *Národních listů*, který se strefuje do pražské městské rady i dalších veřejně činných mužů, kteří si památku „*Otce vlasti*“ přisvojují,⁶⁶¹ a zejména bizarní text z antiklerikálního časopisu *Svobodný občan*.⁶⁶² Autor příspěvku zde spekuluje o poměru královny Elišky Přemyslovny s Pierrem de Rosieres (pozdějším papežem Klimentem VI.), z jejichž lásky se měl narodit princ Václav (pozdější císař Karel IV.). Důkazem prý měl být chladný vztah Jana Lucemburského k jeho

---

⁶⁵⁶ Pražský denník 24. 11. 1878, s. 1.

⁶⁵⁷ Prager Tagblatt 25. 11. 1878, s. 1.

⁶⁵⁸ Cit. dle Humoristické listy 30. 11. 1878, s. 386–387.

⁶⁵⁹ Cit. dle Národní listy 30. 11. 1878, s. 2.

⁶⁶⁰ FREY 1978, s. 109–111, pozn. č. 628–632, PETRÁŇ 1984, s. 91, pozn. č. 63.

⁶⁶¹ Národní listy 1. 12., 1878, s. 1.

⁶⁶² Svobodný občan. Časopis věnovaný lidu našemu 28. 12. 1878, s. 2.

manželce i mladému princovi i nápadná náklonnost církevního hodnostáře, který měl Karlu IV. prý odkázat veškerý svůj majetek.⁶⁶³

Úspěchu české národní agitace při slavnostech spojených s Karlovým jubileem se snažil konkurovat Spolek pro dějiny Němců v Čechách organizací přednášky historika Emila Werunskyho (1850–1942).⁶⁶⁴ Situaci posléze také vyhrotil článek „*O národnosti Karla IV.*“ (1879), v němž Johann Loserth napadl názory českého historika Josefa Kalouska o panovníkově vztahu k českému jazyku a národní identitě, které byly publikovány ve spisu „*Karel IV. Otec vlasti*“ (1878).⁶⁶⁵

Nacionální půtky ve svém proslovu ze 4. prosince 1878 před členy Akademického čtenářského spolku odmítl filosof Josef Durdík (1837–1902).⁶⁶⁶ Mimořádný profesor novověké filosofie a estetiky se pokusil auditorium tvořené převážně studenty Karlo-Ferdinandovy univerzity nadchnout příkladem mimořádné panovníkovy osobnosti i odkazem na jeho zakladatelské dílo. Durdík apeloval na zodpovědnost studentů, kteří navazují na středověké duchovní kořeny instituce i na jejich povinnost vůči generacím předků, které postihl kulturní a morální úpadek přicházející s časem třicetileté války: „*historie na nás zapoměla a klevetnictví mezinárodní pokálelo dobrou pověst naši. [A kdy ve] (...) stavu smrtelného zápasu ústa oněměla, vzdechů našich svět neuslyšel...*“⁶⁶⁷ Záhuba národa však podle průkopníka darwinismu v Českém království nenastala. Společnost se prý dokázala obrodit a její budoucnost je v rukou vůdců nové doby. Tedy vlastně posluchačů Durdíkova proslovu, adeptů lékařství, práva, učitelství, kněžství, kteří v duchu morálky a s pomocí moderní metodologie povznesou český národ.⁶⁶⁸

Pražský stoupenec myšlenek Johanna F. Herbarta (1776–1841) vkládal ve své řeči do myšlenkového světa středověkého vladaře vlastní duchovní ideály a kognitivní přístupy. Studentům zdůrazňoval císařovu vytrvalost, všestrannost, humanismus, odolnost vůči

---

⁶⁶³ Podle pisatelových smělých závěrů se poté mělo papežovo dědictví, které bylo částečně tvořeno pokladem templářů, zásluhou jeho utajeného syna přesunout na český hrad Karlštejn. Srov. Svobodný občan. Časopis věnovaný lidu našemu 28. 12. 1878, s. 2.

⁶⁶⁴ Rozsáhlé dílo Emila Werunskyho věnované vládě císaře Karla IV., z něhož většina byla publikována až po jeho pražském vystoupení, se však nešvaru ahistorické nacionalizace historických osobností vyhýbá a na panovníkovi naopak zdůrazňuje jeho kosmopolitní charakter. Není s podivem, že vůdčí osobnost německého historického spolku Ludwig Schesinger se v korespondenci s Loserthem vyjádřil, že Werunskyho přednáška „*minula jádro věci.*“ Srov. FREY 1978, s. 127, SOUKUP 2005, s. 40.

⁶⁶⁵ Polemiky obou uznávaných autorit té doby byly již detailně zhodnoceny v dříve publikovaných studiích, srov. SOUKUP 2005, s. 30–40, FREY 1987, s. 109–112, 121–123, pozn. č. 617–628, 673–685.

⁶⁶⁶ *Řeč Dr. J. Durdíka v pětistiletou ročníci úmrtního dne Karla IV. proslovená na slavnostní schůzi Akad. čten. spolku dne 4. prosince 1878*, Praha 1879 (dále DURDÍK 1879).

⁶⁶⁷ Cit. dle DURDÍK 1879, s. 16.

⁶⁶⁸ DURDÍK 1879, zejm. s. 14–19, srov. Ivo TRETERA, *J. F. Herbart a jeho stoupeni na pražské univerzitě*, Praha 1989, s. 224–341.

slepým afektům i zájem o praktické uplatnění vzdělání. Poslední z uvedených východisek poskytlo řečníkovi půdu k rozvinutí vlastní teorie o všeobecné platnosti kauzality, kterou lze prokázat prostřednictvím přísné logiky vědeckého poznání.

Samotné jubileum Durdík pokládá za příležitost k tiché slavnosti niterného zamyšlení nad souvislostmi minulosti, přítomnosti a budoucnosti, a nikoli impulz k hlučným manifestacím, které plodí jen řevnivost a sobectví. Současná společnost nepotřebuje podle jeho mínění při připomínce vzácného dědictví moudrého panovníka „*utíkati se k pikantnímu koření (...) [neboť] před pomníky Karlovými je místa dost pro všechna mínění*“.⁶⁶⁹ Džinové nacionalismu i nevráživosti byly však v panovníkově odkazu dávno přítomni.

Jejich působení projevilo rovněž při obnoveném jednání o Schmidově projektu rekonstrukce hradu Karlštejna. Ten na zemském sněmu z jara roku 1875 zabrzдила většina německých poslanců za pomoci pasivní rezistence staročeských politických představitelů. Ti se však po třech letech rozhodli pro návrat do aktivního politického života jak na zemské (1878), tak na celostátní úrovni (1879).⁶⁷⁰ Vůdčí postava tohoto politického uskupení, František L. Rieger, také 9. ledna 1884 informovala přítomné poslance o petici občanů obce Budňany, sepsané 26. července 1883, v níž byla požadována urychlená záchrana nebezpečně pustnouceho hradu.⁶⁷¹ Problém připomněl plénu ještě jednou 17. října 1884 mladočeský poslanec Karel Adámek, jehož o nebezpečích, která hradním budovám hrozí, informoval přímo ředitel karlštejnského velkostatku.⁶⁷² Poselství Adámkovy řeči nesměřovalo jen k rekonstrukci středověké stavby, nýbrž k obnově pomníku, který měl pro tehdejší českou společnost vzhledem ke své domnělé historické úloze mimořádný význam. V kontextu státoprávních principů české politické koncepce se jednalo o jednu ze dvou klíčových staveb, které byly považovány za dochované doklady nezávislosti Českého království na vídeňské vládě. Šlo o katedrálu sv. Víta jakožto svatyni korunovačního rituálu a hrad Karlštejn coby domnělého strážce posvátného klenotu, pomocí něhož se konkrétním panovníkům svěřoval nárok na vládu nad českými zeměmi. Od let táborového hnutí plnily obě středověké stavby vybudované za vlády Karla IV.

---

⁶⁶⁹ Cit. dle DURDÍK 1879, s. 25.

⁶⁷⁰ URBAN 1985, s. 312–322, 326.

⁶⁷¹ Fond Zemský výbor III., karton č. 25, Petice obce Budňany zemskému sněmu, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 172, srov. Národní listy 27. 7. 1883, s. 2.

⁶⁷² Národní archiv, fond Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání č. 267, Jednací protokol sepsaný o 25. sezení II. výročního zasedání sněmu království Českého z r. 1883 dne 17. října 1884, srov. ADÁMEK 1913, s. 615–617, Národní listy 18. 10. 1884, s. 1–2, Pražský denník 18. 10. 1884, s. 1, Prager Abendblatt 18. 10. 1884, s. 1. Prager Tagblatt, 18. 10. 1884, s. 4.

v povědomí české společnosti roli sakrálních symbolů neexistující státnosti. Kamenné památníky, jejichž mimořádné dějinné postavení i schopnost vzdorovat zubu času měly současníky utvrzovat v tom, že individuální zemská práva nestojí pouze na přísahách českých králů, ale, jak Karel Adámek překvapivě zdůraznil, patří zároveň mezi nevykořenitelná přirozená práva. Autonomie Českého království uvnitř Předlitavska však nebyla jedinou rovinou politikova apelu na politické činitele, který se týkal nutnosti stavební záchrany chátrajícího hradu. Mladočeský poslanec ve své řeči rovněž poukázal na měřítko určující vyspělost a rozvinutost evropských států, mezi něž podle jeho slov patří především schopnost důstojným způsobem ochránit umělecké a kulturní dědictví předků. „*My pohřichu zanedbáváním a pustošením památek takových v Evropě konkurujeme s Turkem.*“⁶⁷³

Z podnětu zemského místodržitele barona Alfréda Krause (1824–1909) došlo následně k obnovení jednání s předlitavskou vládou Eduarda Taafeho (1833–1895), jež 14. března 1885 navrhla na říšské radě ve Vídni finanční dotaci na záchrannou rekonstrukci Karlštejna ve výši 17. 000 zlatých.⁶⁷⁴ Státní subvence byla jednohlasně schválena, další krok k opravě stavby však měl opět učinit český zemský sněm.

Na pořad jednání ve velkém sále Thunovského paláce se návrh zemského výboru dostal 9. ledna následujícího roku.⁶⁷⁵ Diskusi ve sněmovně vyhrotil střet mezi německým liberálním poslancem (a stavebním inženýrem) Adolfem Siegmundem (1831–1916) na jedné straně a architektem Josefem Hlávkou (1831–1908) a spisovatelem Karlem Adámkem na straně druhé.⁶⁷⁶ Předmětem jejich sporu byla právě otázka výše podpory rekonstrukce hradu ze zemských fondů. Německý liberál nejprve plénum ubezpečil, že obnovu historických památek jeho strana apriorně obhajuje a zakládá si na tom, že k nim chová velkou úctu. Tudiž se také rozhodla podpořit opravu hradu, jenž za svůj vznik vděčí římsko-německému císaři Karlu IV., který pro její stavbu pozval do českých zemí německé umělce. Nicméně z důvodu finanční situace zemských fondů požaduje přijetí méně nákladné varianty rekonstrukce. Odmítá však státoprávní svatozář, jíž původně německou památku ozdobili Češi. Ti prý již dlouhodobě usilují o to, aby se stavbě

---

⁶⁷³ Cit. dle ADÁMEK 1913, s. 617.

⁶⁷⁴ ADÁMEK 1913, s. 617.

⁶⁷⁵ Národní archiv, fond Český zemský sněm, Protokoly sněmovních zasedání č. 269, Jednací protokol sepsaný o 18. sezení III. výročního zasedání sněmu království Českého z r. 1883 dne 9. ledna 1884. Rozboru jednání byl věnován také dříve publikovaný článek, VENCLÍK 2013a, s. 56–60.

⁶⁷⁶ ADÁMEK 1913, s. 670 – 622, Národní listy 10. 1. 1886, s. 1–2, Národní politika 10. 1. 1886, s. 2, Politik 10. 1. 1886, s. 2–3, Světozor 15. 1. 1886, s. 95, Pražský denník 10. 1. 1886, s. 1, Bohemia 10. 1. 1886, s. 3–4, Prager Tagblatt 10. 1. 1886, s. 3.

nákladnou obnovou navrátil její původní lesk a ona se mohla stát pevností českého nacionalismu, českým hradem Grálu.

Proto se Siegmundovým námitkám postavili oba čeští poslanci, kteří se (nutno říci, že značně pokrytecky) ohradili vůči politizaci stavebního projektu i sporům o „*domovské právo*“ středověkých budovatelů Karlštejna. Architekt Hlávka hájil obecný význam památkové péče a dokládal vysokou úroveň Schmidtova projektu i nutnost jeho úpravy v závislosti na pokračující devastaci hradu. Poslanec Adámek zakončil svoji řeč patetickým zvoláním, v němž označil zachování památky za vlasteneckou povinnost všech přítomných. Očividně se svým apelem uspěl, neboť návrh byl nakonec přijat. Většinu hlasů, která se pro finanční podporu rekonstrukce vyslovila, ovšem tvořili pouze čeští zástupci.

O celkové náklady 150.000 zlatých, které budou vypláceny po dobu deseti let ve splátkách po patnácti tisících zlatých, se podle ujednání měl zemský rozpočet dělit se státem, což také 5. června 1866 při hlasování potvrdila vídeňská říšská rada.⁶⁷⁷ Do rozpravy se opět vložil teplický rodák Adolf Siegmund, aby varoval před českým národoveckým hnutím, které se chystá uchvátit plod starého německého umění a obrátit ho o jeho původní ráz. Varoval před tím, že český zemský sněm uložil stavebnímu radovi Friedrichu Schmidtovi původní plány projektu přepracovat a dokonce se prý proslýchá, že vůči němu panuje kvůli jeho německému původu nedůvěra a má být nahrazen Čechem. Stejně jako v Praze, rovněž zde ve Vídni, se ve svém proslovu pokusil vlastní interpretací problému auditoriu přiblížit pomocí barvitých historických alegorií. Z hradních fasád prý zmizí říšsko-německá orlice a na její místo se usadí dvouocasý český lev,⁶⁷⁸ který určitě nebude se svými stejně smýšlejícími společníky přistupovat k přestavbě v souladu s duchem budovatelů hradu. Podle vlastních slov tím měl na mysli zakladatele německé univerzity v Praze císaře Karla IV. a německé umělce, kteří jím byli do Čech pozváni, aby se na budování hradu Karlštejna podíleli. Češi údajně zamýšlejí kompletní

---

⁶⁷⁷ *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes im Jahr 1886*, Bd. 3., Wien 1862, záznam ze dne 5. 6. 1886, s. 2864–2875, srov. Národní listy 17. 6. 1886 s. 3, Národní politika 6. 6. 1886, s. 1, Bohemia 6. 6. 1886, s. 3.

⁶⁷⁸ Adolf Siegmund zjevně naráží na renesanční sgrafita, která byla na fasádě hradu do jeho Schmidtovské přestavby patrná, nicméně v jejím průběhu byla zcela odstraněna. Ve skutečnosti zde však znakům císaře dělal původně společnost nejen český lev, ale také erb rodu Kolovratů či iniciála iniciátora přestavby z let 1588–1597, Srov. SEDLÁČEK Praha 1889, s. 3, 39, David VENCLÍK, *Erb pánů z Kolovrat na Velké věži Karlštejna. Ochrana říšského pokladu a stavovských privilegií*, Dějiny a současnost 2, 2014, s. 27.

obnovou památky přeměnit Karlštejn v poutní místo a ilustrativní památník svých státoprávních snah, tedy jakýsi český „*Monsalvatsch*“.⁶⁷⁹

Stejně jako před několika měsíci na Siegmundův projev opět reagovali Josef Hlávka i Karel Adámek. Nově se k nim připojil rovněž český poslanec Emanuel Tonner (1829–1900), který popřel zprávy o animozitě Čechů vůči Friedrichu Schmidtovi či jakémukoli umělci, který by pocházel z ciziny. Do nacionální polemiky o původu zakladatele hradu a jeho budovatelů (stavitelů a malířů) přispěl Tonner zjištěním, které se týkalo nejstarších dějin hradu. Tím, kdo prý roku 1348 „*pokládal základní kámen, nebyl Němec, nýbrž Slovan polského původu*“.⁶⁸⁰ Tehdejší ředitel Československé akademie v Praze měl patrně na mysli stavitele svatovítského dómu v Praze Petra Parlěře z Gmündu (1332/1333–1399), o jehož účasti při slavnosti i zapojení do počátku stavebních prací můžeme vzhledem k přibližnému datu narození i odhadu jeho příchodu do českých zemí (1356) úspěšně pochybovat. Představa o Parlěřově slovanském původu byla zapříčiněna latinským nápisem nad jeho bustou v triforiu chóru katedrály sv. Víta v Praze, na němž kdosi neznámý v minulosti pozměnil přízvisko „*de Colonia*“ [rozuměj z Kolína nad Rýnem] na „*de Polonia*“, načež si později tento fiktivní aspekt stavitelovy osobnosti získala u české vlastenecké společnosti značnou proslulost.⁶⁸¹

Publicitu měla opětovně získat u českých čtenářů rovněž rekonstrukce hradu Karlštejna. *Národní listy* již 17. června 1886 ohlásily zřízení odborné komise, jejíž členové byli vybráni zemským výborem a místodržitelstvím, aby dohlíželi na průběh stavebních prací.⁶⁸² Patrně pod dojmem nadšení z prvních krůčků monumentálního stavebního projektu překřtil autor publikované zprávy architekta Schmidta na Šmída.

První dvě jednání komise, kterých se zúčastnili kupříkladu Josef Hlávka, Václav V. Tomek, Moritz Lüssner, Friedrich Schmidt, Josef Mocker či místodržitel baron Alfréd Kraus proběhla 20. září a 25. září téhož roku, přičemž současně došlo 24. září také

---

⁶⁷⁹ Cit. dle, *Bohemia* 6. 6. 1886, s. 3.

⁶⁸⁰ Cit. dle, *Bohemia* 6. 6. 1886, s. 3.

⁶⁸¹ Milena BARTLOVÁ, *Tajemství svatovítského triforia. Umělec, jeho král a jeho katedrála*, Dějiny a současnost 1, 2010, s. 36–37.

⁶⁸² *Národní listy* 17. 6. 1886, s. 3. Komise pro opravu Karlštejna (zkráceně také restaurační komise) byla oficiálně zřízena státním ministerstvem 7. srpna 1886 a zasedali v ní nejen význační památkáři, historici, sochaři a malíři ale také zástupci ústřední komise pro zachování stavebních památek, místodržitelství a dalších zemských úřadů. Fond Český zemský sněm, Zemský výbor III., karton č. 25, Zpráva zemského výboru zemskému sněmu z 24. 9. 1866, Protokol znalecké komise z 25. září 1886, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 174–176, srov. ADÁMEK 1913, s. 673, MENCLOVÁ 1947, s. 99.

k prozkoumání aktuálního stavu hradních budov.⁶⁸³ Schmidt plénu přednesl svůj záměr provést v roce 1886 pouze nejnutnější zabezpečovací práce a na jaře následujícího roku 1887 zahájit souběžnou rekonstrukci obou hradních věží, Mariánské a Velké. Do zahájení velké restaurace měly být vyhotoveny přesné plány hradu,⁶⁸⁴ detailně propočítáno financování konkrétních kroků a jmenován technický vedoucí stavby, který by byl na hradě v době stavebních prací stále přítomen.⁶⁸⁵ Prostředníkem mezi ním a Schmidtem měl být tzv. umělecký ředitel stavby, kterým se již dříve stal Josef Mocker. Návrhy vídeňského architekta byly komisí jednohlasně přijaty.

---

⁶⁸³ Fond Český zemský sněm, Zemský výbor III., karton č. 25, Protokol znalecké komise z 25. září 1886, in: VILÍMKOVÁ, 1974, s. 175–176.

⁶⁸⁴ Část plánů projektu z let 1886–1889 se nachází v archivu Musea města Vídně, Museum města Vídně, fond Friedrich von Schmidt, inv. č. HMW 157070/02 - 09, HMW 157070/27–63.

⁶⁸⁵ Na pozici technického vedoucího stavby nastoupil na návrh Josefa Mockera 18. dubna 1887 karlínský stavitel Josef Střelba, pro jehož kancelář uvolnila správa statků Tereziánského ústavu šlechtičen prostory v budově purkrabství. Střelba si o průběhu rekonstrukce vedl od prvního dne do 20. července 1888 podrobné poznámky (později byl méně pečlivý a zapisoval většinou jen týdenní výplaty a objednávky stavebního materiálu) a vyhotovoval nákresy dokumentující nálezy odkryté stavebními pracemi, Fond Český zemský sněm, Zemský výbor III., karton č. 25. Protokoly znalecké komise z 25. 9. 1886 a 11. 6. 1887, VILÍMKOVÁ 1974, s. 175–176, MENCLOVÁ 1947, s. 99–100, táž, *Několik drobných poznatků z dějin restaurace hradu Karlštejna*, Umění 1, 1968, s. 88–89, Skicáře Josefa Mockera a Josefa Střelby jsou uloženy v depozitáři státního hradu Karlštejna, inv. č. KA 4145; KA 4145; KA 4146; KA 4147; KA 4148a; KA 4148b.

7. Falešná antikvární parodie? Obnova Karlštejna (1887–1918)

7.1. Hrad v rukou Friedricha Schmidta a Josefa Mockera⁶⁸⁶

Ve Schmidtově pracovně postupně vznikly další doplňující plány rekonstrukce, které vycházely z původního návrhu zveřejněného roku 1870.⁶⁸⁷ Během stavebních prací došlo k překvapivým objevům, jež se staly podnětem k úpravám původních plánů.⁶⁸⁸ Nález dřevěných fragmentů při odbourávání zdiva u římsy kostela Panny Marie, o němž se Mocker zmiňoval v dopise z 31. prosince 1887,⁶⁸⁹ byl Schmidtem později interpretován jako důkaz existence dřevěného obranného ochozu (tzv. podsebití, neboli hurd), kterým měla být horní část Mariánské věže obehnána v době císaře Karla IV.⁶⁹⁰ Josef Mocker nebyl podle vlastních slov zpočátku „*pro dřevěné podsebití nikterak nadšen*“, ovšem později Schmidtovu představu změny projektu, která znamenala opuštění původních variant nástavby Velké i Mariánské věže, přijal a patrně se s ní také ztotožnil.⁶⁹¹ Již 12. února 1888 připustil, že u kaple Panny Marie „*je téměř dokázáno, že tam podobná nástavba byla. Vnější architektura je důstojná a bude působit velebně, zejména po zřízení spojovací chodby, která celku teprve dodá opory a jednotného charakteru. U Velké věže by bylo otázkou, zda zde původně obdobná konstrukce byla, mluví pro to však opět stejný účel obou objektů a stejné pojetí výškové architektury*“.⁶⁹² Vzniklou myšlenkovou konstrukci však v budoucnu nepotvrdil žádný věrohodný nález ve Velké věži, což Mocker v korespondenci se Schmidtem nezamlčel.⁶⁹³ Navzdory tomu novou verzi projektu, k níž zatím chyběla kompletní plánová dokumentace, jednohlasně podpořili 16. března 1888

---

⁶⁸⁶ Poznátky z této kapitoly se objevily v dříve publikovaném článku. VENCLÍK 2013b, s. 431–433, pozn. č. 90–111.

⁶⁸⁷ Od původních plánů z roku 1870 se nákresy odlišují ochozy, které nenesou cimbuří a na některých chybí věže. Srov. Museum města Vídně, fond Friedrich von Schmidt, inv. č. HMW 157070/38, HMW 157070/49, HMW 157070/37, HMW 157070/38, HMW 157070/52, HMW 157070/59.

⁶⁸⁸ Srov. CHUDÁREK 2001, s. 32–34, MENCLOVÁ 1947, s. 100–116, DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ, s. 236–240.

⁶⁸⁹ Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopis Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi z 31. prosince 1887, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 185–186.

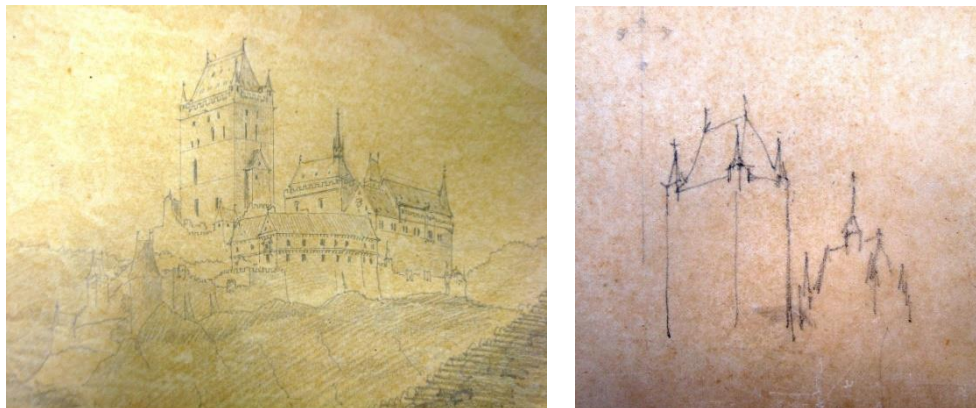
⁶⁹⁰ Podle vzpomínek památkáře a architekta Antonína Cechnera (1857–1942) připomněl nečekaný objev vídeňskému architektu podsebití na středověké budově tzv. Kaufhausu v Kostnici u Bodamského jezera, srov. Antonín CECHNER, *Jest správná poslední velká úprava hradu Karlštejna provedená v letech 1887 až 1898*, Památky archeologické - skupina historická 41, 1936–38, s. 169 (dále CECHNER 1936–1938).

⁶⁹¹ Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopis Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi z 26. 1. 1888, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 186.

⁶⁹² Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopis Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi z 12. 2. 1888, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 185–186.

⁶⁹³ Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopis Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi z 22. 4. 1888, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 189.

všichni členové ústřední komise a 9. května 1888 ji po předložení nových plánů⁶⁹⁴ a přes námítku berounského hejtmána L. Stompfeho, který upozorňoval na možné nebezpečí vzniku požáru při bouřce, schválila také Komise pro opravu Karlštejna.⁶⁹⁵

21. Schmidtovy přípravné kresby návrhů rekonstrukce hradu z let 1882–1883.

Pečlivý stavební průzkum, kterému Josef Mocker podrobil budovu císařského paláce, rovněž žádný nález stop podsebití nepřinesl, ovšem došlo zde k jinému podobně překvapivému objevu.⁶⁹⁶ V horním patře stavby byly odkryty dřevěné fragmenty svědčící o užití dekorativních cihel zasazených do trámové konstrukce (tzv. hrázděné zdivo).⁶⁹⁷ Mocker si jejich stářím jistý nebyl, ovšem v dopise z 6. února 1889 adresovaném Schmidtovi nevyločil, že „*tu hrázděné zdivo bylo původní, neboť na dřevě není vidět žádné stopy nějakého kolíkování pro pobití prkny na vnitřku ani na vnějšku. Pak je také možné – v případě, že [Mikulášská, pozn. D. V.] věž měla arkýře z hrázděného zdiva, byly tyto také na paláci ve stejné výši neb nad hrázděnou stěnou*“.⁶⁹⁸ Objevený stavební prvek ovšem podobu rekonstrukce paláce neovlivnil, byť ke změnám původního projektu opět došlo. Představa uceleného osazení hradních budov byla v případě Karlova paláce zjevně určující. Friedrich Schmidt o ní uvažoval již počátkem února⁶⁹⁹ a nově zpracovaný

⁶⁹⁴ Nové řešení rekonstrukce Velké a Mariánské věže je zachyceno v plánové dokumentaci. Srov. Muzeum města Vídně, fond Friedrich von Schmidt, inv. č. HMW 157070/6–8, inv. č. HMW 157070/59.

⁶⁹⁵ Srov. MENCLOVÁ 1947, s. 102–103.

⁶⁹⁶ Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopis Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi, 31. října 1888, 28. ledna 1889, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 195–196, srov. CHUDÁREK 2001, s. 32.

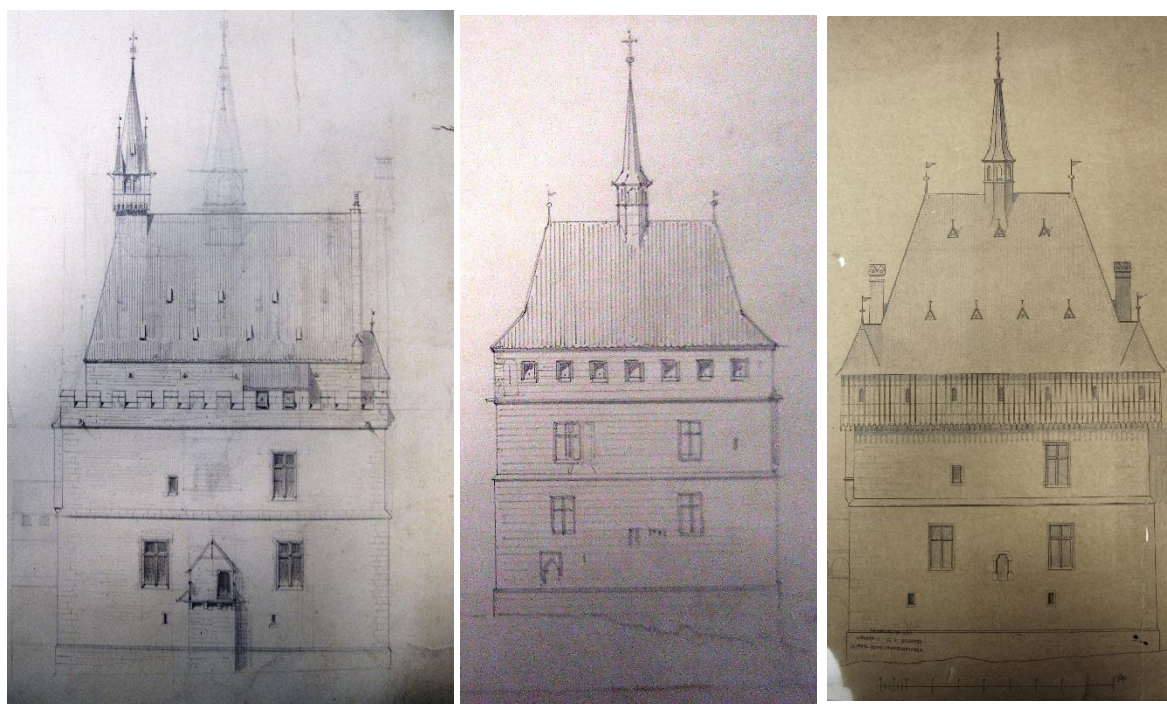
⁶⁹⁷ Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopisy Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi, 1. února 1889, 27. února 1889, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 197–200.

⁶⁹⁸ Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopis Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi, 6. února 1889, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. s. 198–199.

⁶⁹⁹ Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopis Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi, 1. února 1889, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 197.

návrh obnovy hradní budovy, který počítal na vnější straně s podsebitím přerušovaným řadou arkýřů, přivítala v říjnu téhož roku rovněž ústřední komise.⁷⁰⁰

Mockerův návrh naopak slavil úspěch v případě výběru střešní krytiny. Ačkoli již byly na staveništi navezeny glazované prejzy, o nichž se uvažovalo při původním projektu z roku 1870, podařilo se mu nakonec Schmidta přimět ke schválení břidlicových střech.⁷⁰¹ Jeho argumentace se tehdy zakládala na odkrytí šedozelené břidlice při výkopu u jihovýchodního nároží Velké věže hradu a na objevu malého opuštěného kamenolomu u vsi Brdo nedaleko Manětína, k němuž uměleckého ředitele stavby přivedl archivní průzkum věnovaný středověké podobě kostela sv. Mikuláše v Lounech.⁷⁰²

22. Zachycení vývoje představ o opravě Mariánské věže ve Schmidtových plánech. Návrh zcela vpravo byl nakonec uskutečněn.

⁷⁰⁰ Srov. Muzeum města Vídně, fond Friedrich von Schmidt, inv. č. HMW 157070/4–6, HMW 157070/28–29. MENCLOVÁ 1947, s. 104.

⁷⁰¹ Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopisy Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi, 6. července, 14. července, 19. července a 21. srpna 1888, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 192–194, srov. CHUDÁREK 2001, s. 31–32.

⁷⁰² Archiv Jednoty svatovítské, část kopiáře korespondence Josefa Mockera, i. č. 569, dopis Josefa Mockera Friedrichu Schmidtovi ze 14. července 1888, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 193.

Plnou zodpovědnost a rozhodovací pravomoci týkající se rekonstrukce Karlštejna (korigované posudkem odborné komise) získal Mocker až v roce 1892, rok po smrti Friedricha Schmidta, kdy byla obnova většiny hradních budov již dokončena.⁷⁰³ Nyní mohl prosadit své představy o přeměně bývalého purkrabství, k níž okruh stavebních dělníků a dílovedoucích přikročil v letech 1895–1897.⁷⁰⁴ Použití hrázděného zdiva, jež Mocker patrně zvažoval již při úpravách nejvyššího patra císařského paláce, bylo odbornou komisí nyní schváleno.⁷⁰⁵ Žádný z expertů neprotestoval proti totální demolici členitého komplexu budov (včetně nejstarších částí purkrabství), které se nacházely v severním a jižním křídle, z nichž zůstaly zachovány pouze síně s cennou sklípkovou klenbou a část sklepů (ležící v jižním křídle purkrabství).⁷⁰⁶

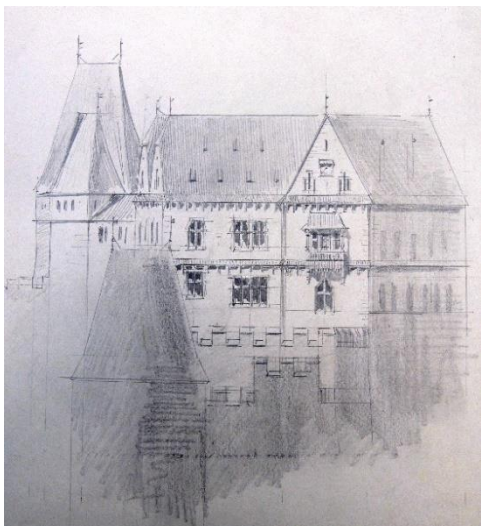
23. Hradní opevnění s věží Voršilkou (zleva v dolním pásu), původní dolní branou, domem pro hlídače a horní hradní branou (s císařským orlem) a nejstaršími částmi budov purkrabství v pozadí. Náčrso pochází z podzimu roku 1866.

⁷⁰³ Srov. CHUDÁREK 2001, s. 32.

⁷⁰⁴ Fond Zemský výbor III., Zprávy Josefa Mockera o stavebních pracích na Karlštejně z let 1894–1897, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 253–273.

⁷⁰⁵ Náčrso hrázděného zdiva, které bylo použito při rekonstrukce budovy purkrabství, Skicáky stavitele Josefa Střelby, Státní hrad Karlštejn, inv. č. KA 4148a, KA 4148b, Fond Český zemský sněm, Zemský výbor III., Protokol ze zasedání karlštejnské komise ze dne 21. června 1895 (sepsán 4. 7. téhož roku), in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 252–254.

⁷⁰⁶ Fond Zemský výbor III., zpráva Josefa Mockera o stavebních pracích na Karlštejně z roku 1896 (19. července 1897), in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 264–266.

24. Vlevo Schmidtův nerealizovaný návrh rekonstrukce purkrabství. Vpravo fotografie hradu vzniklá kolem roku 1890, která zachycuje dokončování rekonstrukce Velké i Mariánské věže a obnaženou budovu Císařského paláce krátce před demolicí tzv. renesanční kanceláře. Budova purkrabství zůstává zatím v původním stavu.

Novostavbě, novému řešení fortifikace i vstupu na nádvoří padla za oběť také část hradební zdi i horní a dolní brána.⁷⁰⁷ Ještě za Mockerova života byly zahájeny rovněž rekonstrukce interiérů hradu včetně unikátní kaple sv. Kříže. Slavnostního otevření hradu se však Mocker již nedočkal.⁷⁰⁸

Vliv stavitelského umění a památkářského přístupu Friedricha Schmidta na podobu rekonstrukce Karlštejna započaté na jaře roku 1887 byly později v historickém povědomí zastíněny pověstí Josefa Mockera, za jehož dílo bývá přestavba hradu někdy nepřesně vydávána.⁷⁰⁹ Upozadění role vídeňského architekta při obnově hradu patrně dokazuje tendenci českého historického vědomí k akcentování zásluh domácích vědců a umělců na úkor cizích velikánů, kterou lze u společnosti českých vlastenců vysledovat již v první polovině 19. století.⁷¹⁰ V případě „tradičních domácích interpretací“ přestavby hradu lze však uvažovat také o spolupůsobení pragmatického náhledu, který má tendenci posuzovat více výslednou realizaci díla, než ideu, která stála u jeho zrodu.

⁷⁰⁷ Nově vystavěná horní brána Karlštejna, Skicák stavitele Josefa Střelby, Státní hrad Karlštejn, inv. č. KA 4148a; KA 4148b. Fond Zemský výbor III., zpráva Josefa Mockera o stavebních pracích na Karlštejně z let 1896, 1897 (19. července 1897, 30. července 1898), in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 266, 272–273.

⁷⁰⁸ Josef Mocker zemřel 16. 1. 1899.

⁷⁰⁹ Kupříkladu průvodce sepsaný správcem Karlštejna Janem Střelbou sice zdůrazňuje řízení opravy hradu Josefem Mockerem, ovšem úlohu Friedricha Schmidta zcela zamlčuje. Jan STŘELBA, *Karlštejn. Průvodce po hradě a jeho okolí*, Praha 1905, s. 9 (dále STŘELBA 1905).

⁷¹⁰ K tématu obrozeneckých mystifikací pozn. č. 209 této práce.

7.2. Návštěva císaře Františka Josefa I. na Karlštejně⁷¹¹

Příležitost prohlédnout si nově zrenovovaný hrad měl v průběhu své návštěvy českých zemí ve dnech 11. – 18. června 1901 také císař František Josef I.⁷¹² Cesta po českém království, při níž se panovník snažil vyjadřovat vstřícnost a nestrannost vůči oběma zemským národnostním celkům,⁷¹³ vedla jeho kroky nejen do hlavního města země či na Karlštejn, ale také do Terezína, Litoměřic a Ústí nad Labem.⁷¹⁴ Nejdůležitějším bodem programu ovšem bylo otevření nově zbudovaného pražského mostu, který měl do budoucna nést jméno panovníkova prastrýce, císaře Františka I.⁷¹⁵

Císařovy pobyty v českých zemích získaly téměř vždy zásluhou pečlivé přípravy a organizace podobu veřejné festivity, při níž se navštívené oblasti, společenské autority i spolky všemožně snažily panovníkovi představit v tom nejlepším světle.⁷¹⁶ Před panovníkovým příjezdem byly opraveny omítky domů a komunikace, zajištěna slavnostní výzdoba, spolkové prapory a dary pro císaře, pěvecký sbor, četníci, sokolové, žactvo i děvče s kyticí, jehož úkolem bylo slavnostní uvítání Jeho Veličenstva. Pevně daná pravidla mělo nejen uvítání Františka Josefa I. na konkrétním místě, ale také zdravice okresního hejtmána na perónu jedné z železničních stanic oblasti, pokud tudy monarcha projížděl.⁷¹⁷

Již od počátku června 1901 byla v Budňanech opravována značně poškozená okresní silnice a těsně před návštěvou obklopile cestu na hrad vysoké stožáry ozdobené

---

⁷¹¹ Poznátky z této kapitoly se objevily v dříve publikovaném článku. VENCLÍK 2013a, s. 61–66.

⁷¹² Srov. Otto URBAN, *Návštěvy císaře Františka Josefa I. v Praze*, in: Umění a civilizace jako divadlo světa, Marta Ottlová, Jan Pospíšil (ed.), Praha 1993, s. 29–30 (dále URBAN 1993), Jiří TOPINKA, *Císařská návštěva na Karlštejně roku 1901*. Minulostí Berounska 1, 1998, s. 207–219 (dále TOPINKA 1998), RAK 2013, s. 334–348.

⁷¹³ RAK 2013, s. 334–348.

⁷¹⁴ TOPINKA 1998, s. 208.

⁷¹⁵ Omyl vysvětlující původ nelichotivé císařovy přezdívky „*Procházka*“ (příp. „*starej Procházka*“) zveřejněním císařovy fotografie z oslavy s mnohoznačným textem, který se objevil ve Zlaté Praze, vyvrátil bezpečně Otto URBAN, srov. URBAN 1993, s. 30.

⁷¹⁶ Srov. Milena LENDEROVÁ – Marie MACKOVÁ, *Světské festivity veřejného prostoru*, in: Z dějin české každodennosti. Život v 19. století, Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ (ed.), Praha 2010, s. 292–293 (dále LENDEROVÁ – MACKOVÁ 2010), *Geschenke für das Kaiserhaus: Huldigungen an Kaiser Franz Joseph und Kaiserin Elisabeth*, Ulla FISCHER – WESTHAUSER (ed.), Wien 2007, Hugh LeCaine AGNEW, *The Flyspecks on Palivec's Portrait: Franz Joseph, the Symbols of Monarchy, and Czech Popular Loyalty*, in: *The Limits of Loyalty. Imperial Symbolism, popular Allegiances, and state Patriotism in the late Habsburg Monarchy*, Laurence COLE – Daniel L. UNOWSKI (ed.), New York 2007, s. 86–112.

⁷¹⁷ „*Ohlášení. Dle obdržení nejnovější zprávy pojedje jeho c. k. Apoštol. Veličenstvo císař pán František Josef I. zýtra [!] v sobotu 25. 6. [1864] v 5 hodin 1 minutu ráno dvorním vlakem skrz Beroun drahou, o čemž se tímto vůbec vědomost dává*“. Zpráva o průjezdu císařova vlaku Berounem z 24. června 1864, Státní oblastní archiv Beroun, fond Okresní úřad Beroun. Presidiální spisy 1855–1868, 1936–1938, karton č. 2, sign. 1864/35, i. č. 35, srov. LENDEROVÁ – MACKOVÁ 2010, s. 293.

girlandami, chvojím, emblémy se zemskými i státními znaky a prapory.⁷¹⁸ Na rozcestí k hradu byly na vysokých podstavcích usazeny busty Karla IV. i váženého návštěvníka Františka Josefa I., které zhotovil sochař Bohumil Vlček, tvůrce většiny bust významných českých osobností v Pantheonu Národního muzea. Vskutku impozantní dekoraci navrhl pro slavnost architekt Antonín Bráf (1860–1924). Na okraji mostu přes Berouнку vyrostla blíže k nádraží dřevěná aluze na gotickou bránu s dvěma věžemi ozdobená maketou svatováclavské koruny a oslavnými nápisy, jež speciálně pro tuto příležitost složil Jaroslav Vrchlický (1853–1912).⁷¹⁹

Monarchistické projevy loajality, odkazy k „nejslavnějšímu období českých dějin“ i upomínky na aktuální státoprávní požadavky spojené s královskou korunovací byly nedílnou součástí nejen bohaté výzdoby Poučnicku, Budňan a hradu, ale i zpráv, které o události publikovaly české deníky.⁷²⁰ Silný politický apel obsahoval kupříkladu komentář otištěný v den císařovy návštěvy v deníku *Národní politika*: „*Po dlouhých a dlouhých letech vkročí zas jednou panovníkova noha do hradní brány a ubíratí se bude nádvořím do vnitřních budov a památných kaplí a síní. Dech velkých dějin ovane tu všechny účastníky, dech dějin českých, nesmrtelných, kus české slávy, vzpomínka na samostatnost a velikou moc tohoto království. Jaké to pocity asi ovanou mysl našeho panovníka, až vstoupí tam nahoru do památné kaple sv. Kříže, v níž vedle znaků říšských bedlivě stráženy byly korunovační odznaky českého krále? Dosud viděti lze stopy onoho výklenku. A na prvních dveřích dřevěných viděti jest erb Martinicův s tímto podpisem «Pán Kristus nejmocnější pán, rač těchto klenotů stříhati sám, až do nejposlednějších dnů, Amen».* Mocným, hlubokým dojmem působí tato prostá, a přece tak významná a velká slova. Neboť ona jsou nejen minulostí, nýbrž také přítomnosti ohlasem, jímž prostě a srozumitelně vyslovena ta plná oprávněnost našeho programu státoprávního, jimi výrazně tlumočeno také to budoucí přání celého českého národa, jež přeplňuje nitro jeho při pouhém pohledu na Hradčany, při prosté vzpomínce na Karlův Týn! A jestliže panovník

⁷¹⁸ TOPINKA 1998, s. 209–210.

⁷¹⁹ „Brána jest provedená dle návrhu architekta prof. Bráfa architektem Makovcem, působí skvostným dojmem; vyzdobena jest z obou stran nápisy, z nichž předního autorem jest náš Jaroslav Vrchlický. Nápis tento znamenitě vystihuje v krásné formě význam hradu Karlova jako staleté schránky koruny svatováclavské.“ Cit. dle článku v Národních listech, srov. Národní listy 16. 6. 1901, s. 3. Okresní komitě pro uvítání Jeho Veličenstva nakonec v plném znění schválilo pouze první Vrchlického verš: „*Kéž Bůh žehnáním Tě zastíní před koruny naší svatyní.*“ Druhý text musel být na žádost jeho předsedy okresního starosty Antonína Štulce upraven na slogan. „*Hrad Karlův nezborný, to Tvojič Čechů věrnost.*“ Fotografie stavby byly otištěny v periodiku Architektonický obzor. Srov. Architektonický obzor 2. 4. 1902 (tab. 23), TOPINKA 1998, s. 210.

⁷²⁰ Národní politika 16. 6. 1901, s. 1, 17. 6. 1901, s. 2–3, Národní listy 16. 6. 1901, s. 3, Národní listy 17. 6. 1901, s. 1–2.

*náš několikadenní pobyt svůj v královské Praze jaksi dnes korunuje návštěvou hradu Karlova, ký div, že lid náš nechce v tomto činu královu viděti jen zajímavou prohlídku historické památky stavební, nýbrž že přikládá návštěvě té význam hlubší a vyšší“.*⁷²¹

Kolektivně sdílená přání těžko mohla dojít naplnění, jakkoli rituálu bylo učiněno zadost. Podle líčení dobového tisku českého krále a rakouského císaře uvítali u dolní brány trubači ve středověkých kostýmech, byly vztyčeny vlajky s císařskými barvami a správce hradu Jan Střelba císaři předal symbolický stříbrný klíč od Karlštejna.⁷²² Za druhou branou očekával Jeho Výsost děkan karlštejnské kapituly, páter Jan Roškot a někteří členové odborné komise pro obnovu Karlštejna, jejichž úkolem bylo provést císaře interiéry nově zrekonstruované středověké pevnosti. Za zpěvu Svatováclavského chorálu provedeného plzeňským Hlaholem vystoupal poté téměř jednasedmdesátiletý panovník do prvního patra císařského paláce, kde si prohlédl plány přestavby hradu a podepsal se oběma zemskými jazyky (jak bylo ostatně jeho zvykem) do návštěvní knihy.⁷²³ Na prahu kaple v Mariánské věži přijal od děkana Jana Roškota požehnání, políbil přinesený pacifikál s ostatky sv. Václava a následně zde vyslechl poučení o dějinách a výzdobě hradních svatyní. Prohlídka Karlštejna byla zakončena v největší a nejposvátnější hradní kapli sv. Kříže, kde architekt Josef Zítek císaře při výkladu upozornil na chybějící deskové malby nacházející se již od konce 18. století ve vídeňských sbírkách.

Bez státoprávních náznaků, ovšem rovněž velmi obsírně, popsaly císařovu návštěvu také německé deníky.⁷²⁴ *Prager Tagblatt* krátce před panovníkovou cestou zdůrazňoval, že František Josef I. se chystá navštívit „*pomník německé architektury a německého stavitelství*“, který kdysi ukrýval říšské korunovační klenoty a později nezůstal ušetřen zkáze při husitských bouřích i během třicetileté války.⁷²⁵ Bez komentáře nezůstala ani Schmidtova rekonstrukce ani výzkumy kunsthistorika Josepha Neuwirtha (1855–1934) zaměřené na německé výtvarné umění na Karlštejně.⁷²⁶

---

⁷²¹ Národní politika 16. 6. 1901, s. 1.

⁷²² Národní listy 17. 6. 1901, s. 1–2

⁷²³ V české verzi svého jména se panovník dopustil drobné chyby, neboť se podepsal jako „*František Josef I.*“ Pamětní kniha s císařovým podpisem byla v době vzniku tohoto textu součástí expozice tzv. Mockerovy pracovny ve Velké věži (duben 2011).

⁷²⁴ Bohemia 17. 6. 1901, s. 3–4, *Prager Tagblatt* 16. 6. 1901, s. 5, *Prager Tagblatt* 17. 6. 1901, zejm. s. 3–4.

⁷²⁵ *Prager Tagblatt* 16. 6. 1901, s. 5, překlad D. V.

⁷²⁶ Srov. Joseph NEUWIRTH, *Mittelalterliche Wandgemälde und Tafelbilder der Burg Karlstein in Böhmen. Forschungen zur Kunstgeschichte Böhmens*. Bd. 1, Prag 1896, týž, *Der Bilderzyklus des Luxemburger Stammbaumes aus Karlstein. Forschungen zur Kunstgeschichte Böhmens*. Bd. 2, Prag 1897.

Deziluze z vyprázdněného rituálu mohla těžko zakrýt skutečnost, že byli na Karlštejn propůjčeny čtyři obrazy, jež nechal převézt z Karlštejna do hlavního města monarchie císařův prastrýc Josef II.⁷²⁷

25. Vlevo František Josef I. s českou královskou korunou na obraze Františka Ženíška (1894), vpravo slavobrána postavená na mostě přes Berounku u příležitosti císařovy návštěvy na Karlštejně (1901).

7.3. Muzeum na hradě a hrad jako muzeum

Karlštejn se po rekonstrukci pyšnil reprezentativnější sbírkou středověkého výtvarného umění⁷²⁸ i dalšími historickými artefakty, které byly nyní nově zpřístupněny veřejnosti. Vybudování hradního muzea však původně nebylo jedinou možnou náhradou symbolické role, kterou česká společnost hradu přisuzovala. Prezident ústřední komise uvažoval již v šedesátých letech 19. století o Karlštejnu jako o místě, kam by mohl být z Prahy přemístěn místodržitelství archiv, zatímco Friedrich Schmidt chtěl hrad proměnit

⁷²⁷ Zemský výbor III., karton č. 27, Dopis českého místodržitelství zemskému výboru z 27. srpna 1901, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 294. Jednalo se o triptych od Tommasa da Modeny (Madona s dítětem, sv. Václavem a sv. Palmáciem), vyobrazení svatých otců (sv. Ambrož a sv. Augustin) a obraz Ukřižování, které jsou připisovány mistru Theodorikovi. Srov. HILCHENBACH 1781, s. 18–19, PREISS 1958, s. 145, MENCLOVÁ 1947, s. 117–118.

⁷²⁸ Jeden z obrazů se ztratil již za třicetileté války. DVOŘÁKOVÁ – MENCLOVÁ, 1965, s. 222.

v letní panovnickou rezidenci při jeho cestách po českých zemích.⁷²⁹ Návrhy inspirované patrně tím, že hrad míval tradičně významnou politickou úlohu spjatou s panovnickým majestátem či ochranou korunního archivu, však byly upozaděny a krátce před ukončením restauračních prací bylo definitivně rozhodnuto o zřízení stálé hradní expozice.⁷³⁰ Muzeum, jehož první nerealizovanou podobu navrhl již 18. října 1889 Josef Mocker,⁷³¹ nemuselo být vytvářeno zcela nově, v hradních prostorách byly návštěvníkům již dříve prezentovány nejrůznější artefakty, jejichž atraktivitu průvodce obvykle posiloval vyprávěním barvitých, často však nepodložených pověstí.⁷³² Práce „hradního strážce“ získala jasná pravidla až roku 1905, kdy byl vydán služební řád. Ten zahrnoval kromě exkurzí turistů a šetrného úklidu interiérů také pravidelné vyzvánění *Ave Maria* na hradní zvon. Závazný dokument upozorňoval rovněž na potřebu držet se při výkladu úředně schválených dokumentů a nevkládat do prohlídek smyšlená vyprávění.⁷³³

Provedením nové instalace sbírek byl roku 1905 pověřen kunsthistorik Bohuslav Matějka (1867–1909), jehož návrh byl poté upraven podle připomínek jeho kolegy Karla Chytila (1857–1934). S novou expozicí se však mohli návštěvníci setkávat až od roku 1920, kdy její podobu upravil historik umění Zdeněk Wirth (1878–1961).⁷³⁴ Kromě historických předmětů i jejich věrných kopií připomínajícím návštěvníkům zejména dobu vlády císaře Karla IV. zde byla umístěna rovněž plánová dokumentace rekonstrukce hradu.

Hrad Karlštejn i jeho podhradí se nakonec neproměnily v centrum českého politického života ani v místo častých nacionálních demonstrací, před čímž roku 1886 na zemském sněmu varoval německý poslanec Adolf Siegmund. Spíše se na počátku 20. století stal zásluhou své atraktivity, blízkosti železniční zastávky i hlavního města země

---

⁷²⁹ MENCLOVÁ 1947, s. 88, 90, 93.

⁷³⁰ KUBŮ 2010, s. 59.

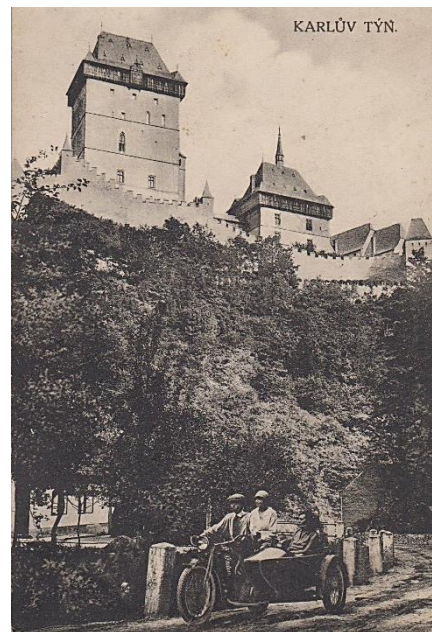
⁷³¹ Expozice měla být instalován zejména v prostorách Císařského paláce a věže Červenky, srov. Nad'a KUBŮ, *Průvodce po hradních expozicích na Karlštejně. Připomenutí památných exponátů v hradních prostorách do roku 1945*, Památky středních Čech 1, 2013, s. 28–29, (dále KUBŮ 2013), Milan JANČO, *Příběh prezentace tzv. Ložnice Karla IV. na Karlštejně (1898–1960)*, Památky středních Čech 1, 2013, s. 45 (dále JANČO 2013), MENCLOVÁ 1947, s. 43.

⁷³² Kupř. lebka krokodýla, Žižkova drátěná košile, husitské koule z roku 1422, rychtářské právo, socha sv. Mikuláše, klekátko či postel, který prý vlastníma rukama vytvořil Karel IV., vzácná mešní roucha, zlomek aksamitové látky z císařova svrchního šatu, část vozu, kterým prý bylo mrtvé tělo sv. Václava přiváženo z Boleslavi do Prahy, kalich, z kterého v roce 1823 pil arcivévoda František Karel. Srov. [autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným*, Praha 1863, s. 31, 37, 40–41. Sbíрка autora textu, pohlednice z Karlštejna odeslaná [červenec 1902], na jejíž přední stranu si návštěvník zapsal poznatky z prohlídky hradu, srov. JAWORSKI 2011, s. 47–55.

⁷³³ KUBŮ 2013, s. 29, pozn. č. 31.

⁷³⁴ JANČO 2013, s. 45–46, pozn. č. 3, 4, 9, 11.

mekkou českých výletníků.⁷³⁵ Vzhledem k tendenci národních hnutí vytyčovat si vlastní národní prostor není jistě náhoda, že roku 1889 se atraktivní lokalita stala součástí druhé nejstarší (dnes nejstarší dochované) turistické trasy Klubu českých turistů, která byla pojmenována po prvním předsedovi spolku Vojtovi Náprstkovi (1826–1894).⁷³⁶

26. Do hledáčku fotografa se dostali obyvatelé podhradí i nezastavitelný postup turismu. Vlevo na fotografii Františka Krátkého (1899) a vpravo na pohlednici z počátku 20. století.

⁷³⁵ Návštěvnost památky v jednotlivých letech po ukončení rekonstrukce. Roku 1903: 16. 574 návštěvníků, 1904: 19. 934 návštěvníků (z nichž bylo 258 cizinců), 1905: 16.896 návštěvníků (143 cizinců), 1906: 20. 622 (253 cizinců), 1907: 23.616 (542 cizinců), 1908: 22.985 (744 cizinců), 1909: 23.616 (355 cizinců), 1910: 22. 781 (202 cizinců), 1911: 26.486 (175 cizinců), Národní archiv, fond Rodinný archiv Adámeků z Hlinska, č. 643, Výroční přehledy návštěvy hradu Karlova Týna (1904, 1905, 1909), srov. ADÁMEK 1913, s. 787, KREJČÍ, 2007, s. 107–112.

⁷³⁶ Jiří TOPINKA, *110 let Klubu českých turistů v Berouně. Říkali nám „šlapácká republika“*, Příbram 1999, s. 7, 9. O výletech organizovaných Vojtou Náprstkem pro Americký klub dam, srov. Milena SECKÁ, *Vojta Náprstek, Vlastenec, sběratel, mecenáš*, Praha 2011, s. 147–148.

27. Návštěvníci si prohlížejí hradby Karlštejna (vlevo), případně na nich s oblibou pózují. Fotografie neznámého autora vzniklé kolem roku 1912.

Většina návštěvníků výsledky Schmidtovy a Mockerovy přestavby Karlštejna nejspíše přivítala se stejnou vřelostí a nadšením jako kupříkladu kněz a znalec dějin umění Ferdinand Josef Lehner (1837–1914).⁷³⁷ „Oprava stavební jest z valné části šťastně dokonána. Práce vyžadovala kromě značných výloh nevšední opatrnosti a svědomitosti. (...) Při opravě zdiva v různých místnostech přišlo se na četné stopy úpravy původní, takže architektu bylo lze jednotlivým prostorám vrátiti původní tvářnost. (...) V rumech nalezena jest i deska mensy oltářní, jakož i kus ohořelého trámu z bývalého stropu trámového, kterým svatyně mariánská bývala kryta. (...) Podobných stop nalezeno v rumech i jinde,

⁷³⁷ Ferdinand J. LEHNER, *Dějiny obnov Karlova Týna*, Method. Časopis věnovaný umění křesťanskému 5, 1894, s. 52–53 (dále LEHNER 1894).

*zde zazděno okno, tam zazděné dvěře a. p., takže z jednotlivých písmen důmyslnému architektu bylo možno skládat architektonická slova, ze slov pak skládati věty původní mluvy Karlovy. (...) Charakteristickým znakem budov po středověkém způsobu opevněných bylo zejména u nás v Čechách, jako vůbec, dřevěné podsebití, kterým budovy z vrchu se zakončovaly.*⁷³⁸

Odlišného mínění byl August Sedláček (1843–1926), jenž dokonce 22. srpna 1895 vypsál své rozhořčení z nové tváře Karlštejna do dopisu adresovaném komisi pro výzkum a zachování stavebních památek. Odsoudil v něm likvidaci zbytků předchozích stavebních úprav hradu, které byly podle něj vedeny snahou o napodobení stavu hradních budov z let 1350–1360, jež však v konečném důsledku památku zbavila jejího starobylého rázu.⁷³⁹ V odmítání puristického přístupu k památkám a neogotických budov vůbec nebyl jeho hlas zdaleka ojedinělý. Josefu Šustovi (1874–1945) připomínal pražský novogotický kostel sv. Ludmily ve vzpomínkách z dětství „*svou mockerovskou střízlivostí (...) jen bohoslužebný činžák*“,⁷⁴⁰ zatímco Jiřímu Karáskovi ze Lvovic (1871–1851) připadal Karlštejn v roce 1903 „*hnusný. Jak jej Mocker přestavěl a jak jej pomalovali, je to vinohradská novostavba.*“⁷⁴¹

Co tyto vzdělance vedlo k formulaci zmíněných subjektivních reflexí? Můžeme uvažovat o vlastní intuici či estetickém vkusu, případně o vlivu myšlenek tzv. Vídeňské školy dějin umění, jejíž představitelé⁷⁴² v popisované době již publikovali názory odlišné od historizujících přístupů Friedricha Schmidta a jeho žáků.⁷⁴³ Nové restaurátorské paradigma zdůrazňovalo individualitu památky, včetně specifické hodnoty jejich

---

⁷³⁸ LEHNER 1894, s. 52–53.

⁷³⁹ Srov. VENCLÍK 2008, s. 130–131.

⁷⁴⁰ Cit. dle Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní*, Praha – Vídeň – Řím, Praha 1963, s. 8–9, autor sepsal své vzpomínky z mládí v posledních dnech druhé světové války.

⁷⁴¹ Na tomto místě se sluší připomenout, že Jiří Karásek ze Lvovic ve svém románu *Gotická duše* (1. vyd. 1900) líčí niterné prožitky hlavního hrdiny (balancujícího na hraně šílenství) na pozadí tajemných prostor barokních kostelů a klášterů. „Gotickou duší“ autor nehledá v prostředí romantických středověkých hradů, ale v přítmi barokní Prahy. Cit. dle Jiří KARÁSEK ZE LVOVIC, *Milý příteli... (Listy Edvardu Klasovi)*, Libuše Heczková – Aleš Zach – Gabriela M. Zemanová (ed.), Praha 2001, s. 45. Srov. Jiří KARÁSEK ZE LVOVIC, *Gotická duše a jiné povídky*, Praha 1991, Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Gotická duše moderny. Gotika a gotický román v české literatuře přelomu 19. a 20. století*, in: Čas moderny. Studie a materiály, Dagmar Blümlová – Bohumil Jiroušek (ed.), České Budějovice 2006, s. 71–90, RAK – VLNAS 2001, s. 28.

⁷⁴² Čelní představitel Vídeňské školy dějin umění Max Dvořák byl Šustovým spolužákem z historického semináře Jaroslava Golla, je známa dokonce jejich vzájemná korespondence. Srov. Jakub PAVEL, *Max Dvořák. Vzpomínka na historika umění a ochránce památek, jehož rod pochází z Javornice na Rychnovsku k stému výročí jeho narození 24. června 1874*, Orlické hory a Podorlicko 6, 1974, s. 179.

⁷⁴³ Srov. PAVEL 1975, s. 280–290, Mojmír HORYNA, *Pojem ceny stáří a teorie památkové péče vídeňské školy*, in: Vetché stáří nebo zralý věk moudrosti?, Zdeněk Hojda – Marie Ottlová - Roman Prahel (ed.), Praha 2009, s. 290. V českém tisku se první kritika purismu objevila již v roce 1894, srov. Karel CHYTIL, *O purismu a uměleckých památkách*, Lumír 19, 1894, s. 227–228.

jednotlivých fází. Tvůrce regotizačních projektů vnímala generace Max Dvořáka ml. jako ničitely autenticity historických staveb, kteří žili a tvořili v zajetí iluzí o prvotní (stylově dokonalé) tváři středověké stavby pocházející z doby jejího vzniku. Puristé se podle nich snažili historická díla a stavby zbavovat vrstev, kterými se do nich otiskla pozdější staletí. Zaniklé nebo poškozené části následně s oporou v důkladném studiu principů daného historického stylu dotvářeli schematizujícími imitacemi. Pro nový směr památkové péče představovala však dynamika proměn památky, zahrnující v některých případech i postup stárnutí či změnu funkce, důležitou hodnotou.

Max Dvořák ml., kunsthistorik a od roku 1905 (po smrti Aloise Riegla) rovněž generální konzervátor ústřední komise, v krátkém textu o teorii památkové péče (1918) tuto koncepci ilustroval právě na příkladu puristické přestavby Karlštejna, kterou podrobil zdrcující kritice: „*Hrad, který patří k nejdůležitějším historickým památkám Čech, doznal během doby několika změn, ale ve svých částech zůstal dobře zachován a jevil se ve své podstatě nejen jako historicky impozantní, ale i jako umělecky působivá památka. Údajnou rekonstrukcí původního stavu se rozbil charakter původnosti a ke škodě historické a umělecké hodnoty byla památka změněna na falešnou antikvární parodii*“.⁷⁴⁴

Příkladem nesouhlasu s výslednou podobou velké rekonstrukce hradu byl rovněž příspěvek ředitele Uměleckoprůmyslového muzea v Praze kunsthistorika Karla Chytila (1857–1934) do monumentální edice nakladatele Jana Otty (1841–1916) s názvem *Čechy*, jež měla mapovat dějiny i pamětihodnosti jednotlivých oblastí země (cyklus vycházel v letech 1883–1907).⁷⁴⁵ Autor kapitoly věnované Karlštejnu připomněl, že pro užití dřevěných podsebití při obnově hradních budov nenacházíme v českých zemích žádné důkazy ani mezi dochovanými hradními stavbami, ani v případě městských bran, které byly budovány za vlády císaře Karla IV.⁷⁴⁶ S rozšířením tohoto architektonického prvku se prý setkáváme až u staveb vzniklých na konci 15. a na samém počátku 16. století.⁷⁴⁷ Proti rozsáhlému užití dřevěných konstrukcí u středověkých fortifikací stojí podle jeho slov vědomí tehdejších stavitelů spojené s nebezpečím snadného rozšíření požáru při obléhání hradu či opevněného města. Podle Chytilova vnímání navíc opakující se uplatnění dřevěných obranných ochozů dodává Karlštejnu jistou míru jednotvárnosti. Celkově podle něj rekonstrukcí „*nepovstal pohled veskrze ladný*“, k čemuž prý kromě

⁷⁴⁴ Cit. dle Max DVOŘÁK, *Katechismus památkové péče*, Jaroslav Petrů (ed.), Praha 2004, s. 124–125

⁷⁴⁵ Karel CHYTIL, *Karlštejn*, in: *Čechy. Díl 9. Západní Čechy*, Praha 1897, s. 326–347 (dále CHYTIL 1897).

⁷⁴⁶ CHYTIL 1897, s. 337.

⁷⁴⁷ CHYTIL 1897, s. 337.

dřevěných hurd nepřispěl ani způsob zakončení věže sv. Mikuláše, ani odstranění renesančních ozdob na malých věžích při hradním opevnění (tzv. hláskách), které se tím proměnily v „jednotvárné čtyřboké stříšky“.⁷⁴⁸

Samotní členové odborné komise pro opravu Karlštejna byli se zásadními výtkami vůči rekonstrukci hradu poprvé přímo konfrontováni nikoli kvůli regotizaci hradních budov, nýbrž kvůli amatérskému provedení obnovy nástěnných maleb a dalších prvků výzdoby v interiérech hradních kaplí a ve schodišti Velké věže.⁷⁴⁹ Architekt Jan Zeyer (1847–1903) upozornil poslance Karla Adámka na pochybení zodpovědné osoby stavebního rady Matěje Krcha v dopise z 29. ledna 1901.⁷⁵⁰ Adámek o problému informoval příslušné orgány zemského místodržitelství. Následně došlo k zastavení rekonstrukce fresek⁷⁵¹ i personální obměně komise pro opravu Karlštejna, která se podle Adámkových zjištění de facto „vůbec nescházela, že její členové většinou pomřeli a že nebyla doplňována, takže restaurátorem Karlštejna vlastně samojediným byl stavební rada Krch“.⁷⁵² Na místo byl přizván rovněž odborník ústřední komise Joseph Neuwirth, který ve zprávě ocenil stavební úpravy hradu, nicméně rovněž poukázal na diletantismus oprav karlštejnských maleb.⁷⁵³ Podle jeho posudku při nich „nebyla projevena snaha studovati ducha doby a výrazové prostředky jejích tvarů i způsob vedení linie (...) a síly pro provádění obnovy maleb přímo vyškolit. Tím by bylo možné vyhnout se tomu, že řemeslná práce, běžná i ve 14. století, dostala v 19. století charakter nemotornosti a klesla na úroveň malby pokojů a bezmyšlenkovité natěračské práce, která se domnívá, že vše je učiněno šablonovitostí, která má goticky vypadat“.⁷⁵⁴

Další kritika rekonstrukce, která se již netýkala pouze výzdoby interiérů, pronikla také na stránky českého tisku.⁷⁵⁵ Anonymně byl vysloven názor rozšířený v uměleckých

⁷⁴⁸ CHYTIL 1897, s. 337.

⁷⁴⁹ Fond Zemský výbor III., karton č. 27, Dopis zemského výboru místodržitelství, 29. dubna 1901, Zpráva prof. J. Kouly z 11. dubna 1901, Zpráva komise, která zhlédla restaurační práce na Karlštejně dne 10. července 1901, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 289, 291–295, srov. ADÁMEK 1913, s. 680–681, 683–685, 738, BAREŠ – BRODSKÝ 2006, s. 78–87

⁷⁵⁰ „Od úmrtí Mockera nevedl práce na Karlštejně skutečný odborník. Komisař místodržitelství c. k. stavební rada Krch rozumí snad opatřování štěrku na silnice, avšak restaurování fresek pranic nerozumí ...“ Cit. dle ADÁMEK 1913, s. 680.

⁷⁵¹ Oprava maleb byla zadána malířům Antonínu Krisanovi a Gustavu Mikšovi, kteří si však měli na práci najímat pomocníky. Srov. MENCLOVÁ 1947, s. 115.

⁷⁵² Cit. dle ADÁMEK 1913, s. 681.

⁷⁵³ Fond Zemský výbor III., karton č. 27, Výťah ze zprávy c. k. centrální komise o zhlédnutí Karlštejna z 23. ledna 1902, in: VILÍMKOVÁ 1974, s. 297–300, Joseph Neuwirth svá zjištění následně publikoval v denním tisku, srov. Bohemia 26. 1. 1902, s. 1–2.

⁷⁵⁴ Cit. dle VILÍMKOVÁ 1974, s. 298.

⁷⁵⁵ Národní listy 9. 5. 1902, s. 2.

kruzích, podle něhož „celkový dojem hradu byl před opravou příznivější než po ní. Nejen kontury byly půvabnější, ale hrad působil svou barvitostí lepším celkovým dojmem, na kteroužto přednost při bezpříkladné šablonovitosti návrhu opravy nebylo vůbec vzpomenuť“.⁷⁵⁶ Za nejpálčivější problém však pisatel článku označil dřevěné podsebití, jehož použití na všech třech hradních budovách postrádalo věrohodné odůvodnění a navíc se mohlo v případě úderu blesku a následného požáru stát příčinou zkázy celého Karlštejna. Stejnou výtku ostatně před členy komise pro opravu Karlštejna 10. května 1904 zmínil rovněž předseda jejího užšího komitě architekt Josef Zítek (1832–1909).⁷⁵⁷

Vlnu kritických textů, jež se vzedmula zejména při stoletém výročí narození Josefa Mockera, již nebylo možné zastavit.⁷⁵⁸ Hrad Karlštejn se proměnil v „blud romantiky XIX. století“⁷⁵⁹ a Schmidtovo a Mockerovo dílo se stalo terčem ironickým odsudků. „Kdyby nějaký bohatý Američan někde za okeanem přál si úplnou kopii karlštejnské kaple, nepočínal by si jinak, než se zde postupuje“.⁷⁶⁰ S odstupem desetiletí lze vzhledem k paušalizujícímu hodnocení regotizace souhlasit se současným historikem architektury Jindřichem Vybíralem, který potvrzuje, že v druhé polovině 19. století měly puristické rekonstrukce středověkých hradů pouze dvě alternativy. Nešetrnou modernizaci, která byla realizována ještě kolem poloviny století, případně úplnou zkázu památky. „Purismus byl dětským věkem památkové péče: názory na hodnotu památky, které jsou dnes samozřejmé, se tehdy teprve rodily a ustalovaly“.⁷⁶¹

---

⁷⁵⁶ Národní listy 9. 5. 1902, s. 2.

⁷⁵⁷ Fond Zemský výbor III., karton č. 27, zpráva o restauračních pracích přednesená schůzi komise pro opravu Karlštejna dne 10. května 1904, srov. ADÁMEK 1913, s. 746–747. Navzdory činorodému zapojení předsedy užšího komitě do řešení zpackané rekonstrukce karlštejnských maleb i dalších problémů spojených se závěrečnou fází úprav hradních interiérů však nelze souhlasit s názorem historika umění Karla Ksandra, který uvádí, že „Josef Zítek byl předsedou stavebního výboru pro dostavbu Karlštejna, ve které prosadil ukončení puristických zásahů architekta Mockera na tomto královském hradě.“ Srov. Karel KSANDR, *Josef Zítek. Architekt, pedagog, památkář*, Praha 2009, s. 64.

⁷⁵⁸ Kupř. Jan KOULA, *Obnova Karlova Týna*, Archeologický obzor 4, 1902, s. 18–20 (dále KOULA 1902), Antonín CECHNER, *Jest správná poslední velká oprava hradu Karlštejna provedená v letech 1887 až 1898?* Památky archeologické 1–4, 1940, s. 169–170, 194 (dále CECHNER 1940), srov. PETRASOVÁ a kol. 1999, s. 6.

⁷⁵⁹ CECHNER 1940, s. 170,

⁷⁶⁰ KOULA 1902, s. 19.

⁷⁶¹ Jindřich VYBÍRAL, *Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002, s. 24.

8. Noc s karlštejnským havranem⁷⁶²

Historické povědomí české společnosti o středověkých a raně novověkých dějinách českých zemích formovaly v popisované době nejen monumentální stavební projekty rekonstrukcí historických památek, ale také historické povídky, divadlo, historizující malba nebo kresba. Spíše než Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* si čeští čtenáři tehdy s oblibou listovali *Českomoravskou kronikou* Karla V. Zapa (1812–1871) s obrazovým doprovodem od významných českých malířů (např. P. Maixnera, A. Königa aj.) a především knihami Václava Beneše-Třebízského (1849–1884).⁷⁶³

Obdobného zájmu čtenářů a diváků se v osmdesátých letech 19. století dostalo také divadelní hře *Noc na Karlštejně* od Jaroslava Vrchlického, která byla poprvé v Národním divadle uvedena 28. 5. 1884.⁷⁶⁴ Příběh z českých dějin inspirovaný motivem z *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan,⁷⁶⁵ v němž jsou v průběhu jediné noci v kulisách hradu zásluhou ženské lásky a důmyslnosti odhaleny lidské slabiny *Otce vlasti*,⁷⁶⁶ si získal krátce po uvedení nesmírný obdiv diváků.⁷⁶⁷

Zlost a opovržení si naopak hra vysloužila od autorova přítele Julia Zeyera (1841–1901), který neúspěch vlastních děl v Národním divadle přičítal nízkému vkusu diváků a s Vrchlickým se kvůli jeho úspěchům s *Nocí na Karlštejně* rozhádal. Jejich spory nabývaly mnohdy tragikomických, či spíše trapných rozměrů. Zeyer Vrchlického před přáteli pomlouval, v dopisech nakladateli Eduardu Valečkovi (1841–1905) o něm psal jako o „*dalajlámovi v bahništi zreklamovatěle české literatury*“, zatímco jeho sok mu

---

⁷⁶² Poznátky z této kapitoly se objevily v dříve publikovaném článku. VENCLÍK 2013a, s. 66–73.

⁷⁶³ Podrážděné reakce některých literátů vůči obřím nákladům posmrtných spisů Václava Beneše-Třebízského, které na přelomu století s úspěchem vydávalo nakladatelství Františka Topiče, zachycují vzpomínky spisovatele Jaroslava Haška. „*Mistr Arbes vždy našel v tom příležitost, aby vzpomínal perzekuce, která ho kdysi stihla, mluvil o Barákovi a nakonec pustil se do Třebízského a do Topiče. Činil to s elegancí jemu vlastní. «Třebízskému», vykládal, «vydává Topič po smrti jeho sebrané spisy a já jsem zneuznáván, odkopáván a každé to mé dílo má přece větší cenu, nežli plačtivé povídky Třebízského»*“. Cit. dle Jaroslav HAŠEK, *Dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona*, Praha 1982, s. 71. Srov. Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011 (dále ČINÁTL 2011), Arne NOVÁK, *Duch a národ: kniha studií a podobizen*, Praha 1936, s. 118, KUTNAR – MAREK 1997, s. 319–312.

⁷⁶⁴ Vladimír KOVARÍK, *Deset z Národního. Slavné premiéry českých her na scénách ND*, Praha 1983, s. 47–58 (dále KOVARÍK 1983).

⁷⁶⁵ Srov. pozn. č. 29 tohoto textu.

⁷⁶⁶ VLNAS – HOJDA 1998, s. 513, Alfred SPRÖDE, *Im Schatten von Roman und Oper: Skizzen zur europäischen Komödie des 19. Jahrhunderts: Jaroslav Vrchlickýs Noc na Karlštejně (1884)*, Zeitschrift für Slavistik 4, 1998, s. 445–468, Zdeněk PEŠAT, *Jaroslav Vrchlický*, in: *Dějiny české literatury 3. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*, Miloš Pohorský (ed.), Praha 1961, s. 219–320 (dále PEŠAT 1961).

⁷⁶⁷ V letech 1884–1903 měla hra jen v Národním divadle 77 repríz. Srov. KOVARÍK 1983, s. 48.

podle vzpomínek Alberta Pražáka (1880–1956) spílal do „*patvůrců, cizelérů starých šperků, předělavatelů starých námětů (...) pabásníků a přebásníků*“.⁷⁶⁸ Když tvůrce při návštěvě u Josefa Václava Sládka (1845–1912) zjistil, že jeho nenáviděný „*pabásník*“ stojí před hostitelovými dveřmi, schoval se před ním raději do spíže.

O okolnostech a osobních motivech sepsání divadelní hry lze jen spekulovat. Někdy bývá zmiňován názor, že Vrchlický příběh sepsal pod příznivým vlivem svého sňatku s Ludmilou rozenou Podlipskou, ovšem nezanedbatelnou úlohu zde mohla hrát také jeho (Zeyerem ostře kritizovaná) tendence přiblížit svoji tvorbu širší skupině diváků a čtenářů.⁷⁶⁹

Partnerský život přímo neovlivňoval tvorbu dalšího ze spisovatelů, který své příběhy z českých dějin přenesl do karlštejských hradeb, katolického kněze Václava Beneše-Třebízského.⁷⁷⁰ Oproti Jaroslavu Vrchlickému měl Beneš možnost poznat okolí hradu intenzivně při svém působení na faře v nedaleké Litni, která se stala roku 1875 krátce po vysvěcení místem jeho prvního kněžského působení.⁷⁷¹ Z Benešovy tehdejší korespondence ale vyplývá, že zdejší pobyt byl pro mladého citlivého muže s podlomeným zdravím jedním z nejnešťastnějších období jeho života. Spory s autoritativním farářem, vážná nemoc (zánět plic a pohrudnice), z níž se léčil u matky v Třebízi, i vzájemné nepochopení mezi ním a farníky, jej přivedly k rozhodnutí požádat nadřízené orgány o přeložení na nové působiště. Následné stěhování z Třebíže do Klecan u Roztok, kde poté působil po zbytek svého života, vnímal mladík jako vysvobození.

Benešovy dopisy přátelům, kterým se se svými starostmi svěřoval, svědčí o přehnaném idealismu, s nímž na své první působiště vstupoval. Okolí Tetína a Karlštejna získalo v jeho představách atmosféru krajiny prodchnuté posvátnou atmosférou nejslavnějších období českých dějin, o nichž často četl v Hájkovi a v Palackém.⁷⁷²

---

⁷⁶⁸ Robert SAK, *Salon dvou století. Anne Lauermannová-Mikšová a její hosté*, Praha – Litomyšl 2003, s. 56.

⁷⁶⁹ Manželský vztah s Ludmilou roz. Podlipskou, jenž Vrchlickému zpočátku přinášel pocit vnitřního zklidnění, paradoxně ohrozil milostný poměr s prvním představitelem Karla IV. v jeho veleúspěšné divadelní hře, hercem a režisérem Jakubem Seifertem, který byl biologickým otcem dvou ze tří autorových dětí. Srov. PEŠAT 2008, s. 1512–1525, KOVAŘÍK 1984, s. 341–342.

⁷⁷⁰ Zdeněk PEŠAT (zp), *Václav Beneš -Třebízský*, in: Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce I. (A–G), Vladimír Forst a kol., Praha 1985, s. 197–199, Martin C. PUTNA, *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*, Praha 1908, s. 179–180, ČINÁTL 2011, s. 240–243, Karel SKLENÁŘ, *Bohové, hroby a učitelé. Cesty českých spisovatelů do pravěku*, Praha 2003, s. 28–31.

⁷⁷¹ Josef BRAUN, *Václav Beneš-Třebízský. Obraz životopisný*, Praha 1870, s. 105–112.

⁷⁷² „Ale je mi zde smutno, tak divně, ty ideály, jež si člověk tvořil, se poněmhu rozplývají a kdo je tím vinen? Snad ten kaplan, jenž si je utvořil a ještě tak se jimi těšival? (...) Krajina je zde romantická, Karlův Týn vidím všude, nedaleko Tetína atd. - Brdy - ale lid zde neví, pokud jsem se přesvědčil, o minulosti ničeho, tak praničeho [v textu zdůraznil D. V.]. (...) Dne 4. října mám pod Karlštejnem v Budňanech posvícenské a zároveň i poutní kázání. Mohl bych jim tam přečíst tak kapitolu Masopustu [Povídka Masopust

Přemýšlivý kněz však na místě s překvapením zjistil, že se od místních vesničanů nedočká ani přílišného zájmu o české dějiny, ani vyprávění poutavých a dosud neznámých místních pověstí, které jim předali jejich předkové.⁷⁷³

V dopisech však Beneš bohužel neuvádí, jaká četba či osobní zážitky jej přivedly k vytvoření postavy černého havrana, který získal v jeho povídkách roli vypravěče příběhů z Karlštejna zasazených do pobělohorského období. Černý pták bývá tradičně symbolem nezvratného osudu, nebo dokonce poslem neodvratné smrti.⁷⁷⁴ Beneš mohl být ovšem také inspirován regionální pověstí, kterou při svých výpravách ve společnosti hole „*motyčky*“ vyslechl ve zdejších okolí romantický archeolog a vlastenecký kněz Václav Krolmus.⁷⁷⁵ Beneš stvořil karlštejnského havrana jakožto svědka tragické etapy dějin českého národa, která se začala odvíjet od porážky stavovského povstání v bitvě na Bílé hoře roku 1620. Do rámce vzpomínek tajemného vypravěče⁷⁷⁶ zasazuje autor dva příběhy (*Dcera pana purkrabího*, *Pan David Boryně na Roztokách*), které se odehrávají na hradě a v podhradí v průběhu 16. a 17. století.⁷⁷⁷ Na jednoduše prokreslených osudech hlavních hrdinů představuje Beneš devastující důsledky třicetileté války spočívající v okrádání poddaných,

---

na Karlštejně inspirovaná pověstí z doby obléhání hradu husity sepsal Beneš ještě za studií, text byl publikován roku 1875 ve Světozoru, pozn. D. V.], *poslouchali by dozajista napnutě. (...) Pokojík mám – chatrný. Bývá tu vlhko. Jedno okno na školu, hřbitov a kostel, druhé mřížované na dvůr – přízemní (...) Psal jsem ti upřímně jako druh příteli. Víš, co jsem napsal v «Pod skalami»* [Benešova první samostatná publikace vydaná roku 1873, pozn. D. V.] – «*Když je tak člověk sám a sám*» – *dnes je mi zrovna tak psal jsem to nevěda, že to jednou pocítím v míře největší*.“ Literární archiv Památník národního písemnictví, fond Václav Beneš Třebízský, dopis spolužáku ze studií Janu Kačerovi z 1. října 1875, který působil v té době v Praze, srov. Václava BENEŠ-TŘEBÍZSKÝ, *Listy. Vzpomíná se ...*, Josef Šach (ed.), Praha 1926, s. 26–30 (dále BENEŠ-TŘEBÍZSKÝ 1926).

⁷⁷³ „*Ohledně nějakých pověstí, abych cos mohl i napsat, neví zde nikdo nic, je to vymřelé všecko, v zapomenutí, předece krajina tak plná dějin; kam se podíváš, jen všude historie zkamenělá, a kdyby to člověk nevěděl sám, díval by se na to na všecko také tak tupě*“.
Dopis témuž adresátu 26. ledna 1876, Památník národního písemnictví, fond Václav Beneš Třebízský, srov. BENEŠ-TŘEBÍZSKÝ 1926, s. 26–30.

⁷⁷⁴ Werner BIES, *Der Rabe*, in: *Die Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, Band 11, Kurt Ranke – Rolf Wilhelm Brednich (Hrsg.), Berlin – New York 2004, s. 119–131.

⁷⁷⁵ Václav Krolmus v jednom ze svých spisů zachycuje pověst o černém ptáku velikosti housete, který hnízdí ve skalách pod Tetínem a místní lidé ho podle hrozivého zvuku (tzv. kuhání) nazývají Kuhán. Popisovaný opeřenec prý svým kuháním vždy „*změnu povětrnosti, zvláště bouři, liják atd. předpovídá*“.
Cit. dle Václav KROLMUS, *Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, obyčeje a nápěvy s ohledem na bájesloví slovanské*, III., Praha 1851, s. 14–15, srov. O Krolmusovi jakožto sběrateli lidové slovesnosti srov. SKLENÁŘ 2012, s. 205–214.

⁷⁷⁶ Havran se s autorem dělí rovněž o vzpomínky svého ptačího otce, a tak se v ději vyskytují vlastně havrani dva.

⁷⁷⁷ Povídky karlštejnského havrana vycházely na pokračování ve Světozoru v letech 1881–1883. Po dokončení roku 1884 vyšly také v knižní podobě. Ilustracemi je později doprovodili Mikoláš Aleš, Emil Zillich a Emanuel Krescenc Liška. Václav BENEŠ-TŘEBÍZSKÝ, *Povídky karlštejnského havrana*, Praha 1886.

opanování země cizinci a zrádci i drancování venkova zdivočelou soldateskou.⁷⁷⁸ V obou povídkách se objevují typizované negativní postavy (purkrabí Belasius Sektator, Boryně) i jejich kladní protivníci skrývající před nepřátelským světem svůj ušlechtilý původ i záměry (bývalý liteňský man Jeroným vydávající se za koštišťáře Žulovce; mstitel Jindřich z Bohnic skrytý pod identitou dudáka Rozhudy). V obou příbězích je použita milostná zápleтка založená na nechtěném sňatku, do kterého nutí hlavní hrdinky okolí (dcera purkrabího miluje syna koštišťáře Bohuše, ovšem otec a bratři ji chtějí provdat za císařského důstojníka Butlera; mladý Hyncík miluje dceru mořinského mana Běličku, na níž má však spaden samotný Boryně). Obě povídky končí ve finále tragicky (Bohuš i Hyncík jsou zajati a na Karlštejně popraveni), ovšem zlo nezůstává nepotrestáno. Neodvratný osud v podobě havranů dopadne v prvním příběhu na purkrabího, jeho dva syny i Butlera, kteří jsou černými opeřenci napadeni a oslepeni, načež se mezi sebou v zoufalém souboji pozabíjejí.

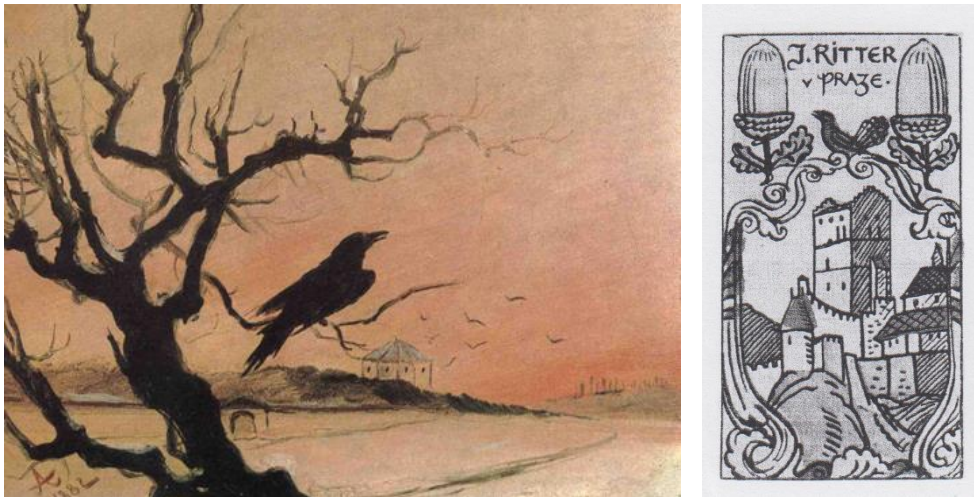
Mikoláš Aleš vytvořil na motivy Benešových karlštejských příběhů kromě ilustrací také malbu, kterou svému oblíbenému autorovi roku 1882 dokonce věnoval. Obraz *Karlštejský havran* visel po zbytek farářova krátkého života v pracovně, v níž ho Aleš několikrát osobně navštívil.⁷⁷⁹ Postava ptačího posla temného osudu pobělohorských dějin českého národa, s nímž se spisovatel ve svých knihách ztotožnil, se promítla také do jejich neformální korespondence. Důkazem je pozdrav, který Aleš svému příteli zaslal na klecanskou faru koncem března roku 1882.⁷⁸⁰ Benešův havran však nebyl zdaleka jediným karlštejským motivem, který se v malířově tvorbě objevil.

---

⁷⁷⁸ K rozboru obou povídek srov. Václav BENEŠ-TŘEBÍZSKÝ, *Povídky karlštejského havrana*, Praha 1975, zejm. s. 7–12 (úvod knihy od Zdeňka Pešata).

⁷⁷⁹ „*Při návštěvách v klecanské kaplance často žádal: «Tak zahrajou mě něco pane páter» a Beneš vzal housle, přistoupil k oknu a hrával Alšovi národní písně.*“ Uvedená citace pochází ze vzpomínek sepsaných Aloisem Jiráskem v Litomyšli 25. 7. 1884. Další zmínky týkající se vztahu malíře k Václavu Beneši - Třebízském nalezneme také v korespondenci mezi Mikolášem Alšem a Aloisem Jiráskem. Srov., *Aleš a Jirásek. Listy dvou přátel*, Emanuel Svoboda (ed.) Praha 1953, s. 82–83, 86, 90, 104, 160.

⁷⁸⁰ „*Velebný pane! Šťastně jsem se minule do Prahy navrátil, ačkoli jsme v «Kryvošiji» na Klecánku bloudili a po kamzícku sobě počínali. - Posílám feuilletony k Vašnostinému přání. - Karlštýnského havrana vyšlu příležitostně také* [v textu zvýraznil D. V.]. Uctivé poručení od mojí ženy a díky od Tomáška [Alšův syn Tomáš, pozn. D. V.] za med. *Ještě tu noc se oň pokoušel s chutí jako ten kluk v «Miloslavu Vlnovském» od Marryata. Se srdečným pozdravem ostávám Vašnostem oddaný M. Aleš* [Román Miloslav Vlnovský. Bremský kormidelník od spisovatele Frederika Marryata byl tehdy hojně čtenou robinsonádou, pozn. D. V.]. Památník národního písemnictví, fond Václav Beneš Třebízský, Dopis Mikoláše Alše Václavu Beneši-Třebízskému z 31. března 1882, srov. Helena VOLAVKOVÁ, *Mikuláš Aleš. Kresby a návrhy*, Praha 1975, s. 30–32 (dále VOLAVKOVÁ 1975).

28. Karlštejnský havran Mikoláše Alše z roku 1882 a návrh hracích karet s motivem hradu od téhož autora (1893).

Hrad v době před rekonstrukcí se objevil například na jedné z Alšem navržených hracích karet. Jeho největší prací s karlštejnským námětem se však stal návrh výzdoby rytířské síně hradu, o který jej na podzim roku 1902 požádala odborná komise dohlížející na průběh rekonstrukce středověké památky.⁷⁸¹ Malíře jejich nabídka nadchla a již 11. prosince téhož roku se v doprovodu svého syna a zete na hrad vydal, aby si na vlastní oči prohlédl interiér císařského paláce, který měl být vyzdoben novými nástěnnými malbami.

Aleš trpěl od počátku osmdesátých let nezájmem o svoji uměleckou tvorbu. Nebyl umělcem, který by získával běžně prestižní zakázky od významných osobností, zemských či státních orgánů. Od kritiky, která se na něj snesla po předložení návrhů cyklu *Vlast* pro výzdobu Národního divadla, se věnoval mnohem více ilustracím a návrhům na sgrafita než malbě.⁷⁸² Zakázku od karlštejnské komise vnímal patrně jako svoji novou šanci.

S prací byl hotov 18. února následujícího roku.⁷⁸³ U stropu síně měl být vymalován jednoduše zdobený barevný pás s květinovými motivy a pod ním řada erbů karlštejnských purkrabí obkroužených jejich jmény na bílých stuhách. Rostlinnými motivy nechal Aleš

⁷⁸¹ Památník národního písemnictví, fond Mikuláš Aleš, korespondence s komisí pro opravu Karlštejna, dopis ze 4. prosince 1902, pozvánky na jednání užšího výboru komise z 28. března 1903, z 24. dubna 1903, z 2. května 1903, srov. Miroslav MÍČKO – Emanuel SVOBODA, Mikuláš Aleš. *Nástěnné malby. Dílo Mikoláše Alše*, svazek 3, Praha 1955, s. 147 (dále MÍČKO – SVOBODA 1955), MENCLOVÁ 1947, s. 119–120.

⁷⁸² Naděžda BLAŽÍČKOVÁ - HOROVÁ, *Historická malba konce století*, in: Dějiny v obrazech. Historické náměty v umění 19. století v Čechách, Naděžda Blažíčková - Horová (ed.), Praha 1996, s. 90.

⁷⁸³ Alšovy návrhy jsou uloženy na státním hradě Karlštejna, sign. KA 4022, KA 4023, KA 4024, KA 4025, za zpřístupnění Alšových návrhů srdečně děkuji karlštejnskému kastelánovi Ing. Jaromíru Kubě; srov. MÍČKO – SVOBODA 1955, s. 147–148.

ozdobit také okraje dveří, krbu a oken a na spodní část zdi zamýšlel vymalovat závěsy. Kromě znaků českých pánů a hejtmanů, jejichž zpracování předcházelo pečlivé studium dějin heraldiky,⁷⁸⁴ zařadil autor do svého konceptu také historické znaky království a čtyři jezdecké portréty českých panovníků, které umístil mezi okny. Pro vyobrazení Přemysla Otakara II., Václava II., Jana Lucemburského a Karla IV. v pozicích turnajových rytířů našel autor inspiraci v dobových pečetích.⁷⁸⁵ Mikoláš Aleš do své práce projektoval nejen monarchistickou symboliku, která se ve spojení s osobou císaře Karla IV. přímo nabízí, ale zdůraznil zde rovněž význam úřadu karlštejnských purkrabí, kteří se v době rodící se stavovské monarchie stávali důležitými hráči zemské politiky.⁷⁸⁶ Podobně jako v jiných svých dílech, také ve výzdobě Karlštejna chtěl Mikoláš Aleš připomenout, že české dějiny mohou být pro současnou emancipaci českého etnika žijícího v rámci habsburské monarchie zdrojem bohaté historické tradice.⁷⁸⁷

---

⁷⁸⁴ V jednom z Alšových notesů se nachází náčrtky ornamentální výzdobu rytířské síně na Karlštejně datované do počátku roku 1903 i soupisy jmen karlštejnských purkrabí v historické posloupnosti. Památník národního písemnictví, fond Mikoláš Aleš, srov. VOLAVKOVÁ 1975, s. 101.

⁷⁸⁵ Vyobrazení českých králů byla na Alšových návrzích doplněna českými a latinskými nápisy na stuhách, které odkazovaly k titulům i legendárním výrokům panovníků. „*Otakarus Dei Gratia Bohemorum Rex; Wenceslaus secundus D. G. Boh. Rex; Toho Buohda nebude aby kral czesky z boye utykal. Johannes; Karolus D. G. Roman. Imper. Bohem. Rex;*“ srov. Jiří KUTHAN, *Pečetě posledních Přemyslovců*, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity*, Jiří Kuthan (ed.), Praha 2007, s. 153–206.

⁷⁸⁶ O směřování zemské politiky ke stavovskému státu, srov. ČORNEJ 2011, s. 297–333.

⁷⁸⁷ Srov. rozbor aktuálních politických motivů (rakousko-uherské vyrovnání) a dobových národních stereotypů, které Mikoláš Aleš vložil do obrazu *Setkání Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem* (1878). Vít VLNAS, *Jiří z Poděbrad a jeho doba v českém výtvarném umění 19. století*, Tábořský archiv 8, 1997–1998, s. 143–188.

29. Návrhy Mikoláše Alše na výzdobu rytířské síně Císařského paláce na Karlštejně.

Autorovu umění se však opět nedostalo očekávaného ocenění, neboť odborná komise počátkem roku 1903 jeho návrh výzdoby rytířské síně odmítla.⁷⁸⁸ Do debaty vstupoval zejména architekt Josef Schulz, který zdůraznil, že v komnatách středověkých hradů se původně žádné dekorativní malby nenalézaly, přičemž na Alšových kresbách nacházel „*také slohové poklesky, zvláště jednotvárnost znaků*“.⁷⁸⁹ K jeho mínění se přiklonil německý liberál Karl Eppinger (1853–1911), který předloženou práci dokonce označil za anachronismus, jež přesahuje očekávaný záměr rekonstrukce památky.⁷⁹⁰

Schulzovo a Eppingerovo odmítnutí Alšova pojetí výmalby hradního sálu naznačuje posun, který na konci 19. století nastal u části intelektuálů a který byl završen nástupem nových kulturních proudů, jež se vymezovaly vůči hodnotám, způsobům vyjádření i životnímu stylu starší generace umělců. Výtvarná díla Mikoláše Alše i povídky Václava Beneše-Třebízského, jež se v té době u široké veřejnosti setkávaly s podobně masovým zájmem jako výlety na nově zrekonstruovaný hrad Karlštejn, stoupenci moderny vnímali jako zdroj pokleslé lidové zábavy těžící z oblíbenosti vyprázdněné historizující nostalgie.⁷⁹¹

⁷⁸⁸ MENCLOVÁ 1947, s. 120, MÍČKO – SVOBODA 1955, s. 148, NOVOTNÁ 2012, s. 72–73.

⁷⁸⁹ cit. dle NOVOTNÁ 2012, s. 73.

⁷⁹⁰ NOVOTNÁ 2012, s. 73.

⁷⁹¹ Srov. Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004, RAK – VLNAS 2001, s. 28.

30.. Komerční instrumentace karlštejnských motivů. Vlevo propagační materiál Francovy továrny na kávové náhražky v Pardubicích provedený jako miniaturní průvodce Karlštejnem, vpravo reklama na „Velkorestauraci U Karla IV. na hradě Karlově Týně“ v podobě pohlednice (oba materiály vznikly kolem roku 1910).

9. Šarvátka u hradní brány z roku 1918

Nacionální sny o kamenném symbolu českých dějin se však nerozplynuly ani s koncem 1. světové války. Představy o hradu, který byl vystavěn českým králem a římským císařem Karlem IV. jako bezpečný úkryt pro svatováclavské klenoty a v jehož zdech se moudrý *Otec vlasti* tiše modlil, se přenesly do turistických průvodců i na stránky populárně naučných knih.⁷⁹² Stejnou neproměnlivostí se vyznačovaly také názory českých Němců, kteří v popisované době hovořili o významné historické památce demonstrující odvěkou kulturní vyspělost německých umělců a architektů, kteří byli ke stavbě Karlštejna do českých zemí přizváni římsko-německým císařem Karlem IV.⁷⁹³ Mnoho motivů české nacionální rétoriky oslavující dějiny hradu Karlštejna přežily rok 1918 téměř beze změn.⁷⁹⁴ V důsledku vzniku samostatného československého státu ztratila přirozeně svoji platnost státoprávní koncepce definující postavení českých zemí v rámci rakouského soustátí, jejíž ideový kontext ovlivňoval proslovy a komentáře o hradu od 60. let 19. století.

⁷⁹² Srov. kupř. Václav MELICHAR, *Za svatým Graalem. Den na Karlštejně. Kulturně-historická črta maleb karlštejnských*, Praha 1918, zejm. s. 61–64.

⁷⁹³ Srov. kupř. Gottfried FEHR, *Burg Karlstein. Führer zu Grossen Baudenkmällern*, Heft 26, Berlin 1944, zejm. s. 2–3.

⁷⁹⁴ Srov. Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Formování kolektivní paměti prvních generací československých občanů*, in: 1918. Model komplexního transformačního procesu, Lucie Kostrbová – Jana Malínská a kol., Praha 2010, s. 243–253, Jiří RAK, *Staričský mocnár a tatíček Masaryk*, in: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Milan Řepa (ed.), Praha 2008, s. 267–273.

Vznik samostatného československého státu způsobil na hradě Karlštejně zmatky a nedorozumění, do nichž kromě politického převratu patrně vstoupily také osobní antipatie. Situace se zde vyostřila 30. října 1918, kdy správkyň hradu Marie Střelbová odmítla předat členům budňanského Národního výboru klíče od Karlštejna.⁷⁹⁵ Ke změně chování ji podle sdělení náčelníka sokolů nepřiměl ani nátlak. Rozezlený muž se poté vydal osobně do Prahy, aby úředníky upozornil na neutěšené poměry i podezření ze zcizení vzácných hradních památek.⁷⁹⁶ O dalších podrobnostech případu bohužel zprávy nemáme, lze ovšem soudit, že spor byl nakonec vyřešen a zvěsti o nepatřičném nakládání se svěřeným historickým mobiliářem vyvráceny, neboť paní Střelbová zůstala ve své pozici i nadále.⁷⁹⁷

---

⁷⁹⁵ Jednalo se o vdovu po bývalém správci hradu Karlštejna, tvůrci jednoho z průvodců hradem, srov. STŘELBA 1905.

⁷⁹⁶ „Náčelník tělovýchovné jednoty sokol v Budňanech upozornil osobně úřad na poměry, které zavládly na hradě Karlštejně, kde paní Střelbová, správkyň hradu za pomoci navrátilivšího syna, degradovaného důstojníka a osoby trestané z krádeže vyhnala sokolskou stráž z hradu a prohlásila, že má sama nové zmocnění ku správě hradu (...) Z jiné strany bylo zjištěno, že o pí. Střelbové a její ochraně starožitností na hradě mnoho se povídá. Hradu by tím pomohla i revize způsobu, jak byly z Karlštejna získány např. pro Vídeň památky v rozsahu celého pokoje. 19. 11. 1918, Konstantin Herain.“ Národní archiv, fond Zemský památkový ústav, Úřední připomínka o jednání p. Střelbové, č. 2520.

⁷⁹⁷ Marie Střelbová zastávala funkci správkyň hradu v letech 1916–1939. Srov. Národní archiv, fond Ministerstvo školství a národní osvěty 1918–1949, karton 3161(31), Zápis o schůzi správního výboru hradu konané 3. července 1939.

10. Závěr

V předložené práci jsem se pokusil doložit, do jaké míry nacionální zápasy 19. a počátku 20. století ovlivňovaly zdánlivě apolitickou otázku, jakou byla stavební rekonstrukce středověkého hradu. Na pozadí širších politických souvislostí i různých podob ideologických diskurzů jsem se snažil zachytit proměny obrazu Karlštejna v historickém povědomí české a německé společnosti. Při odkrývání jeho zdrojů bylo nutné vzít v úvahu také historiografická díla vzniklá v období raného novověku, která se vzhledem k setrvalé oblíbenosti u čtenářů stále podílela na utváření obrazů minulosti.

Klíčové příběhy dějin Karlštejna petrifikoval již Václav Hájek z Libočan. Jednotlivé epizody kronikář zasadil do významového kontextu idealizované epochy císaře Karla IV., po jejímž skončení se slavný hrad podle jeho líčení stal svědkem úpadku země za vlády jeho synů. Zde raně novověký kronikář nepřímo varoval před konfliktem mezi českým králem a zemskou stavovskou obcí. Po ztrátě politického a posvátného významu Karlštejna (odvezení korunovačních insignií, korunního archivu i relikvií), k němuž došlo v 1. polovině 17. století, se mnozí autoři pokoušeli poukázat na historický význam hradu. Bohuslav Balbín vytvořil symbolický obraz Karlštejna a jeho blízkého okolí coby poutního místa kultu ušlechtilého a zbožného císaře, kde se lze setkat s obrazy světců, relikviemi i příběhy o zázracích. Stejně jako Hájek, také Balbín neopomenul v souvislosti s obranou zde uschovaných pokladů připomenout dějinnou úlohu zemské šlechty. Osvícenci se sice vůči historické práci s prameny svých předchůdců metodologicky vymezovali, ovšem zároveň z jejich děl často nekriticky čerpali při tvorbě sekularizovaného obrazu osobnosti i doby císaře Karla IV.

Do centra zájmu vzdělavců i politických elit rakouské monarchie se Karlštejn dostal zásluhou své vnitřní výzdoby, která zaujala Ehemantův okruh znalců, jejichž výzkumy se ve své době setkaly s cílem vídeňských kruhů shromáždit a demonstrovat historické důkazy kulturní vyspělosti jejich říše. Následně byly některé středověké malby z Karlštejna odvezeny do Prahy a do Vídně, kde se staly ozdobou oddělení starých německých mistrů nové císařské pinakotéky. Navzdory tomu, že většina hradních budov chátrala, získal koncem 18. století Karlštejn kvůli malbám, které byly podkládány za nejstarší doložené olejomalby vůbec, nebývalý věhlas.

Zájem pro hrad projevíli také rakouští císařové, kteří finančně zaštitili opravy hradu, jehož mobiliář i symboliku využili pro zdůraznění vlastní panovnické reprezentace.

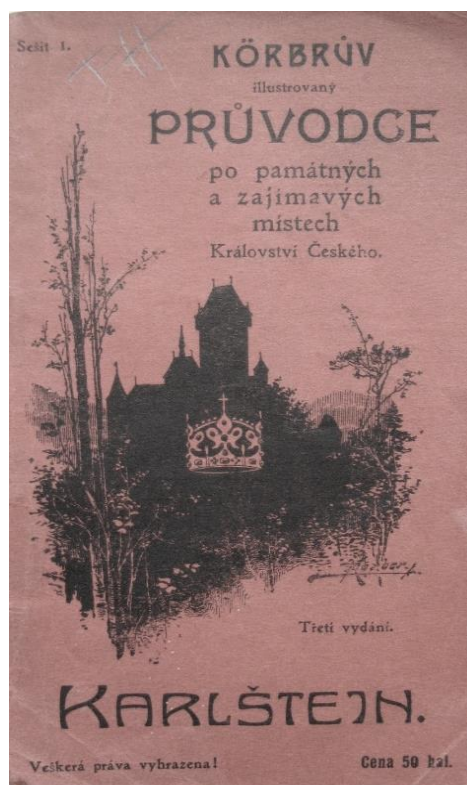
Na druhé straně čeští vlastenci hrad připodobňovali k dějinám českého národa, který podobně jako Karlštejn podle zažil za vlády císaře Karla IV. vzmach, zatímco v jejich současnosti zůstával podle jejich mínění opomíjený a zanedbávaný. Převážná část textů věnovaných dějinám i výzdobě středověkého hradu byla však v 1. polovině 19. století sepsána německými vzdělanci. Mezi nimi se také objevila romantická představa, podle níž císař Karel IV. vystavěl Karlštejn podle vzoru pevnosti objevující ve středověkých rytířských legendách o svatém Grálu.

Obnovení ústavnosti umožnilo české politické reprezentaci počátkem 60. let 19. století znovuoživit státoprávní požadavky a zahájit zápas o „nové“ postavení českých zemí v rámci Rakouského císařství. Symbolickým aktem uznání svébytnosti a historických tradic země se měla stát korunovace Františka Josefa I. českou královskou korunou, k níž habsburský panovník vyslovil dokonce předběžný souhlas. Císařův slib probudil v české společnosti vzrušené diskuse o významných symbolech české státnosti. Na program jednání zemského sněmu se kupříkladu dostala žádost českých poslanců o rekonstrukci chátrajícího hradu Karlštejna, který měl získat novou reprezentativní podobu odpovídající jeho historickému významu. Obhajoba monumentálního stavebního projektu obsahovala svéráznou interpretaci spojující původní poslání hradu s uložením svatováclavské koruny. Při slovních přestřelkách se čeští a němečtí politici dotkli nejen finančních otázek přestavby hradu, ale přeli se také o význam korunovační insignie českých králů. Rétorika sporů se odrazila rovněž v komentářích dobových periodik, pomocí kterých aktualizované mýty o počátcích dějin Karlštejna pronikaly do historického vědomí veřejnosti. Na jeho formování se v popisované době podílely kromě tisku také historické povídky, divadlo i historizující malba a kresba.

Vypracováním stavebního projektu byl následně pověřen zkušený architekt a památkář Friedrich Schmidt, který prosadil na místo „uměleckého ředitele stavby“ svého bývalého studenta českého původu Josefa Mockera. Síť spolupracovníků angažovaných na rekonstrukcích středověkých staveb v habsburské monarchii, o jejíž vytvoření Schmidt cíleně usiloval, tím získala další důležitý článek. Z korespondence obou architektů jasně vyplývá, že rozhodující vliv na výslednou podobu obnovy hradu měl právě Friedrich Schmidt. Mockerovy představy, které se v některých otázkách od názorů jeho učitele odlišovaly, mohly být plně uplatněny až po Schmidtově smrti. Plnou zodpovědnost a rozhodovací pravomoci (korigované posudkem odborné komise) však získal Mocker v době, kdy byla obnova většiny hradních budov již dokončena. Až nyní mohl prosadit

použití hrázděného zdiva na přeměně sídla purkrabího (1895–1897), o němž patrně uvažoval již při úpravách nejvyššího patra císařského paláce. Působení Friedricha Schmidta a jeho stavitelského umění na rekonstrukci Karlštejna (započaté na jaře roku 1887) bylo později v českém historickém vědomí zastíněno pověstí Josefa Mockera, za jehož dílo bývá přestavba hradu někdy nepřesně vydávána. Upozadění role vídeňského architekta při obnově hradu dokazuje tendenci českého historického vědomí k akcentování zásluh domácích vědců a umělců na úkor cizích velikánů.

Zatímco v historickém povědomí německé společnosti Karlštejn zůstal památkou slávy Svaté říše římské a důkazem zručnosti německých středověkých stavitelů a malířů, česká společnost ho vnímala jako kamenného strážce české královské koruny. Karlštejnský symbol se pro ni stal pulzujícím místem paměti, k jehož ožívování přispěla nejen podpora rekonstrukce středověké stavby, ale také organizace vlasteneckých shromáždění, skupinových i individuálních výletů a vybudování nové expozice přibližující nejslavnější epochu národních dějin.

31. Symbolika kamenné schrány svatováclavské koruny na obraze Adolfa Liebschera s názvem Česká koruna (kolem roku 1913) a na obálce Průvodce po hradě od Jana Střelby (1919).

32. Spojení individuálních vzpomínek z výletu a kolektivně sdílené symboliky místa paměti na pohlednici Karlštejna (kolem roku 1900).

11. Seznam použitých informačních zdrojů

Archivní fondy

Archiv Národní galerie, fond Jan Jakub Quirin Jahn

Archiv Pražského hradu, fond Adolfiny Knechtlová

Archiv Pražského hradu, fond Josef Mocker

Depozitář Státního hradu Karlštejna, Návštěvní knihy

Muzeum města Vídně, fond Friedrich Schmidt

Národní archiv, fond Český zemský sněm

Národní archiv, fond Ministerstvo školství a národní osvěty 1918–1949

Národní archiv, fond Zemský památkový ústav

Národní památkový ústav - územní odborné pracoviště středních Čech v Praze. Oddělení dokumentačních fondů a knihovny

Památník národního písemnictví, fond Mikuláš Aleš

Památník národního písemnictví, fond Josef Mocker

Památník národního písemnictví, fond Václav Beneš-Třebízský

Památník národního písemnictví, fond Antonín D. Výšek

Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Václav J. Pícek

Státní oblastní archiv Beroun, fond Okresní úřad Beroun

Univerzitní archiv Akademie výtvarných umění ve Vídni, Seznamy studentů

Edice pramenů úředního charakteru

Libor GOTTFRIED, *Výběr archivních pramenů k historii hradu Karlštejna a jeho umělecké výzdobě*, in: Magister Theodoricus. Dvorní císař Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Jiří Fajt (ed.), Praha 1997, s. 29–93, 143–153, 261–269.

Elisabeth HASSMANN, *Quellen zur Geschichte der kaiserlichen Gemäldegalerie in Wien (1765–1787). Eine Chronologie zu den Aufstellungen unter Rosa und Mechel*, in: Die kaiserliche Gemäldegalerie in Wien und die Anfänge des öffentlichen Kunstmuseum, Band 1. Die Kaiserliche Galerie im Wiener Belveder (1776–1837), Gudrun Swoboda (Hg.), Wien – Köln – Weimar 2013.

Karlštejn. Stavebně historický průzkum. I. etapa. Texty archivních dokladů ke stavebnímu vývoji hradu, Milada Vilímková (ed.), 1974 (nepublikovaný rukopis).

Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV. Liber 1, 1358–1376, Clemens Borový (ed.), Praha 1875.

Jednota pro dostavění Chrámu sv. Víta na Hradě pražském. Edice pramenů I. 1842–1871, Marie KOSTÍLKOVÁ, Taťána PETRASOVÁ (ed.) Praha 1999.

Prameny narativní povahy

Bohuslav BALBÍN, *Vita venerabilis Arnesti*, Pragae 1664.

Bohuslav BALBÍN, *Diva Montis sancti*, Pragae 1665.

Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemia*, liber III., Pragae 1681.

Bohuslav BALBÍN, *Epitome historica rerum Bohemicarum seu Historiae Boleslaviensis*, liber III., Pragae 1677.

Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Jan Linka (ed.), Praha 2013.

Kroniky doby Karla IV., Marie Bláhová (ed.), Praha 1987.

Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Diadochus, tj. posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského*, Praha, 1602.

Země dobrá, tj. země česká, Ivona Kučerová – Lucie Medová (ed.), Brno 1998.

Prameny soukromé povahy (deníky, paměti, korespondence)

Aleš a Jirásek. Listy dvou přátel, Emanuel Svoboda (ed.) Praha 1953.

Václav BENEŠ-TŘEBÍZSKÝ, *Listy. Vzpomíná se ...*, Josef Šach (ed.), Praha 1926.

Sulpiz BOISSERÉE, *Tagebücher 1808–1823*, Band 1, Hans Weitz (hg.), Darmstadt 1978.

Josef Josefovič JUNGSMANN. *Korespondence*, Olga Votočková-Lauermanová (ed.), Praha 1956.

Josef JUNGSMANN, *Zápisky*, Radek Lunga (ed.), Praha 1993.

Jiří KARÁSEK ZE LVOVIC, *Milý příteli... (Listy Edvardu Klasovi)*, Libuše Heczková – Aleš Zach – Gabriela M. Zemanová (ed.), Praha 2001.

Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků, Karel Jánský (ed.), Praha 1958.

František Martin PELCL, *Paměti*, Jan Pán (ed.), Praha 1956.

Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní*, Praha – Vídeň – Řím, Praha 1963.

Václav Vladivoj TOMEK, *Paměti z mého života, díl I.*, Praha 1904.

Vincenc VÁVRA-HAŠTALSKÝ, *Zápisky starého osmačtyřicátníka*, Jaroslav Schiebl (ed.), Kutná Hora 1889

Politické spisy a proslovy

Františka Palackého spisy drobné I. Spisy a řeči z oboru politiky, Bohuš Rieger (ed.), Praha 1898.

Řeč Dr. J. Durdíka v pětistyletou ročnici úmrtního dne Karla IV. proslovená na slavnostní schůzi Akad. čten. spolku dne 4. prosince 1878, Praha 1879.

Řeči Dr. Františka Frant. Ladislava Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech III., Josef Kalousek (ed.) Praha 1884.

Jan Karel ŠKODA, *Hlas z Karloteyna. Řeč při 500. památce založení Karloteyna, dne 12. června 1848*, Praha 1848.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes im Jahr 1886, Bd. 3., Wien 1862.

Tomáš Garrigue MASARYK, *Jak pracovat. Přednášky z roku 1898*, Praha 1946.

Edice obrazových pramenů

Letáky z roku 1848, Miloslav Novotný (ed.), Praha 1948.

Miroslav MÍČKO – Emanuel SVOBODA, Mikoláš Aleš. *Nástěnné malby. Dílo Mikoláše Aleše*, svazek 3, Praha 1955.

Helena VOLAVKOVÁ, *Mikuláš Aleš. Kresby a návrhy*, Praha 1975.

Sekundární literatura (do roku 1918)

[autor neuveden], *Karlův Týn i veškeré jeho části s přehledem dějepisným. Věrný průvodce jeho navštěvovatelům*, Praha 1863, s. 27.

Karel ADÁMEK, *Obnovení Karlštejna*, Česká revue 9–12, 1913, s. 522–527, 614–617, 670–686, 738–751.

Jakub ARBES, *Pláč koruny české neboli persekuce lidu českého v letech 1868–1873*, Praha 1894.

Franz AUGE, *Beschreibung der k. k. Burg Karlstein*, Prag 1814.

Franz AUGE – Ferdinand JITSCHINSKY, *Beschreibung der kaiserlichen königlichen Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1841.

Josef BĚLOHLAV, *Karlův Týn*, Vlastivědný sborník 1 (36), Praha 1912.

Sulpiz BOISSERÉE, *Über die Beschreibung des Tempels des heiligen Grales in dem Heldengedicht: Titurel Kap. III.*, Abhandlungen der philosophisch-philologischen

Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften I., München 1835, s. 309–334.

Josef BRAUN, *Václav Beneš - Třebízský. Obraz životopisný*, Praha 1870.

Gerhard Robert Walter von COECKELBERGHE-DÜTZELE, *Das k. k. Lustschloß Laxenburg: ein Wegweiser für Einheimische und Fremde*, Wien 1846.

Josef DOBROVSKÝ, *Geschichte der böhmischen Pikarden und Adamiten, Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft und Wissenschaften aus das Jahr 1788* (2. vydání 1978).

Max DVOŘÁK, *Katechismus památkové péče*, Jaroslav Petru (ed.), Praha 2004 (1. německé vydání *Katechismus der Denkmalpflege* 1916).

Franz Lothar EHEMANT, *Etwas zur Kunstgeschichte Böhmens, Böhmisches Literatur auf das Jahr 1779*, s. 205–235.

Theodor von FRIMMEL, *Geschichte der Wiener Gemäldesammlungen. Erster Halband. Einleitung und Geschichte der Kaiserlichen Gemäldegalerie*, Leipzig 1899.

Franz Anton de Paula GAHEIS, *Wanderungen und Spazierfahrten in die Gegenden um Wien*, Band 6, Wien 1803.

Adam Friedrich GLAFEY, *Anecdotorum, S. R. I. historiam ac ius publicum illustrantium collectio*, Dresden 1753.

Jaroslav GOLL, *Několik vzpomínek*, in: *Padesát let umělecké besedy*, Hanuš Jelínek (ed.), Praha 1913, s. 271–275.

Bernhard GRUEBER, *Die Kaiser Ludwig der Baier, Karl IV. und die Gralsage*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 9, 1871, s. 183–186.

Alexandr HEBER, *České hrady, zámky a tvrze*, 4. díl, Střední Čechy, Praha 2012 (1. vydání 1846).

Jan HEIDLER, *Český sněm ústavodárný roku 1848*, Český časopis historický 13, 1907, s. 53–59.

Joseph A. HELFERT, *Die Wiederherstellung der Burg Karlstein*, Prag 1902.

Karl Wilhelm HILCHENBACH, *Kurze Nachricht von der Kaiserl. Königl. Bildgalerie zu Wien und ihrem Zustande*, Frankfurt am Mayn 1781.

[Joseph HORMAYER VON HORTENBERG?], *Die Schildereien der böhmischen königsburg Karlstein, Taschenbuch für vaterlandische Geschichte* 1811, s. 76–77.

Josef K. CHMELENSKÝ, *Karlštejnské manské právo*, Časopis českého musea 3, 1835, s. 255–268.

Karel CHYTIL, *Karlštejn*, in: *Čechy. Díl 9. Západní Čechy*, Praha 1897, s. 326–347.

Karel – CHYTIL – VRBA – Antonín PODLAHA, *Korunovační klenoty království Českého*, Praha 1912.

Jan Quirin JAHN, *Von der alten Verfassung der Malerbruderschaft in Böhmen. Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen IV.*, 1788.

Johann Quirin JAHN, *Etwas von den ältesten Malern Böhmens, nebst einem Beytrag zur Geschichte der Ölmahlerey und Perspektiv*, Archiv der Geschichte und Statistik, insbesondere von Böhmen, Dresden 1792, s. 1–93.

Ferdinand JITSCHINSKY, *Kurze Darstellung der Gründung und des Bestandes des k. k. thesianischen adeligen Damenstiftes am Prager Schlosse bis auf die gegenwärtige Zeit, nebst den wichtigsten geschichtlichen Momenten*, Prag 1855.

Václav KROLMUS, *Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, obyčeje a nápěvy s ohledem na bájesloví slovanské*, III., Praha 1851.

Franz KUGLER, *Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte*, Band 2, Stuttgart 1854.

Christian von MECHEL, *Verzeichnis der Gemälde der kaiserlich königlichen Bilder Gallerie in Wien*, Wien 1783

Václav MELICHAR, *Karlův Týn*, Praha 1901.

Václav MELICHAR, *Za svatým Graalem. Den na Karlštejně. Kulturně-historická črta maleb karlštejnských*, Praha 1918.

Ferdinand B. MIKOVEC, *Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen*, Wien – Olmüz 1860.

Joseph NEUWIRTH, *Mittelalterliche Wandgemälde und Tafelbilder der Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1896.

Joseph NEUWIRTH, *Der Bilderzyklus des Luxemburger Stammbaumes aus Karlstein. Forschungen zur Kunstgeschichte Böhmens*. Bd. 2, Prag 1897.

Franz PALACKY, *Geschichte von Böhmen*, II/2, Prague 1842.

Franz Martin PELZEL, *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen*, I. Theil, Prag 1780.

František Martin PELCEL, *Nová kronyka česká, III. díl (1230–1370)*, Praha 1796.

Bohuš RIEGER, *O některých stacích zvláštních*, in: *O královském hradě pražském*, Jaromír Čelakovský a kol., Praha 1907, s. 139–168.

Jan Karel ŘEZÁČ, *Obrázky ze života Karla IV. Ku pětistileté památce úmrtí Otce vlasti*, Praha 1879.

Jiří ŘEZNÍČEK, *Karel hrabě Chotek, poslední nevyšší purkrabí království Českého*, Časopis Musea království českého 1, 1912, s. 116–173.

Friedrich SCHLEGEL, *Schloß Karlstein bey Prag*, Deutsches Museum 10, 1812, s. 357–365.

Karl SCHNAASE, *Geschichte der bildenden Künste*, Band 6, Düsseldorf 1861.

Julius M. SCHOTTKY, *Karlstein*, Monatsschrift des böhmen Museums 2, 1828, s. 99–100.

Max SCHOTTKY, *Die Burg Karlstein nebst ihren Umgebungen*, Prag 1831.

Karel STEHLÍK, *Dějiny pomníků pražských*, Věstník obecní královského hlavního města Prahy 4, 1909, s. 60–62.

Wilhelm STIASSNY, *Friedrich von Schmidt als Künstler und Lehrer*, Wien 1895.

Jan STŘELBA, *Karlštejn. Průvodce po hradě a jeho okolí*, Praha 1905

Alexander von WIELEMANS, *Friedrich Schmidt*, Wien 1905.

Josef Liboslav ZIEGLER, *Dobroslav aneb rozličné spisy poučujícího a mysl osvěžujícího obsahu v řeči nevázané, i vázané*, III. díl, I. svazek, Praha 1822.

Sekundární literatura po roce 1918

Hugh Le Caine AGNEW, *Uneasy Lies the Crown that no Head Wears? (Francis Joseph and the Crown of st. Wenceslas)*, in: Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc. Praha 2005, Michal Svatoš – Luboš Velek – Alice Velková (eds.), s. 317–326.

Hugh le Caine AGNEW, *Symbol and Ritual in Czech Politics in Era of the „tábory lidu,“* Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století, Jiří Pokorný – Luboš Velek – Alice Velková (ed.), Praha 2007, s. 331–342.

Hugh LeCaine AGNEW, *The Flyspecks on Palivec's Portrait: Franz Joseph, the Symbols of Monarchy, and Czech Popular Loyalty*, in: *The Limits of Loyalty. Imperial Symbolism, popular Allegiances, and state Patriotism in the late Habsburg Monarchy*, Laurence COLE – Daniel L. UNOWSKI (ed.), New York 2007, s. 86–112.

Jiří ANTOŠ, *Benátecko za pruské invaze, Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska*, Mladá Boleslav 1969, s. 101–113.

Petr BAREŠ – Jiří BRODSKÝ, *Problematika a způsoby restaurování schodištních cyklů Velké věže hradu Karlštejna. Technologie maleb na základě provedených průzkumů. (Dokumentace postupující destrukce maleb na základě dostupných historických pramenů*

za posledních 170 let), in: Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna. Stav po restaurování. Praha 2006, Zuzana Všetečková (ed.), s. 78–87.

Petr BAREŠ a kol., *Karlštejn a jeho význam v dějinách a v kultuře*, Praha 2010.

Milena BARTLOVÁ, *Karlštejn jako posvátné místo a hrad sv. Grálu: kritické poznámky*, in: Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba, Jiří FAJT (ed.), Praha 2003, s. 331–335.

Milena BARTLOVÁ, *Tajemství svatovítského triforia. Umělec, jeho král a jeho katedrála*, Dějiny a současnost 1, 2010, s. 36–39.

Václav BARTŮNĚK, *Karlštejn. Zbožný odkaz otce vlasti*, Praha 1948.

Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek X. (1740–1792), Praha 2001.

Pavel BĚLINA – Josef FUČÍK, *Válka 1866*, Praha 2005.

Pavel BĚLINA – Milan HLAVAČKA – Daniela TINKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek XVI. a (1792–1860), Praha 2013.

Natalie BELISOVÁ, *Příběh Jánské kaple aneb Duše chrástu*, Praha 2003.

Zdeněk BENEŠ, *Hájkova Kronika česká a české historické myšlení*, Studia Comenia et Historica 29, 1999, s. 46–60.

Dieter BERING – Klaus GROBSTEINBECK, *Die ideologische Dimension der Kölner Straßennamen von 1870 bis 1945*, in: Die Besetzung des öffentlichen Raumes. Politische Plätze, Denkmäler und Straßennamen im europäischen Vergleich, Rudolf Jaworski – Peter Stachel (Hrsg.), Berlin 2007, s. 311–335.

Naděžda BLAŽÍČKOVÁ – HOROVÁ (ed.), *Dějiny v obrazech. Historické náměty v umění 19. století v Čechách*, Naděžda Blažičková - Horová Praha 1996.

Marc BLOCH, *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004.

Etienne BOISSERIE, *Quelques réflexions sur les querelles d'interprétation de la Déclaration de Martin du 30. octobre*, in: Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace, Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná (eds.), Praha 2011 s. 83–104.

Michal BOROVIČKA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA – Pavel BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek XII. a, (1860–1890), Praha 2012.

Eduard BURGET, *Sláva Karlova*, Marginalia historica II., Praha 1998, s. 116–126.

- Eduard BURGET, *K ikonografii dvou pomníků sochaře Ernsta Hähnela*, Res Musei Pragensis. Měsíčník Muzea hlavního města Prahy 2, Praha 1999, s. 1–6.
- Eduard BURGET, *Hlavní hrdina neuskutečněných oslav. Pomník Karla IV. na Křižovnickém náměstí v Praze*, Dějiny a současnost 10, 2007, s. 12.
- Anna BÜRGLER a kol., *Die Franzensburg in Laxenburg: ein Rendezvous mit der Geschichte*, Wien 1998.
- Ivo CERMAN, *Stavovský turnaj v Praze roku 1791. Epilog k nenapsaným dějinám*, Kuděj 1/2003, s. 25–32.
- Václav ČERNÝ, *Karlštejnské panství ve vývoji šesti století*, Časopis společnosti přátel starožitností českých 57, 1949, s. 1–14, 77–96.
- Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.
- Petr ČORNEJ, *Máchův vztah k české minulosti*, in: Prostor Máchova díla. Soubor Máchovských prací, Pavel Vašák (ed.), Praha 1986, s. 116–154.
- Petr ČORNEJ, *Adamité - tabu 15. i 19. století*, in: Sex a tabu v české kultuře 19. století, Václav Petrbok (ed.), Praha 1999, s. 142–159.
- Petr ČORNEJ, *Ke genezi Palackého pojetí husitství*, in: František Palacký 1798–1998. Dějiny a dnešek, František Šmahel (ed.), Praha 1999, s. 127–137.
- Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek V. (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000.
- Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha – Litomyšl 2003.
- Petr ČORNEJ, *Klíče ke Karlštejnu*, in: Světla a stíny husitství (události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií, Robert Novotný (ed.), Praha 2011, s. 297–333.
- Petr ČORNEJ, *Když František potkal Hynka*, in: Historik nad šachovnicí dějin. K pětadesátinám Jana Galandauera, Dagmar HÁJKOVÁ – Luboš VELEK (ed.), Praha 2011, s. 55–82.
- Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek VIII. (1618–1683)*, Praha – Litomyšl 2008.
- Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří RAK – Vít VLNAS, *Habsburkové v českých dějinách. Ve stínu tvých křídel*, Praha 2012.
- Dalibor DOBIÁŠ – Michal FRÁNEK – Martin HRDINA – Iva KREJČOVÁ – Kateřina PIORECKÁ, *Rukopisy královédvorský a zelenohorský a česká věda* Praha 2014.

- Tomáš DURDÍK – Libor GOTTFIED – Milada HORYNOVÁ – Jiří ÚLOVEC, *Výběrová bibliografie hradu Karlštejna*, *Castellologica bohémika* 5, 1996, s. 363–370.
- Tomáš DURDÍK – Pavel BOLINA, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001.
- Tomáš DURDÍK, *Působení Josefa Mockera na Křivoklátě*, *ZPP* 2, 2001, s. 35–42.
- Tomáš DURDÍK, *Hrad Karlík*, *Archeologica Historica* 33, 2008, s. 221–231.
- Tomáš DURDÍK, *Karlštejn v kontextu hradní architektury Karla IV.*, *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, Petr Bareš a kol., Praha 2010, s. 30–55.
- Karel DURMAN, *Popely ještě žhavé. Válka a nukleární mír 1938–1991, díl I.*, Praha 2004.
- Vlasta DVOŘÁKOVÁ – Dobroslava MENCLOVÁ, *Karlštejn*, Praha 1965.
- Martin FRANC – Luboš VELEK, *Karikatura jako historický pramen*, in: *Základní problémy studia moderních dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák (ed.), Praha 2014, s. 361–372.
- Gottfried FEHR, *Burg Karlstein. Führer zu Grossen Baudenkmällern*, Heft 26, Berlin 1944.
- Roman FERSTL, *Vliv Hájkovy kroniky na dílo J. F. Hammerschmieda*, *Marginalia Historica* II., Praha 1997, s. 99–114.
- Jiří FIALA, *Václav Jaromír Picek. Typ předbřeznového lyrika*, Olomouc 1988.
- Petr FIEDLER, *Pomník, památník, památka*, in: *Paměť urozenosti*, Václav Bůžek, Pavel Král (eds.), Praha 2007, s. 15–22.
- Hermann FILLITZ (hg.), *Der Traum vom Glück. Die Kunst des Historismus in Europa*, Wien 1996.
- Nora FISCHER, *Kunst nach Ordnung, Auswahl und System. Transformationen der Kaiserlichen Gemäldegalerie in Wien im Späten 18. Jahrhundert*, in: *Die kaiserliche Gemäldegalerie in Wien und die Anfänge des öffentlichen Kunstmuseum*, Band 1. *Die Kaiserliche Galerie im Wiener Belveder (1776–1837)*, Gudrun Swoboda (Hg.), Wien – Köln – Weimar 2013, s. 23–89.
- Ulla FISCHER – WESTHAUSER (ed.), *Geschenke für das Kaiserhaus: Huldigungen an Kaiser Franz Joseph und Kaiserin Elisabeth*, Wien 2007.
- František FIŠER, *Karlštejn. Vzájemné vztahy tří kaplí*, Praha 1996.
- Gottfried FLIEDL, *Der Kölner Dom als Nationaldenkmal. Zur Geschichte seiner Fertigstellung im 19. Jahrhundert*, *Beiträge zur historischen Sozialkunde* 4, 1981, s. 129–136.

- Martin FRANC – Luboš VELEK, *Karikatura jako historický pramen*, in: *Základní problémy studia moderních dějin*, Jana Čechurová – Jan Randák (ed.), Praha 2014, s. 361–372.
- Jindřich FRANCEK, *Proces Kateřiny z Komárova*, *Východočeský sborník historický* 9, 2000, s. 3–10.
- Beat FREY, *Pater Bohemiae-vitricus imperii: Böhmens Vater, Stiefvater des Reichs: Kaiser Karl IV. in der Geschichtschreibung*, Bern – Frankfurt/M. – Las Vegas, 1978.
- Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917. Bitva u Zborova. Česká legenda*, Praha 2002.
- Jan GALANDAUER, *Ferdinand V., poslední korunovaný český král*, in: *Ferdinand V. Dobrotivý a umění jeho doby*, Jaroslav SOJKA (ed.), Praha 2012, s. 14–24.
- Libor GOTTFRIED, *Byl Karlštejn skutečně založen 10. června 1348?*, *Genealogické a heraldické listy* 3–4, 1994, s. 1–6
- Libor GOTTFRIED, *Nejstarší kresby hradu Karlštejn*, *Castellologica Bohemica* 3, 1993, s. 351–354.
- Peter HAIKO, Renata KASSAL-MIKULA (hrsg.), *Friedrich von Schmidt 1825–1891. Ein gotischer Rationalist*, Wien 1991.
- Zdeněk HÁJEK, *Výlet pražského „sokola“ na Karlštejn v roce 1863 a Henryka Pustowojtowová*, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 4, 1951, s. 239–247.
- Géza HAJÓS, *The Franzensburg and the Habsburg in the park at Laxenburg near Vienna as the site of legitimisation of the Austrian Empire around 1800*, *Die Gartenkunst*, Bd. 20, 2008, 2. Beil, s. 57–66.
- Josef HANUŠ, *Národní muzeum a naše obrození. K stoletému jubileu založení muzea*, Praha 1923.
- Wolfgang HÄUSLER, *Die Franzensburg als Ort höfischer Repräsentation, habsburgischen Familienlebens und dynastisch-patriotischer Musealisierung*, in: *Höfe als Orte der Kommunikation. Die Habsburger und Italien (16. bis 19. Jahrhundert)*, Marco Bellabarba, Jan Paul Niederkorn (hrsg.), Bologna – Berlin 2010, s. 315–346.
- Jan HAVRÁNEK, *Karolinum v revoluci 1848*, *Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 2, 1986, s. 35–75.
- Georg HEILINGSETZET, *Glückliches Albion. Politische und kulturelle Beziehungen und Kontakte zwischen Großbritannien und Österreich um 1800*, *Archiv für Kulturgeschichte* 2, 2004, s. 369–412.

Milan HLAVAČKA, *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*, Praha 1990.

Milan HLAVAČKA, *Parlament jako divadlo světa*, in: *Umění a civilizace jako divadlo světa*, Marta Ottlová – Milan Pospíšil (eds.), Pardubice 1993, s. 41–44.

Milan HLAVAČKA, *Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském provozu*, in: *Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace*, Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná (eds.), Praha 2011, s. 10–22.

Milan HLAVAČKA, *Samospráva a festivita. Tábor lidu na Řípu jako reálná a virtuální performace*, in: *Historik nad šachovnicí dějin. K pětasedmdesátinám Jana Galandauera*, Dagmar Hájková – Luboš Velek (ed.), Praha 2011, s. 92–111.

Milan HLAVAČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*, II. díl, Praha 2014.

Daniela HODROVÁ, *Román zasvěcení*, Praha 1993.

Konstantin HÖFLER, *Die Ziet der luxemburgischen Kaiser: Karl IV. – (Wenzel) – Sigmud*, Wien 1867.

Zdeněk HOJDA, *Společnost vlasteneckých přátel umění a počátky památkové péče v Čechách*, in: *Historické vědomí v českém umění 19. století*, Tomáš Vlček (ed.), Praha 1982, s. 214–218.

Gerd HOLLER, *Ferdinand I. Poslední Habsburk na Pražském hradě. Spravedlnost pro císaře*, Praha 1998.

Jaromír HOMOLA, *Umělecká výzdoba paláce a menší věže hradu Karlštejna*, in: *Magister Theodoricus. Dvorní císař Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*, Jiří Fajt (ed.), Praha 1997, s. 95–142.

Eric J. HOBSBAWM, *Národy a nacionalismus od roku 1780, Program, mýtus, realita*, Praha 2000.

Alice HOPPE - HARNONCOURT, *Eine ungewöhnliche Einrichtung wird zum fixen Bestandteil der kunsthistorischen Ordnung. Die Malerschule der „Alten deutschen Meister“ von 1781 bis 1837*, in: *Die kaiserliche Gemäldegalerie in Wien und die Anfänge des öffentlichen Kunstmuseum, Band 1. Die Kaiserliche Galerie im Wiener Belveder (1776–1837)*, Gudrun Swoboda (Hg.), Wien – Köln – Weimar 2013, s. 91–114.

Mojmír HORYNA, *Pojem ceny stáří a teorie památkové péče vídeňské školy*, in: *Vetché stáří nebo zralý věk moudrosti?*, Zdeněk Hojda – Marie Ottlová - Roman Prahel (ed.), Praha 2009, s. 287–296.

- Zdeněk HRBATA, *Romantismus a Čechy*, Praha 1999.
- Jiří HRBEK, *České barokní korunovace*, Praha 2010.
- Miroslav HROCH, *Evropská národní hnutí v 19. století*, Praha, 1986.
- Miroslav HROCH, *Na Prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999.
- Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009.
- Miroslav HROCH, *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*, in: Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti, Radka Šustrová – Luba Hédlová (eds.), Praha 2014, s. 21–55.
- Michal CHARYPAR, *Po smyslu Máchova Kata*, Česká literatura 3, 2010, s. 277–292.
- Petr CHOTĚBOR, *Korunní komora*, in: České korunovační klenoty, Milena Bravermanová (ed.), Praha 2008, s. 68–69.
- Zdeněk CHUDÁREK, *Josef Mocker a restaurace hradu Karlštejna*, ZPP 2, 2001, s. 28–34.
- Karel CHYTIL, *Obrazy karlšteinské v Belvedere vídeňském*, Památky archeologické 11, 1878–1881, s. 265–270.
- Milan JANČO, *Příběh prezentace tzv. Ložnice Karla IV. na Karlštejně (1898–1960)*, Památky středních Čech 1, 2013, s. 44–51.
- Kristýna JANEČKOVÁ, *Hrad Střekov. Perla nad Labem*, Ústí nad Labem 2012.
- JAWORSKI, *Víc než "Gruß aus..." a "Pozdrav z..." - Národně kódované pohlednice z českých zemí před rokem 1918*, in: Milena Bartlová a kol, Místa paměti česko-německého soužití. Praha 2011 s. 47–55.
- František JOHANNIDES, *František Martin Pelcl*, Praha 1981.
- Libor JŮN, *České země a dobrovolnické sbory habsburské armády v období koaličních a napoleonských válek*, in: Napoleonské války a historická paměť, Lukáš Fasora, Jiří Hanuš – Jiří Malíř (eds.) Brno 2005, s. 117–138.
- Kristina KAISEROVÁ – Martin VESELÝ (eds.), *Národ místo boha v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem 2006.
- Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK (eds.), *Nacionalizace společnosti v Čechách*, Ústí nad Labem 2008.
- Zdeněk KALISTA, *České baroko. Studie, texty, poznámky*, Praha 1941.
- František KAVKA – Josef PETRÁŇ (eds.), *Dějiny univerzity Karlovy*, III. svazek 1802–1918, Praha 1997.

- František KAVKA, *Karel IV. Historie života velkého vladaře*, Praha 1998.
- František KAVKA, *Účel a poslání hradu Karlštejna ve svědectví písemných pramenů doby Karlovy*, in: Magister Theodoricus. Dvorní císař Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Jiří Fajt (ed.), Praha 1997, s. 15–28.
- Monika KEPLINGER, *Zum Kirchenbau Friedrich Schmidt*, in: Friedrich von Schmidt 1825–1891. Ein gotischer Rationalist, Peter HAIKO – Renata KASSAL – MIKULA (Hrsg.), Wien 1991, s. 20–33.
- Gabriela KILIÁNOVÁ, *Komu patří Devín?* in: Mýty naše slovenské, Bratislava 2013, s. 120–133.
- Václava KOFRÁNKOVÁ, *Zlatý král a chudý hrabě. Přemysl Otakar II. a Rudolf Habsburský v historické tradici*, Praha 2012.
- Michael KOCH, *Supliz Boisserée*, in: Der Gral. Artusromantik in der Kunst des 19. Jahrhunderts, Reinhold BAUMSTARK – Michael KOCH (hrsg.), Köln 1995, s. 146.
- Jaroslav KOLÁR, *Hájkova kronika a česká kultura (předmluva k vydání výboru z Hájkovy kroniky)*, in: Václav Hájek z Libočan, Kronika česká, Jaroslav Kolár (ed.), Praha 1981, s. 7–24.
- Jacek KOLBUSZEWSKI, *Czeskie wiersze w księgach pamiątkowych Śnieżki (1825–1840)*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná, 1985, roč. 34, č. D32, s. 131–141.
- Jiří KOŘALKA, *Bavorská a saská korespondence Františka Palackého 1836–1846*, Husitský tábor 5, 1985, s. 209–252.
- Jiří KOŘALKA, *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996.
- Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798–1876)*, Praha 1998.
- Milena KOSTÍLKOVÁ, *Uložení a osudy českých korunovačních klenotů*, in: České korunovační klenoty, Milena Bravermannová (ed.), Praha 2008, s. 70–81.
- Rudolf KOSS – Otakar BAUER, *Archiv koruny české I. Dějiny archivu*, Praha 1939.
- Vladimír KOVAŘÍK, *Deset z Národního. Slavné premiéry českých her na scénách ND*, Praha 1983.
- Marie KOSTÍLKOVÁ, *Katedrála sv. Víta. 2. díl. Dostavba*, Praha 1994.

- Milena KOSTÍLKOVÁ, *Uložení a osudy českých korunovačních klenotů*, in: České korunovační klenoty, Milena Bravermannová (ed.), Praha 2008, s. 70–81.
- Vladimír KOVAŘÍK, *Deset z Národního. Slavné premiéry českých her na scénách ND*, Praha 1983.
- Petr KRATOCHVÍL (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Architektura. Architektura*, Praha – Litomyšl 2009.
- Marek KREJČÍ, *Hrady a zámky v Čechách: k prehistorii turistického průmyslu*, in: Proměny dějin umění. Akta druhého sjezdu historiků umění, Roman PRAHL – Tomáš WINTER, Dolní Břežany, 2007, s. 107–112.
- Jiří KROUPA, *Fürst Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg. Ein Kunstmäzen und Curieux der Aufklärung*, in: Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg (1711–1794). Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung, Grete Klingenstein – Franz A. J. Szabo, (hrsg.), Graz – Esztergom – Paris – New York 1996, s. 360–382.
- Jiří KROUPA, *Antropologický obrat a umění v českých zemích kolem roku 1800*, in: Mezi časy ... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800, Zdeněk Hojda – Roman Prahel (ed.), Praha 2000, s. 11–24.
- Karel KSANDR, *Josef Zitek. Architekt, pedagog, památkář*, Praha 2009.
- Nad'a KUBŮ, *Zpřístupnění hradu Karlštejna v roce 2000*, Památky středních Čech 17, 2000, s. 53–59.
- Nad'a KUBŮ, *Karlštejn - vznik a vývoj hradního muzea (a jeho proměna v náznakovou interiérovou expozici)*, in: Karlštejn a jeho význam v českých dějinách a v kultuře, Petr Bareš a kol., Praha 2010, s. 56–78.
- Nad'a KUBŮ, *Průvodce po hradních expozicích na Karlštejně. Připomenutí památných exponátů v hradních prostorách do roku 1945*, Památky středních Čech 1, 2013, s. 25–32.
- Jan P. KUČERA – Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983.
- Jiří KUTHAN, *Pečetě posledních Přemyslovců*, in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity, Jiří Kuthan (ed.), Praha 2007, s. 153–206.
- Jiří KUTHAN, *Aristokratická sídla období romantismu a historismu*, Praha 2001.
- Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a panovníků*, Praha 2011.
- Věra KUTHANOVÁ – Jan ŽIŽKA, *Karlštejn*, Praha 1993.

- František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997.
- Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2010.
- Marek LAPČÍK, *Diskurs jako téma diskursu. O diskursu bez Habermase a bez Foucaulta? (Poznámky ke konceptualizaci pojmu)*, in: *Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací. Diskurs(y) o diskursu*, Martin Foret – Marek Lapčík – Petr Orság (eds.), Olomouc 2009 (= *Kultura, média, komunikace I.*), s. 93–116.
- Michael J. LEWIS, *The Politics of the German Gothic Revival. August Reichensperger*, Cambridge-Massachusetts-London 1993.
- Michael J. LEWIS, *The Gothic Revival*, New York 2002.
- Dobroslav LÍBAL, Josef Mocker, *Architekt a restaurátor*, ZPP 2, 2001, s. 21–23.
- Roger Sherman LOOMIS, *Grál: od keltského mýtu ke křesťanskému symbolu*, Jinočany 2006.
- Jan LUFFER, *Katalog pověstí Berounska a Hořovicka*, *Minulostí Berounska* 6, 2003, s. 199–264.
- Marie MACKOVÁ, *Turistika ve vlaku. O viaduktech, svištích a spolkových výletech*, *Dějiny a současnost* 3, 2011, s. 28–31.
- Vladimír MACURA, *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*, Jinočany 1995.
- Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998.
- Claire MADL, Daniela TINKOVÁ (ed.), *Francouzský švindl svobody. Francouzská revoluce a veřejné mínění v českých zemích*, Praha 2012.
- Pavla MACHALÍKOVÁ, *Objevování středověku. Tři kapitoly k recepci gotického umění v pozdním 18. a raném 19. století*, Praha 2005.
- Peter MACHO, *Bohatýr i mučedník. Mýtus Milana Rastislava Štefánika*, *Dějiny a současnost* 7, 2008, s. 14–16.
- Drahošlav MAKOVÍČKA, *Hrad českých básníků*, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* 1, Praha 1959, s. 32–37.
- Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1999.
- Pavel MARŠÁLEK, *České státní právo v 19. století*, in: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918. Sborník příspěvků*, Karel Malý – Ladislav Soukup (ed.), Praha 2006, s. 468–487.

- Dagmar MARTINCOVÁ, *Znovuotevření kaple sv. Kříže na Karlštejně*, Památky středních Čech 2, 2000, s. 28–47.
- Anna MATOUŠKOVÁ – Helena MEVALDOVÁ, *Tetín svaté Ludmily v českých dějinách*, Beroun 1992.
- Eduard MAUR, *Památná místa: místa paměti ve vlastním (tj. topografickém smyslu slova)*, in: Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám, Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt (ed.), Praha 2014, s. 141–154.
- Debora J. MEIJER, *Kunst als Natur. Die Habsburger Gemäldegalerie in Wien um 1780*, Wien 1995.
- Dobroslava MENCLOVÁ, *Hrad Karlštejn*, Praha 1946.
- Dobroslava MENCLOVÁ, *Restaurace hradu Karlštejna*, Zprávy památkové péče 7, 1947, s. 73–121.
- Dobroslava MENCLOVÁ, *Karlštejn a jeho ideový obsah*, Umění 5, 1957, s. 227–301.
- Dobroslava MENCLOVÁ, *Několik drobných poznatků z dějin restaurace hradu Karlštejna*, Umění 1, 1968, s. 88–89.
- Jiří MIKULEC, *Kult svatého Václava a barokní náboženská bratrstva v Čechách*, in: Svatý Václav. Na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého, Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, Historia et historia artium vol. XI, Petr Kubín (ed.), Praha 2010, s. 363–372.
- Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- Theodor W. MOODY – Francis Xavier MARTIN, *Dějiny Irska*, Praha 2003.
- Mirjam MORAVCOVÁ, *Sociální složení členů pražského sboru „Svornost“ v roce 1848*, Český lid 68, 1981, s. 34–42.
- Mirjam MORAVCOVÁ, *Národní oděv roku 1848. Ke vzniku národně politického symbolu*, Praha 1986.
- George L. MOSSE, *The Nationalization of the Masses. Political Symbolism & Mass Movements in Germany from Napoleonic wars through the Third Reich*, New York, 2001.
- Bohumír MRÁZ, *Karel Hynek Mácha. Hrady spatřené*, Praha 1988.
- Milan MYŠKA (ed.), *Vilém Jičínský: životní příběh českého montanisty v ostravsko-karvinském revíru*, Ostrava 2006.
- Jan MUK, *Poslední korunovace českého krále roku 1836*, Praha 1936.
- Vratislav NEJEDLÝ, *K restaurování deskových obrazů mistra Theodorika v kapli sv. Kříže na Karlštejně před stopadesáti lety*, ZPP 8, 1992, s. 23–27.

- Ladislav NEKVAPIL, *Kraj „náboženských blouznivců“ v době rané tolerance: Rychmbursko kolem roku 1781*, Východočeský sborník historický 22, 2012, s. 207–238.
- Karel NEUBERT – Karel STEJSKAL, *Dějiny umění. Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 2003.
- Thomas NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800–1866. Bürgerwelt und starker Staat*, Berlin 2013.
- Arne NOVÁK, *Duch a národ: kniha studií a podobizen*, Praha 1936.
- Markéta NOVOTNÁ, *Karlštejnská manská soustava*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a v kultuře*, Petr BAREŠ a kol., Praha 2010, s. 110–127.
- Markéta NOVOTNÁ, *Sen o strážci hradu Karlštejna*, Mediaevalia historica bohemia 1, 2012, s. 45–78.
- Robert NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí hradu a zámku*, Mediaevalia historica Bohemica 7, 2000, s. 191–199.
- Thomas NIPPERDEY, *Der Kölner Dom als Nationaldenkmal*, in: *Nachdenken über die deutsche Geschichte*, Thomas NIPPERDEY (ed.), München 1986, s. 595–613.
- Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Formování kolektivní paměti prvních generací československých občanů*, in: 1918. Model komplexního transformačního procesu, Lucie Kostrbová – Jana Malínská a kol., Praha 2010, s. 243–253.
- Christian OTTERSBAACH, *Befestigte Schlossbauten im Deutschen Bund. landesherrliche Repräsentation, adeliges Selbstverständnis und die Angst der Monarchen vor der Revolution 1815–1866*, Petersberg 2007.
- Eva B. OTTILINGER, *Die Holz-Spolien der Franzensburg in Laxenburg*, Denkmalpflege in Niederösterreich, Band 35: Holz, 2006, s. 21–23.
- Marcela OUBRECHTOVÁ [ZEMANOVÁ], *Sbor pro vlasteneckou archeologii. Počátky české památkové péče při Vlasteneckém muzeu*, in: *Fenomén muzeum v 19. a v první polovině 20. století*, Marcela Oubrechtová – Václav Zeman (eds.), Ústí nad Labem 2011, s. 11–22.
- Mona OZOUFOVÁ, *Revoluční svátky 1789–1799*, Brno 2006.
- Božena PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ – Jaroslav PETRŮ, *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999.
- Jakub PAVEL, *Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. stol. (Od osvícenství do první světové války)*, in: *Sborník archivních prací 1975*, s. 143–293

Jakub PAVEL, *Max Dvořák. Vzpomínka na historika umění a ochránce památek, jehož rod pochází z Javornice na Rychnovsku k stému výročí jeho narození 24. června 1874*, Orlické hory a Podorlicko 6, 1974, s. 177–193.

Libor PAVERA, *Preobrození? Nad edicí Země dobrá, to jest země česká*, in: *Mezi časy ... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Zdeněk Hojda – Roman Prahel (ed.), Praha 2000, s. 182–189.

Josef PELIKÁN, *Balbín Boh. o hradu Karlštejně*, Přátelé čsl. starožitností svému učiteli: k šedesátinám univ. prof. J. V. Šimáka, Praha 1930 s. 194–200.

Zdeněk PEŠAT, Jaroslav Vrchlický, in: *Dějiny české literatury 3. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*, Miloš Pohorský (ed.), Praha 1961, s. 219–320.

Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Vztah k městům a problematika pražských dějin doby Jagellonské v Kronice české Václava Hájka z Libočan*, Pražský sborník historický XVI., 1983, s. 53–76.

Jiří PEŠEK, *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*, in: *Pražské výstavy a velké slavnosti*, Jiří Pešek (ed.), Praha 1995, s. 7–29.

Jiří PEŠEK, *Vypravěč mýtů i dějin*, in: *Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy, souvislosti*, Josef Válka (ed.), Praha 2003, s. 100–110.

Josef PETRÁŇ, *Obráz Karla IV. jako hlavy státu v dějepisectví šesti staletí*, in: *Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV.*, Václav Vaněček (ed.), Praha 1984, s. 77–104.

Josef PETRÁŇ a kol., *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. a 80. letech 19. století*, Praha 1990.

Taťána PETRASOVÁ, *Krannerova oprava komory v katedrále sv. Víta v letech 1866–1868*, *Umění* 4–5, 1994, s. 311–318.

Taťána PETRASOVÁ, *Dostavba katedrály*, in: *Katedrála sv. Víta v Praze*, Anežka Merhautová (ed.), Praha 1994, s. 205–235.

Taťána PETRASOVÁ a kol., *Josef Mocker 1835–1899. Stavitel katedrály*, Praha 1999.

Taťána PETRASOVÁ, *Josef Mocker and Prague's Medieval Landscape (1872–1899)*, in: *Prague and Bohemia: Medieval Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe*, Zoë Opačić (ed.), Leeds 2009, s. 224–240.

Ulrike PLANNER-STEINER a kol., *Friedrich von Schmidt*, in: *Die Wiener Ringstrasse. Bild einer Epoche*, Renata Wagner-Rieger (Hg.) Wiesbaden 1978, s. 7–65.

- Jiří POKORNÝ, *Receptce české literatury v Praze v 18. století*, Pražský sborník historický 22, 1989, s. 82–102.
- Jiří POKORNÝ, *Sokol*, in: *Nacionalizace společnosti v Čechách*, Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK (eds.), Ústí nad Labem 2008, s. 375–396.
- Roman PRAHL, *K počátkům a předpokladům dějin umění (František Lothar Ehemant)*, *Umění* 52, 2004 s. 3–10.
- Albert PRAŽÁK, *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého*, Praha 1945.
- Pavek PREISS, *Jan Quirin Jahn a český klasicismus*, Sborník Národního muzea – řada A, 12 1958, s. 121–181.
- Pavel PREISS, *Cykly českých panovníků na státních zámcích. Příspěvek k ikonografii českých knížat a králů*, ZPP 17, 1957, s. 65–78.
- Naďa PROFANTOVÁ, *Život kněžny Ludmily, drama na přelomu epoch*, in: *Nomine Ludmilam. Sborník prací k poctě svaté Ludmily*, Renata Špačková (ed.), Mělník 2006, s. 23 –33.
- Olga PUJMANOVÁ, *Několik poznámek k dílům Tomasa da Modena na Karlštejně*, *Umění* 28, 1980, s. 240–265.
- Jaroslav PURŠ, *Tábory lidu v českých zemích 1868–1871*, *Československý časopis historický* 6, 1958, s. 234–266, 446–470, 661–690.
- Martin C. PUTNA, *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*, Praha 1908.
- Martin C. PUTNA, *Řecké nebe nad námi aneb antický košík*, Praha 2006.
- Jiří RAK, *Koncepce historické práce Vlasteneckého muzea v Čechách*, *Časopis Národního muzea - Řada historická* 2, 1984, s. 98–104.
- Jiří RAK, „Bývali Čechové ...“ *České historické mýty a stereotypy*, Praha 1994.
- Jiří RAK – Vít VLNAS a kol., *Druhý život baroka v Čechách*, in: *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Vít Vlnas (ed.), Praha 2001, s. 13–60.
- Jiří RAK, *Dobrý císař František, jeho kancléř a jejich Češi*, in: *Biedermeier v českých zemích*. Helena LORENZOVÁ - Taťána PETRASOVÁ (ed.), Praha 2004, s. 19–24.
- Jiří RAK – Vít VLNAS, *Monarchismus všední a sváteční*, in: *Habsburské století (1791–1914). Česká společnost ve vztahu k dynastii a monarchii*, Jiří Rak – Vít Vlnas (ed.), Praha 2004, s. 74–91.
- Jiří RAK, *Napoleonské války a počátky národního obrození*, in: *Napoleonské války a historická paměť*, Lukáš Fasora, Jiří Hanuš – Jiří Malíř (eds.), Brno 2005 s. 196–207.

- Jiří RAK, *Odkaz husitství v počátcích českého biedermeieru*, in: *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století. Pocta Jiřímu Koňalkovi k 75. narozeninám*, Jiří Pokorný – Luboš Velek – Alice Velková (eds.), Praha 2007, s. 419–426.
- Jiří RAK, *František Martin Pelcl a jeho místo v počátcích národního obrození*, in: *František Martin Pelcl, Nová kronyka česká, IV.*, Jiří RAK (ed.), Praha 2007, s. IX–XLI.
- Jiří RAK, *Česká autonomie a (ne)závislost v habsburské monarchii 19. století*, Pražské sociálně vědní studie. Teritoriální řada, TER-039, 2007.
- Jiří RAK, *Staříčský mocnář a tatíček Masaryk*, in: *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Milan Řepa (ed.), Praha 2008, s. 267–273.
- Jiří RAK, *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství 1804–1918*, Praha 2013.
- Matthew RAMPLEY, *The Vienna School of Art History. Empire and the Politics of Scholarship*, University Park, 2013.
- Jan RANDÁK, *Tanec smrti na barikádách. Umírání a smrt v revoluci 1848*, Kuděj 1–2, 2005, s. 121–141.
- Hugo ROKYTA, *Die Böhmischen Länder. Handbuch der Denkmäler und Gedenkstätten europäischer Kulturbeziehungen in den Böhmischen Ländern*, Band 1., Prag 1997.
- František ROUBÍK, *Český rok 1848*, Praha 1948.
- Jan ROYT, *Úcta k Panně Marii a k českým zemským patronům v řádu Tovaryšstva Ježíšova v barokních Čechách*, in: *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Petronilla Cemus (ed.), Praha 2010, s. 1279–1309.
- Helmut RUMPLER, *Österreichische Geschichte 1804–1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien 2005.
- Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004.
- Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Gotická duše moderny. Gotika a gotický román v české literatuře přelomu 19. a 20. století*, in: *Čas moderny. Studie a materiály*, Dagmar Blümlová – Bohumil Jiroušek (ed.), České Budějovice 2006, s. 71–90.
- Pavla SADÍLKOVÁ [MACHALÍKOVÁ], *František Lothar Ehemannt a první monografie Svatovítské katedrály. K počátkům poznání gotického revivalu v Čechách*, *Umění* 48, 2000, č. 5, s. 335–350.
- Jiří SAK, *Rieger. Konzervativec nebo liberál?* Praha 2003.

- Robert SAK, *Salon dvou století. Anne Lauermannová-Mikšová a její hosté*, Praha – Litomyšl 2003.
- Robert SAK, *Josef Jungmann. Život obrozence*, Praha 2007.
- Milena SECKÁ, *Vojta Náprstek, Vlastenec, sběratel, mecenáš*, Praha 2011.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, svazek IV., Praha 1889.
- Ferdinand SEIBT, *Karel IV. Císař v Evropě (1346–1378)*, Praha 1999.
- Martin SEKERA, *Komunikační deficity české společnosti 19. století*, in: *Badatelské problémy 19. století. Sborník k nedožitým šedesátinám profesora Otty Urbana*, Martin SEKERA (ed.), Praha 2000, s. 125–133.
- Martin SEKERA *České státoprávní zápasy*, in: *Idea českého státu v proměnách staletí, fakta, úvahy, souvislosti*, Jaroslav Pánek a kol., Praha 2008, s. 144–152.
- Milada SEKYRKOVÁ, *7. 9. 1836. Poslední pražská korunovace*, Praha 2004.
- Vincy SCHWARZ, *Město vidím veliké. Cizinci o Praze*, Praha 1940.
- Jozsef SISA, *Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe. Friedrich Schmidt and his School*. *The Journal of the Society of Architectural Historians* 2, 2002, s. 170–187.
- Karel SKLENÁŘ, *Slepé uličky archeologie*, Praha 1977.
- Karel SKLENÁŘ, *Archeologický sbor Národního muzea*, in: *150 let Národního muzea v Praze 1818–1868, Sborník příspěvků k jeho dějinám a významu*, Miroslav BURIAN – Jiří ŠPÉT (eds.) Praha 1968, s. 91–101.
- Karel SKLENÁŘ, *Bohové, hroby a učitelé. Cesty českých spisovatelů do pravěku*, Praha 2003.
- Karel SKLENÁŘ, *Václav Krolmus. Život a dílo archeologa romantika*, Bělá pod Bezdězem – Mladá Boleslav 2012.
- Karel SLAVÍČEK, *Tajná politická společnost Český repeal v roce 1848*, Praha 1947.
- Lubomír SLAVÍČEK, *Sběratelský a umělecký obchod v Praze v letech 1700–1800*, in: *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*, Hana Svatošová (ed.), Praha 2006, s. 138–147.
- Pavel SOUKUP, *Čech nebo Němec? Spor o národní příslušnost Otce vlasti*, *Dějiny a současnost* 1, 2005, s. 38–40.
- Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo, 1316–1378*, Praha 1979.
- Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361 - 1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986.

- Alfred SPRÖDE, *Im Schatten von Roman und Oper: Skizzen zur europäischen Komödie des 19. Jahrhunderts: Jaroslav Vrchlickýs Noc na Karlštejně (1884)*, Zeitschrift für Slawistik 4, 1998, s. 445–468.
- Eva STEJSKALOVÁ, *Noviny a časopisy v době předbřeznové*, in: Tiskárny a tisky 19. století, Štěpánka BĚHALOVÁ, Jan DOLÁK (ed.), Jindřichův Hradec 1998, s. 65–74
- Alexandr STICH, *K Jiráskovu pojetí českého baroka*, in: Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi (lingvoliterární studie), Alexandr Stich (ed.), Praha 1996, s. 174–241.
- Martin SVATOŠ, *Úvod do kapitoly: Literatura a rétorika jesuitů*, in: Bohemia Jesuitica 1556–2006, Petronilla Cemus (ed.), Praha 2010, s.
- Miroslav ŠEDIVÝ, *Zrod německého nacionalismu*, Plzeň 2013.
- Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity*, Český časopis historický 1, 2006, s. 81–110.
- Jiří ŠITLER, *Svaté Čechy Bohuslava Balbína*, in: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách, Zuzana Pokorná – Josef Svatoš (eds.), Praha 1992, s. 777–791.
- František ŠMAHEL, *Každodennost na Karlštejně během husitské revoluce*, in: Mezi středověkem a renesancí, František Šmahel (ed.), Praha 2002, s. 382–387.
- MILAN ŠMERDA, *Integrační snahy v habsburské monarchii v době formování novodobých národů*. Slovanské historické studie 12, 1979, s. 133–162.
- Jaroslav SOJKA (ed.), *Ferdinand V. Dobrotivý a umění jeho doby*, Praha 2012.
- Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851*, Praha 2005.
- Jiří ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009.
- Jiřina ŠTOURAČOVÁ, *Archivnictví*, Brno 2013.
- Veronika SUŠOVÁ, *Integrační role rakouského císaře v rakouské státní propagandě 19. století*, Kuděj 1, 2004, s. 32–46.
- Milan ŠVANKMAJER, *Čechy na sklonku Napoleonských válek 1810–1815*, Praha 2004.
- Alena TESKOVÁ, *Paměť, zapominání a časová idiskontinuita (o minulosti, která se nevypráví)*, in: Uzel na kapesníku. Vzpomínka a narativní konstrukce dějin, Martina Poliaková – Jakub Raška – Václav Smyčka (eds.), Praha 2014, s. 15–37.
- Jan THON, *Knihovníci a knihomilové*, Praha 1947.
- Jiří TOPINKA, *Císařská návštěva na Karlštejně roku 1901*. Minulostí Berounska 1, 1998, s. 207–219.

- Jiří TOPINKA, *110 let Klubu českých turistů v Berouně. Říkali nám „šlapácká republika“*, Příbram 1999.
- Marie TOŠNEROVÁ, *Tobiáš Adalbert Vodňanský a jeho pokračování Hájkovy kroniky*, in: *Inter laurum et olivam*, Jiří Šouša – Ivana Ebelová (eds.), Praha 2007, s. 469–484.
- Ivo TRETERA, *J. F. Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě*, Praha 1989.
- Dušan TŘEŠTÍK, *Století posledních Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*, Praha 1997.
- Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.
- Otto URBAN, *Návštěvy císaře Františka Josefa I. v Praze*, in: *Umění a civilizace jako divadlo světa*, Marta Ottlová, Jan Pospíšil (ed.), Praha 1993, s. 24–32.
- Valentin URFUS, *Český státoprávní program na rozhraní let 1860–1861 a jeho ideové složky*, *Právněhistorické studie* 8, 1962, s. 127–172.
- Štěpán VÁCHA – Irena VESELÁ – Vít VLNAS – Petra VOKÁČOVÁ, *Karel VI. & Alžběta Kristýna. Česká korunovace 1723*, Praha – Litomyšl 2009.
- Josef VÁLKA, *Politický smysl Balbinovy historiografie*, *Česká literatura* 36, 1988, s. 385–399.
- Zdeněk VÁŇA, *Rudolf Steiner in Prague. Zur Geschichte der tschechischen anthroposophischen Bewegung*, *Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe*, Heft 109, Dornach 1992.
- Václav VEBER a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2002.
- Luboš VELEK, *České státní právo na toaletním papíře. Mýtus, skutečnost a jejich symbolický význam. Příspěvek k počátkům české moderní politické kultury a jejího dědictví*, in: *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Milan ŘEPA (ed.), Praha 2008, s. 301–327.
- David VENCLÍK, *Mořina. Historická sonda*, Mořina 2004.
- David VENCLÍK, *Demonstrace na pastvinách u Dušník*, *Listy Unhošťska* 40, 2006, s. 21–29.
- David VENCLÍK, *Svatodušní úterý na Karlštejně. Karlštejnské jubileum v revoluci 1848*, *Dějiny a současnost* 5, 2007, č. 5, s. 21–23.
- David VENCLÍK, *Karlštejnské návštěvní knihy jako pramen k dějinám 19. století*, in: *Na kladském pomezí a českém jazyku a literatuře*, Jaroslav MALICKÝ – Ladislav JANOVEC – Ilona GWÓŹDŹ-SZEWCZENKOG (ed.), Radków – Wrocław – Praha 2009, s. 277–291.

- David VENCLÍK, *Hrad Karlštejn a korunovace českých králů v 19. století*, in: Karlštejn a jeho význam v dějinách a v kultuře, Petr BAREŠ a kol., Praha 2010, s. 144–145.
- David VENCLÍK, *Historické rekvizity pro krutou paní. Příběh o Kateřině Bechyňové z Lažan a na Pičíně*, Nučický zpravodaj 82, 2012, s. 22–23.
- David VENCLÍK, *Rekonstrukce Karlštejna na pozadí politicko-kulturního vývoje v českých zemích (1886–1918)*, Marginalia historica 1, 2013, s. 56–60.
- David VENCLÍK, *Schmidtův Karlštejn. Neogotická rekonstrukce na pozadí doby*, Umění 5, 2013, s. 422–436.
- David VENCLÍK, „Kdepak jsou komnaty fraucimoru?“ *Kořeny příběhu o ženách na Karlštejně*, Nučický zpravodaj 86, 2013, s. 12–13.
- David VENCLÍK, *Neklidné sny otce vlasti. Příběh o ztraceném lůžku Karla IV. z Karlštejna*, Nučický zpravodaj 87, 2014, s. 15–16.
- David VENCLÍK, *Erb pánů z Kolovrat na Velké věži Karlštejna. Ochrana říšského pokladu a stavovských privilegií*, Dějiny a současnost 2, 2014, s. 26–27.
- Emanuel VLČEK, *Tělesné vlastnosti Karla IV.*, in: Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV., Václav Vaněček (ed.), Praha 1978, s. 469–491.
- Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré město a Josefov*, Praha 1996.
- Vít VLNAS, *Sen o staré slávě. Pražská malířská bratrstva v posledních dvou stoletích existence a ve vzpomínkách současníků*, in: Umění a mistrovství. Pražská malířská bratrstva 1348–1783, Tomáš Sekyra (ed.), Praha 1997.
- Vít VLNAS, *Jiří z Poděbrad a jeho doba v českém výtvarném umění 19. století*, Táborský archiv 8, 1997–1998, s. 143–188.
- Vít VLNAS – Zdeněk HOJDA, *Tschechien. „Gönnt einen jeden die Wahrheit“*, in: Mythen der Nationalen: Eines Europäischen Panorama, Monica Flacke (ed.), München – Berlin 1998, s. 502–527.
- Vít VLNAS, *Barokní bůh v národě husitů*, in: Sacrum et profanum, Marta Ottlová – Milan Pospíšil (eds), Praha 1998, s. 129–136.
- Vít VLNAS, *Odborník trne nad tou Santiniovskou gotikou (k obrazu barokní architektury v českém 19. století)*, in: Album Amicorum. Sborník k počtě prof. Mojmíra Horyny, Jan Royt – Petra Nevímová (ed.), 2005, s.
- Vít VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha – Litomyšl 2013.

- Vít VLNAS, *Slavní a vymyšlení – praotcové českého výtvarnictví. Božetěch – Tomáš z Mutiny – Zbyšek z Trotiny*, in: *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století*, Martin Hrdina – Kateřina Piorecká (ed.), Praha 2014, s. 121–138.
- Karl VOCELKA – Lynne HELLER, *Soukromý život Habsburků. Život a všední dny jednoho rodu*, Praha 2011.
- Radim VONDRÁČEK (ed.), *Biedermeier. Umění a kultura v českých zemích 1814–1848*, Praha 2010.
- Zuzana VŠETEČKOVÁ (ed.), *Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna. Stav po restaurování. Sborník příspěvků z kolokvia uspořádaného Ústavem dějin umění AV ČR v refektáři kláštera na Slovanech ve dnech 5. 5. – 7. 5. 2004*, Praha 2006.
- Jindřich VYBÍRAL, *Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002.
- Hans-Ulrich WEHLER, *Nationalismus. Geschichte, Formen, Folgen*, München 2001.
- Albert VERBEEK, *Der Gralstempel in romantischer Sicht. Zur neugotischen Architektur des 19. Jahrhundert*, in: *Kunst als Bedeutungsträger. Gedenkschrift für Günter Bandmann*, Werner BUSCH – Reiner HAUSHERR – Eduard TRIER (hrsg.), Berlin 1978, s. 439–444.
- Gerhart EGGER – Renate WAGNER-RIEGER (hrsg.), *Geschichte der Bildenden Künste in Wien - Geschichte der Architektur in Wien*, Wien 1973.
- Martina WINKELHOFEROVÁ, *Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii*, Praha 2012.
- Pavel ZAHRADNÍK, *Na okraj působení Josefa Mockera na svatovítské katedrále. (Ke vzájemným vztahům Josefa Mockera a Friedricha von Schmidta)*, ZPP 2, 2001, s. 24–27.
- Jakub ZOUHAR, *František Pubička S.I. (1722–1807). Barokní historik ve století rozumu*, Praha 2014.
- Blanka ZILYNSKÁ, *Karl Adolf Constantin Ritter von Höfler jako univerzitní učitel*, in: *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Pavel Soukup – František Šmahel (ed.), Praha 2004, s. 193–224.

Encyklopedie a slovníky

Jan BALEKA, *Výtvarné umění. Výkladový slovník*, Praha 1997.

Milan BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1999.

Gracián ČERNUŠÁK a kol, *Československý hudební slovník I. (A - L)*, Praha 1963.

Gracián ČERNUŠÁK a kol, *Československý hudební slovník II. (M - Ž)*, Praha 1965.

Brigitte HAMMANOVÁ (ed.), *Habsburkové - Životopisná encyklopedie*, Praha 2010.

Josef JUNGMANN, *Slovník česko-německý*, díl VI., Praha 1838.

Eva KUŤÁKOVÁ – Václav MAREK – Jana ZACHOVÁ, *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, Praha 1998.

Kurt RANKE – Rolf Wilhelm BRENDICH (Hrsg.), *Die Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, Band 11, Berlin – New York 2004.

Prokop TOMAN, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, díl II, Praha 1950.

Diplomové a disertační práce

Monika J. HOLY, *Das Oeuvre der Brüder Jobst. Österreichische Dekorations- und Historienmaler in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, Beschreibendes Verzeichnis* (disertační práce – Vídeňská univerzita), Wien 2002.

Erwin NEUMANN, *Friedrich von Schmidt. Ein Beitrag zu seiner Monographie und zur Kunstgeschichte des 19. Jahrhunderts* (disertační práce - Vídeňská univerzita), Wien 1952, s. 207–211

Jürgen RATH, *Burgenrestaurierungen und Schlossarchitektur im Werk Friedrich von Schmidts*, (diplomová práce - Vídeňská univerzita), Wien 1998

David VENCLÍK, *Obnova kamenné schránky svatováclavské koruny. Restaurace Karlštejna a její odraz v dobovém českém tisku* (diplomová práce – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy), Praha 2006

Poezie, beletrie, náboženská literatura

Václav BENEŠ-TŘEBÍZSKÝ, *Povídky karlštejnského havrana*, Praha 1886.

Bible. Ekumenický překlad, Praha 1990.

Tomáš BONĚK, *Poslední král svatého Grálu a symbolika české královské koruny*, Okruh a střed 4, 2003, s. 49–64.

Wolfram VON ESCHENBACH, *Parzival*, Jiří Pokorný (ed.), Praha 2000.

Jaroslav HAŠEK, *Dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona*, Praha 1982.

Vojtěch JIRÁT (ed.), *Lyrika českého obrození*, Praha 1940.

Karel Hynek MÁCHA, *Spisy I*, Praha 1862.

Jiří KARÁSEK ZE LVOVIC, *Gotická duše a jiné povídky*, Praha 1991.

Martin LUTHER, *Geistliche Lieder*, Leipzig (rok vydání neuveden).

Václav J. PICEK, *Různé projevy příležitostné z let 1846–1880*, [místo a datum vydání neuvedeno].

Václav J. PICEK, *Zpěv Čechů na Karlovu Týně*, in: *týž, Co básní*, sv. III., Praha 1852.

William SHAKESPEARE, *Hamlet, dánský princ*, Praha 2001.

Jaroslav VRCHLICKÝ, *Fresky a gobeliny*, Praha 1891.

Jaroslav VRCHLICKÝ, *Noc na Karlštejně. Veselohra o třech jednáních*, Praha 1900.

Jaroslav VRCHLICKÝ, *Bodláčí z Parnassu: básně*, Praha 1900.

Dobová periodika

Architektonický obzor

Berounsko

Bohemia

Brousek

Časopis českého musea

Česká včela

Česká revue

Deutsches Museum

Humoristické listy

Květy

Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren

Lumír

Method

Mitteilungen der k. k. Central Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale

Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen

Památky archeologické
Monatsschrift des böhmen Museums
Národní listy
Národní noviny
Národní politika
Pokrok
Politik
Prager Abendblatt
Prager Tagblatt
Prager Zeitung
Pražský denník
Pražský posel
Rozličnosti Pražských novin
Světobzor
Svobodný občan. Časopis věnovaný lidu našemu
Šotek

Webové stránky

Václav LANG, *Karlštejn* [online, citováno dne 8. 10. 2014]. Dostupné z: <http://tema.novinky.cz/karlstejn>

Ursula Prokop, *Ludwig Wächter* [online] 2011 [citováno dne 23. 12. 2014]. Dostupné z: <http://www.architektenlexikon.at/de/1359.htm>.

David VENCLÍK, *Z Prahy na Karlštejn pěšky aneb putování za hranice metropole do Českého krasu*, [online] 2007 [citováno dne 23. 12. 2014]. Dostupné z: <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/zprahy-na-karlstejn-pesky-aneb-putovani-za-hranice-metropole-do-ceskeho-krasu>

12. Seznam obrazových příloh

1. Objevování historie českých zemí autorovi znesnadňují Lenost, Hereze, Čas, Závist a Válka. Alegorická mědirytina Matyáše Küssela podle návrhu Karla Škréty z roku 1669. Spodní část frontispice Balbínova spisu *Eptiomae* (...). Knihovna Akademie věd ČR, Historický fond sign. TC 303.
2. Mědirytiny Jana Balzera podle návrhu Jan Quirina Jahna, které znázorňují Karla IV. a jeho syna Václava IV. Frontispice a 1. strana 1. dílu a frontispice 2. dílu Pelclových spisů *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen I. – II.* (1780, 1781). Knihovna Akademie věd ČR. Historický fond, sign. TG 241.
3. Nejstarší dochované vyobrazení hradu Karlštejna (1720). Národní archiv, fond Česká dvorská komora, inv. č. 559, I B 1, Kart. 21, fol. 74–77. Ozdobné pouzdro ukrývající pamětní diplom, který 10. července 1792 obdržela od vídeňské Akademie výtvarných umění abatyše Tereziánského ústavu šlechtičen na Pražském hradě Marie Anna (v úřadu 1770–1809). Národní archiv, fond Tereziánský ústav šlechtičen, inv. č. 348.
4. Thommaso da Modena, *Madona*. *Mittelalterliche Wandgemälde und Tafelbilder der Burg Karlstein in Böhmen*, Prag 1896, s. 78, příloha I. Rukopis spisu Jana Quirina Jahna *Etwas über Thomas de Mutina mit einem Beytrag zur Geschichte der Oelmalerey* (...) Archiv Národní galerie, fond Jan Jakub Quirin Jahn, inv. č. 291.
5. Plán rozmístění uměleckých sbírek v nové galerii v Horním Belvederu. Christian von Mechel, *Verzeichnis der Gemälde der kaiserlich königlichen Bilder Gallerie in Wien*, Wien 1783 (příloha spisu). Österreichische Nationalbibliothek, *Sammlung von Handschriften und alten Drucken*, sign. 46. K. 25. Christiana von Mechel. Mědirytina podle Antona Hickela z roku 1780. Österreichische Nationalbibliothek, *Porträtsammlung*, sign. 0011649/01.
6. Překreslení nápisu z obrazu Karla IV. na tzv. Ostatkové scéně v kapli Panny Marie na Karlštejně, (29. července 1788). Archiv Národní galerie, fond: Jan Jakub Quirin Jahn, inv. č. 299.
7. Představa Sulpiz Boisseréeho o podobě grálové svatyně, kterou si vytvořil na základě četby tzv. Mladšího Titurela (kolem roku 1835). Litografie Franze Kurze, reprodukce

z knihy; Supliz BOISSERÉE, Über die Beschreibung des Tempels des heiligen Grales in dem Heldengedicht: Titurel Kap. III., Abhandlungen der philosophisch-philologischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften I., München 1835 (příloha).

8. Obraz císaře Karla IV. na pozadí s hradem Karlštejnem z tzv. Prvního přijímacího pokoje hradu Franzensburg. Foto David Venclík.

9. Grafický list z první poloviny 19. století zachycující podobu hradu po opravě, která byla provedena v letech 1815–1816. Depozitář státního hradu Karlštejna.

10. Císař František I. na perokresbě Siegmunda L'Allemanda vzniklé podle portrétu panovníka od Friedrich Amerlinga (1823). Reprodukce z knihy; Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Wien 1886–1902), Bd. "Übersichtsband II", Wien 1887, s. 225. Kolorovaná litografie slavobrány se svatováclavskou korunou, která uvítala c. k. Veličenstvo při jeho návštěvě Karlštejna v létě roku 1833. Depozitář státního hradu Karlštejna.

11. Fotografie vzniklá kolem roku 1875 zachycuje stav Karlštejna před jeho regotizací. František Friedrich, Karlštejn, fotografie (1875). Soukromá sbírka Pavla Scheuflera.

12. Varianty podpisů Josefa Dobrovského a Václava Hanky v Pamětních knihách hradu Karlštejna. Depozitář státního hradu Karlštejna. Pamětní kniha 1810–1870, č. 1., s. 19, 63, 65.

13. Karel Hynek Mácha, Karlštejn od jihozápadu (1831), Městské muzeum v Netolicích, inv. č. 7069, Antonín Pucherna (podle návrhu Františka Karla Wolfa), Reprodukce z knihy; August G. Meisner, Historische-malerische Darstellungen aus Böhmen, Prag 1798 (příloha).

14. Zesměšnění Konstantina Höflera na stránkách časopisu Humoristické listy (3. února 1866).

15. Karikatura z Humoristických listů odrážející nadějně úspěchy české politické reprezentace na zemském sněmu (14. února 1866).

16. Fotografie Josefa Mockera z roku 1865, reprodukce z knihy Taťány Petrasové, Josef Mocker. Stavitel katedrály, Praha 1999, frontispice. Friedricha Schmidta, Hagggenmüllerova cenu, která byla Mockerovy udělena vídeňskou Akademií výtvarného umění 12. srpna 1863, Památník národního písemnictví, fond Josef Mocker.
17. Návrh regotizační úpravy Velké věže a vyobrazení hradu v Mockerově zápisníku. Památka na exkurzi na Karlštejn, kterou Schmidt uskutečnil společně se svými studenty 5. května 1864, Památník národního písemnictví, fond Josef Mocker.
18. Mockerův nákres karlštejnské kaple sv. Kříže z podzimu roku 1866, Archiv Pražského hradu, fond Josef Mocker.
19. Podpis Jana Nerudy vyrytý do stěny chodby vedoucí do tzv. kaple sv. Kateřiny na Karlštejně, foto Jaromír Kubů, fotografie Jana Nerudy, archiv České tiskové kanceláře
20. Převoz korunovačních klenotů z Vídně do Prahy (1867) na kresbách Vinzenze Katzlera. Na obrázku vlevo slavnostní průvod se svatováclavskou korunou vyjíždí z vídeňského Hofburgu, obrázek vpravo zachycuje jeho pohyb v blízkosti pražského Mostu císaře Františka I. Reprodukce z knihy; Karel – CHYTIL – VRBA – Antonín PODLAHA, Korunovační klenoty království Českého, Praha 1912, s. 22–23.
21. Schmidtovy přípravné kresby návrhů rekonstrukce hradu z let 1882–1883. Depozitář Musea města Vídně, fond Friedrich Schmidt.
22. Zachycení vývoje představ o opravě Mariánské věže ve Schmidtových plánech. Návrh zcela vpravo byl nakonec uskutečněn. Depozitář musea města Vídně, fond Friedrich Schmidt
23. Hradní opevnění s věží Voršilkou (zleva v dolním pásu), původní dolní bránou, domem pro hlídače a horní hradní branou (s císařským orlem) a nejstaršími částmi budov purkrabství v pozadí. Nákres pochází z podzimu roku 1866. Depozitář musea města Vídně, fond Friedrich Schmidt.

24. Fotografie hradu vzniklá kolem roku 1890. Snímek Františka Krátkého ze souboru Stereoskopické obrazy z Čech vznikl kolem roku 1890. Soukromá sbírka Pavla Scheuflera. Schmidtův nerealizovaný návrh rekonstrukce purkrabství (výřez), Muzeum města Vídně, fond Friedrich von Schmidt.
25. František Josef I. s českou královskou korunou na obraze Františka Ženíška (1894), Akademie věd ČR, Slavobrána postavená na mostě přes Berounku u příležitosti císařovy návštěvy na Karlštejně (1901). Pohlednice ze soukromé sbírky autora.
26. Do hledáčku fotografa se dostali obyvatelé podhradí i nezastavitelný postup turismu. Fotografie Františka Krátkého (1899), soukromá sbírka Pavla Scheuflera a pohlednice z počátku 20. století ze soukromé sbírky Tomáše Hylmara.
27. Návštěvníci si prohlížejí hradby Karlštejna, případně na nich s oblibou pózuji. Fotografie neznámého autora vzniklé kolem roku 1912 ze soukromé sbírky Pavla Scheuflera.
28. Mikoláš Aleš, Karlštejnský havran (1882) Národní galerie v Praze. Mikoláš Aleš, Hrací karta Žaludové eso (1893) repro z knihy Heleny VOLAVKOVÉ, Mikuláš Aleš. Kresby a návrhy, Praha 1975 (zadní strana obálky knihy).
29. Návrhy Mikoláše Aleše na výzdobu rytířské síně Císařského paláce na Karlštejně. Depozitář státního hradu Karlštejna.
30. Komerční instrumentace karlštejnských motivů; propagační materiál Franckovy továrny na kávové náhražky v Pardubicích provedený jako miniaturní průvodce Karlštejnem, reklama na „Velkorestauraci U Karla IV. na hradě Karlově Týně“ v podobě pohlednice (oba materiály vznikly kolem roku 1910). Soukromá sbírka autora.
31. Symbolika kamenné schrány svatováclavské koruny na obraze Adolfa Liebschera s názvem Česká koruna (kolem roku 1913). Pohlednice ze soukromé sbírky autora. Jan Střelba, Karlštejn (1919).
32. Spojení individuálních vzpomínek z výletu a kolektivně sdílené symboliky místa paměti na pohlednici Karlštejna (kolem roku 1900). Pohlednice ze soukromé sbírky autora.

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta

M. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Evidenční list žadatelů o nahlédnutí do listinné podoby práce

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				